

CLASIC

**STEFAN
ZWEIG**
**MARIA
ANTOANETA**

ISBN 973-95701-6-X

LEI 225

ȘTEFAN ZWEIG

Maria Antoaneta

În românește de EUGEN RELGIS

BUCUREȘTI 1992

CĂSĂTORIA UNUI COPIL

De secole, Habsburgii și Bourbonii s-au războit pentru hegemonia Europei. Acum, ei sunt obosiți. În ceasul al doisprezecelea, vechii rivali recunosc că dușmănia dintre ei a deschis calea altor case domnitoare: Anglia râvnește la domnia lumii, Brandenburg devine un regat puternic, Rusia își întinde stăpânirea tot mai departe. Nu e mai bine ca cei doi mari rivali să facă pace? Choiseul la curtea lui Ludovic XV și Kaunitz, sfătuitorul Mariei Tereza, făuresc o alianță care să nu fie numai o pauză între două războaie. Mai mult: Habsburgii și Bourbonii trebuie să se lege prin sânge. Casa austriacă n-a dus niciodată lipsă de prințese de măritat. La început, miniștrii se gândesc să-l însoare chiar pe Ludovic XV cu o prințesă de Habsburg. Însă regele prea cuvios trece repede din patul marchizei de Pompadur în patul altei favorite; Madame Dubarry. Nici împăratul Iosif al Austriei, văduv a doua oară, nu se lasă împerecheat cu una din cele trei fete bătrâne ale lui Ludovic XV. Rămâne a treia soluție: tânărul Dauphin, nepotul lui Ludovic XV și viitor purtător al coroanei franceze, să fie logodit cu o fiică a Mariei Tereza.

În 1766, Maria Antoaneta avea unsprezece ani. Părea totuși cea mai indicată pentru aceasta. Ambasadorul austriac la Paris scrie împărătesei că regele e înclinat să ia în considerație acest proiect. Diplomații n-ar fi însă diplomați, dacă n-ar complica și îngreuna în mod artificial chestiunile cele mai simple. Intrigile se țeseau de la o curte la cealaltă, un an, doi, trei – până ce Maria Tereza, temându-se că vecinul ei, Frederic al Prusiei „monstrul” cum îl numea dânsa, să nu zădărnicească planul ei prin diabolice viclesuguri, s-a decis să nu lase să-i scape jumătatea de promisiune. Neobosită ca o mijlocitoare de profesie și cu

răbdare mai dâră decât a diplomaților, mai mult împărăteasă decât mamă, ea făcea să parvină la Paris vești noi despre calitățile prințesei și covârșea pe ambasadori cu daruri, pentru ca să i se aducă în cele din urmă din Versailles o cerere de căsătorie. Mai preocupată de a spori puterea casei sale decât de fericirea copilului ei. Maria Tereza nu se lăsă intimidată de faptul că natura nu l-a înzestrat pe Dauphin cu daruri alese: el ar fi tare mărginit la minte, cât se poate de necioplit și cu totul nesimțitor. Dar dacă o prințesă devine regină, îi mai trebuie altă fericire? Cu cât stăruia mai mult Maria Tereza, cu atât deșteptul Ludovic XV dădea înapoi, fără să-și retragă cuvântul dar și fără să se lege.

În acest timp, Toinette, bine dezvoltată, zveltă și într-adevăr frumoasă, se joacă cu surorile, cu frații și prietenele ei în palatul și grădinile de la Schönbrunn. Se ocupă prea puțin cu cărțile, cu educația și studiile. Cu gentilețea și istețimea ei, știe să tragă pe sfoară pe guvernantele și chiar pe preoții puși s-o supravegheze. Într-o bună zi, Maria Tereza, covârșită de afaceri de stat, își dă seama cu spaimă că nu va putea să se ocupe serios nici măcar de unul din ceata ei de copii. Viitoarea regină a Franței nu știe nici la treisprezece ani să scrie corect germana sau franceza și nu are măcar cunoștințe superficiale de istorie și cultură generală; nici cu învățătura muzicală nu stă mai bine... E adevărat însă că e mai important pentru o regină franceză să danseze perfect și să vorbească bine franțuzește. Maria Tereza se grăbi să angajeze pe marele maestru de dans Noverre și pe doi actori dintr-o trupă franceză ce juca pe atunci la Viena. De la Versailles i se trimise însă un avertisment cam drastic: o viitoare regină a Franței nu trebuie să fie educată de comedieni. Urmară noi tratative diplomatice și în cele din urmă fu trimis, ca educator, abatele francez Vermond. Acesta o găsi pe Toinette simpatcă, încântătoare: „Când va fi mai mare, va avea toate farmecele dorite pentru o prințesă de rang înalt. Caracterul și inima ei sunt distinse”, raportează acest abate care remarcă totuși, sub vioiciunea de argint viu a elevei sale, o lene și o lipsă de atenție pentru cunoștințe mai pozitive. Ea are multă pricepere, dar n-a fost deprinsă să-și concentreze atenția la

învățătură. Răspunde bine la lecțiile de literatură, dar n-a putut fi îndrumată în materiile mai grele. Ea poate fi educată, dar nu și profund cultivată, deși nu e plină de calitate.

De această lene de a cugeta, de această strecurare plictisită în toiul unei convorbiri mai serioase, s-au plâns mai târziu toți bărbații de stat. Primejdia acestui caracter, care ar fi putut totul dar nu vroia într-adevăr nimic, s-a evidențiat chiar de la vârsta de treisprezece ani. Însă la curtea franceză, calitățile de metresă ale unei femei erau mai prețuite decât „purtarea” ei. Marie Antoineta e frumoasă, prezentabilă, cinstită: aceasta e de ajuns. Și, în 1769, Ludovic XV scrie în cele din urmă Mariei Tereza, cerând mâna tinerei prințese pentru nepotul său, viitorul rege Ludovic XVI. A fixat chiar nunta, pentru zilele de Paști ale anului următor. După atâția ani plini de griji, Maria Tereza are un ceas de fericire. I se pare că pacea împărăției sale și a Europei e asigurată. Ștafete și curieri sunt trimiși la toate curțile să vestească legătura de sânge dintre Habsburgi și Bourboni, dușmani de atâta vreme și uniți de-acum pe totdeauna.

Misiunea diplomaților s-a terminat în mod fericit. Ea pare însă un joc de copil, față de nebănuitele greutăți ivite când trebuia să se pună de acord ceremonialul curții franceze și al celei austriace, la o festivitate atât de reprezentativă. Maeștrii de ceremonii și fanaticii protocolului, din ambele părți, aveau răgaz un an de zile ca să pună la punct, în cele mai mici amănunte, toate chinezismele etichetei. Trebuie evitate orice lipsă de tact, orice stângăcie, orice gafă. Documente seculare sunt consultate. Păzitorii obiceiurilor și manierelor de la Versailles și Schönbrunn, își băteau capul zi și noapte; ambasadorii erau consultați asupra fiecărei invitații, curierii alergau în toate părțile cu propuneri și contrapropuneri, căci s-ar dezlănțui o catastrofă (mai cumplită decât războiul de șapte ani) dacă ar fi atinsă vanitatea de rang a uneia din casele mari, în asemenea împrejurare impozantă! De o parte și de alta a Rinului, sunt dezbătute grave chestiuni doctorale: care nume să fie pus întâi pe actul de căsătorie, al regelui Franței sau al împărătesei Austriei? Cine să semneze întâi, ce

cadouri și ce zestre să fie date, cine să însoțească sau să primească pe mireasă, câți cavaleri și doamne de onoare, câți militari și cameriste, câte spălătorese trebuie să urmeze cortegiul nupțial al Arhiducesei de Austria până la graniță – și câți de la graniță până la Versailles. În timp ce savantele peruci din ambele părți nici n-au căzut încă de acord asupra liniilor principale ale chestiunilor principale, cavalerii și damele de la cele două curți, ca și cum ar fi fost vorba de cheia raiului, își disputau onoarea de a însoți sau de a primi cortegiul, afirmându-și drepturile cu teancuri de pergamente. Maeștrii de ceremonii se trudeau ca niște condamnați la galere; omisiuni, pretenții și noi dificultăți se iveau neîncetat – și dacă regele n-ar fi fixat nunta într-o anumită zi, paznicii protocolului austriac și ai celui francez nu s-ar fi înțeles nici până azi și Maria Antoaneta n-ar fi fost regină și poate că n-ar fi prilejuit nici Revoluția franceză!

Deși Franța și Austria ar fi trebuit să facă economii, nunta a fost cât se poate de pompoasă. Habsburgii și Bourbonii nu vroiau să rămână unii în urma celorlalți. Palatul legației franceze din Viena era neîncăpător pentru cei 1500 de oaspeți; sute de lucrători zoreau la clădirea anexelor; în același timp se pregătea la Versailles o sală de operă pentru serbările de nuntă. Pentru furnizorii curților era o ocazie binecuvântată. Numai pentru întâmpinarea prințesei, Ludovic XV a comandat două uriașe trăsurile de un lux nemaipomenit, cu cristale, coroane, picturi și alte podoabe, însă comode și cât se poate de rezezi. Pentru Dauphin și curtea regală, s-au croit noi costume de paradă, înzestrate cu giuvaeruri scumpe. Pălăria de nuntă a lui Ludovic XV era împodobită cu cel mai splendid diamant din vremea aceea.

Cu același lux, pregăti Maria Tereza trusoul fiicei sale: dantelării belgiene, lenajuri, mătăsuri, giuvaeruri. Când ambasadorul Durfort veni la Viena să ia în primire mireasa, se desfășură un măreț spectacol sub ochii sentimentaliilor vienezi. Patruzeci și opt de trăsurile cu câte șase cai, minunat cizelate, defilă lent și grav pe străzile ce duceau la Hofburg. Numai noile livrele ale celor 117 lachei și ale corpului de gardă au costat 117.000 ducăți. Cortegiul de intrare al

ambasadorului francez a costat nu mai puțin de 350.000 ducați. Apoi serbările se ținură lanț: recepție oficială, renunțarea Mariei Antoaneta la drepturile ei austriace, felicitările curții și universității, parada armatei, teatru de gală, primire și bal pentru trei mii de persoane la Belvedere, contraprimire și supeu în palatul Lichtenstein și, la 19 aprilie, încheierea căsătoriei *per procurationem*, la biserica Augustinilor, Dauphinul fiind reprezentat de arhiducele Ferdinand. Încă un supeu intim de familie și, la 21, despărțirea, ultima îmbrățișare. În trăsura regelui francez, fosta arhiducesă de Austria, Maria Antoaneta e dusă pe calea destinului ei.

Despărțirea de fiica ei a fost grea pentru Maria Tereza. Deși a dorit atât de mult această căsătorie, în ultima oră ea e îngrijorată de soarta copilului ei. Pentru această tragică stăpânitoare, singurul mare monarh al casei austriace, coroana e mai mult o povară. Avea presimțirea că împărăția ei, a cărei artificială unitate o menținea cu nesfârșite osteneți, luptând contra prusienilor și turcilor, la răsărit și la apus, – va decade și se va destrăma sub urmașii ei. Vor avea dâșii simțul ei politic clarvăzător, prudența, prevederea sau măcar înțeleptă ei pasivitate, pentru a ține la un loc un amestec atât de împestrat de națiuni? Copiii ei au dezamăgit-o profund. Vor avea ei răbdarea, perseverența, puterea ei de constrângere și de renunțare? De la bărbatul ei, trebuie să fi pătruns în sângele copiilor aceste calde valuri de neliniște: toți sunt gata să distrugă, pentru un moment de plăcere, posibilități nebănuite. Sunt neserioși, necredincioși, meschini, urmărind succesul trecător. Fiul ei, co-regentul Iosif II, linguşește pe Frederic cel Mare, dușmanul ei, și se ține de Voltaire, pe care ea îl urăște ca pe Antichrist. Fiica ei Maria-Amalia, destinată și dânsa pentru un tron, abia măritată la Parma, e vestită în toată Europa pentru ușurința ei: în două luni seacă finanțele, dezorganizează țara și se mulțumește cu amorezi de ocazie. Nici cealaltă fiică, de la Neapole, nu-i face cinste. Toate fetele ei i-au zădărnicit ostenețile și sacrificiile necurmăte. Marea împărăteasă s-ar

retrage într-o mânăstire, dar teama că fiul ei flustratic și lipsit de experiență ar lăsa să se năruie tot ce a clădit ea, o face să mai țină sceptrul în mâna îndelung obosită.

Nici asupra Mariei Antoaneta, cea mai tânără dintre fete, ea nu-și face iluzii. Îi cunoaște calitățile: mare blândețe și cordialitate, inteligență sprintenă, fire neprefăcută – dar și primejdiile: risipa, zăpăceala, ușurința, nepregătirea ei. În ultimele două luni, Maria Antoaneta dormea chiar în camera mamei sale, ca să-i fie mai aproape; Maria Tereza vroia să mai înfrâneze această tânără sălbăticiune, s-o pregătească prin lungi convorbiri pentru marea ei situație. Cucernică, a dus-o și la un pelerinaj... Cu cât se apropia ora plecării. Împărăteasa devenea mai neliniștită. Avea presimțirea unor nenorociri; încerca să gonească negrele puteri. A dat Mariei Antoaneta, în ajunul plecării, un amănunțit cod de purtare, cerând neatentului ei copil făgăduința că-l va citi în fiecare lună. Pe lângă scrisoarea oficială, ea a scris și una particulară către Ludovic XV, implorându-l să vegheze asupra nepregătirii copil de patrusprezece ani. Chiar înainte de a fi ajuns la Versailles, mama amintește Mariei Antoaneta să-ți țină promisiunea și să se ferească de neglijențe, de indiferență și lenevie... „Și n-o uita pe mama ta, care îți poartă de grijă până la ultima ei suflare.” În plină sărbătorire a fiicei sale, bătrâna împărăteasă se roagă în biserică, pentru ca Dumnezeu să înlătore nenorocirea ce-o presimte.

În timp ce uriașa cavalcadă – 340 de cai trebuiau schimbați la fiecare stație – înainta prin Austria și Bavaria, neîncetat sărbătorită, pe o mică insulă a Rinului, tâmplari și tapițeri lucrau de zor. Pentru a rezolva dilema dacă mireasa trebuie predată pe teritoriu austriac sau francez, maeștrii de ceremonii de la Versailles și Schönbrunn au găsit o soluție demnă de înțeleptul Solomon. Pe o insulă nisipoasă și nelocuită, între Franța și Germania, pe un teren neutru, s-a înălțat un pavilion de lemn pentru solemna predare a miresei. În două camere dinspre dreapta Rinului, Maria Antoaneta a intrat ca arhiducesă; în marea sală din mijloc a

avut loc ceremonia predării și, trecând apoi în alte două camere situate în partea stângă a Rinului, ea a devenit Dauphină, moștenitoare a tronului francez.

Pereții de lemn ai acestei clădiri au fost acoperiți cu tapiserii scumpe de la arhiepiscopia din Paris; universitatea din Strasbourg a împrumutat un baldachin iar burghezimea mobilierul ei cel mai frumos. Era interzis simplilor cetățeni să arunce o ochire asupra acestui fast. Totuși, înainte de sosirea Mariei Antoaneta, câțiva studenți germani au izbutit să-și satisfacă curiozitatea, pătrunzând în încăperile pe jumătate pregătite. Unul din ei, înalt, cu privire pasionantă, cu aureola geniului în jurul frunții puternice, nu se mai sătura privind scumpele gobelinuri lucrate după desenele lui Raphael. Deși abia inițiat la catedrala din Strasbourg în spiritul artei gotice, tânărul acesta vorbea camarazilor săi, cu exaltare, despre neasemuita frumusețe a arte italiene. Deodată, privirea lui se întunecă, deveni aproape mâniaoasă. Căci i se păru că tapetele reprezintă de fapt o legendă nepotrivită pentru o ceremonie nupțială povestea lui Iason, Medea și Creusa, exemplu clasic al căsătoriei fatale. Și genialul adolescent, spre uimirea, celor din jur, strigă că nu e îngăduit să se arate unei tinere regine, la intrarea ei în lume, o priveliște atât de întunecată: a celei mai îngrozitoare căsnicii. Nu s-a găsit nimeni printre arhitecții, decoratorii și tapițerii francezi care să-și dea seama ce influență tulburătoare au aceste tablouri? S-au trimis, în întâmpinarea unei femei dornice de viață, fantomele cele mai oribile, care stărnesc cumplite presimțiri...

Cu mare osteneală tinerii l-au scos pe Goethe – căci el era studentul care striga astfel – din casa de lemn. Curând însă torentul fastuos a cortegiului de nuntă pătrunse voios în încăperile împodobite și nimeni dintre curteni nu bănuie că ochiul de vizionar al unui poet a zărit în scumpele țesături firele negre ale fatalității.

Plecarea Mariei Antoaneta trebuia să însemne despărțirea de tot ce o lega de casa austriacă. Depășind nevăzuta linie de graniță, ea nu trebuia să poarte nici măcar un fir din îmbrăcăminte de-acasă. Spiritul nesecat al maeștrilor de

ceremonii a născocit și de astă dată un simbol excepțional. Și, în cele două camere austriace din pavilionul de pe insulă, fata s-a despuiat până la piele în fața întregii suite: o clipă, goliciunea de fecioară a luminat încăperea întunecată. I s-a dat apoi o cămașă din mătase franțuzească, jupoane din Paris, ciorapi din Lyon, panglici, dantele și ghetete făcute de meșterii de la curte. Nici măcar o amintire scumpă nu putea păstra un inel, o cruciuliță... S-ar fi cutremurat lumea Etichetei dacă i s-ar fi lăsat măcar o agrafă? Și nu e de mirare că această fată, înstrăinată astfel de pompa solemnă, a izbucnit în plânsete copilărești.

Dar valurile simțirii nu sunt de cuviință la o nuntă politică. Repede, trebuie să-și reia ținuta, căci suita franceză așteaptă în celelalte camere și ar fi rușinos să i se prezinte fricoasă și plânsă. Contele Starhemberg îi întinde mâna și, urmată pentru ultima oară de suita ei austriacă, ea intră în sala unde s-au adunat înalții delegați ai Bourbonilor. Unul din ei rostește o cuvântare solemnă, protocolul e citit, apoi vine marea ceremonie, care a fost pregătită și probată pas cu pas. Masa din mijloc simbolizează granița. Deoparte stau austriacii, de cealaltă francezii. Contele Starhemberg lasă mâna Mariei Antoaneta; de astă dată mâna ei e luată de peșitorul francez care, în pas solemn, conduce în jurul mesei pe fata tremurândă. În același minut, în același pas, însă în sens invers, suita austriacă se îndreaptă spre ușa de ieșire, în așa fel ca exact în aceeași clipă când Maria Antoaneta se va afla în mijlocul noii curți princiare franceze, cea austriacă să fi părăsit încăperea. Această orgie a Etichetei e împlinită cu mare artă, desăvârșit, tăcut, fantomatic. În cele din urmă, înspăimântata fată nu se mai poate stăpâni în această rece solemnitate. Și în loc să primească plecăciunea noii sale doamne de companie, contesa de Noailles, ea se aruncă în brațele sale, plângând în suspine, ca și cum ar căuta ajutor, într-un frumos și mișcător gest de părăsire – spre marea uimire a nobililor comedieni. Sentimentalismul nu e însă cuprins în logaritmii conveniențelor de la Curte: afară, așteaptă trăsura de cristal. Clopotele de la catedrala din Strasbourg au început să bată; răsună și salvele de tun – și,

în urale, Maria Antoaneta părăsește pentru totdeauna țărmlul copilăriei: începe viața ei de femeie.

Intrarea Mariei Antoaneta în Franța a fost prilej de neuitate serbări pentru poporul francez. De decenii, Strasbourgul n-a mai văzut o viitoare regină, mai ales una atât de tânără. Copilul cu păr blond, cu ochi albaștri, trece în trăsura de cristal printre nenumărate grupuri de alsacieni veniți din toate satele și orașele. Sute de copii în alb aruncă flori în calea ei. Arcuri de triumf, porți încununate. Vinul curge din fântâna pietii; boi întregi se rumenesc în frigare, coșuri uriașe cu pâine sunt împărțite săracilor. Seara, casele sunt iluminate, șerpi luminoși se răsucesc pe turnul catedralei. Pe Rin, lunecă bărci cu facke și lampioni colorate, arborii poartă fructe incandescente și, pe insulă, se înalță un grandios foc de artificii cu figuri simbolice și monograma Dauphinului și Dauphinei. Poporul petrece în noaptea târzie, în jocuri și cântece. Vremea de aur a fericirii pare să fi revenit cu această blondă călătoare, stârnind noi speranțe în inima amărâtului popor al Franței.

Dar și în acest grandios tablou se ivește o mică sfâșietură, un semn de nenoroc. Înainte de a pleca din Strasbourg Maria Antoaneta vrea să asculte liturghia. La intrarea în catedrală, în locul episcopului o salută co-ajutorul și nepotul său. În veșmântul său violet, preotul monden cu aparență feminină îi ține o cuvântare galant-patetică: „Sunteți pentru noi imaginea vie a slăvitei împărătese, care uimește de mult Europa și pe care o va cinsti posteritatea. Sufletul Mariei Tereza se unește pentru totdeauna cu sufletul Bourbonilor...” Și tânărul preot conduce cortegiul prințesei în dom și, cu gest elegant, ridică chivotul de la altar. E prințul Louis Rohan, care avea să fie mai târziu eroul tragi-comic în afacerea colierului – și potrivnicul cel mai funest al prințesei. Mâna care o binecuvântează acum, va terfeli onoarea ei și-i va zvârli coroana în noroi.

În pădurea din Compiègne, într-o uriașă tabără de trăsuri, familia regală, cu doamne de onoare, curteni, ofițeri, trupă de gardă, trâmbițași și toboșari, așteaptă cortegiul prințesei care

străbate pământul Franței în urale, sub arcuri de triumf. Când se apropie de pădurea plină de flamuri și culori. Ludovic XV coboară din landou și merge în întâmpinarea soției nepotului său. Cu minunatul ei pas sprinten, Maria Antoaneta aleargă însă înaintea lui și îi face cea mai grațioasă plecăciune. Regele, amator de grații tinere (la Parcul cu Cerbi a gustat mult carnea proaspătă a fetelor), se apleacă fericit spre apetisanta blondină, o cuprinde și o sărută pe obraji. Apoi îi prezintă pe viitorul ei soț, care stă la o parte, scund, țeapăn, nătâng – și care își ridică în cele din urmă ochii adormiți, miopi și, potrivit etichetei, își sărută logodnica, de formă, fără nicio atenție deosebită. În trăsură, Maria Antoaneta șade între bunic și nepot. Bătrânul rege pare că joacă rolul logodnicului, vorbind emoționat, făcându-i puțină curte, pe când viitorul ei bărbat se îndeasă tăcut în colțul său. Seara, când logodnicii (care sunt de acum și soți *per procurationem*) se duc la culcare în camerele lor, tristul amarez nu spune niciun cuvânt afectuos încântătoarei fețișcane. În jurnalul său, el rezumă această mare zi într-un singur rând „Întrevedere cu Doamna Dauphină”.

În aceeași pădure de la Compiègne, cu 36 ani mai târziu, un alt stăpânitor al Franței, Napoleon, a așteptat pe o altă arhiducesă austriacă: Maria Luisa, nu atât de frumoasă și de isteată. Dar energicul bărbat și cuceritor a pus îndată stăpânire pe logodnica aleasă. N-a așteptat răspunsul episcopului la întrebarea dacă cununia de la Viena îi dă deja drepturi conjugale: în dimineața următoare, Napoleon luă cu Maria Luiza micul dejun în același pat. Maria Antoaneta n-a întâlnit în pădurea de la Compiègne un bărbat: ci numai un logodnic de stat.

A doua serbare de nuntă a avut loc la 16 mai, la Versailles, în capela lui Ludovic XIV, într-o formă intimă, familiară. Poporului nu-i era îngăduit să privească și nici măcar să se înghesuie la intrare. Numai acei de sânge nobil, cu genealogie seculară, puteau să intre în biserica cu vitralii încinse de soarele primăvăritic, plină de brocarturi și mătăsuri, strălucind în fastul din urmă al unei lumi vechi... Episcopul

de Reims face slujba cununiei. Binecuvântează odoarele și inelul de nuntă pe care Dauphinul îl pune în al patrulea deget al Mariei Antoaneta. Apoi îngenunchează amândoi, ca să primească binecuvântarea. Orga răsună și, la „Tatăl Nostru”, un baldachin e ținut peste capetele tinerei perechi. Regele și toate rudele de sânge semnează, în ordinea riguroasă a rangului, actul căsătoriei. Un document enorm de lung pe care se văd și azi aceste patru stângace și poticnite cuvinte: Marie Antoinette Josepha Jeanne, scrise încet de o mână de copil și, alături (iarăși spun toți: semn rău!) o mare pată de cerneală țâșnită din pana ei, numai a ei.

După ceremonie, i se permite și poporului să ia parte la serbarea monarhilor. Jumătate din Paris s-a depopulat; imensele mulțimi s-au revărsat în grădinile din Versailles, printre cascadele și jocurile de apă. pe alei și peluze. Arti-ficiile de seară trebuiau să fie cele mai mărețe din câte s-au văzut la o curte regală. Însă cerul și-a făcut singur artificii. Nori grei și întunecoși s-au strâns de după-amiază și o furtună cu ploaie torențială s-a abătut asupra poporului. Dărdâind și udați până la piele, zecile de mii de parizieni fugeau pe străzi goniți de vânt, pe când în parc arborii se încovoiau sub potop. Însă ferestrele noii săli de spectacole erau iluminate de mii de lumânări: niciun uragan, niciun cutremur de pământ nu va împiedica grandiosul ceremonial al marelui ospăț de nuntă. Pentru întâia și ultima oară, Ludovic XV încearcă să întreacă fastul marelui său predecesor Ludovic XIV. Șase mii de nobili musafiri au obținut cu greu carta de intrare – însă nu ca să stea la masă, ci să privească din galerii cum mânuiesc cuțitul și furculița cei 22 membri ai casei regale. Toți își țineau răsuflarea, să nu tulbure solemnitatea acestui mare spectacol; numai o orchestră de 70 muzicanți cânta sub arcadele de marmoră. Apoi, salutată de garda franceză, familia regală trecu între cele două șiruri de nobili smerit aplecați.

Serbarea oficială e terminată. Regescul mire nu are de împlinit acum altă datorie decât aceea a oricărui soț. Regele conduce spre dormitorul ei tânăra pereche (amândoi au abia 30 de ani). Eticheta domnește până și în camera nupțială.

Cine altul poate da moștenitorului tronului cămașa de noapte, decât regele Franței în persoană? Ducesa de Chartres, cea mai tânără doamnă de rangul cel mai înalt, a dat cămașa Dauphinei. De pat însă, afară de miri, nu se poate apropia decât episcopul de Reims, care îl binecuvântează și-l stropește cu apă sfințită... Curtea părăsește camera intimă: Ludovic și Maria Antoaneta rămân pentru întâia oară singuri – și baldachinul patului se lasă foșnind asupra lor, cortină de brocart a unei tragedii nevăzute.

Cuvântul pe care tânărul soț l-a scris a doua zi dimineața în jurnalul său, are un dublu înțeles: „Nimic”. Toate ceremoniile de la curte și episcopala binecuvântare a patului nupțial, n-au putut înlătura o penibilă piedică opusă de natura Dauphinului. Nunta nu s-a împlinit nici azi, nici mâine, nici în anii următori. Soțul Mariei Antoaneta era „nonchalant”, nepăsător; la început, se credea că numai timiditatea, lipsa de experiență sau o „fire tardivă” (întârziere infantilă) făceau ca acest băiat de 16 ani să fie incapabil lângă o fată atât de fermecătoare. Priceputa mamă a Antoanetei scrie acesteia, în mai 1771, să nu fie mâhnită de această dezamăgire conjugală și îi recomandă să fie drăgăstoasă, mângâietoare dar nu prea grăbită: „Prea multă grabă ar strica totul”. După doi ani însă, împărăteasa începu să fie neliniștită de „purtarea atât de ciudată” a tânărului soț. De bunăvoința lui nu era nicio îndoială, căci Dauphinul se arăta tot mai îndrăgostit de grațioasa lui soție; el înnoia neîncetat vizitele nocturne, dar încercările lui erau zadarnice, căci în momentele de mare expansiune „un farmec blestemat” i se împotriva.

Naiva Antoaneta crede că aceasta e numai „stângăcie”; în neștiința ei, ea tăgăduiește hotărât zvonurile despre neputința lui. Însă mama s-a pus serios la lucru. S-a sfătuit îndelung cu medicul ei, van Swieten, despre „extraordinara răceală a Dauphinului”. Doctorul a turnat untdelemn peste foc. Maria Tereza trimite scrisoare după scrisoare la Paris, în cele din urmă, regele, deosebit de experimentat în acest domeniu. Îl ia la cercetare pe nepotul său. Lassone, medicul

curții franceze, examinează pe jalnicul erou – și abia atunci se constată că impotența Dauphinului nu e din cauze sentimentale ci din cauza unui neînsemnat defect organic. Despre această fimoză, ambasadorul spaniol a scris un raport secret, căci a mituit pe oamenii de serviciu ca să aibă amănunte cât mai exacte: *„Quien dice que el frenillo sujeta tanto el prepucio que no cede a la introduccion y causa un dolor vivo en el, por el qual se retrahe S. M. del impulso que conviniera:... no llega la ereccion al punto de elasticidad necesaria”...*

Acum se țin consilii peste consilii dacă chirurgul trebuie să intervină cu cuțitul său de operație. „Ca să-i redea glasul”, cum se șoptește cinic în anticamere. Chiar Maria Antoaneta, lămurită de amicele ei cu experiență, îndeamnă pe soțul ei să se lase operat. Însă Dauphinul, al cărui caracter este atât de șovăitor, nu se poate decide pentru nicio faptă energică. Tărăgănează, încearcă și încearcă – și această groaznică și ridicolă situație despre batjocura Antoanetei, spre disprețul întregii curți, spre mânia Mariei Tereza și înjosirea lui Ludovic XVI. Aceasta durează de șapte ani, până ce împăratul Iosif pleacă la Paris ca să-l determine pe prea puțin curajosul său cumnat să se supună operației. Deplorabilul Caesar al dragostei izbutește în cele din urmă să treacă Rubiconul. Dar împărăția sufletească pe care o cucerește e pustiită în acești șapte ani de luptă ridicolă, de aceste două mii de nopți când Maria Antoaneta a suferit atâtea înjosiri ca femeie și soție.

S-ar fi putut evita oare ca taina cea mai gravă a alcovului să nu ajungă „de gura lumii”, ascunzându-se cu totul neputința regească, trăgând vălul peste patul conjugal sau, în cel mai bun caz, pretextând „sterilitatea maternă”? E oare neapărat necesar să se stăruie asupra acestor intime particularități? Da! căci altfel ar fi de neînțeles atâtea încordări și dușmăanii, atâtea supuneri și legăminte între membrii unei familii regale și anturajul acesteia. Cele mai multe evenimente istorice își au izvorul în alcovuri, sub baldachinul paturilor regale. Și legătura logică dintre cauza

particulară și efectele politice-istorice universale, nu e nicăieri mai vădită decât în această intimă tragi-comedie, care nu putea să fie ținută în umbră.

Se mai poate într-adevăr ascunde un secret, când se vorbește fățiș de îndelungata neputință conjugală a lui Ludovic XVI? Numai secolul al XIX-lea, cu bolnăvicioasa lui fățarnicie sexuală, a făcut ca anumite preciziuni fiziologice să nu fie liber prezentate și discutate. Însă în secolul al XVIII-lea și în cele mai vechi, virilitatea sau impotența unui rege, rodnicia sau sterpiciunea unei regine, nu erau considerate ca chestiuni particulare, ci politice, de stat. Pe atunci ele decideau succesiunea la tron și chiar soarta întregii țări. Patul era tot așa de public ca și cristelnița de bronz sau coșciugul. În scrisorile ce le schimbau între ele Maria Tereza și Antoaneta (scrisori ce treceau prin mâna copiștilor și arhivarilor statului), se vorbea în deplină libertate de toate amănunțele și de toate nefericirile acestei căsnicii. Mama dădea sfaturi de igienă intimă, recomanda avantajile patului comun; fiica raporta dacă menstruația ei vine sau nu la timp, povestea despre încercările neizbutite ale soțului, despre micile progrese și, în sfârșit, ca o izbândă, sarcina ei! În veacul al XVIII-lea, lucrurile naturale erau încă privite în mod natural.

Dacă ar fi știut numai mama de aceste secrete! Toate cameristele, damele de la curte, cavalerii și ofițerii, trănăneau despre ele; chiar și argații și spălătoresele de la Versailles. Însuși regele tolera la propria lui masă câte-o glumă mai piperată. Și la toate curțile străine chestiunea aceasta forma obiectul unei preocupări deosebite: era doar vorba și de „succesiunea la tron”, de înaltă importanță politică. În toată Europa, regii și prinții, verbal sau în scris, râdeau, își băteau joc de neputinciosul lor confrate. Din Versailles, batjocura s-a întins prin Paris și toată Franța. Pe străzi, în localuri se vorbea deschis despre acest „secret al lui Polichinelle”. Foi volante treceau din mână în mână și cupletele răsunau spre voioșia generală... Să nu se uite însă că, în acești șapte ani de chin conjugal, caracterul sufletesc al reginei și al regelui s-a schimbat, ducând la consecințe

politice. Nu e exagerat să se spună că soarta acestei căsnicii a fost legată de soarta lumii.

Caracterul sufletesc al lui Ludovic XVI ar fi de neînțeles fără cunoașterea defectului său intim. Din slăbiciunea sa bărbătească a rezultat, cu precizie clinică, sentimentul său de sub-prețuire. Îi lipsește puterea de acțiune creatoare în viața publică, tocmai pentru că e lipsit de ea și în viața lui particulară. E stângaci, sfios, neștiind să-și arate voința în societatea de la curte; mai ales în relațiile sociale cu doamnele, el are oroare de surâsul ironic pe care îl presimte la spatele său. Uneori, el se silește să-și dea aparența bărbăției, a autorității. Dar cum urcă pe o treaptă mai sus, el devine grobian, brutal: nimeni nu crede în gestul său de bravadă. Nu izbutește niciodată să se prezinte în mod natural, conștient de sine; pentru că nu e bărbat în alcovul său, nu știe să joace rolul regal nici în fața altora.

Faptul că înclinările lui personale erau acele bărbătești – vâna, făcea lucrări manuale grele, avea chiar un atelier propriu de fierărie – nu contrazice, ci confirmă tipul clinic. Tocmai acel care nu e bărbat, preferă în mod inconștient să facă pe bărbatul. Când călărea ceasuri întregi la vânatoarea de mistreți, când își istovea mușchii lovind cu ciocanul pe nicovală, el ascundea slăbiciunea sa secretă sub aparența unei puteri trupești. Cine nu știe să slujească pe Venus, joacă rolul lui Hefaistos... Însă printre curtenii săi, la seratele de gală, puterea lui Ludovic se evaporă. Rareori râdea, rareori a fost văzut vesel, fericit.

Sentimentul acesta de slăbiciune se resfrângea în mod primejdios asupra soției sale. Multe din purtările ei îl contrariu. Nu-i plăcea anturajul ei, plăcerile ei gălăgioase, risipa și frivolitatea ei. Un adevărat bărbat ar fi găsit repede leac la toate acestea. Cum putea să se impună însă femeii sale, un bărbat care se arăta neputincios și ridicol în toate nopțile? Dimpotrivă, cu cât se prelungea această rușinoasă situație, cu atât subordonarea regelui față de regină se accentua până la supunere. Ea îi putea cere orice; el își

plătea cu nemărginită toleranță vina lui secretă. Nu avea nici voința, nici puterea să dicteze în viața ei, să împiedice greșelile și prostiile ei publice... Miniștrii, mama reginei, curtea întreagă văd cu deznădejde că toată puterea trece în mâinile unei tinere femei anturate și risipitoare. Această dominare a reginei stăruie, în virtutea primelor deformări sufletești, chiar atunci când Ludovic XVI devine cu adevărat soț și tată. Stăpânul Franței a rămas sclavul lipsit de voință al Mariei Antoaneta, pentru că n-a fost la timp bărbatul ei.

E vădit că neputința sexuală a regelui a avut o mare influență asupra dezvoltării sufletești a reginei. Antagonismul dintre sexe duce și la o nepotrivire de caracter dintre bărbat și femeie. Reținerea și nesiguranța bărbatului provoacă, la femeia gata să se dăruiască, o supraexcitație, o bolnăvicioasă lipsă de stăpânire de sine. Maria Antoaneta era o fire normală, curat feminină, destinată unei rodnice maternități – și ar fi rămas astfel dacă ar fi avut un bărbat adevărat. Soarta a vrut însă altfel. La 15 ani, era deja căsătorită. O fată poate rămâne fecioară și până la 22 ani, fără să resimtă tulburări sufletești prea grave. Maria Antoaneta a fost însă zdruncinată prea devreme de supraexcitarea ei nervoasă; timp de două mii de nopți, trupul ei fraged a fost chinuit de un bărbat reținut și bătăran. Sexualitatea ei a fost iritată în mod steril, rușinos, înjositor. Nu e nevoie să fii medic, ca să recunoști că aceasta a avut ca urmare firească o goană febrilă după plăceri, o vivacitate nestăpânită, o zăpăceală care vrea să ascundă nemulțumirea și setea de eliberare sexuală. Pentru că nu și-a găsit satisfacția și liniștea intimă, Antoaneta trebuia să aibă în jurul ei mișcare necurmată, – și ceea ce la început putea fi luat drept un exces de vioiciune copilărească, a devenit apoi, în ochii scandalizați ai întregii curți, poftă nestăpânită de plăcere, pe care mama și prietenii ei încercau s-o combată. După cum regele își înșela slăbiciunea cu vânătoarea și istovitoarea muncă de fierar, regina își risipea simțămintele ei, denaturate de eșecul conjugal, în prietenii duioase cu femeile, în cochetării cu tineri cavaleri, în mania gătelii și a altor nimicuri fastuoase.

În timp ce soțul ei dormea adânc, obosit de exercițiile fizice, ea petrecea până în zorii zilei la baluri, la supeuri, la redute de operă în societate adesea dubioasă, încălzindu-se la focuri străine – regină nedemnă, pentru că a fost măritată cu un rege nedemn.

Această frivolitate era în fond lipsită de bucurie, amuzamentele și frenezia ei ascundeau o dezamăgire care izbucnea uneori într-o melancolie plină de necaz sau în strigătul pe care l-a scăpat când a aflat că ruda ei, ducesa de Chartres, a născut un copil mort. Da! să aibă și ea un copil, chiar unul mort. Să se pună capăt acestei situații umilitoare, să nu mai fie fecioară după șapte ani de la căsătorie... Și când Maria Antoaneta a devenit în sfârșit femeie și mamă, când nervii ei s-au mai potolit, după atâtea chinuri în goana ei după plăcere – s-a ivit o altă Maria Antoaneta, voluntară, curajoasă, stăpână de sine. Dar această schimbare a venit și ea prea târziu. În căsnicie, ca și în copilărie, primele întâmplări sunt cele mai hotărâtoare. Și zeci de ani nu pot repara o singură gravă vătămare adusă materiei atât de delicate și insesizabile a sufletului. Rănile cele mai invizibile ale simțirii nu se vindecă niciodată pe deplin.

Nefericirea conjugală de la curtea franceză a avut urmări fatale, trecând din domeniul particular în viața socială și politică. Regele și regina se aflau în centrul atenției publice; supuși calomniei, palavrei și criticii. Mai cu seamă la curtea franceză, gurile rele se întrebau cum se comportă Maria Antoaneta, dată fiind neputința bărbatului: pe scurt, cu cine îl înșeală! Căci o femeie atât de cochetă, conștientă de frumusețea și grațiile ei, plină de temperament, cu sângele zvâcnind de tinerețe, trebuie să aibă consolările ei tainice. Tocmai pentru că nu se putea afirma nimic precis, cinstea reginei era terfelită de toți. Dacă pleca să călătorească împreună cu vreun cavaler, cu Lauzun sau Coigny, trândavii palavragii credeau că au descoperit pe iubitul ei; dacă ieșea la plimbare prin parc, cu dame și cavaleri, se vorbea îndată de orgii de necrezut. Neîncetat, viața amoroasă a reginei nesatisfăcute era scotocită de toată curtea; de la palavre s-a

ajuns la cântece, pamflete și poezii pornografice. Întâi le șopteau după evantai doamnele de la curte, apoi își luau zborul din gură în gură, erau tipărite și pătrundeau în popor. Când s-a început propaganda revoluționară, ziariștii iacobini n-au avut nevoie să caute prea mult argumentele împotriva Mariei Antoaneta. Calomniile furnicau cu prisosință. Acuzatorul public n-avea decât să deschidă această cutie a Pandorei cu galante născociri, pentru ca ghilotina să cadă peste gâtul ei subțire...

Într-adevăr, năruirea autorității regale n-a început la Bastilia, ci la Versailles. Nu e o simplă întâmplare că vestea despre neputința regelui și minciunile răutăcioase despre nesățioasa poftă sexuală a reginei s-au răspândit atât de repede în popor. Ele au cauze secrete de ordin familiar și politic. Patru sau cinci persoane de la palat, rudele cele mai apropiate, aveau interesele lor în această dezamăgire conjugală a Mariei Antoaneta. Mai cu seamă cei doi frați ai lui Ludovic XVI, văzând în defectul ridicol al regelui o piedică la succesiunea firească, sperau să ajungă ei înșiși pe tron. Conte de Provence, fratele imediat următor al lui Ludovic XVI (ajuns și el mai târziu Ludovic XVIII prin cine știe ce drumuri întortocheate), avea atunci șansa de a fi regent în lipsa unui moștenitor al tronului, dacă nu chiar rege; nerăbdarea lui era abia stăpânită. Pentru că el însuși era un soț îndoielnic, fără copii, celălalt frate mai mic, contele de Artois, avea avantajul că ar putea face din copiii săi moștenitori legitimi ai tronului. Amândoi aveau deci interesul ca situația îngrozitoare a Mariei Antoaneta să dureze cât mai mult. Nefericirea ei va face fericirea lor.

Când însă relațiile conjugale dintre rege și regină au devenit normale, „minunea” aceasta a stârnit ura nemăsurată a celor doi frați, ale căror speranțe au fost curmate deodată. Mai ales contele de Provoace n-a cruțat-o deloc pe Maria Antoaneta. Și de când Ludovic XVI a devenit tată, cei mai primejdioși dușmani erau frații și rudele sale, care urzeau toate intrigile. Revoluția a avut ajutoare bune la curte: nobilii și prinții i-au pus în mână cele mai bune arme.

Acest episod de alcov a subminat autoritatea monarhică mai mult decât evenimentele externe. Istoria e plină de cauze secrete, care au lucrat ca microbii nevăzuți, până ce boala a izbucnit iremediabilă. Nu e pentru prima oară când beteșugul sexual al unui singur bărbat a provocat frământări în toată lumea. Impotența lui Alexandru al Serbiei, sclavia lui erotică față de Draga, asasinarea lor urmată de urcarea pe tron a Karagheorghevicilor, dușmănia cu Austria și războiul mondial sunt desfășurări logice, incontestabile. Istoria își țese, ca păianjenul, pânza ei de fatalități. Puteri uriașe se prăbușesc din cauze minuscule, în aparență ridicole. Impotența lui Ludovic XVI n-a schimbat numai caracterul Mariei Antoaneta, ci a contribuit la schimbarea întregii lumi. Zeii nu dau însă niciun semn acelora pe cari vor să-i piardă. Ei înaintează pe calea lor, nebănuind că destinul lor e înscris în ei înșiși.

DEBUT LA VERSAILLES

Versailles își păstrează și azi prestigiul său aristocratic. Uriașul palat înălțat pe o colină artificială, privește cu sute de ferestre canalele și grădinile artificiale, izolat de căile și traficul vulgului. Fastul acesta imens și absurd s-a realizat prin voința cezariană a lui Ludovic XIV, ca un altar de auto-divinizare. Autocrat energic, implacabil, el și-a impus voința de unitate, dând țării o ordine, prescriind societății moravuri, curții o etichetă, credinței o singură biserică și limbii puritate. Din persoana lui a radiat această voință de unificare, spre persoana lui trebuia să se răsfângă toată strălucirea. „Statul sunt Eu!” și Versailles e centrul Franței, buricul lumii. Reședința lui a fost statornicită afară din Paris, căci un rege al Franței nu are nevoie, ca sprijin al orgoliului și puterii sale, nici de oraș, nici de cetățeni, nici de mase. A fost de ajuns să întindă brațul și să poruncească: din nisip și mlaștini s-au ivit grădini și parcuri, cascade și grote – și palatul cel mai frumos. Din acest punct astronomic ales de bunul său plac, răsare și apune soarele împărăției sale: – Versailles arată Franței că poporul nu e nimic, regele e totul.

Puterea creatoare rămâne însă legată de oameni. Ludovic XV și Ludovic XVI au moștenit numai palatul, marele regat, dar nu și puterea și maiestatea Regelui-Soare. Pe din afară, totul a rămas neschimbat: granițele, limba, moravurile, religia, armata. Mâna cea puternică a modelat prea bine formele, pentru ca ele să se schimbe într-un veac: au pierdut numai conținutul. Sub Ludovic XV, Versailles nu și-a schimbat imaginea, ci numai semnificația. Trei-patru mii de slujitori mișună în livrele scumpe prin coridoare și curți; în grajduri mai sunt două mii de cai; aparatul complicat și pretențios al etichetei mai funcționează la baluri, recepții,

redute și mascarade; în sălile cu oglinzi mai defilează în costumele lor aurite cavalerii și damele împodobite cu giuvaeruri și mătăsurii. Această curte mai trece drept una din cele mai vestite, mai rafinate și cultivate curți din Europa. Dar efluviile puterii lipsesc. E frământare goală, fără suflet, fără sens. Nu mai e acolo un stăpân. Noul rege e sclav al femeii. Episcopii, miniștrii, generalii, artiștii se mai adună pe la curte – dar printre ei nu mai e niciun Bossuet, niciun Turennes sau Richelieu, niciun Colbert, Racine, Corneille sau Mansart – ci un amestec de suflete mici, de inimi seci, de cugete fățarnice. Nu se mai făuresc planuri mari, opere geniale; cresc numai plantele mlăștinoase ale galanteriei și intrigii. Capacitatea, meritul e înlocuit de cabală și protecție. Cine se apleacă mai adânc înaintea marchizei de Pompadur sau a doamnei Dubarry, ajunge mai sus. Cuvântul e prețuit mai mult decât fapta, aparența mai mult decât realitatea. Toți își joacă rolul, cu artă dar fără rost. Au uitat de Franța cea reală și se gândesc numai la cariera și plăcerile lor. Versailles, care a fost sub Regele-Soare forul suprem, a devenit sub Ludovic XV un teatru de societate, cel mai fals, mai scump și mai funest din câte au fost vreodată.

Și pe această scenă fastuoasă apare, cu pas șovăitor, o debutantă. La început, ea avea numai un rol de probă: ca o moștenitoare a tronului. Dar nobilii spectatori știu că această mică și blondă arhiducesă austriacă, e destinată rolului principal din Versailles, ca regină. Toate privirile pândesc curioase intrarea ei. Prima impresie e excelentă: de mult n-a mai apărut acolo o fată atât de fermecătoare, cu chipul ca un biscuit de Sèvres, cu tenul de porțelan pictat, cu ochi albaștri, vioi, cu o gură care știe să zâmbească, să râdă copilărește și să fie uneori atât de grațios bosumflată. Ținuta e fără reproș: pas ușor, săltăreț la dans, călcând însă sigur, drept și mândru prin galeria de oglinzi. Ea știe să salute, la dreapta, la stânga, fără sfială... Doamnele care în lipsa unei primadone, joacă încă primul rol, recunosc cu acreală rău ascunsă că această fată cu umeri înguști e rivala lor victorioasă. Și toate vor să surprindă măcar o greșeală în

ținuta ei.

Copila aceasta de 15 ani are, și prin natura sa sprintenă, dorința de a se mișca liber prin sălile acestea rigide; vrea să se joace cu frații mai mici ai soțului ei; nu se poate obișnui cu glaciala reținere, cu deșarta exactitate și măsură ce se cere de la o prințesă regală. Știe să se poarte fără greș la marile ocazii, căci a crescut și sub pompoasa etichetă habsburgico-spaniolă. Însă la Hofburg haina de gală putea fi înlăturată după ceremonii – și copiii puteau fi veseli, să se joace. Viața familiară nu era cu totul robită etichetei. La curtea din Versailles, viața nu e trăită, ci reprezentată și cu cât rangul e mai înalt, cu atât se impun mai multe prescripții. Deci, niciun gest spontan, nicio naturaleză: aceasta ar fi o jignire a obiceiurilor sacrosante. Ziua și noaptea, numai ținută și ținută: altfel, spectatorii neîndurători vor murmura, vor bârfi, vor critica. Ei trăiesc numai în teatru și pentru teatru.

Maria Antoaneta n-a avut, nici ca Dauphină, nici ca regină, înțelegere pentru această cumplită gravitate, pentru această tiranie ceremonială, de la Versailles. N-a putut pricepe niciodată înfricoșătoarea importanță ce se dădea acolo unui salut, unei intrări. Firea ei dârză, îndărătnică, nereținută, ura orice strâmtorare: ea vrea să se miște liber, să trăiască. După cum s-a sustras acasă de la datoriile ei școlare, ea încearcă să se sustragă de sub observația severă a doamnei sale de companie – pe care o numește în batjocură „Doamna Etichetă”. Inconștient, ea vrea să mai aibă câțiva ani de adevărată copilărie.

Însă o prințesă de coroană nu trebuie să mai fie copilă: toate s-au coalizat pentru a-i aminti datoria unei nezdruccinate demnități. Educația ei revine nu numai bigotei superioare de la curte, ci și celor trei mătuși, fiice ale lui Ludovic XV, rămase nemăritate, de o cucernică răutate și de a căror virtute nu cutează să șoptească nici gura cea mai cicălitoare: Adelaida, Victoria și Sofia. Aceste trei par că o iau sub protecția lor în aparență prietenoasă, pe neglijata soție a Dauphinului. În budoarul lor se urzește toată strategia

micilor războiri de la curte, acolo se învață tehnica micilor înțepături, arta bârfelii și intrigilor subterane. La început această învățătură și apropourile sărate o amuză pe neexperimentata Antoaneta. În fond, lealitatea ei nativă respinge aceste răutăți. Ea nu s-a deprins niciodată, spre paguba ei, să-și ascundă sentimentele. Firea ei, dreaptă, neprefăcută, se împotrivesc tutelei necinstite a mătușilor sale. Nici contesa de Noailles nu e mai norocoasă cu școlărița ei: fetișcana se răzvrătește neîncetat împotriva „măsurii”, împotriva programului zilnic, fixat dinainte în paragrafele lui strâmte. Însă nimic nu trebuie să se schimbe. În scrisorile către mama ei, Antoaneta a descris cum își „petrece” ziua, oră cu oră. Fastidioasă înșirare de obligații și formalisme, de la spălarea mâinilor în fața curții princiere și tot ritualul toaletei, al merelor, al vizitelor familiare până la diversele ore de învățătură: clavier, cânt, prelegerile abatelui, preumblările tot așa de punctuale, lungile seri cu mătușile care joacă cărți și dineul târziu, în așteptarea regelui, când prințesa adoarme obosită pe o canapea...

În acest orar rămâne prea puțin timp pentru distracțiile spre care râvnește inima ei nerăbdătoare. Sângele ei cere joc. răs, zburdălnicie – dar „Doamna Etichetă” ridică îndată degetul și interzice tot ce nu e compatibil cu situația unei Dauphine. Mai greu îi este însă profesorului și confesorului ei, abatele Vermond. Cultura Antoanetei e într-adevăr mediocră; mai are multe de învățat. A început să uite germana, dar nu știe încă bine nici franceza; scrisul ei e stângaci, plin de greșeli de stil și de ortografie. Abatele trebuie s-o ajute la redactarea scrisorilor. Îi ține zilnic o oră de prelegere și vrea s-o silească să citească ea însăși. Așa o îndeamnă și mama ei: „Caută să-ți mobilezi capul cu lecturi bune”. O sfătuia să nu neglijeze nici muzica, nici desenul, dansul, pictura și alte științe frumoase. Cu felul ei naiv și rafinat totodată, Toinette îl momea pe abate (care nu putea doar să-și pedepsească eleva) și orele de lecții deveneau ore de conversație. Toate îndemnurile mamei n-au dus-o la preocupări mai serioase. Căsătoria prea timpurie a împiedicat, și ea, o educație sănătoasă. Copilă cu titlul de

doamnă, Maria Antoaneta trebuia să reprezinte cu demnitate rangul ei – și pe de altă parte trebuia să învețe cu întârziere cele mai elementare cunoștințe, din clasele primare... Damele de la curte îi cer reprezentații, mătușile: intrigi și mama: instrucțiune. Inima ei nu vrea decât să trăiască, să fie tânără. Această contradicție dintre vârstă și situație, dintre voința ei proprie și a celorlalți, a accentuat în caracterul Mariei Antoaneta acea neliniște nestăpânită și acea nerăbdare după libertate care au fost mai târziu hotărâtoare în soarta ei nefericită.

Maria Tereza vroia să înlăture primejdia acelor curse ale intrigei, ale acelor lanțuri politice întinse, la o curte străină în jurul tinereii, neserioasei și flușturaticei sale progenituri. I-a dat ca protector pe cel mai bun dintre diplomații ei, contele Mercy, – „ca să nu cadă în mâini rele”. Belgian de origine, cu totul devotat împărătesei, om al curții dar nu curtezan, gândind rece dar clarvăzător, el a împlinit acest post de pază, în jurul fetișcanei care nu vroia decât să trăiască, cu un tact și o credință extraordinară. El era de fapt ochiul și urechea Mariei Tereza la curtea din Versailles. Prin rapoartele lui exacte ea putea să afle tot ce spune, tot ce citește (mai degrabă: tot ce nu citește) fiica ei; ce rochii poartă, ce-a făcut în fiecare zi cu cine stă de vorbă și ce greșeli a făcut. Cu mare îndemănare, contele Mercy a strâns plasa în jurul protejatei sale. Și-a asigurat mărturiile a trei persoane din serviciul personal al prințesei; chiar și abatele Vermond îi transmitea observațiile lui zilnice, iar prin marchiza Durfort știa tot ce a vorbit prințesa cu mătușile ei. Avea mijlocul de-a afla ce se întâmpla când Dauphina era la rege. Adăugând și propriile lui observații, contele Mercy raporta împărătesei totul, zi cu zi, oră cu oră. Curieri speciali duceau aceste scrisori destinate exclusiv Mariei Tereza (pe atunci, furtul reciproc de scrisori era arta principală a diplomației)... Se minuna uneori naiva Antoaneta cât de repede și exact sunt cunoscute la Schönbrunn cele mai mici amănunte ale vieții sale – dar niciodată n-a bănuit că domnul acela cărunt și atât de părintesc cu ea, ar fi spionul intim al mamei sale.

Mercy nu putea să aibă influență asupra neastâmpăratei fete decât prin scrisorile mamei, scrisori cerute și dictate de dânsul. Ca ambasador al altei curți, chiar înrudite, nu-i era îngăduit să exercite nici măcar o influență morală, educatoare, asupra viitoarei regine a Franței. Când vroia să ajungă la ceva, prilejuia una din acele scrisori tandre și severe ale mamei, pe care Antoaneta le deschidea cu inima bătândă. Numai glasul mamei – sau cuvântul ei scris – putea stârni în acest copil neserios o sfântă teamă; cu respect, își pleca fruntea la cele mai aspre muștrări.

Mulțumită acestei supravegheri neîncetate, Maria Antoaneta a putut fi păzită în primii ani de primejdia exceselor ei. Împărăteasa încercă să răscumpere cu mii de griji vina ei de a fi jertfit tânăra viață a fiicei sale unei rațiuni de stat.

Blajină și cordială, Maria Antoaneta n-are în fond nicio antipatie față de cei de la curte. Îl mângâie amical pe bunicul ei Ludovic XV, se poartă drăguț chiar față de cele trei fete bătrâne și „Doamna Etichetă”, iar pentru Mercy, ambasadorul credincios al mamei sale, are o respectuoasă simpatie. Toți aceștia sunt însă gravi, mășurați, solemnii. Îi trebuie tovarăși de joacă, nu numai profesori, supraveghetori și tutori. Tinerețea ei râvnește spre tinerețe. În acest palat de marmură rece, camaradul ei de joc cel mai firesc ar fi chiar soțul ei, cu un an mai mare ca dânsa. El e însă stângaci, ursuz, uneori grobian; nu știe să fie intim, familiar cu soția lui. I-a trebuit multă vreme până să se deprindă să fie mai drăgăstos cu dânsa... Cu frații mai mici ai Dauphinului, conții de Provence și Artois, de 14 și 13 ani, Antoaneta se putea juca uneori; se costumau și jucau teatru, pe ascuns – căci o Dauphină nu trebuia să fie surprinsă la joacă. Neastâmpăratei copile îi trebuia mereu ceva vesel, ceva hazliu. O dată, ceru ambasadorului să-i trimeată din Viena un câine mops; altădată, guvernanta a surprins-o jucându-se cu doi mici copii ai unei menajere, tăvălindu-se cu rochia cea scumpă pe podea... Ușurateca și zburdalnica vieneză s-a simțit totdeauna străină în fastuosul palat cu mii de ferestre, de la Versailles.

LUPTA PENTRU UN CUVÂNT

— „Nu te amesteca în politică, nu te băga în afacerile altora.” Așa o sfătua de la început Maria Tereza pe fata ei. Sfatul acesta era de prisos, căci Maria Antoaneta nu căuta altceva decât propria ei plăcere. Era prea egoistă, pentru ca să se ocupe cu ceva care cere stăruință și gândire. Fără voia ei, a fost târâtă în micul război de intrigi de la curte. – La sosirea ei, Versailles era împărțit în două partide. Regina a murit de mult. Primul rang feminin a revenit astfel celor trei surori ale regelui: ele n-au știut însă să aibă o bună influență asupra tatălui lor: mărginite, răutăcioase, intrigante și bigote, erau în primul rând la liturghie și la recepții, dar nici cel mai mărunț curtean nu aștepta de la ele vreo favoare. Nu aveau nicio putere oficială. Tatăl lor, care nu vroia decât plăceri, dintre cele senzuale și sub formele cele mai grosolane, a acordat toate favorurile și toate onorurile ultimei sale metrese: doamnei Dubarry. Venită din pătura cea mai de jos a poporului, cu trecut dubios, ea ajunsese, dacă ar fi să dăm crezare zvonurilor, dintr-o casă de toleranță în dormitorul regal. Amantul ei, cu voință slabă, ca să-i dea o aparență nobiliară, i-a cumpărat un soț, pe contele Dubarry, care a dispărut însă îndată după căsătoria de formă. Femeia de stradă a știut să-și impună numele la curte. Nobilimea din toată Europa știa secretul acestei ridicole și înjositoare farse. Regele și-a introdus favorita la palat; ea locuia chiar acolo, despărțită prin trei camere de apartamentul celor trei fiice scandalizate ale regelui... Cu trupul ei experimentat (și cu grațiile naive ale fetei adusă spre înveselirea bătrânului crai), ea are deplină stăpânire asupra senil-eroticului Ludovic XV. Drumul spre favoarea regelui trece prin salonul ei. Curtezanii, ambasadorii tuturor stăpânilor, așteaptă

respectuoși în anticamera ei; regi și prinți îi trimit daruri. Ea poate împărți puterea; poate înlătura pe miniștri și dărui slujbe; își poate clădi castele căci dispune de tezaurul regal. Gâtul ei e cuprins de grele salbe de briliante și toate eminențele și toți muritorii sărută mâna ei inelată. Invizibilă, coroana lucește în părul ei des și brun...

Această nelegitimă stăpână a palatului regal, covârșită de favoruri și de onoruri, se lăfăia la Versailles mai îndrăzneț decât o regină. În budoarul lor, amărătele fiice, ale regelui se văitau și strigau împotriva nerușinatei târfe, care face de răs pe tatăl lor, slăbește domnia lui și distruge viața de familie. Cu virtutea lor involuntară, căci ele nu aveau nici curaj nici spirit, urau pe acea babilonică prostituată care a luat locul mamei lor. Nu aveau alt gând decât s-o bârfească și să-i facă rău. Era o întâmplare fericită că a venit la curte Maria Antoaneta, pe care cele trei fete bătrâne vroiau s-o manevreze împotriva curtezanei. Vor atrage pe mica prințesă în cercul lor; ele vor rămâne în umbră, dar o vor împinge pe viitoarea regină, ațâțând-o împotriva „fiarei spurcate”. Și fără să bănuiască ceva, Maria Antoaneta s-a pomenit, după câteva săptămâni, într-o luptă îndârjită.

Când a sosit la Versailles, ea nu știa nimic despre situația excepțională a doamnei Dubarry. La curtea Mariei Tereza noțiunea de metresă era necunoscută. La primul supeu, a aflat că doamnei aceleia cu pieptul plin, tare fardată și împodobită, i se spune „contesa” Dubarry. Aceasta o privea cu curiozitate... Însă mătușile ei o pun repede la curent cu toate. Și Maria Antoaneta scrie mamei sale despre acea „proastă și impertinentă creatură”. Bunele mătuși puneau pe buzele bosumflate ale fetișcanei cuvintele pe cari le doreau. În curând, toată curtea, lacomă de senzații, avu un splendid subiect de trâncăneală. Antoaneta (adică mătușile ei) și-a pus în cap să taie coada acestei intruse, care se împăuna atât de obraznic la curtea regală. După legile etichetei de la Versailles, o doamnă de rang inferior nu poate adresa niciodată cuvântul uneia de rang mai înalt, ci așteaptă respectuos ca aceasta din urmă să-i vorbească. Dauphina s-a

folosit din belșug de dreptul ce-i dădea rangul. Surâzând rece, ea trecea mai departe, lăsând-o pe contesa Dubarry să aștepte un cuvânt al ei, luni îndelungate. Curtea urmărea, cu încordare acest duel, observând mânia rău reținută a „contesei” și jocul blondinei care conversa voioasă (uneori cu forțată voioșie) cu celelalte doamne, însă privea ca prin lornietă, strângând puțin buzele, când se afla aproape de femeia aceea scânteietoare de diamante.

Dar Dubarry nu era o fire rea. Ca adevărată femeie din popor, avea pe lângă calitățile clasei de jos și acea bunătate de parvenită, acea jovialitate camaraderească pentru cei care îi vroiau binele. Era vanitoasă, dar și amabilă cu cei care o linguseau, dând bucuros dacă i se cerea ceva. Nu era o femeie cicălitoare și invidioasă. Ridicată însă atât de repede, atât de sus, ea vroia să se bucure nu numai de aparențele puterii, ci să strălucească în belșug și vanitate ca și cum toate i s-ar fi convenit. Vroia să fie în rândul întâi printre doamnele de la curte, să aibă rochiile și briliantele cele mai scumpe, trăsura și caii cei mai frumoși. Nimic din toate acestea nu-i refuza bărbatul care îi era cu totul orbit sexualicește. Partea tragicomică era însă că ea râvnea ca puterea, ei nelegitimă să fie recunoscută ca legitimă. Deși era anturată și răsfățată de toți prinții și curtenii, mai avea ambiția nestăpânită de a fi recunoscută și de prima doamnă de la curte: să fie primită prietenește de Maria Antoaneta. Nu, nu poate tolera ca această „mică roșcovană”, această găsculiță care încă nu vorbește corect franțuzește și a rămas fecioară fără să vrea, să-i dea mereu cu tifla, s-o umilească pe față, cu atâta nerușinare – pe ea, femeia cea mai puternică de la curte!

În această homerică ceartă pentru rang, dreptatea formală e de partea Mariei Antoaneta. Ea nu-i obligată să vorbească cu această „contesă”, chiar dacă strălucesc pe pieptul ei diamante în valoare de șapte milioane. Însă la spatele ei e puterea regală: regele e în mâna ei. Aproape de ultima treaptă a decadenței sale morale, cu totul indiferent față de stat, supuși și familie, cinic, trufaș – „după mine, potopul”! –

Ludovic XV vrea liniștea și plăcerile lui. A domnit destul – și în ultimii săi ani vrea să trăiască, nepăsător de soarta dinastiei sale, chiar dacă totul s-ar prăbuși în jurul lui. Dar tihna lui e tulburată, deodată, de această războire între femei! I-ar plăcea să nu se amestece deloc. Dubarry i se plânge însă zilnic: să nu se lase înjosit, să nu fie de răsul curții să-și apere onoarea (deci și a ei). În cele din urmă, plictisit de atâtea lacrimi și atâtea scene, regele o cheamă pe doamna de Noailles: la început are numai cuvinte amabile pentru soția nepotului său; apoi, pe de departe, își exprimă dorința ca Dauphina să se poarte mai atent față de anumite persoane de la curte, să nu vorbească așa de liber despre ele. Doamna de companie transmite această dorință Antoanetei; – dorință aflată repede de mătușile ei, de abatele Vermond, de ambasadorul Mercy și, prin curier special, toată chestia e comunicată Mariei Tereza, la Viena.

Situație penibilă pentru pioasa împărăteasă. Poate sfătui pe fiica ei să fie mai amabilă cu „creatura” aceea? Pe de altă parte, poate fi ea împotriva regelui? După multă consfătuire, isteța politiciană și diplomată crede că va rezolva conflictul. Nu va scrie ea însăși. Ministrul ei de stat, Kaunitz, va concepe un rescript către Mercy, care îl va preda Mariei Antoaneta. Rescriptul era clar, deși se exprima în termeni generali: e o datorie să fie onorate cu politețe persoanele pe care însuși regele le socotește demne de încredere; alegerea făcută de un monarh trebuie ținută în seamă, fără nicio contrazicere...

Maria Antoaneta era însă înfierbântată de mătușile ei. Când Mercy i-a citit scrisoarea, spuse un neglijent: „Da, da... așa este”, dar în sinea ei își zicea că bătrâna perucă de Kaunitz poate să trâncănească: niciun cancelar n-are să se amestece în afacerile ei particulare. Ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ea continuă să trateze cu aceeași mândră și răutăcioasă tăcere pe „creatura cea proastă”. O întâlnește zilnic la serbări, la baluri, la masa de joc, chiar și la masa regelui și observă cum se agită, cum tremură în așteptarea unui cuvânt, a unui singur cuvânt. Ea nu-l rostește – și când privirile lor se întâlnesc, Antoaneta își umflă buza și trece

rece mai departe... Războiul e fățiș. Ca la o bătălie de cocoși, curtenii se adună în jurul celor două femei, să vadă cine își va impune voința: stăpâna nelegitimă sau cea legitimă a Franței? De mult n-a mai avut Versailles o comedie atât de amuzantă.

De astă dată, regele s-a supărat. Deprins cu ascultarea bizantină a voinței sale, cu preîntâmpinarea fără murmur chiar a unei dorinți încă neexprimate, s-a ivit pentru întâia oară o împotrivire: o fată încă necoaptă îi nesocotește porunca. Cel mai simplu, ar fi să-i tragă o bună săpuneală. Dar până și acest bărbat imoral și cinic, mai are un scrupul: îi este penibil să ordone soției nepotului său să vorbească cu metresa lui. De-aceea, ca și Maria Tereza, el a făcut din această chestiune particulară un act de stat. Ambasadorul Mercy a fost poftit să vorbească cu ministrul de externe francez – dar nu în camera de audiență, ci în apartamentul contesei Dubarry. Abia a schimbat câteva cuvinte cu ministrul, că apare contesa, care, în cuvinte amabile, se plânge de nedreptate: i s-ar atribui sentimente dușmănoase față de Dauphină. Dimpotrivă, ea e calomniată... Iată-l pe bunul ambasador confident al contesei Dubarry! Dar o ușă tapetată, secretă, se deschide și intră însuși Ludovic XV. „Ești trimisul împărătesei, spune el lui Mercy. fii câtva timp ambasadorul meu.” Lăudând-o pe Antoaneta, regele ajunge pe nesimțite la chestiunea gravă. Regele îi cere să pună toată influența lui, pentru ca Dauphina să-și schimbe purtarea față de contesă: cu alte cuvinte, capitulare netă. Mercy simte că această problemă devine politică. Se grăbește să scrie la Viena, arătând (ca să-și ușureze misiunea) că Dubarry nu e atât de răuvoitoare și că ea cere un lucru de nimic: un cuvânt adresat în public. Pe de altă parte, vizitează pe Maria Antoaneta: stăruie și nu ocolește mijloacele mai aspre. Face aluzie la primejdiile care o pândesc la curtea franceză și arată că s-ar putea ivi o discordie între Habsburgi și Bourboni. Mai mult: numai ea, Maria Antoaneta, ar fi vinovată dacă s-ar sfârâma această Alianță: opera cea mai de seamă a mamei sale... Aceste grele argumente încep să

zdruncine îndărătnicia Dauphinei: cu lacrimi în ochi, ea fâgăduiește ambasadorului că într-o anumită zi, la jocul de cărți, va adresa cuvântul contesei Dubarry.

În seara hotărâtă, intimii de la curte așteaptă un spectacol de gală: vestea a trecut din gură în gură. În culise, scena a fost pregătită în amănunte. La sfârșitul partidei de joc, Mercy o va întâmpina pe contesa Dubarry, pentru o mică conversație. Întâmplător, Dauphina se va apropia de ambasador și cu acest prilej va spune favoritei câteva cuvinte... Dar cele trei mătuși regale veghează. Ele vor face să cadă cortina, înainte ca duetul împăcării să se împlinească. La început, programul se desfășură așa cum a fost stabilit. Antoaneta a început să facă ocolul sălii, vorbind cu o doamnă, apoi cu alta. Teama, agitația, supărarea ei sporeau cu cât se apropia; se afla lângă ultima doamnă, care o despărțea de Mercy și Dubarry. Încă două minute, încă unul și va trebui să vorbească favoritei. Însă în clipa hotărâtoare. doamna Adelaida, cea mai ațâțătoare dintre mătuși, dădu lovitura cea mare... Îndreptându-se spre Maria Antoaneta, îi spune poruncilor: „E timpul să mergem. Vino! Trebuie să așteptăm pe rege la sora mea Victoria”. Surprinsă, înspăimântată, Dauphina își pierde curajul. Nu are prezența de spirit să spună la repezeală un cuvânt indiferent către Dubarry. Se înroșește, se zăpăcește și se depărtează, mai mult fugind decât mergând. Scena e ratată. Toți încremenesc... Și în loc de împăcare, reîncepe batjocura. Răutăcioșii își freacă mâinile. În toate colțurile palatului, palavre și râsete înfundate. Însă Dubarry spumegă și regele e de-a binelea mânios: „Văd, domnule de Mercy, spuse el ambasadorului, că sfaturile dumitale nu au din nefericire niciun efect. E necesar să intervin eu însumi!”

Regele amenință, doamna Dubarry tună și fulgeră; alianța franco-austriacă se clatină, pacea Europei e în primejdie. Ambasadorul trimite vestea cea rea la Viena. Acum Maria Tereza trebuie să intervină și ea, direct, căci numai dânsa mai are puterea să înfrângă cerbicia copilului ei. Când l-a

trimis în Franța, s-a hotărât să-l sustragă de la îndeletnicirile politice. Fata ei nu are nici râvna, nici nu dovedește că ar fi capabilă să se intereseze mai târziu de treburile publice.

De astă dată, împărăteasa e nevoită să-și calce hotărârea. Ea însăși are acum mari griji politice. De câteva luni i-a venit de la Frederic cel Mare, pe care îl urăște ca pe un diavol blestemat, și de la Ecaterina II a Rusiei, care îi este și ea antipatică, propunerea de împărțire a Poloniei. Iosif II, fiul și co-regentul ei, și cancelarul Kaunitz au primit cu entuziasm propunerea. Însă conștiința Mariei Tereza se împotrivesc: „Orice împărțire e nedreaptă și vătămătoare pentru noi”... E o crimă morală, o invazie de pradă contra unui popor dezarmat și nevinovat. Ea refuză propunerea. „Prefer să fiu considerată ca slabă decât ca necinstită”, spune ea cu înțelepciune. Însă ea nu mai domnește singură. Iosif II visează numai reforme, războaie și mărirea imperiului, pe când Maria Tereza se gândește cum să păstreze un stat atât de artificial și nestatornic ca Austria. Propriu-i fiu și slujitorul ei Kaunitz, pe care l-a înălțat atât de sus, se dau de partea lui Frederic cel Mare. Obosită, dezamăgită în toate speranțele ei de mamă și de stăpână, ar vrea să abdice. Sentimentul răspunderii o reține. Are siguranța profetică a tulburărilor ce le va provoca spiritul nepotolit al fiului ei. Ea luptă până în ultima oră. Vrea să-și salveze onoarea.

Însă Frederic cel Mare glumește la Berlin: „Împărăteasa Ecaterina și eu, suntem doi vechi briganzi. Ce ne pasă de această bigotă și de duhovnicul ei”... Războiul e inevitabil, dacă Austria nu se asociază. Cu sufletul îndurerat, cu conștiința rănită, Maria Tereza e nevoită să-și dea consimțământul. Se simte însă vinovată și tremură când se gândește la ziua când tratatul secret și urmările acestuia vor fi cunoscute. Ce va spune Franța? Va fi ea indiferentă la această ciopărțire a Poloniei, sau va combate pretenția pe care n-ar găsi-o justificată. Cu propria ei mână, Maria Tereza a șters cuvântul „justificat” din decretul de ocupație. Totul atârnă de buna sau reaua dispoziție a lui Ludovic XV.

Iată că în toiul acestui arzător conflict de conștiință, sosește scrisoarea alarmantă a lui Mercy! Regele e supărat pe

Maria Antoaneta: i-a spus-o ambasadorului în față. Pentru că Dauphina nu vrea să vorbească cu doamna Dubarry, împărțirea Poloniei poate fi pentru Franța pretextul unei afaceri de stat, poate chiar al unui război! Maria Tereza se înspăimântă. Nu! fiica ei nu trebuie să fie mai catolică decât Papa, mai morală decât mama ei care a fost nevoită să-și jertfească conștiința unei rațiuni de stat. Repede, trimite o scrisoare aspră, ca să frângă odată pentru totdeauna îndărătnicia fetei. Nu suflă o vorbă despre Polonia sau despre „rațiunea de stat”, dar bagatelizează toată afacerea de la curte... Îi este atât de greu să spună un cuvânt contesei Dubarry, un cuvânt de bună ziua sau despre o rochie? E atât de robită unor influențe oculte, încât nu poate să-și facă datoria față de rege? Nu are niciun motiv serios. Nu i se impune nicio înjosire. Dar datorează ascultare bunicului ei, stăpânului și binefăcătorului ei...

Argumentele nu prea erau onorabile. Însă împotriva autorității materne, Maria Antoaneta nu s-a răzvrătit niciodată. Disciplina casei de Habsburg s-a dovedit eficace. Dauphina mai face nazuri în privința formei: „Nu spun că nu vreau deloc să vorbesc cu dânsa. Însă nu mă pot sili să vorbesc într-o anumită zi, la o anumită oră, pentru ca dânsa să nu poată da de veste și să triumfe dinainte”. În realitate, capitularea Antoanetei era dinainte pecetluită.

În ziua de Anul nou 1772 s-a pus în cele din urmă capăt acestui tragi-comic război feminin. Scena a fost iarăși pregătită, ca la teatru. Martorii și spectatorii au fost poftiți din nou la curte... S-a început marea perindare a urărilor. În ordinea rangului, defilează doamnele înaintea Dauphinei. Printre ele, ducesa de Aiguillon cu doamna Dubarry. Dauphina adresează ducesei câteva cuvinte, apoi întoarce capul aproape în direcția doamnei Dubarry și spune, nu chiar în fața ei, dar în așa fel încât cu puțină bunăvoință pot fi socotite ca adresate ei, aceste cuvinte pe care toți le ascultă cu respirația oprită: „E multă lume astă-seară la Versailles”... Șapte cuvinte numărate a rostit Maria Antoaneta, eveniment mai important la curte, decât câștigarea unei provincii sau a

unor reforme de mult necesare. Maria Antoaneta a capitulat, doamna Dubarry a triumfat. Totul e iarăși bine. Cerul de la Versailles s-a luminat. Regele îmbrățișează pe Dauphină ca pe un copil regăsit, Mercy îi mulțumește din inimă, Dubarry se învârtește prin săli ca un păun, mătușile spumegă la rândul lor și toată curtea din pod până în pivniță, freamătă și trâncănește, pentru că prințesa a spus favoritei regelui: „E multă lume astă-seară la Versailles”...

Aceste banale cuvinte au însă un înțeles mai adânc. Ele au pecetluit o mare crimă politică, prin ele s-a cumpărat consimțământul tacit al Franței la împărțirea Poloniei. Nu numai Maria Antoaneta, ci o țară întreagă a fost înjosită cu aceste șapte cuvinte.

Ce-i drept, mândria tânără și nestăpânită a Antoanetei a primit o lovitură ucigătoare. A plecat pentru întâia oară grumajii – pe care nu-i va mai pleca a doua oară decât sub ghilotină. Cu acest prilej s-a putut vedea deodată că această ușuratecă și slabă făptură, „buna și duioasa Antoaneta”, are un mândru și nezdruccinat suflet, atunci când e vorba de onoarea ei. Cu amărăciune spuse ea lui Mercy: „Ți-am făgăduit o singură dată, dar sunt hotărâtă să nu merg mai departe. Femeia aceea nu va mai auzi niciun cuvânt de la mine”. Chiar și mamei sale îi scrie lămurit că nu va mai sacrifica onoarea ei în nicio împrejurare. Mama replică, indignată de această primă pornire de emancipare, că nu i se va da vreun sfat potrivit demnității sale. Tremură însă pentru dânsa, când se răzvrătește pentru acele câteva cuvinte. „Trebuie să-i vorbești ca oricărei doamne de la curtea regelui; păcătuiești față de rege și față de mine”... Avertismente și rugăminți zadarnice. Mercy și alții se străduiesc s-o convingă că, fiind amabilă cu Dubarry, își asigură favoarea regelui. Devenită conștientă de sine, Maria Antoaneta rezistă tuturor ademenirilor, tuturor amenințărilor. Șapte cuvinte a spus ea în silă acelei femei detestate, care n-a mai auzit însă niciodată un al optulea cuvânt de la dânsa.

Având aliați atât de puternici ca regele Ludovic XV și împărăteasa Maria Tereza, „cocota de la curte” ar putea să continue lupta împotriva viitoarei regine. Există însă bățalii când învingătorul, recunoscând puterea potrivnicului, se sperie de propria sa victorie și se întreabă dacă nu e mai înțelept să încheie pacea. Doamna Dubarry nu prea se simte în largul ei după acest triumf. La început n-a avut nicio dușmănie împotriva Mariei Antoaneta. Rănită în mândria ei, ea a cerut doar o mică satisfacție. Acum e fericită – dar uneori e rușinată și înfricoșată de izbânda ei publică. Căci știe că puterea stă nesigură pe picioarele artritice ale bărbatului de 62 ani. O apoplexie – și „mica roșcovană” e a doua zi regină. O scrisoare de „călătorie la Bastilia” poate fi repede semnată...

De-aceea, victorioasa Dubarry încearcă pe toate căile s-o împace pe Maria Antoaneta. Își înfrânge mândria, apare la toate seratele și nu se mai arată indispusă că nu i se adresează cuvântul: dimpotrivă, se folosește de orice ocazie ca Dauphina să afle cât îi este de dragă, în sute de feluri încearcă s-o momească. În cele din urmă, i se pare că a găsit mijlocul decisiv. Dacă nu ajută amabilitățile, atunci ea încearcă să-i cumpere favoarea. Se știe la curte că Maria Antoaneta e foarte ahtiată după podoabe scumpe. Doamna Dubarry – ca și cardinalul Rohan zece ani mai târziu – se gândește că ar câștiga-o prin daruri. Un mare giuvaergiu are niște splendizi cercei cu briliante prețuiți la șapte sute de mii de livre. Se pare că Dauphina a admirat aceste podoabe și că Dubarry a aflat de dorința ei. Printr-o doamnă de la curte, îi trimite vorba că, dacă vrea să aibă cerceii, ea e bucuroasă să vorbească cu regele să-i dăruiască. Maria Antoaneta nu răspunde la această propunere nerușinată: privește rece, disprețuitor, la potrivnica ei. Pentru toate coroanele din lume ea nu va mai adresa un cuvânt acestei doamne Dubarry. O nouă mândrie și siguranță s-au ivit în ea; are 17 ani și nu-i trebuiesc favoruri: de pe acum simte pe frunte diadema reginei.

CUCERIREA PARISULUI

Seara, de pe colina de la Versailles, se vede bine aureola Parisului arcuită în cer. Cu o cabrioletă, distanța e parcursă în două ore; unui pieton îi trebuiesc vreo șase ore. E firesc ca, abia după câteva zile de la nuntă, Antoaneta să dorească să viziteze capitala viitorului ei regat. Sensul, exact al ceremonialului sau mai degrabă non-sensul e însă acela de a stânjeni, de a deforma formele naturale ale vieții. Eticheta cere permisiunea specială a regelui, pentru ca moștenitorii tronului să intre în mod solemn, pentru întâia oară, în capitala Franței. Rudele de-aproape, bigotele și veninoasele mătuși, doamna Dubarry, cei doi frați invidioși, au țesute multe ițe și au inventat multe pretexte ca să-i închidă calea spre Paris, spre triumful ce-o aștepta pe Maria Antoaneta. Timp de trei ani, ea a fost ținută între gratiile aurite de la Versailles. În cele din urmă își pierdu răbdarea. Dacă perucile pudrate ale Etichetei îi contrazic dorința, se va duce la rege. Acesta, slab față de toate femeile frumoase, nu găsește nefirească dorința ei; spre ciuda întregii camarile, el îi dă încuviințarea, putând să-și aleagă singură ziua „veselei intrări”. A ales ziua de 8 iunie 1773.

Însă Antoaneta a vrut să joace o farsă odioasei cliici de la palat. Ca și logodnicii, care nu așteaptă binecuvântarea preotului ca să se bucure, fără știrea familiei, de toate plăcerile dragostei – Antoaneta a convins pe soțul și pe cumnatul ei să facă o vizită tainică la Paris, cu câteva săptămâni înainte de intrarea oficială. Într-o seară, târziu, mascați și costumați, au șters-o la Mecca franceză, petrecând la balul Operei. Când au apărut la liturghia de a doua zi dimineața, nimeni n-a bănuit nepermisa escapadă. Astfel, Dauphina s-a răzbunat pentru întâia oară pe Etichetă.

Cu atât mai adâncă a fost bucuria ei, în ziua solemnei intrări. Era o zi de vară, strălucitoare, fără niciun nor. Toată calea de la Versailles la Paris era tixită de oameni, împodobită cu steaguri și ghirlande. Uralele, ovațiile, fluturările de batiste și pălării nu încetau pe tot parcursul. La poarta orașului, mareșalul de Brissac, guvernatorul Parisului, întâmpină trăsura princiară, oferind respectuos pe o tavă de argint cheia cetății. Apoi femeile de la hale, în rochii de sărbătoare (altfel aveau s-o întâmpine mai târziu!), au întins Mariei Antoaneta fructe și flori. Tunurile de la Invalizi, de la primărie și Bastilia, bubuiau. Cortegiul străbătu încet orașul, cheiul de la Tuileries până la Notre-Dame. La dom, la catedrală, la universitate perechea princiară fu primită cu alocuțiuni. Ea trecu sub arcuri de triumf, între păduri de steaguri... Însă cea mai cordială primire i-a făcut-o poporul. Zeci și sute de mii de oameni au potopit străzile orașului, ca să vadă tânăra pereche. Încântata și încântătoarea Dauphină a stârnit un entuziasm fără nume. Când, de pe balconul de la Tuileries, ea zări mulțimea ce fremăta în urale și saluturi, exclamă speriată: „Doamne, ce mulți oameni!” Dar mareșalul de Brissac îi spuse cu franțuzească galanterie: „Doamnă, să nu displacă înălțimii sale Dauphinului, dar vedeți aci două sute de mii de oameni, îndrăgostiți de dumneavoastră”.

Impresia acestei prime întâlniri a Mariei Antoaneta cu poporul a fost imensă. Leneșă la gândire, dar înțelegând repede cu simțurile și numai în raport cu întâmplări personale, ea și-a dat seama, când a avut sub ochii ei acea uriașă mulțime înflăcărată, cât de mare și de strălucită e situația ei hărăzită de soartă. Până atunci i se spunea la Versailles „Doamna Dauphină”, un titlu înalt, dar unul dintre miile de titluri ale ierarhiei nobiliare: era un cuvânt gol, o noțiune rece. În fața mulțimii ea simți înțelesul cald, mândria exaltată a expresiei: „Moștenitoare a tronului francez”. Într-o scrisoare către mama ei, descrie acea sărbătorire pe care nu va uita-o niciodată: „Am primit toate onorurile ce se puteau imagina, dar acestea nu erau nimic față de ceea ce m-a impresionat cel mai adânc, afecțiunea și entuziasmul sârmanului popor care, cu toate birurile de care e împovărat,

e pătruns de bucuria de a ne vedea... Ce fericiți suntem în situația noastră, că-i putem câștiga atât de ușor prietenia”...

Aceste cuvinte sunt cu-adevărat ale Mariei Antoaneta. Impresiile puternice sunt accesibile naturii sale lesne impresionabile; această iubire a poporului, atât de entuziastă, dar câștigată pe nimic, trezește în ea un simțământ de recunoștință. Însă pe cât de repede înțelege, pe atât de repede uită Antoaneta! După alte câteva vizite, ea a ajuns să considere uralele și omagiile ca de la sine înțelese, datorite rangului ei – și se bucura de ele ca de toate celelalte daruri ale vieții. E minunat să se lase iubita de această necunoscută și caldă mulțime. E dreptul ei să fie iubită de un popor de 20 milioane. Ea nu bănuiește că dreptul implică și datorii, că și cea mai curată iubire obosește în cele din urmă, dacă nu e răsplătită...

Maria Antoaneta a cucerit Parisul. Dar și Parisul a cucerit-o pe Maria Antoaneta. Deseori, chiar prea deseori, ea pleca spre ademenitorul oraș al plăcerilor; ziua, însoțită de doamnele ei de la curte; noaptea, cu o mică suită, vizita teatrele, balurile. Din ce în ce mai mult ea resimțea monotonia zilnică de la Versailles, plictiseala rece a acelor săli de marmură și de oglinzi, cu intrigile, reverențele și serbările lor țepene. Și cât de ursuze și ridicole sunt mătușile ei, cu care trebuia să asculte dimineața liturghia și seara să împletească ciorapi! Fantomatică și falsă ținută, fără libertate și voieșie. Atitudini măsurate – și același veșnic menuet cu aceleași figuri în același cerc. Și ce comică oroare, la cea mai mică abatere de la normele sacrosante ale ceremonialului!

La Paris, se simte însă în largul ei, ca o plantă scoasă din seră. În freamătul capitalei, se poate cufunda și învărti, se poate juca cu hazardul și neprevăzutul, se poate bucura de viață, pe când la Versailles trăia numai pentru oglindă. De două, trei ori pe săptămână, trăsura ei o ducea seara la Paris, cu alte doamne împodobite, și revenea în zori. La început, Maria Antoaneta a vizitat din curiozitate și muzeele; catedralele, marile magazine ale Parisului. O dată a fost la o expoziție și la o serbare populară. Pe urmă, ea se ducea

numai în localuri de petrecere; era regulat la Operă, la Comedia franceză și cea italiană, la baluri, redute și săli de joc. „Parisul, oraș al plăcerilor!” – pe care îl vizitează azi americanele bogate... O atrăgeau mai ales balurile mascate. Avea atunci mai multă libertate. Putea să-și permită o glumă, putea să converseze câteva minute cu cavaleri străini (neputinciosul ei soț dormea acasă). Cu figura acoperită de mască, putea să danseze până la istovire, să râdă fără grijă, să vorbească în toată sinceritatea cu un tânăr și încântător conte suedez, Axel Fersen, până ce doamnele de la curte o chemau iar în lojă...

Însă niciodată n-a intrat în casa unui cetățean, n-a luat parte la vreo ședință a Parlamentului sau a Academiei; niciodată n-a vizitat un spital, un târg și n-a căutat să afle ceva despre viața de toate zilele a poporului. Escapadele pariziene ale Mariei Antoaneta erau restrânse la cercul plăcerilor mondene. Credea că a făcut destul pentru „bunul popor” dacă răspundea surâzând la salutările lui entuziaste. Trecea mereu printre șiruri care o aclamau; nobili și burghezi bogați jubilau când ea apărea la teatru, la balustrada rampei. Se simțea bine în vesela ei trândăvie, la toate petrecerile zgomotoase care durau până la ora șase dimineața când poporul se reîntorcea la lucru. În elanul tinereții sale nesăbuite, ea credea că toată lumea e fericită, pentru că ea însăși era fără griji și fericită. Nu bănuia deloc că, peste douăzeci de ani, ea va fi nevoită să plece altfel decât în luxosul ei rădvan, spre Parisul cel adevărat, spre poporul lui real care nu știe numai să aclame!

Admirația altora sporește conștiința de sine. O femeie tânără, a cărei frumusețe e slăvită mereu, devine mai frumoasă prin conștiința frumuseții sale. Și în fetișcana care se simțea înstrăinată la Versailles, a crescut, după petrecerile pariziene, o încântată mândrie de sine, o siguranță, o lipsă de sfială față de toate rudele și protectorii glaciali de la curte... Acum Maria Antoaneta se scutură de ținuta ce i s-a impus și calcă drept, cu voința ei, de dominare. Personalitatea ei feminină începe să răzbată; totul se

schimbă în ea și în juru-i. Până și scrisul ei stângaci, cu mari litere copilărești, capătă acea zvelteță și nervozitate femeiască, fără să piardă însă și celelalte caracteristici ale firii sale: nerăbdarea, neatenția, nestatornicia, incoerența... Din expresia ei reiese o anumită independență. În tinerețea ei caldă, zvâcnește o viață personală: vrea să iubească. Politica de stat i-a dat un soț care nu e însă bărbat și, pentru că inima ei n-a descoperit încă pe altcineva pe care să-l iubească, ea se iubește pe sine însăși. Dulcea otravă a lingușirii curge prin venele ei. Cu cât e mai admirată, vrea să se admire mai mult și, deși prin lege e stăpână, ea vrea să supună cu grațiile ei de femeie curtea, orașul și țara.

Când o ființă devine conștientă de sine, ea simte nevoia de a-și dovedi puterea. Tânăra femeie a găsit pentru aceasta un bun prilej. Maestrul Gluck a terminat opera lui *Iphigenia* și ar vrea s-o vadă executată la Paris. Maria Tereza, care îl proteja pe Gluck, aștepta ca Dauphina să-i deschidă acestuia drumul. Pentru Viena muzicală această reprezentație era un punct de onoare. E adevărat că Maria Antoaneta nu s-a remarcat prin daruri artistice: nici în muzică, pictură sau literatură. Avea un oarecare gust natural, fără simț critic; urma, din curiozitate, noutățile modei și entuziasmul ei dura cât un foc de paie. Ea, care n-a citit o carte până la sfârșit și nu s-a ostenit cu vreo conversație mai serioasă, considera arta ca o simplă podoabă a vieții, ca o plăcere printre celelalte plăceri. Sentimentul înalt al artei îi era necunoscut și era, firește, incapabilă să sesizeze noutatea și măreția *Iphigeniei*. Gluck i-a predat la Viena lecții de clavier; n-a profitat prea mult. Era o diletantă la clavecin, ca și pe scenă, în cerc intim.

Însă Maria Antoaneta are prilej să-și arate puterea: vrea să impună la Operă (unde fierb atâtea intrigi și unde mai e atâta împotrivire contra „barbarilor”) *Iphigenia* acestui autor jovial, masiv, cu aparență feroce. Treaba aceasta o amuză totodată. Înfrânge rezistența muzicanților de la curte, care consideră lucrarea ca „neexecutabilă”. Repetițiile încep. Marele artist e mereu nemulțumit și mâniaș. Cere probe peste probe. Însăpăimântă pe cântărețe, care se plâng amanților lor

princiari. Gluck tună și fulgeră la Operă, ca un tiran; de zeci de ori reîncepe probele nereușite și e gata să se întoarcă la Viena. Îl reține însă teama de a nu supăra pe protectoarea lui. Premiera e fixată pentru 13 Aprilie 1774. Locurile sunt reținute. Curtea își pregătește echipajele. Unul din cântăreți se îmbolnăvește. Repede, trebuie înlocuit cu altul. Nu! Gluck amână premiera! Zădarnice sunt toate stăruințele. Acest străin cutează să indispună mărimile de la curte, care au dat doar dispoziții pentru seara de 13. Pe Maria Antoaneta o distrează încăpățânarea și furiile „bunului Gluck”. E fățiș de partea lui. Premiera e amânată pentru 19 ale lunii. Are grijă să ceară poliției să ia măsuri ca nobilii contrariați să nu-și exprime prin fluierături nemulțumirea contra bădăranului muzicant!

De fapt, premiera *Iphigeniei* a fost mai mult un triumf al Mariei Antoaneta decât al lui Gluck. Critica a fost nițeluş cam rece: opera cuprinde „câteva părți foarte bune pe lângă altele mediocre”. Auditoriul nepregătit nu poate surprinde de la început grandoarea unei opere. Dauphina a târât la premieră toată curtea. Și soțul ei, care prefera vânătoarea muzicii sferelor, insensibil la farmecele celor nouă muze, a trebuit s-o întovărășească. Maria Antoaneta aplauda ostentativ după fiecare arie evident, rudele și curtenii trebuiau s-o imite. Cu toate intrigile, seara aceasta a fost un eveniment în istoria muzicală. Gluck a cucerit Parisul, dar Maria Antoaneta și-a impus pentru întâia oară, în mod public, voința ei. E prima victorie a personalității sale, în fața curții și orașului, întâia manifestare a acestei tinere femei în fața Franței.

REGELE A MURIT, TRĂIASCĂ REGELE

La 27 Aprilie 1774, Ludovic XV se întoarce de la vânătoare istovit, cu mari dureri de cap. Medicii o cheamă pe doamna Dubarry la Trianon, castelul de dragoste al regelui. În dimineața următoare, pentru că febra creștea, ei ordonă transportarea bolnavului la Versailles Chiar neînduplecata moarte trebuie să se supună neînduplecatei Etichete: „Sire, la Versailles se cuvine să fi bolnav”... Acolo, șase medici, cinci chirurghi și trei farmaciști îi iau pulsul de șase ori pe ceas. Diagnosticul e stabilit întâmplător, când un servitor ridică lumânarea: cineva descoperă pe obraz faimoasele pete roșii și, într-o clipă, întreaga curte află cu groază numele bolii: vârsatul! Teama de molipsire (câțiva s-au îmbolnăvit în zilele următoare) și teama de situația lor în caz de deces, îi cuprinde pe curteni. Fiicele regelui dau dovadă de curajul femeilor pioase: veghează ziua. Noaptea, se sacrifică doamna Dubarry. Însă moștenitorilor tronului li se interzice să intre în camera bolnavului: de câteva zile, viața lor a devenit prea prețioasă. Curtea e împărțită acum în două: la căpătâiul lui Ludovic XV veghează și tremură vechea generație: mătușile, Dubarry, puternicii de ieri. În alte camere se adună generația de mâine: viitorul rege Ludovic XVI, viitoarea regină Maria Antoaneta, contele de Provence care speră să fie moștenitor al tronului câtă vreme fratele său va fi incapabil să aibă copii... Între aceste două grupuri, stă Destinul. În marea anticameră, mulțimea de curteni așteaptă suspinând, cu teamă, neștiind încotro să-și îndrepte urările și dorințele: spre camera unde apune vechiul soare al puterii sau spre celelalte camere, unde răsare noul soare al puterii...

În acest timp, boala brăzda trupul uzat, sleit, al regelui. Acoperit de bube, oribil la înfățișare, trupul începu să se descompună, pe când conștiința nu fu niciun moment întreruptă. Fiicelor și doamnei Dubarry le trebuia într-adevăr curaj ca să suporte putoarea cumplită ce umplea camera, deși fereastra era deschisă. Curând medicii socotiră trupul pierdut – dar altă luptă a început: în jurul sufletului păcătos. Stupoare! – preoții refuzau să se apropie de patul bolnavului, pentru spovedanie și împărtășanie. Regele necredincios, care a trăit numai pentru plăcerile lui, trebuia să-și arate căința. Întâi de toate, trebuia îndepărtată țiitoarea care veghea lângă un pat pe care l-a împărțit îndelung, atât de puțin creștinește. Greu s-a decis regele, tocmai în ultimele ore cumplite ale singurătății, să înlăture singura faptură de care mai era legat. Frica de focul iadului îl teroriza. Cu glas stins și-a luat adio de la doamna Dubarry, care avea să aștepte la Rueil, un mic castel din apropiere: se va întoarce, dacă regele se va vindeca.

Abia atunci intră în dormitorul regal omul care, timp de 38 ani, a fost cel mai puțin ocupat din toată curtea: duhovnicul Maiestății sale! Ușa se închise în urma lui: curtenii regretau că nu pot auzi din anticameră lista păcatelor din Parcul cu Cerbi al regelui. Cu ceasul în mână, acești veseli amatori de scandal așteptau să afle măcar cât timp îi trebuia regelui ca să-și recunoască toate păcatele și desfrânările. Duhovnicul reapăru abia după 16 minute! Nu era, însă de-ajuns această tainică recunoaștere. Biserica nu va acorda încă suprema iertare lui Ludovic XV, monarhului care nu și-a ușurat inima timp de 88 ani, trăind în rușine și plăceri trupești sub ochii copiilor săi. Ea îi cerea o pocăință mai adâncă, în fața tuturor, tocmai pentru că a fost printre cei mai mari din lume și a ignorat legea spirituală. El trebuia să se aplece înaintea Atotputernicului. Păcătosul rege trebuia să se mărturisească, să se căiască pentru netrebnica lui purtare în viață. Abia atunci i se va da sfânta împărtășanie.

În dimineața următoare, grandioasa scenă a pocăirii autocratului se desfășură în fața întregii curți. Înaltul cler se

îndreptă, cu sfânta hostie, de la capelă spre camera muribundului, între cele două șiruri ale gărzii în mare ținută, în vibrarea înăbușită a tobelor. Ținând fiecare câte o lumânare aprinsă în mână. Dauphinul, frații săi, prinți și prințese, mergeau în urma arhiepiscopului și suitei sale... În pragul ușii, se opresc și îngenunchează. Apoi pătrund toți, afară de moștenitorul tronului, în camera regală. În tăcerea mormântală, se aude domoala cuvântare a cardinalului; prin ușa deschisă, se vede cum împarte sfânta hostie. O clipă de înfiorare, de surpriză plină de respect; cardinalul apare apoi în pragul anticamerei și, cu glas ridicat, spune întregii curți adunate: „Domnii mei, regele mă însărcinează să vă spun că el cere iertare lui Dumnezeu pentru ofensele ce i le-a adus și pentru răul exemplu pe care l-a dat poporului său. Dacă Dumnezeu îi dăruiește iarăși sănătate, el făgăduiește să se căiască, să sprijine credința și să ușureze soarta poporului său”... Un geamăt slab e auzit de acei care se află în apropiere de patul muribundului: „Aș fi vrut să am eu puterea de a spune aceasta”, murmură dânsul.

Ceea ce a urmat era groaznic. Nu un om murea, ci un cadavru înnegrit se măcina în el însuși. Însă trupul lui Ludovic XV se mai împotriva nimicirii, ca și cum s-ar fi adunat în el puterea tuturor strămoșilor săi Bourboni. Mirosul cumplit sleia puterile slujitorilor și ale fiicelor care mai vegheau. Întreaga curte fremăta tot mai nerăbdătoare: să se sfârșească mai repede această tragedie... Jos, așteaptă trăsurile, gata echipate, să ducă pe noul rege și suita lui la Choisy, îndată ce bătrânul rege își va fi dat ultima suflare. Teama de molipsire îi cutremură pe toți. La fereastra muribundului arde o mică lumânare: va fi stinsă în clipa supremă. Toți așteaptă semnul acesta. Uriașul trup al Bourbonului mai rezistă o zi. Și când, la 10 mai, ora trei jumătate după-amiază, lumânarea e stinsă, vestea e transmisă fulgerător...

Vestea creștea în valuri de murmure, tot mai tari, mai apropiate de camera unde așteaptă Maria Antoaneta cu soțul ei. Ușa se deschide, ca smulsă de furtună: Doamna de Noailles intră, îngenunchează și salută cea dintâi pe regină,

în urma ei pătrund alții, toată curtea vrea să intre: fiecare vrea să aducă printre cei dintâi urarea lui, să atragă asupra lui atenția noilor monarhi. Tobele răsună, ofițerii își trag săbiile din teacă și din sute de guri izbucnește strigătul: „Regele a murit, trăiască regele!”... Și, în timp ce cadavrul negru-vânăt, de nerecunoscut, al lui Ludovic XV e ascuns repede în coșciugul de mult pregătit – trăsura noului rege și a noii regine trece sub poarta aurită din Versailles, în aclamațiile poporului, ca și cum cu vechiul rege s-a sfârșit și vechea suferință și o nouă lume ar începe cu noii stăpânitori.

Se spune că, atunci când li s-a adus vestea morții, Maria Antoaneta și soțul ei ar fi căzut în genunchi și, plângând în suspine, ar fi strigat: „Doamne, ocrotește-ne, suntem tineri, prea tineri ca să domnim”. Această anecdotă e bună pentru o carte de copii. E păcat că anecdotele despre Maria Antoaneta au micul dezavantaj că nu se potrivesc deloc cu psihologia ei. E deplasată această cucernicie la Ludovic om cu sânge rece, care aștepta, ca și toată curtea, oră cu oră, deznodământul fatal. Maria Antoaneta a primit cu inimă ușoară acest dar al soartei. Nu că ar fi fost dornică de stăpânire, nerăbdătoare să apuce frânele. N-a visat niciodată să ajungă o Elisabeta, o Ecaterina, o Maria Tereza. Energia ei sufletească era prea restrânsă, spiritul ei era prea îngust pentru aceasta. Dorințele nu-i depășeau propria ei persoană, precum se întâmplă la orice caracter mijlociu. Această tânără femeie nu avea idei politice pe care să le impună lumii, nici măcar înclinarea de a subjugă pe alții. Avea numai instinctul uneori încăpățânat, alteori copilăresc al independenței. Nu vroia să domnească; vroia să nu mai fie influențată și stăpânită de alții. A fi stăpână, însemna pentru dânsa să fie ea însăși liberă... Într-adevăr, acum n-o mai poate supraveghea și înfrunța nimeni, nici severa mamă îndepărtată, nici umilitul ei soț. E deasupra tuturor și va asculta numai de capriciul și bunul ei plac. S-a sfârșit cu intrigile mătușilor, cu rugăminți la rege, cu permisiunile de a merge la bal – s-a sfârșit și cu dușmana ei, Dubarry: mâine, creatura aceasta va fi izgonită pentru totdeauna, cu toate briliantele și clica ei.

Mândră, fără să se rușineze de mândria ei, Maria Antoaneta își însuși coroana pe care – precum scria mamei sale – bunătatea Providenței i-a hărăzit-o: cel mai tânăr dintre copiii ei a fost ales pentru cel mai frumos regat al Europei. Tocmai pentru că Maria Antoaneta nu simțea măreția și răspunderea situației sale, ea s-a urcat veselă și fără grijă pe tron.

Și abia s-a urcat pe tron că, din adânc, o întâmpinară aclamațiile. Tinerii stăpâni n-au făcut încă nimic, n-au făgăduit nimic – dar poporul, încrezător în minuni, credea că a sosit vremea de aur, din momentul când a fost izgonită fastuoasa metresă și a fost îngropat indiferentul și desfrânatul Ludovic XV. Portretele noilor monarhi erau în toate vitrinele: fiecare mișcare a tinerei perechi era salutată cu entuziasm de popor și chiar curtea, înțepenită de teamă, s-a grăbit să se bucure: încep iarăși baluri și parade. Domnește tinerețea și libertatea. Și clopotele trase la înmormântarea vechiului rege răsunau fraged și voios, ca la o sărbătoare.

Un singur om în toată Europa era însă pătruns de spaimă și griji: Maria Tereza. Bătrâna împărăteasă cunoștea de 30 ani povara coroanei și, ca mamă, nu ignora slăbiciunile și defectele fiicei sale. Din toată inima ar fi vrut ca urcarea pe tron să se întâmple mai târziu, când vlăstarul ei s-ar fi putut iniția cât de cât în tainele misiunii sale. Inima ei era grea de presimțiri. Când a primit vestea, a scris credinciosului ei ambasador că simte că soarta fiicei sale va fi sau măreață în toate sau foarte nefericită. N-a dat niciodată dovadă de preocupare serioasă... Iar fiicei sale i-a scris: „Nu-ți fac niciun compliment cu ocazia noii tale situații, care a fost scump cumpărată și care te va costa mai scump dacă nu te vei putea decide să duci o viață liniștită și nevinovată...” Și-a câștigat dragostea națiunii, dar „trebuie să știe s-o păstreze și s-o folosească spre binele regelui și al statului. Sunteți amândoi încă prea tineri și sarcina e mare; de-aceia sunt îngrijorată, cu-adevărat plină de grijă... Ceea ce vă pot sfătui acum, e să nu vă pripiti: priviți totul cu proprii voștri ochi,

nu schimbați nimic, lăsați să se desfășoare totul, altfel haosul și intrigile nu se vor mai sfârși...” Cu privirea ei de Casandră, Maria Tereza vedea, mai bine decât cei de aproape, situația nesigură a Franței. Implora pe tânăra regină să păstreze amicitia cu Austria; va fi liniște în Europa, dacă cele două țări vor lucra împreună în toate împrejurările... Și iar revenea asupra ușurinței și setei de plăceri a fiicei sale: „De acestea îmi este teamă mai mult decât orice. Este neapărat necesar să te ocupi cu lucruri serioase și să nu te lași ademenită de risipă...”

Impresionată de grija mamei, ea își recunoaște slăbiciunile și făgăduiește să se îndrepte. Împărăteasa, cu prevederea ei profetică, nu se poate liniști. Nu crede în fericirea acelei coroane, în fericirea fiicei sale. În timp ce Maria Antoaneta e slăvită de toată lumea, Maria Tereza scrie ambasadorului: „Cred că zilele ei cele mai frumoase au trecut”.

PORTRETELE UNEI PERECHI REGALE

Gravorii, pictorii, sculptorii, portretiștii de tot felul au avut mult de lucru în primele săptămâni de la urcarea pe tron a tinerei perechi. Chipurile lor încununate au înlocuit repede portretul lui Ludovic XV.

Unui dibaci făuritor de medalii, nu-i trebuia multă osteneală ca să imprime ceva cezarian figurii de om cumsecade a lui Ludovic XVI. Cu excepția cefeii scurte și tari, capul noului rege nu era vulgar: frunte oblică, proporțională; nas semeț arcuit, buze pline, senzuale; bărbie bine formată, rotundă. Un profil oricum impunător, simpatic. Privirea însă, trebuia înfrumusețată: căci de la trei pași. acest miop nu recunoștea pe nimeni fără lornietă. Artistul trebuia să împrumute puțină autoritate acelor ochi bovini, spălăciți, cu pleoapele grele. Mare caznă aveau pictorii de la curte să-l reprezinte drept, impozant în costumul de gală, pe acest om greoi care, deși normal dezvoltat, era buhăit și stângaci până la ridicol. Călca apăsat pe lucitorul parchet de la Versailles, hâțânând din umeri, „ca un țăran în urma plugului”; nu știa să danseze și, când pășea mai repede, se împiedica de propria lui sabie. Conștient de dizgrațiile sale fizice, el se încurca și mai mult: perplexitatea lui accentua înfățișarea neroadă: regele Franței făcea impresia unui jalnic bădăran.

Ludovic XVI nu era deloc prost sau mărginit. Timiditatea lui (rezultată probabil și din neputința lui sexuală) îl reținea amarnic. O conversație însemna o încordare sufletească pentru acest stăpânitor maladiv de sfios. Pentru că știa cât de încet și greoi cugetă el, avea o nespusă teamă de oameni deștepți, ironici, cu vorba iute. În comparație cu aceștia, el se

rușina de propria lui stângăcie. Dacă i se dădea însă răgaz să-și adune gândurile, dacă nu i se cerea imediat răspunsul sau hotărârea, el dădea dovadă de judecată sănătoasă, dreaptă, cinstită – deși nu era niciodată extraordinară. Când biruia sfiala lui nervoasă, se purta normal. Prefera să citească și să scrie: cărțile nu-l încolțeau ca oamenii. Citea chiar mult, poseda bune cunoștințe istorice și geografice, studia engleza și latina, având o memorie deosebită. Ținea în ordine strictă actele și condicile casei. În fiecare seară, însemna prozaic în jurnalul său, cu scrisul său rotund, curat, aproape caligrafic, evenimentele vieții sale („împușcat șase cerbi”, „mi s-a făcut o clismă”) – ignorând sau nebănuind ceea ce avea însemnătate în istoria lumii. Era modelul unui intelect mijlociu, lipsit de independență, destinat de natură să fie vameș sau conțopist de încredere, pentru treabă mașinală; să stea oriunde, în umbra evenimentelor – dar să nu domnească.

Avea plumb în sânge. Nimic nu-i era ușor. Trebuia să înfrângă mereu un fel de somnolență, pentru ca să facă, să gândească ori să simtă ceva. Nervii săi nu se puteau întinde, nu vibrau de electricitate. Această amortire a nervilor îl fereau pe Ludovic XVI de orice simțăminte puternice: iubire (sufletească ori fizică), bucurie, plăcere, frică, durere. Acestea nu răzbăteau prin pielea de elefant a calmului om. Nici când viața lui era într-adevăr în primejdie, el nu se smulgea din letargie. Când revoluționarii au năvălit la Tuileries, pulsul său nu bătea mai repede; în noaptea ce-a precedat decapitarea lui, n-a pierdut nici pofta de mâncare, nici somnul – cei doi stâlpi ai tihnei sale. Ochii săi stupizi n-au lucit niciodată de spaimă sau mânie. Numai eforturi brutale (ca fierăria, vânătoarea) mai puneau în mișcare acest trup – străin de tot ce e fin, grațios, ignorând arta, muzica, dansul. Nici chiar Eros nu l-a rănit cu săgețile lui. Timp de 20 de ani, Ludovic XVI n-a cunoscut altă femeie decât aceea pe care bunicul i-a dat-o ca soție: a rămas mereu mulțumit cu dânsa, precum era mulțumit cu toate în calmul său exasperant. Acest om robust era jalnic de slab când trebuia să-și pună în mișcare voința. Hotărârea, acțiunea îl

terorizau. Lăsa pe alții să facă ce vroiau; el nu dorea decât liniște. Promitea sau acorda ce i se cerea, chiar dacă cineva îi cerea apoi contrariul. Oricine se apropia de el, putea să-l domine. Era jucăria soției sale, a miniștrilor – „craiu bobului”, vinovat nevinovat, bucuros dacă era lăsat în pace. Dacă Revoluția, în loc să fi ghilotinat gâtul gros al acestui om apatic, i-ar fi dat o căsuță de țaran cu o grădiniță, l-ar fi făcut mai fericit decât atunci când arhiepiscopul de Reims i-a pus pe cap coroana Franței – pe care a purtat-o fără plăcere, fără mândrie. fără demnitate...

Regina, dimpotrivă, era slăvită sub toate formele. În chipul și ținuta ei se oglindea idealul epocii sale. Gingașă, zveltă, grațioasă, cochetă, ea a devenit zeița Rococo-ului, tipul desăvârșit al modei și al gustului. Când o femeie vroia să treacă drept frumoasă și atrăgătoare, se silea să semene cu dânsa. Maria Antoaneta nu avea totuși o figură deosebit de expresivă. Un oval fin cizelat, cu câteva mici semne picante, neregulate, ca buza de jos ceva mai ieșită sau fruntea prea netedă. Nu încânta printr-o expresie spirituală sau cu vreo caracteristică personală. Ceva rece și gol, ca emailul uniform, frapa la această figură de 19 ani, care a căpătat mai târziu plinătatea și deciziunea maiestuoasă a femeii. Ochiul puțin albaștri erau însă umezi și vioi. repede scâlțați în lacrimi și repede scânteind de glumă și joc. Vivacitatea și spontaneitatea caracterului ei nu erau accentuate de nicio trăsătură voluntară; era o fire mlădioasă ce se lăsa purtată de dispoziția momentului. Drăgălășenia ei încânta pe toți. Frumos cu adevărat era părul ei des, blond, cu unele luciri roșii, albul de porțelan al tenului ei, frăgezimea plină a formelor, liniile desăvârșite ale brațelor ei netede și rotunde ca fildeșul, mâinile ei îngrijite. O frumusețe înflorită și înmiresmată, un farmec sublimat și volatil se desprindea din ființa ei.

Cele mai izbutite portrete ale ei nu redau totuși esențialul naturii sale. Portretele fixează trăsăturile și ținuta, imaginea rigidă. Farmecul propriu al Mariei Antoaneta rezidă în acea înnăscută muzicalitate a corpului ei, în mișcările ei. Când mergea, înaltă și subțire, prin sala oglinzilor; când se mlădia

cochetă pe un scaun, într-o conversație; când alerga pe scări, sărind înaripată; când întindea mâna ei orbitor de albă ca să fie sărutată ori când cuprindea cu brațul talia unei prietene – se vădea atunci farmecul ei feminin, nestânjenit. „Când se ține dreaptă, e statuia frumuseții; când se mișcă, e grația în persoană”, scria Horace Walpole, un englez flegmatic. Călărea ca o amazoaică; la jocul cu mingea, la orice joc care cerea flexibilitate și vioiciune, întrecea pe cele mai frumoase femei de la curte. La dans, când nu urma exact ritmul muzicii, vina era a muzicanților! Instinctiv, Mariei Antoaneta îi plăcea mișcarea: aceasta e legea femeii frumoase. Neliniștea era elementul ei adevărat. Să asculte, să citească, să cugete și, într-un anumit sens, chiar somnul – erau pentru ea dovezi imposibile de răbdare. Să înceapă ceva, să nu sfârșească nimic, să fie mereu ocupată fără să se ostenească însă prea mult. Să nu oprească timpul, ci să fugă mereu după el! Nimic să nu dureze mult, totul să se schimbe neîncetat! Cei 20 ani de domnie ai Mariei Antoaneta au fost o goală alergare în jurul propriului ei Eu, fără vreun scop lăuntric sau extern, omenesc sau politic.

Această lipsă de reținere, această risipire a unei mari dar fals prețuite puteri, o amărăște pe mama ei: ea știe că fiica ei, atât de însuflețit înzestrată de natură, ar putea face de o sută de ori mai mult, dacă ar voi. Căci avea și puterea regală. Ea trăia însă în plăceri, sub propriul ei nivel. Avea, ca adevărată austriacă, mult talent; nu se ostenea să-și folosească și să-și adâncească darurile. Își risipea talentele, la repezeală, ca să se amuze. Pentru temperamentul ei vibrant, cât de puțină gândire era o povară. Nicio constrângere, nicio stăruință, nicio muncă. Numai joc, ușurință. Maria Antoaneta grația numai cu gura, nu și cu capul... Când i se vorbește, ascultă distrată, nu termină nicio conversație, lasă gândurile să cadă, nu apucă nimic cu tărie, nu soarbe sensul, sucul unei experiențe reale. De-aceia nu-i trebuiesc cărți și acte de stat care cer atenție și răbdare; cu neplăcere mâzgălește ea scrisorile absolut necesare. La o parte tot ce îngreunează viața, tot ce provoacă melancolia! Cine se întrece cu ea în această lene de a gândi, e socotit de dânsa ca omul cel mai

deștept; cine îi cere vreo încordare, e un pedant. Într-un salt, ea se depărtează de sfătuitoarii ei. Nu-i trebuiesc calcule, economii sau prudență. Să-și trăiască visurile și să nu gândească. Morala unei generații, din secolul al XVIII-lea, a cărei soartă e simbolizată de regină – morală care trăiește și moare o dată cu dânsa.

Contrastul dintre aceste două figuri regale întrece închipuirea oricărui poet. Antiteza dintre Maria Antoaneta și Ludovic XVI e absolută, ca fizic, ca temperament, ca psihic. El: greoi, stângaci, țeapăn, timid, apatic. Ea: ușoară, flexibilă, febrilă, înspăimântată. El: nehotărât, molâu. bigot, smerit, pedant, econom, grav, prea serios. Ea: repede hotărâtă, spontană la da sau nu, idolatrizată, conștientă de farmecul ei, risipitoare, purtată de valurile dansului. El: se simte mai bine singur, îi place să mănânce vârtos, animalic, să bea vin tare; elementul lui e somnul, lumea lui e ziua. Ea: caută mereu societatea gălăgioasă, mănâncă puțin și repede, nu se atinge de vin; elementul ei e jocul, lumea ei e noaptea. Când regele se culcă, ea abia reîncepe să freamăte, mereu în altă parte. Când, el e demult la vânătoare, ea abia se trezește... Obiceiurile, înclinările, orarul lor nu se potrivesc în niciun punct. De fapt. Maria Antoaneta și Ludovic XVI duc „viață aparte” și (spre mâhnirea Mariei Tereza) au, mai totdeauna, și patul aparte.

Căsnicia lor nu era, precum s-ar crede, plină de gâlceavă și conflicte. Dimpotrivă, era o căsnicie mulțumită; ar fi fost chiar fericită, dacă neputința soțului ar fi fost vindecată de la început. Ca să se ivească raporturi încordate între soți, trebuia ca amândoi să-și opună voința. Din neglijență sau nepăsare, amândoi evitau orice conflict între ei. „Gustul meu nu e același cu al regelui, glumește ea într-o scrisoare... Situația mea n-ar fi deloc plăcută într-o fierărie: eu n-aș putea să joc rolul lui Vulcan, iar soțului meu nu i-ar sta bine rolul lui Venus...” Lui Ludovic XVI nu-i este pe plac viața ei de petreceri zgomotoase; însă nu i se poate împotrivi energic. Râde cu blândețe de excesele ei și, în fond, e mândru că are o soție atât de mult admirată. Acest om cumsecade e

subordonat ei. Conștient de defectele și deprecierea lui, se dă la o parte, ca să nu stea în lumina ei. Ea însă își râde nițeluș, dar fără răutate, de soțul ei atât de comod; îi place într-un fel, ca un mare și greoi câine Bernardin, pe care îl ațâți, îl gonești, care nu mârâie și stă frumos și ascultător la cel mai mic avertisment. La urma urmei, Ludovic e un soț ideal: îi suportă toate capriciile, se strecoară când simte că prezența lui nu e dorită, nu intră neanunțat în camera ei și, cu toate că e econom, plătește totdeauna datoriile ei. Îngăduindu-i totul – în cele din urmă chiar amarezii. Cu cât trăia mai mult cu dânsul, Maria Antoaneta avea un fel de considerație față de caracterul său onorabil. Din perechea unită în mod diplomatic s-a ivit o adevărată camaraderie. o cordială conviețuire – din care lipsea numai iubirea.

Pentru adevărată iubire, Ludovic era incapabil: îi lipsea și o inimă pasionată. Maria Antoaneta avea pentru el compasiune, afabilitate, indulgență: acest amestec nu se poate numi iubire. Din datorie conjugală și rațiune de stat, această femeie prea sensibilă trebuia să se dea trupește soțului ei, care n-a trezit însă în ea niciun elan, nicio satisfacție erotică. „Ea nu are dragoste pentru dânsul”, constată clar și precis Iosif II după vizita lui la Paris. Mamei sale, Maria Antoaneta i-a scris odată că dintre cei trei frați, îi este încă cel mai drag acel care i-a fost dat ca soț: acest încă furișat între rânduri arată că, în lipsa unui bărbat mai bun, cinstitul ei soț o surogatul cel mai admisibil. Maria Tereza (care a aflat despre fiica ei din Parma lucruri mult mai rele), s-ar fi împăcat cu această concepție elastică despre căsnicie, dacă Antoaneta ar fi dat dovadă de mai mult tact. evitând să arate că ea consideră pe bărbatul ei ca o cantitate neglijabilă. Unuia dintre amicii ei de stat, contele Rosenberg, un bătrân galant care a vizitat-o la Versailles, regina i-a scris o scrisoare în care povestea cum l-a tratat pe bărbatul ei ca pe un prost, ca „un biet om”, într-o audiență acordată ducelui de Choiseul. Se poate că ea să fi dat acestei expresii un înțeles de simpatie și compasiune: „sărmanul băiat bun!” La Viena, s-a văzut îndată ce primejdioasă lipsă de tact e ca regina Franței să numească pe rege, chiar într-o scrisoare

particulară, „un biet om”. În ce ton trebuie să se exprime atunci verbal această „zăpăcită”, la serbări și baluri, față de o Lamballe sau Polignac, față de tovarășii ei de petreceri!

Maria Tereza a trimis fiicei sale o scrisoare atât de energică și de aspră, încât zeci de ani a fost ținută secretă în arhiva imperială. Între altele, era scris: „Fericirea ta poate să se sfârșească repede și te vei prăbuși în nefericire numai din vina ta, de pe urma grozavei tale poftes de plăcere care nu-ți îngăduie nicio preocupare serioasă... Te vei convinge într-o zi, dar va fi prea târziu”. Și îndurerata mamă adăuga că nu vrea să trăiască ziua în care va vedea pe fiica ei nenorocită, deși o va iubi până în ultima clipă.

Oare Maria Tereza exagera temerile ei? Expresia „un biet om” nu era întâmplătoare. Era un simptom. I s-a vădit de cât de puțin respect se bucura Ludovic XVI în căsnicia lui și în cercul de la curte. Dacă un monarh e atât de disprețuit de propria lui castă, cum îl vor sprijini ceilalți stâlpi ai statului? Cum vor putea menține dinastia un slăbănog și o mondenă, în acele vremuri amenințătoare? Împărăteasa nu era mândră pe fiica ei, ci îngrijorată de soarta ei. Regele și regina nu erau niște tirani răi. Nici acuzatorii lor de la Convențiune nu puteau atribui cruzimi și împilări acestor monarhi toleranți sau nepăsători, amabili și plini de bune intenții. Ei nu erau făcuți să înfrunte primejdiile, nu puteau să se înalțe deasupra defectelor și slăbiciunilor lor. N-au știut să trăiască demn, eroid, într-o epocă revoluționară.

REGINA ROCOCO-ULUI

Din momentul când Maria Antoaneta s-a urcat pe tron, Frederic cel Mare, dușmanul ereditar al Austriei, a devenit neliniștit. Cere neîncetat ambasadorului prusac la Paris să urmărească cu grijă planurile ei politice. De fapt, primejdia era mare pentru dânsul. Era de ajuns ca Maria Antoaneta să se fi ostenit cât de puțin și dânsa – și Europa ar fi fost stăpânită de trei femei: de regina Franței, de Maria Tereza și de Ecaterina, țarina Rusiei. Spre fericirea Prusiei, Maria Antoaneta n-a simțit marea ei misiune istorică, n-a înțeles timpul ei: și-a însușit coroana ca o jucărie. În loc să se folosească de puterea căpătată, vroia să se bucure de ea.

Aceasta a fost marea ei greșală, de la început. A vrut să triumfe ca femeie, nu ca regină. Pentru dânsa, a fi regină însemna a fi cea mai elegantă, mai cochetă, mai anturată și mai fericită femeie de la curte, mondena care dă tonul societății înalte, crezându-se centrul lumii. Timp de 20 ani, ea a jucat pe scena de la Versailles, nebănuind că prăpastia e lângă cărarea de flori. A jucat primul rol: al desăvârșitei regine a Rococo-ului. Repertoriul ei era însă sărac: câteva grațiozități, câteva intrigi, puțin spirit, foarte mult dans. N-a avut un partener potrivit în rolul regelui, niciun adversar eroic – ci spectatori snobi, blazați, binevoitori, pe când dincolo de grilajurile aurite poporul își aștepta stăpâna. Dar ea, orbită, nu se sătura de rolul ei, zăpăcindu-se cu noi nimicuri, chiar atunci când furtuna Parisului se apropia de grădinile din Versailles. Abia când Revoluția o va smulge de pe scena ei înzorzonată, își va da seama că a jucat un rol de subretă, de damă de salon și că și-a risipit puterile, devenind incapabilă pentru un rol cu adevărat eroic. Ba nu! atunci când jocul va deveni serios, când i se va lua coroana, ea va

deveni aievea regină. Dar nu ca să trăiască – ci ca să moară.

Pare aproape de neconceput această enormitate istorică: timp de 20 ani, esențialul să fie jertfit nimicului, datoria – plăcerilor, Franța – micului Versailles, lumea reală lumii de petrecere. Ca să ne dăm seama de această absurditate, să căutăm pe o hartă a Franței minusculul spațiu în care s-a desfășurat viața reginei. Între Versailles, Trianon, Marly. Fontainebleau, Saint-Cloud, Rambouillet, șase castele apropiate între ele – formând un pentagon ridicol de mic pe suprafața țării. Niciodată, Maria Antoaneta n-a simțit nevoia fizică sau morală să depășească cercul aurit în care a reținut-o demonul plăcerilor, cel mai prost dintre demoni. Nu și-a exprimat măcar dorința să cunoască propriul ei regat, să vadă marea, munții; cetățile, orașele, catedralele acestei țări bogate. În lenevia ei, n-a găsit timp să viziteze pe vreunul din supușii ei: lumea reală, în afară de cercul nobililor, era ca și inexistentă. N-a știut că în jurul Operei poporul parizian se trudește și îndură mizeria, că dincolo de Trianonul cu rațe chineze, cu lebede și păuni, dincolo de satul de paradă făcut de arhitectii curții, sunt nenumărate căsuțe țărănești pline de griji și de umilință. Rococo-ul nu știa, nu voia să știe de povara și tragedia lumii: numai așa a putut avea acel farmec gol, ușuratic, în jocuri fericite. Însă regina care își uită propriul popor, riscă mult. N-a aruncat o privire spre lumea cea mare și gravă. Atrasă de o lumină înșelătoare, ea s-a învârtit în cercul ei, printre marionete, trăind într-o cultură artificială anii ei cei mai hotărâtori.

Aceasta e vina ei netăgăduită – dar scuzabilă. Un caracter mai tare decât al ei abia ar fi putut rezista ispitelor de care era înconjurată Maria Antoaneta. Ajunsă deodată din camera copiilor în patul conjugal, din odăile lăturalnice ale unui palat în sălile orbitoare de splendoare ale puterii regale, nepregătită, abia trezită din visurile copilărești, ea a avut sufletul prea fraged ca să nu fie covârșită de uimire și vrajă. Și cât de mișelește a ademenit-o nobilimea! A otrăvit-o cu rafinatele ei lingușiri, a încântat-o ingenios cu nimicuri, a inițiat-o cu măiestrie în școala înaltă a galanteriei și în arta

de a privi viața cu ușurință. Prea pricepuți în toate tentațiile și slăbiciunile sufletului, curtenii au atras de la început pe această fată în cercul lor fermecător. Din primele zile ale domniei sale, Maria Antoaneta plutea în norii de tămâie ai idolatriei. Tot ce spunea era înțelept, tot ce făcea era lege, tot ce dorea i se împlinea. Capriciile ei deveneau modă, prostiile ei erau slăvite de toată curtea. Pentru ceata de ambițioși, privirea ei era un dar, râsul ei fericire, sosirea ei sărbătoare... Când primește, toate doamnele, cele mai tinere și cele mai bătrâne, se străduiesc în toate chipurile să atragă măcar o secundă atenția zeiței, să înhațe un compliment, măcar un cuvânt sau să nu treacă nebăgate în seamă. Pe stradă, poporul o salută, o aclamă, încrezător în ea. La teatru, spectatorii se ridică, de la primul până la ultimul loc, când apare în loja ei, măreț gătită – și toți întorc privirile spre această frumoasă și fericită femeie care, îmbătată de triumful ei, se credea cea mai frumoasă din lume. Cum se putea păzi dânsa, cu inima ei slabă, copilărească, de beția tare și dulce a fericirii, înconjurată de poftele bărbaților, de invidia femeilor? Cum să nu freamăte de mândrie? Cum să nu fie ușuratică, dacă totul îi este ușor? Și banul curgea. Un cuvânt scris la repezeală pe o foaie: „payez” – și ducații se rostogoleau cu miile, pietre scumpe, parcuri și castele apăreau ca prin minune. Cum să nu fie amețită de dulcele aer al fericirii, când Providența o covârșește cu daruri – și cum să nu-i fugă pământul de sub picioare, când o răpesc atâtea tentații?

Dacă Maria Antoaneta este neîndoios vinovată în fața istoriei pentru „concepția” ei frivolă de viață, e totodată vinovată și întreaga ei generație. Influențată de spiritul timpului ei, ea a devenit reprezentanta tipică a Rococo-ului, expresia rafinată a unei „culturi” străvechi. Secolul mâinilor fine și trândave, a spiritului răsfățat și distrat, vroia să culmineze într-o figură – înainte de a dispărea. Nu în figura unui bărbat, a unui rege. În acest secol al femeii, numai chipul unei femei putea să-l simbolizeze. Maria Antoaneta a fost într-adevăr regina Rococo-ului – cea mai zvăpăiată și mai risipitoare dintre toate doamnele galante și cochete. Ea a

întrupat moravurile și formele de artă ale vieții din veacul al XVIII-lea. S-a jucat cu viața ei, ca și cu un instrument extrem de gingaș și fragil. În loc să fie omeneste mare pentru toate veacurile, a fost caracteristică pentru timpul ei. Și-a risipit fără rost puterile – dar a împlinit un rost: cu ea s-au sfârșit o generație și un veac.

Care e prima grijă a unei regine a Rococo-ului, când se trezește dimineața în palatul ei din Versailles? Rapoartele miniștrilor, ale ambasadurilor? Chestiuni politice, militare? Nicidecum! După un somn de câteva ore (s-a întors în zori de la petrecere), începe o zi nouă. Prima fată în casă intră cu câteva cămăși, batiste și prosoape pentru toaleta de dimineață. Prima cameristă îi prezintă un foliant pe care sunt fixate mici probe de stofă și mătase de la toate toaletele ce se află în garderobă. Maria Antoaneta trebuie să se decidă: ce rochii vrea să poarte azi? Alegere grea, plină de răspundere! Pentru fiecare sezon sunt prescrise 12 rochii oficiale, 12 de ceremonii, 12 de „fantezie”. Celelalte sute de rochii noi ce și le face în fiecare an, nu se mai numără (ce afront, dacă regina modei ar purta aceeași rochie de mai multe ori!). O nevăzută armată de croitorese și de garderobiere e ocupată cu rochiile, mantourile, lenjeria, ciorapii, dantelele, blănurile și celelalte podoabe ale reginei. Alegerea durează de obicei mult; în cele din urmă i se aduc în original toaletele ce le va purta în ziua aceea: rochia de gală, pentru recepție; rochia de casă, pentru după-amiază; rochia cea mare, de seară.

Nu e de mirare că modista supremă, domnișoara Bertin, are mai multă trecere pe lângă Maria Antoaneta decât toți miniștrii; aceștia pot fi înlocuiți, ea însă e unică, indispensabilă. S-a ridicat din clasa cea mai joasă, dârză, conștientă; a dat cu coatele, mai mult ordinară decât manierată, dar și-a deschis drum până la regină; cu 18 ani înainte de marea Revoluție, ea a provocat o revoluție la palat: a înfrânt prescripția Etichetei care interzicea intrarea unei simple cetățene în „micile cabinete” ale reginei. Nici Voltaire, nici ceilalți poeți și pictori, n-au fost primiți singuri de regină. Când modista venea la curte cu noile ei desene, Maria

Antoaneta părăsea pe nobilele doamne și se închidea cu onorata artistă, sfătuindu-se cum să lanseze o modă mai strășnică decât cea de ieri. Furnizoarea de mare lux a reginei a acaparat și toată curtea, toată nobileimea: „Am lucrat adineaori împreună cu Maiestatea Sa”, spunea dânsa, cu aparentă neglijență, clientelor pe care le lăsa să aștepte. Cu cât se întrecea regina în eleganță, cu atât o imitau doamnele. Unele din acestea încercau să obțină, cu bani mulți, de la marea maestră un model pe care nici regina nu l-a purtat. Luxul toaletei se întindea ca o epidemie. Neliniștile din țară, conflictele cu Parlamentul, primejdia unui război cu Anglia nu preocupau înalta societate cât o nouă nuanță, o nouă turnură lansată de domnișoara Bertin. Toate doamnele se întreceau în maimuțarea modei. Un soț se plânga că „niciodată femeile din Franța n-au cheltuit atâția bani ca să se facă de răs!”

Maria Antoaneta a izbutit să fie și regina modei. În toate saloanele, costumele și cofurile ei dădeau tonul. Faima ei a trecut în celelalte țări. Însă Maria Tereza a înapoiat cu mâhnire ambasadorului ei un portret al Antoanetei: era atât de împopoțonat și de fardat, încât părea al unei actrițe, nu al unei regine a Franței. „Știi, scria ea fiicei sale. am fost totdeauna de părere ca moda să fie urmată cu cumpătare. O femeie tânără și frumoasă, o regină plină de grație nu are nevoie de asemenea prostii; dimpotrivă, simplitatea îmbrăcăminții îi stă mai bine și e mai demnă de rangul unei regine...”

A doua grijă, în fiecare dimineată: cofura. Din fericire, regina avea la îndemână pe un mare artist al genului, pe domnul Leonard. neîntrecutul Figaro al Rococo-ului. În fiecare dimineată, el pleca de la Paris la Versailles, într-o trăsură cu șase cai. să exercite asupra reginei nobila lui artă. Ca și arhitectul Mansart, care a dat numele său stilizatorilor acoperișuri-mansarde, domnul Leonard clădea, peste fruntea femeii care ținea la rangul ei, turnuri întregi de păr împodobite cu ornamente simbolice. Cu ajutorul unor uriașe ace de păr și multă pomadă, părul era orânduit în sus,

țeapăn, de la rădăcină, cam de două ori mai înalt ca o căciulă de grenadier prusac. Apoi, în spațiul gol al acestui turn, la o jumătate metru deasupra ochilor, se vădea arta plastică a artistului. Cu pieptenul erau modelate peisagi întregi, panorame cu fructe, grădini, case și corăbii pe valuri marine. Aceste „pufuri” urmau și ele capriciile modei: evenimentele zilei erau simbolizate în coafura acestor capete goale de femei. Are succes opera lui Gluck? – domnul Leonard descoperea coafura à la Iphigenia cu negre legături de doliu și semiluna Diane. Regele e vaccinat contra vărsatului: acest eveniment e immortalizat prin „pufurile inoculării”. Izbucnește răscoala americană: apare coafura libertății. Când brutăriile din Paris au fost devastate în timpul foametei, societatea înaltă n-a găsit altceva de purtat decât „bonetele revoltei”. Aceste construcții capilare pentru capete seci erau tot mai înalte, mai împodobite: doamnele trebuiau să stea aplecate în trăsurile lor închise, ca să nu se lovească de tavan scumpele lor turnuri de păr. Pervazurile de la uși au fost tăiate mai sus, lojile de la teatru au fost boltite, ca să nu stânjenească damele în ținută de gală. Pentru capriciile oricât de neroade ale modei, femeile pretind și fac toate sacrificiile – iar o regină ca Maria Antoaneta trebuia să le întrecă pe toate. Zadarnice erau avertismentele Mariei Tereza care citise în ziare unele satire pipărate asupra acestor coafuri. Regina răspundea că lumea (adică cele vreo sută de doamne de la curte) s-a deprins cu aceste podoabe, care nu mai apar excentrice. Curând însă, turnurile de păr au fost înlocuite de o modă mai scumpă: penele de struț.

A treia grijă: te poți îmbrăca și coafa fără podoabe corespunzătoare? Unei regine îi trebuiesc diamante mari, perle mai grele decât ale altora. Îi trebuiesc mai multe inele, cercei, brățări, diamante, agrafe, copci, broșe, evantaiuri – toate cu pietre rare. Ea a primit destule diamante din Viena. Ludovic XV i-a dăruit la nuntă o cutie plină cu odoare familiare. Dar ea n-ar fi regină, dacă nu și-ar cumpăra mereu pietre mai frumoase și mai scumpe. Maria Antoaneta era nebună după podoabe. Se știa la Versailles și se vorbea tot mai mult și mai

departe despre această nebunie. Nu putea rezista tentației, când bijutierii dibaci îi prezentau pe tava de catifea noutățile: inele, cercei, salbe... Ei nu erau dificili la vânzare. Știau să socotească pentru regina Franței un preț dublu și să cumpere cu jumătate preț vechile ei diamante. Fără să observe cât de înjositoare sunt aceste afaceri de cămătari. Maria Antoaneta făcea datorii în toate părțile. La nevoie, știa să-l încolțească pe economul ei soț.

Și iar soseau de la Viena aspre muștrări: ...ți-ai cumpărat iarăși brățări pentru două sute cincizeci de mii de livre; veniturile tale sunt în neregulă și te-ai îndatorat... Veștile acestea îmi sfâșie inima, mai ales când mă gândesc la viitor... Bagă de seamă să nu-ți pierzi, prin astfel de frivolități, considerația ce-ai câștigat-o la începutul domniei. Se știe în general că regele e foarte modest, așa că toată vina va cădea asupra ta..." Așa scria înțeleapta Maria Tereza.

Cu toate că blajinul ei soț i-a dublat apanajele la începutul domniei, caseta atât de bogat umplută e mereu deșartă. Diamantele, toaletele, totul costă bani. De unde să-și mai procure banii? Diavolul a găsit un paradis pentru cei risipitori: jocul. Înainte de Maria Antoaneta, jocul era privit la curtea regală ca o nevinovată distracție de seară, ca și biliardul sau dansul; jocurile nu erau riscante, iar mizele mici. Regina a introdus faimosul joc „Pharao”, preferat de escroci și de șarlatani. Sub aspră pedeapsă, regele a interzis orice joc de noroc; însă în saloanele reginei nu intra poliția. Banda frivolă a Antoanetei era la adăpost: juca la spatele regelui – și când ușierii anunțau că vine regele, grămezile de aur și cărțile de joc dispăreau sub masă. Se conversa atunci amabil – și partida reîncepea după plecarea acestui om cumsecade! La masa verde a reginei aveau acces cei care riscau sume mari; se furișau acolo și tipuri dubioase; în oraș se spunea că în societatea reginei se joacă fals. Numai Maria Antoaneta nu știa de asta! Orbită în fericirea ei, nu vroia să știe de nimic; juca zilnic, până la ora trei sau cinci dimineața, uneori toată noaptea, scandalizând curtea.

Alte avertismente din Viena: „Jocul e fără îndoială unul din

cele mai primejdioase plăceri, căci atrage societatea rea și vorbe de ocară...” Cine e prins de pasiunea de a câștiga, rămâne păcălit, căci cine joacă neîncetat nu poate să câștige... „Așadar, scumpa mea fiică, te rog: nicio îngăduință, trebuie să te smulgi de această pasiune”...

Toaletele, podoabele, jocul ocupau numai jumătate din zi, jumătate din noapte. Mai era încă o grijă: cu ce se va amuza în restul timpului? Călărea, mergea la vânătoare (nu cu soțul ei, cu care se plectisea de moarte), ci cu amantul ei d’Artois și alți cavaleri. Uneori călărea și pe măgar, ca să facă haz: când se opintea cenușiul dobitoc, regina știa să cadă cu grație, lăsând să se vadă dantelele dedesubt și picioarele bine formate. Iarna, cald înfășurată, pleca la plimbare cu sania; în serile de vară se amuza cu focuri de artificii, cu baluri câmpenești, cu concerte în parc. Câțiva pași, dincolo de terasă, și se afla în plin întuneric, cu o societate aleasă, trâncănind și glumind – onorabil, desigur, ceea ce n-a împiedicat pe vreun curtean răutăcios și alți pamfletari parizieni să publice versuri și broșuri despre aventurile unei regine... Să nu fie singură, să nu rămână seara acasă, cu o carte, cu bărbatul ei! Mereu agitație și senzații. Era cea dintâi la consacrarea unei mode noi. Când contele d’Artois a introdus din Anglia alergările de cai (atât a făcut el pentru Franța!), regina era la tribună, înconjurată de zeci de tineri filfizoni anglomani, pasionată de noul joc, excitant al nervilor. Entuziasmul ei dura cât un foc de paie; ceea ce a încântat-o ieri, o plectisește azi. Numai schimbarea neîncetată a plăcerilor putea potoli neliniștea ei nervoasă, pricinuită fără îndoială de cunoscuta taină a alcovului ei. Dintre toate distracțiile, ea era atrasă de cea mai primejdioasă: balul mascat. Aceasta era pasiunea ei durabilă, căci avea o plăcere îndoită: de a fi și de a nu fi regină, mergând, la adăpostul măștii, până la marginea celei mai delicate aventuri: nu risca numai banul, ca la masa de joc, ci se risca pe sine, ca femeie. Costumată ca Artemis sau în domino cochet, scăpată de eticheta glacială, ea se cufunda în mulțimea umană, caldă, duioasă ori pătimașă, gata să promită sau să se lase însoțită,

putând lua brațul unui gentleman englez sau să arate, prin câteva cuvinte îndrăznețe, fermecătorului cavaler suedez Axel Fersen, cât de mult i-a plăcut – dar din nefericire, ca regină, era silită să fie virtuoaasă.

Maria Antoaneta nu știa sau nu vroia să știe că aceste galanterii făceau ocolul tuturor saloanelor, grosolan exagerate. Prostiile ei deveneau în gura lumii aventuri frivole. Zădarnic stăruia mama ei, arătându-i primejdia de a se amesteca în societatea dubioasă a Parisului de noapte. Ziarele care slăveau înainte bunătatea și mărinimia reginei, și-au schimbat tonul. „Se vorbește numai de alergări de cai, de jocuri de noroc, de nopți albe. Nici nu vreau să te mai văd... Uneori evit să merg în societate, ca să nu aud nimic din ceea ce se spune și se povestește despre copii mei...”

Regina nu mai înțelegea aceste muștrări. De ce să nu se bucure de viață? Căci ea nu are alt rost. Prin ambasadorul Mercy, ea răspunse cu sinceritate sfaturilor materne: „Ce vrea dânsa? Îmi este teamă să nu mă plictisesc...” Cu această replică, Maria Antoaneta și-a caracterizat epoca, întreaga ei societate. Veacul al XVIII-lea e pe sfârșite. Regatul e întemeiat, Versailles e în splendoare, Eticheta e desăvârșită, curtea nu mai are nimic de făcut. Mareșalii sunt niște paiate în uniformă, căci nu mai e război; episcopii sunt niște domni galanți în sutane violete, căci generația aceasta nu mai crede în Dumnezeu; regina e o mondenă, căci nu are lângă ea niciun rege adevărat niciun moștenitor al tronului. Lumea aceasta stă neînțelegătoare și plictisită în fața puternicelor curente ale timpului: se bucură de pietricele strălucitoare, se joacă și râde copilărește, măsurând cu degetul uriașul torent, nebănuind că el va spori repede, irezistibil; atunci primejdia va fi imediată: jocurile pierdute, fuga zadarnică și viața risipită...

TRIANON

Maria Antoaneta și-a luat coroana ca un dar neașteptat; era prea tânără ca să știe că orice dar al soartei are un preț tănuit. Ea nu se gândea să plătească acest preț. Și-a însușit drepturile situației sale regale, uitând că avea și datoriile. Vroia să stăpânească și să se bucure: două lucruri imposibil de contopit. Să i se împlinescă toate dorințele și să-și satisfacă toate capriciile. Vroia deplina putere a stăpânii și libertatea femeii – adică îndoita voluptate a vieții sale agitate.

La Versailles, nu e însă posibilă libertatea. Fiecare pas e multiplicat de galeriile de oglinzi. Fiecare mișcare e reglementată, fiecare vorbă e purtată de ecoul trădător. Acolo nu există singurătate, izolare, destindere. Regele e punctul central al unui uriaș ceasornic, neîndurător de regulat, care măsoară toate actele vieții, de la naștere până la moarte și face până și din ora de dragoste un act de stat. Stăpânitorului îi aparține totul, dar el aparține tuturor, nu lui însuși... Maria Antoaneta urăște orice control. Cere regelui un colț care să fie numai al ei. unde ea să nu fie regină. Și Ludovic XVI, soțul slab și galant, îi dăruiește ca zestre un mic castel de vară: Trianon, un al doilea regat, minuscul dar exclusiv, pe lângă puternicul regat al Franței.

Acest mic Trianon avea să încânte și să ocupe pe neocupata regină timp de mai mult de un deceniu. El nu era destinat ca loc de ședere permanentă a familiei regale: era un cartier de refugiu, o „casă de plăcere”, un cuib de dragoste pentru Ludovic al XV și doamna Dubarry sau alte doamne de ocazie. Un mecanic ingenios a întocmit pentru galantele supeuri o masă ce se scufunda: ea era aranjată în bucătăria subterană și urca încărcată de bunătăți în sala de mâncare;

niciun servitor nu putea să spioneze scenele de la masă. Pentru acest confort erotic, meșterul Leporello a primit o răsplată specială de 12. 000 livre. Întreaga casă de plăcere a costat 736. 000 livre, din visteria statului.

Maria Antoaneta a preluat acest mic castel izolat, ce părea că mai vibrează de scene amoroase. Are acum jucăria ei, cea mai încântătoare pe care a făurit-o gustul francez, cu linii delicate, de proporții desăvârșite – o cutiuță cu podoabe pentru o tânără și elegantă regina, albă în cadrul verde al grădinii, retrasă și totuși aproape de Versailles. Acest palat nu e mai mare decât locuința unei familii de bogătași. Șapte-opt încăperi: anticamera, sufrageria, un salon mare și unul mic, dormitor, baie și bibliotecă în miniatură (în toată viața ei, Maria Antoaneta abia a răsfoit câteva romane). Regina n-a schimbat mult interiorul clădirii, n-a adăugat nimic fastuos și prea încărcat în aceste încăperi intime. Dimpotrivă, a preferat stilul nou, numit pe nedrept Louis Seize; acest stil delicat trebuia să poarte numele delicatei, fragedei și elegantei Maria Antoaneta. Gustul regelui era masiv, grosolan ca și dânsul. Stilul cel nou era ușor, subtil, grațios ca și chipul femeii al cărei portret împodobește și azi aceste încăperi. Totul, de la pat până la clavecin și șezlong, de la pudrieră până la evantai și miniaturi, e făcut din material ales, în forme ce păreau impracticabile, în aparență fragile și totuși durabile, unind linia antică cu grația franceză. Fastul grav, dramatic, al lui Ludovic XIV și Ludovic XV, a fost înlocuit de gustul rafinat al Mariei Antoaneta. În salonul destinat amabilelor conversații, panouri de lemn sculptat și aurit au înlocuit marmura severă; mătasea irizată a înlăturat catifeaua și brocartul greoi. Culori pale și fine: crem mat, roz de piersică, albastru primăvărat – potrivite femeilor tinere, serbărilor galante, reuniunilor intime. Nimic măreț, impozant și teatral. Aci nu trebuia evidențiată puterea reginei, ci farmecul femeii. Abia în acest cadru cochet și-au găsit măsura justă creațiunile secolului al XVIII-lea, statuile lui Clodion, tablourile lui Watteau și Pater, muzica argintie a lui Boccherini. Această artă e justificată și veridică numai aci, în această fericită lipsă de griji. Trianon rămâne vasul cel mai

fin al acestei flori subtile. Cultura plăcerii rafinate și-a găsit o casă și o figură. Acolo a înflorit și a pierit Rococo-ul.

De la ferestrele Trianonului, privirea nu răzbate spre Paris, spre țară. Acest domeniu mititel al Mariei Antoaneta a devenit mai important, mai vital decât toată Franța cu milioanele ei de supuși. Acolo, regina nu se simțea obligată față de nimeni. Pe acel petec de pământ porunca numai regina, spre ciuda curții care respecta cu strictețe legea salică. Slujitorii nu purtau livreaua regală roș-albastru, ci a ei: roș-argintiu. Chiar propriul ei soț apărea acolo ca oaspete, la ora când era poftit, respectând dreptul ei de gazdă. Bunul și simplul bărbat venea cu plăcere acolo; era mai comod decât în marele castel; din ordinul reginei, orice solemnitate, orice ținută era înlăturată acolo; ordinea rangului dispărea în reuniuni voioase; rigiditatea făcea loc unei familiarități, unei degajări lipsite uneori chiar de demnitate. Regina s-a deprins atât de bine cu acest fel de viață, încât îi venea greu să se întorcă seara la Versailles. Curtea îi deveni tot mai străină, cu cât gusta din această libertate câmpenească. Prefera să se stabilească la Trianon. Și pentru că Maria Antoaneta făcea totdeauna ce vroia, ea s-a mutat cu totul în palatul de vară. Și-a aranjat și o cameră de culcare cu un singur pat, în care corpulentul rege abia ar fi avut loc. Până și intimitatea conjugală nu mai atârna de voința regelui; ca și Solomon pe regina Saba, el o vizita pe Maria Antoaneta numai când îi plăcea ei. În patul ei de la Trianon, bravul soț n-a fost niciodată musafir. Căci Trianon era împărăția de neatins a Antoanetei, Cythera ei menită numai plăcerilor – nu și datoriile, fie chiar conjugale. Acolo, regina vroia să trăiască nestânjenită, ca tânără femeie onorată și admirată pentru ea însăși, deasupra miilor de formalisme, uitând totul: țara, soțul, curtea, timpul, lumea – și uneori chiar și pe ea însăși.

Dar la Trianon ea și-a găsit o ocupație. După cum își comanda rochie după rochie și își înnoia mereu bijuteriile, avea neîncetat ceva de cerut pentru regatul ei în miniatură. Pe lângă modiste, bijutieri, maeștrii de balet, de dans și de

muzică, aveau de lucru arhitectul, grădinarul pictorul, decoratorul. La Trianon, grija principală a Mariei Antoaneta era pentru grădina ei, care nu trebuia să amintească de parcul de la Versailles – ci să fie cea mai modernă și mai cochetă, o adevărată grădină Rococo. Și de astă dată ea a urmat gustul timpului ei. Au început să plictisească parcurile lui Lenôtre, cu pajiști liniare, cu tufișuri și garduri vii tăiate cu foarfecele, cu ornamente desenate întâi pe hârtie – toată acea confecțiune vegetală care trebuia să arate că Regele-Soare a dat o formă proprie și naturii, nu numai țării, nobilimii și națiunii. După această verde geometrie, care a „mascat natura”, noile tendințe ale timpului, exprimate de Jean-Jacques Rousseau, au găsit și aci o formulă salvatoare: „un parc natural”.

Maria Antoaneta n-a cetit desigur *Noua Heloïse* a lui Rousseau, pe care îl cunoștea în cazul cel mai bun prin compoziția lui muzicală *Le devin du village*. Concepțiile lui Rousseau pluteau însă în aer. Acest avocat al „nevinovăției” a mișcat și pe marchizi și contese, căroră el le-a dat un joc nou: naivitatea, perversitatea nevinovăției, masca naturalității. Evident, și Maria Antoaneta vroia o grădină „naturală”; a chemat pe cei mai rafinați artiști care în modul cel mai artistic, să-i făurească cea mai naturală grădină!

Această „anglo-chineză grădină” trebuia să reprezinte toată natura; în microcosmul acelor câțiva kilometri pătrați să fie rezumată toată lumea. Pe acel petec de pământ s-au sădit copaci francezi, indieni, africani, lalele olandeze, magnolii italiene. S-au făcut un lac și un râuleț, un munte și o grotă, ruine romantice și case țărănești, un templu grec, alei orientale, mori de vânt. S-a renunțat la un vulcan în erupție și la o pagodă chineză: ar fi costat prea scump. Zoriți de nerăbdarea reginei, sute de lucrători au înfăptuit după planurile arhitecților și pictorilor aceste peisagii „naturale”. Apa pentru gărla ce murmură liric în numeroase cotituri, a fost adusă prin tuburi, de departe, de la Marly. Ea se revărsa apoi într-un lac artificial, cu o insulă artificială, cu punți arcuite și cu lebede albe. O stâncă cu mușchi artificial, o grotă de iubire, o terasă romantică... Toate aceste priveliști

naive au fost executate după nenumărate foi colorate, după zeci de modele din gips.

În fiecare an, regina cerea noi înfrumusețări ale împărăției sale, fără să aștepte achitarea vechilor socoteli. Avea jucăria ei – și vroia să se joace mereu. Arhitecții trebuiau să născocescă mici lucruri prețioase, pe care să le risipească prin grădina cu nenumărate drăgălășenii. Un templu mititel, închinat zeului iubirii, se înălță pe o colină; o antică rotondă deschisă arată frumoase statui ale lui Bouchardon. Din măciuca lui Hercules, Amor își făurește arcuri noi. Din grota iubirii, amanții pot vedea pe cei cari se apropie, ca să nu fie surprinși în toiul tandreței lor. Prin pădurice se înnoadă cărările, pajiștile sunt împetrișate cu flori rare. Un pavilion de muzică răsare din verdeață... Totul e astfel orânduit și armonizat cu atâta gust, încât nu se bănuiește artificialitatea.

Moda cere însă mai multă veracitate. Ca să naturalizeze și mai mult natura, s-a înscenat cea mai scumpă comedie pastorală din toate timpurile. Adevărați țărani și țărance aveau să îngrijească adevărate vaci, viței, porci, iepuri, oi. Cosași, secerători, păstori, vânători, brânzari, spălătorese aveau să-și exercite meseria în acest teatru de marionete pe care Maria Antoaneta l-a ridicat cu bani scumpi în preajma Trianonului. Un cătun întreg, cu staule, cotețe, hambare și stoguri. Marele arhitect Micque și pictorul Hubert Robert au desenat în toate amănuntele și au clădit întocmai acele curți țărănești, cu căsuțe acoperite de stuf, cu colțuri pentru orătării și depozite de gunoi pentru îngrășat pământul. Ca să nu lipsească nicio iluzie a realității, s-au făcut și colibe mizerabile, zidurile au fost crăpate înadins cu ciocanul, cărămizile afumate, tencuiala roasă, lemnul scorojit – pentru ca totul să pară vechi, uzat. Dar interiorul acestor căsuțe ce păreau gata să se surpe, era înzestrat cu oglinzi, sobe, biliarde, canapele! Căci dacă regina se va plictisi și va avea poftă să se joace à la Jean-Jacques Rousseau cu doamnele de la curte, ea nu trebuia să-și murdărească mâinile. Când vroia să viziteze vacile lucitoare de curățenie în staulul lor, pardoseala era lustruită ca parchetul și laptele spumos era

servit în vase de porțelan cu monograma ei, fabricate anume la Sèvres.

Acest cătun, simpatic în dărăpănarea lui de azi, a fost pentru Maria Antoaneta scena unde frivolitatea ei a jucat o comedie câmpenească, în toată tihna și searbădă ei naivitate – în timp ce țărani din Franța, covârșiți de biruri, s-au răscolat în masă, cerând o soartă mai bună. Oițele ținute de panglici albastre erau duse să pască pe pajiști; sub umbrela de soare ținută de doamne de la curte, regina privea cum spălătoresele clătesc pânza în râulețul șopotitor... Această lume paradiziacă e atât de curată și fermecătoare, atât de comodă și morală! Viața de aci, limpede ca laptele ce țâșnește din ugerul vacilor. Rochiile purtate de doamne sunt simple, din muselină subțire (ele costă totuși mii de livre!). Plăcerile sunt nevinovate. „Gustul naturii” e slăvit de rafinatele frivole. Se pescuiește, se culeg flori și fructe... Preumblările sunt rareori solitare prin cărările întortocheate. Și sunt contemplați bravii țărani la munca lor... Nobilii se joacă cu mîngea, aleargă pe iarbă, dansează menuetul ori gavota peste flori... Leagăne sunt atârinate între arbori. Te pierzi și te regăsești printre căsuțe și aleele umbrite. Faci teatru în mijlocul acestui teatru natural și apoi joci în fața altora!

Căci Maria Antoaneta a descoperit o nouă pasiune. Și-a construit la început un mic teatru particular (acest capriciu a costat numai 141.000 livre) pentru ca să se producă în fața ei comedienii francezi și italieni. Apoi, a urcat ea însăși pe scenă, având ca parteneri pe cumnatul ei, contele d'Artois, pe doamna Polignac și cavalerii ei. De câteva ori a venit și regele, să-și admire soția ca actriță... Veselul carnaval dura la Trianon tot anul. Se dădeau serbări în cinstea soțului, a fraților, a oaspeților străini. Miile de lampioane pâlpâiau în întuneric ca ametiste, rubine și topaze, în timp ce eflorescențe de foc se desfășurau în cer și muzica răsuna în apropiere. Banchete cu sute de tacâmuri erau orânduite în pavilioane de iarmaroc – nevinovăția campestră servind ca decor luxului rafinat. Nu, Maria Antoaneta nu se plictisea în „natura” de la Trianon – care până la 1791, a costat peste două milioane. Aceasta era o picătură în butoiul Danaidelor –

în caseta „economiei” regale. Sumă enormă însă, față de finanțele zdruncinate ale țării și față de mizeria generală. A recunoscut-o și „văduva Capet” în fața tribunalului revoluționar...

Dar și din punct de vedere politic, acest capriciu al reginei a fost scump plătit. Căci refugiindu-se la Trianon, regina a luat curții de la Versailles rostul ei de a fi. Camarila a rămas neocupată. Ce-aveau să mai facă doamnele care îi prezentau mănușile sau scaunul de noapte, cavalerii de onoare, miile de gardieni și de servitori? Ca o mașină ce ruginește dacă nu mai lucrează, această curte părăsită era roasă de fiere și venin. Repede, societatea selectă s-a înțeles în taină să evite serbările de la curte. „Austriaca” poate să se amuze singură în „micul ei Schönbrunn”, în „mica ei Vienă”. Fronda înaltei aristocrații franceze împotriva reginei era din ce în ce mai fățișă. „Versailles, scria ducele de Lévis, centrul măreției lui Ludovic XIV, spre care veneau bucuros călători din toate părțile Europei, spre a învăța curtenia și formele de viață rafinată, nu mai era decât un mic oraș provincial unde erai nevoit să mergi și de unde plecai cât se putea mai repede.”

Maria Tereza a văzut de departe și această primejdie. Însă, când Antoaneta nu vroia să înțeleagă, era zadarnică orice vorbă cu judecată. Depărtându-se de Versailles numai cu câțiva kilometri, ea s-a depărtat pentru toată viața de curte ca și de popor. Dacă ar fi rămas la Versailles, lângă nobilimea franceză și morala tradițională, prinții și armata lor ar fi fost de partea ei în ora primejdiei. Dacă, precum a sfătuit-o fratele ei Iosif II, ea s-ar fi apropiat de poporul Parisului și al Franței, acesta ar fi divinizat-o. Însă Maria Antoaneta, individualistă absolută, nu s-a gândit să placă aristocraților sau poporului; se gândea numai la dânsa și, prin capriciul ei de la Trianon, a devenit impopulară în toate straturile sociale. A vrut să fie prea mult singură cu fericirea ei – și a rămas singură în nefericirea ei, plătind cu coroana și cu viața ei o jucărie copilărească.

SOCIETATEA CEA NOUĂ

Abia s-a instalat Maria Antoaneta la Trianon, că oamenii vechi, bătrânii plictisitori, antipatici, care nu amuză și nu dansează – și care, predică mereu prudență, reținere, stăpânire de sine – au fost îndepărtați sau înlocuiți. La o parte cu doamna Etichetă, contesa de Noailles! La distanță, abatele Vermond, duhovnicul și sfătuitorul dăruit de mama! Să vină numai generația tânără, veselă, care nu se prostește cu seriozitatea vieții. Nu importă mult dacă nu sunt de primul rang și de caracter ireproșabil, acești camarazi de petrecere; nu e nevoie să fie nici prea deștepți sau prea educați; e de ajuns să știe să povestească anecdote sclipitoare, cu haz – și să facă bună figură la serbări. Conversație și petrecere, aceasta cere regina de la cercul ei restrâns. S-a lăsat înconjurată „de tot ce e mai rău la Paris”, precum se plânge Maria Tereza, de o „așa-zisă societate” cum o numește fratele ei Iosif II, de „maestrii de plăcere” plătiți din cele mai însemnate venituri ale țării.

Un singur domn plictisitor nu putea fi înlăturat de vesela societate, pentru că era – și aceasta cât pe ce să se uite! – bărbatul stăpânei și stăpânitorul Franței. Nu venea totuși nechemat la Trianon, privea cum se amuză tinerii, încerca să murmure un sfat când erau depășite marginile cuviinței sau când cheltuielile erau prea piperate. Era însă de ajuns ca regina să râdă – și totul se făcea. Regele semna ascultător și caligrafic decretele prin care regina acorda cele mai înalte posturi oaspeților ei. Era, într-un fel, simpatic acestor profitori. Și nu-i incomoda prea mult: o oră, două – și se întorcea la Versailles, la cărțile sau fierăria lui. Uneori, seara, când regina se grăbea să plece la Paris, ea punea pendula cu o oră înainte; nebănuind trucul, regele se ducea la culcare la

10 în loc de 11 – și toate elegantele canalii râdeau la spatele lui. Demnitatea regală nu prea era înălțată în această împărăție zgomotoasă a Rococo-ului. Nu era la locul lui, acolo, acest rege mereu timid, înfricoșat și somnolent – care nu merge la baluri, nu joacă cărți și nu face curte niciunei femei!

Fratele regelui, contele de Provence, care urmărea alte planuri sub aparenta lui indiferență, se ferea să se compromită în cercul acestor găgăuți. Regina trebuia însoțită la petrecerile ei de un membru al familiei: această misiune o împlinea contele d'Artois, fratele cel mai mic al regelui. Ușuratic, frivol, nerușinat dar mlădios și iscusit, el se temea, ca și Maria Antoaneta de plictiseală și lucruri serioase. Elegant vânător de femei și de bani, mai mult obraznic decât cutezător, el conducea banda veselă la noile sporturi, la noile plăceri și a ajuns să facă repede mai multe datorii decât regele, regina și toată curtea la un loc. Deși regina nu-l prea iubea, amândoi formau o nedespărțită pereche pasionată de plăceri și petreceri. Contele d'Artois era comandantul corpului de gardă al Mariei Antoaneta, în toate expedițiile diurne și nocturne ale trândăviei gălăgioase.

Trupa aceasta era mică și era deseori schimbată – la cel mai mic scandal, la cea mai mică plictiseală a reginei. Baronul Besenval, de o bruschetă zgomotoasă de vechi soldat, s-a bucurat la început de favorurile ei. Preferințele au trecut apoi asupra ducelui de Coigny „unul din cei mai statornici și mai consultați favoriți”, împreună cu ambițiosul duce de Guines și contele ungar Esterházy, ei au păzit-o pe regină când a fost bolnavă de pojar. Gurile rele se întrebau atunci care vor fi cele patru doamne, alese să vegheze lângă rege într-o asemenea împrejurare! Contele de Vaudreuil, amantul unei favorite a reginei, și-a păstrat locul. Prințul de Ligne, rămas mai în umbră, era singurul care n-a primit rente de Stat în urma situației sale la Trianon – și a fost singurul care a păstrat mai târziu, în memoriile sale o amintire respectuoasă față de regină. Alte stele ale acestui cer arcadian erau „frumosul” Dillon și zvăpăiatul duce de

Lauzun – care au devenit câțva timp primejdioși pentru regina rămasă fecioară fără să vrea. Lauzun a fost îndepărtat în urma intervențiilor energice ale lui Mercy. Conte Adhémard cânta frumos din harpă și juca bine teatru: aceasta era de ajuns ca să fie numit ambasador la Bruxelles, apoi la Londra. Mai erau alții cari s-au mulțumit cu locuri mai modeste în preajma Trianonului. Niciunul din acești cavaleri de carnaval, cu excepția lui de Ligne, n-a jucat un rol istoric și n-a ajutat-o pe regină să săvârșească fapte demne de puterea ce-o exercita. Toți s-au folosit în mod egoist de avantajele relațiilor regale – dar trebuie precizat că regina nu s-a dat pe deplin nici sufletește, nici trupește vreunuia din ei. Singurul care va câștiga pentru totdeauna inima ei, stă încă în umbră. Ceilalți, care se agită în fastul ei gălăgios, îi ascund prezentul și primejdiile de mâine.

Mai primejdioase decât cavalerii, sunt prietenele reginei. Aci intră în joc sentimente mai tainice, mai complicate. Caracterul ei feminin era normal; avea nevoie de tandrețe; vroia să se dăruiască. Elanurile ei, oprite de neputința soțului, au căutat totuși o destindere de ordin sufletesc. În lipsa unui bărbat sau al unui amic, Maria Antoaneta a căutat de la început o prietenă.

Tonul duios, sentimental, al prieteniiilor sale feminine era firesc de la 16 până la 20 ani. Era acea dispoziție tandră a fetelor de pension, depărtate de dragostea maternă, și care au nevoie de comuniuni, de mărturisiri, de abandonări sufletești, de acele fleacuri și secrete copilărești, de plimbări braț la braț sau de conciliabule prin colțuri. Toate acestea sunt simptome ale dragostei adevărate, „prevestiri de primăvară”. Iubirile feminine ale Mariei Antoaneta, de la 16 la 20 ani, erau cinstite, tinerești, lipsite de aberații sexuale – cu toate că, măritată așa de timpuriu, ea era surescitată în sterpele nopți conjugale. Însă pentru curtea galantă, rafinată și pervertită, astfel de relații prietenești aveau un înțeles dubios și, curând, începu să se vorbească despre înclinările safice ale reginei. Preferința ei pentru femei, pe care regina o mărturisi deschis mamei sale, deveni un păcat față de

ipocrizia de la curte. Ea nu cunoștea încă puterea cu mii de limbi a calomniei: fără nicio reticență, ea dăruia amicitia, voind parcă să arate prietenelor sale cum se poate iubi fără calcul și fără teamă de nimic.

Întâia favorită a reginei, prințesa de Lamballe, era o alegere relativ fericită. Aparținând uneia din primele familii ale Franței, ea a avut pentru regină o prietenie într-adevăr dezinteresată; n-a râvnit la onoruri și bani, n-a cerșit protecții pentru amici și familie, nu s-a amestecat în politică. Influența ei s-a mărginit în cercul vieții particulare a reginei, pe care n-a târât-o mai adânc în vârtejul plăcerilor. I-a rămas statornic credincioasă, deși puterea ei s-a stins deodată într-o seară, la balul curții (1775), când regina a remarcat pe o tânără doamnă, pe care n-o cunoștea, cu figură de fată, deosebit de atrăgătoare, cu privirea albastră îngeresc de curată. La întrebarea reginei, ea își spuse numele: contesa Jules de Polignac. Și, la întrebarea de ce apare atât de rar la curte, ea răspunse cu francheță că nu e destul de bogată. Pe atunci, cea mai cumplită rușine era să spui că nu ai bani. Regina fu încântată de puritatea acelui suflet. Resimți pentru contesa Polignac nu o simplă simpatie ce duce uneori la prietenie, ca în cazul prințesei Lamballe, ci un interes pasional, un elan de dragoste. Crezu că a găsit prietena ideală, îndelung căutată. Și a adus-o la curte, a protejat-o cu o ostentație ce-a trezit invidia tuturor. Contesa locuia chiar la Versailles și regina se arăta cu dânsa, braț la braț, o lua pretutindeni. O dată, a venit cu suita ei la Marly, când contesa a născut.

Însă acest tandru și nevinovat înger n-a coborât din cer, ci dintr-o familie scăpătată, înglodată în datorii. Familia Polignac. calculată și rece, a știut să profite de generozitatea reginei. Ministrul de finanțe a trebuit să plătească datoriile familiei: 400.000 livre. Contesa a primit 300.000 livre ca zestre. Cumnatul a căpătat un post de căpitan și o moșie ce aducea 70.000 ducați rentă. Tatăl, o pensie; soțul, care era paravanul unui amant, căpătă titlul de duce și cea mai rentabilă concesiune a Franței: poșta. Și celelalte rude ale frumoasei favorite s-au ales cu câte un post sau alte onoruri

scumpe. Toată familia Polignac și prietenii acesteia înotau în bani și favoruri. Acest capriciu al reginei costa Statul jumătate milion de livre anual. Nici doamnele Maintenon sau Pompadour n-au costat atâta, ca această favorită cu privirea plină de bunătate și modestie!

Cu toate protestele rezervate ale curții, cu toate sfaturile ambadorului Mercy, cu toate avertismentele mamei și predicile confesorului, Maria Antoaneta stăruia în afecțiunea ei pentru o ființă cu mult inferioară ei din toate privințele. Familia Polignac și acoliții ei aveau cheia magică a reginei: o amuzau, o fereau de plictiseală. Această bandă a pus stăpânire pe regină. Ea trafica influențele, împărțea și vindea slujbe, pensii, titluri, toate onorurile care nu puteau fi acordate decât prin grația reginei. Și grația ei era în mâinile acelei prietene cu ochi de micșunea, a frumoasei și blajinei Polignac.

În jurul reginei s-a ridicat astfel o barieră de netrecut. Când era înlăuntrul acestui cerc, era în paradisul bucuriei, al plăcerii, al puterii care risipește toate darurile favorii regale. Nu era de mirare că acei cari au rămas dincolo de cercul fermecat de la Trianon, vechea nobilime, generația care a servit pe Ludovic XIV, pe Ludovic XV – familiile Orléans, Rohan, Noailles, Marsan murmurau în adâncă jignire a „prerogativelor” lor. Ele trebuiau să se umilească în fața unei femeiuști iubite de regină, pentru a obține „dreptul” lor. Și această nobilime își strângea din ce în ce rândurile, se răzvrătea în mod tainic împotriva tinerei Austriace care călca în picioare seculara ei mândrie. În curând, ura cu sute de ochi privi la ferestrele goale de la Versailles, unde răsuna altădată gloria recepțiilor regale.

FRATELE VIZITEAZĂ PE SORA LUI

Vârtejul petrecerilor Mariei Antoaneta a atins punctul său culminant în 1776 și în carnavalul 1777. Nelipsită de la nicio serbare, de la niciun bal, jucând în toate nopțile, pierzând și făcând datorii – și evitând patul conjugal, regina și-a „uitat demnitatea”, precum raporta ambasadorul Mercy către împărăteasă. „Cu cea mai mare osteneală pot obține câteva clipe ca să vorbesc cu dânsa despre lucruri serioase.” Versailles n-a fost niciodată atât de părăsit. Demonul neliniștii părea că a pus stăpânire pe tânăra femeie.

O nouă primejdie o pândește. Nu mai era naiva copilă, care a sosit în Franța. În 1777 avea 22 de ani. Era în frumusețea ei deplină și nu putea rămâne rece în atmosfera senzuală, erotică, a curții și a Parisului. Toate rudele și prietenele ei de aceeași vârstă aveau copii, un bărbat adevărat sau cel puțin un amant... Numai dânsa e legată de un soț neputincios. Expansiunile ei amoroase față de prietenele ei nu mai pot dura. Natura își cere drepturile ei și de la această femeie normală. În conversațiile și petrecerile cu tinerii cavaleri, regina își pierde din ce în ce mai mult stăpânirea de sine. Se joacă cu primejdia, deși îi este teamă de ea. Sângele fierbe; ea roșește sau pălește în apropierea tinerilor bărbați, se zăpăcește, tremură, izbucnește în lacrimi și vrea totuși noi complimente galante. Lauzun relatează în memoriile sale cum l-a îmbrățișat odată regina și cum a fugit apoi înfricoșată, rușinată. Ambasadorul suedez raportează pasiunea ei fățișă pentru tânărul conte Fersen. Regina, atât de fermă în vârtejul plăcerilor, nu mai era de recunoscut. Nervii ei nu mai rezistau impulsurilor secrete, cu toate că ea se mai apăra sau tocmai pentru că se apăra. „Afectațiile nervoase” ale reginei au speriat chiar pe cavalerii ei, care nu

cutezau să meargă atât de departe încât să se atingă de virtutea ei. Lauzun, Fersen au părăsit curtea, când interesul reginei pentru dâșii a devenit public, încă un pas și fluturile și-ar fi ars aripile.

Mercy, bătrânul și încercatul holtei, a văzut mai bine primejdia – și cunoștea cauzele neliniștilor, elanurilor și excitațiilor reginei. Ar fi fost o catastrofă dacă ea ar fi căzut pradă unui amant, înainte de a fi avut prin soțul ei un moștenitor veritabil. Cu orice preț trebuia oprită căderea ei. Calmul și clarvăzătorul ambasador scria la Viena, scrisori peste scrisori: împăratul Iosif II trebuie să vină la Versailles, să vadă lucrurile așa cum se cuvine.

Călătoria lui Iosif II la Paris avu un scop întreit: să vorbească cu regele, cu cumnatul său, în chestiunea cea delicată; ca frate mai mare, să tragă o săpuneală surorii sale zvăpăiate; și să întărească puterea caselor domnitoare franceze și austriace prin alianța statelor respective. La aceste misiuni fățișe, Iosif II adăugă un scop de ordin personal. Acest bărbat bine înzestrat, orgolios și chiar înfumurat, ajuns în vârsta adultă, suferea de faptul că rămânea în umbra mamei sale, cu care împărțea domnia. Juca un rol secundar pe scena politică; era „a cincea roată la căruță”, cum spunea el însuși. Cunoscând prea bine autoritatea morală și înțelepciunea împărătesei, nu cuteza și nici nu putea s-o întrea. În rolul său secundar, a vrut să fie însă un împărat popular – modern, filantrop, lipsit de prejudecăți. Vroia să fie un luminat părinte al poporului. Ara în urma plugului, în straie simple, se amesteca în mulțime, dormea pe un pat obișnuit, de soldat – având însă grijă ca această modestie să fie larg cunoscută. Această popularitate era restrânsă printre supușii lui. Călătoria la Paris îi dădu prilejul să se afirme pe scena lumii. Și, cu săptămâni înainte, împăratul studie în toate amănuntele rolul său de om modest și popular.

Istoria nu poate fi înșelată. Iosif II a făcut greșeli peste greșeli, a introdus reforme pripite sau deplasate și numai moartea lui timpurie a evitat dezmembrarea Austriei, ce se

anunța de pe atunci. Însă legenda e lesne crezută. Multă vreme, în cântece și romane în fascicole, au fost slăvite „binefacerile” acestui împărat popular, care trecea necunoscut, învăluit în manta, iubind mai ales fetele din popor – căroră, la momentul oportun, li se arăta în uniformă strălucitoare, spunând aceste cuvinte pline de tâlc: „Nu veți afla niciodată numele meu, eu sunt împăratul Iosif!” Glumă prostească, dar și cu duh: ea caracterizează pe omul modest care vrea însă să fie admirat pretutindeni.

Evident, călătoria la Paris trebuia să se desfășoare în cel mai strict incognito. Împăratul se va numi contele Falkenstein. Dădu lungi indicații. Nimeni, chiar regele, nu i se va adresa altfel decât cu „Monsieur”; nu va locui în castele și va călători cu diligența. Toate curțile Europei știau totuși ziua și ora sosirii. La Stuttgart, ducele de Württemberg i-a jucat o farsă, silindu-l să doarmă la palat, nu la han. La Paris a ajuns într-o simplă birjă, a tras la Hotel de Tréville (azi Hotel Fayot). La Versailles și-a luat o cameră cu un pat de campanie, într-o casă de rând. Învăluit în mantaua modestiei, el a câștigat simpatia poporului parizian, care nu-și cunoștea regii săi decât în mare lux. Împăratul acesta austriac gusta din supa săracilor, asista la ședințele Academiei și ale Parlamentului, vizita pe comercianți, pe meseriași, intra la grădina botanică, la institutul surdomuților... Iosif II a văzut multe la Paris, dar se bucura că și el e mult văzut. Încânta prin afabilitatea sa, dar era încântat și de entuziasmul ce-l stârnea. A rămas conștient de rolul său dublu. „Prețuiești mai mult decât mine, scria el fratelui său, însă eu sunt mai șarlatan. Așa trebuie să fii în țara aceasta... Am trezit aci un entuziasm care mi-a devenit într-adevăr penibil. Plec foarte fericit din acest regat, însă fără părere de rău, căci m-am săturat de rolul meu.”

Pe lângă aceste succese personale, Iosif a izbutit și în scopurile sale politice. Convorbirea cu cumnatul său, asupra chestiunii delicate (să-l determine să se supună unei mici operații pentru a deveni viril), a fost ușoară. Ludovic XVI l-a primit cu încredere, cu jovialitate. Cunoscându-l mai de aproape, Iosif l-a stimat mai mult și ca om: „E un slăbănog,

dar nu un prost. Are judecată, cunoștințe, dar e apatic trupește și sufletește. Conversația lui e rezonabilă, dar n-are nicio poftă să se instruiască mai adânc; n-are nicio curiozitate profundă... Materia e încă în stare primitivă”... După câteva zile, Iosif II și regele sunt deplini înțeleși în toate chestiunile politice. Și nu mai rămâne îndoială că operația discretă va fi făcută în curând.

Mai grea era situația lui Iosif față de sora lui. Maria Antoaneta a așteptat vizita rudei sale de sânge, cu un sentiment de fericire și de teamă. De curând a primit de la fratele ei o scrisoare în care el o trata cu asprime, ca pe o școlăriță: „.. Tu, o tânără persoană atât de simpatică, nu te gândești toată ziua decât la frivolități, la toalete și plăceri, nu citești nimic, nu ascuți și nu prilejuiești niciun sfert de oră pe lună o convorbire serioasă, nu te gândești la nimic și, sunt sigur, nici la urmările celor ce spui sau faci”... E lesne de înțeles cu ce bătaie de inimă a primit ea – regina deprinsă cu atâtea lingușiri la Trianon – vestea că fratele ei, „contele de Falkenstein”, va sosi la Versailles.

Iosif II era însă destul de diplomat. N-a dezlănțuit fulgerele de la început. Dimpotrivă, a fost drăguț cu ea. Dacă se va însura, spunea el, ar vrea ca soția lui să fie tot așa de fermecătoare ca și sora lui. Maria Tereza se temea că fiul ei nu va fi destul de sever, că se va lăsa câștigat de farmecul și vorba meșteșugită a Antoanetei. De fapt, gentilețea surorii, bucuroasă de revederea fratelui, atenția cu care îl asculta, precum și amabilitățile cumnaților la care se adăugă succesul din Paris, l-au cam amuțit pe Iosif II. De atâta miere, ursul nu mai mârâia. Impresia lui dintâi a fost amicală. Într-o scrisoare, lăuda calitățile surorii. „Întâia ei pornire e totdeauna justă; dacă ar persevera, dacă s-ar gândi puțin, în loc să se lase covârșită de legiunea de instigatori care o înconjoară, ea ar fi atunci desăvârșită... Cine cunoaște setea ei de plăceri, care e foarte puternică la dânsa, știe cum s-o câștige”...

Luând parte la toate serbările, în aparență mulțumit, Iosif II observă însă anturajul, cu atenție, cu luciditate. A constatat înainte de toate că Maria Antoaneta nu-și iubea

deloc soțul; acesta îi era indiferent – „o cantitate neglijabilă”. A văzut lesne goliciunea societății din jurul surorii sale și favorurile, de care se bucura familia Polignac. A respirat ușurat când s-a convins că virtutea reginei a rămas „cel puțin până acum” intactă, cu toate cochetăriile ei cu tineri cavaleri. A venit însă momentul când trebuia să-i facă puțină morală și chiar să-i dea câteva avertismente tari. De câteva ori, i-a vorbit aspru față de martori, spunând că ea „nu e bună la nimic pentru soțul ei” sau că salonul de joc al prietenei sale, ducesa de Guémenée, e „un adevărat tripou”. Aceste reproșuri publice o amărau pe Maria Antoaneta; mândria ei copilărească se răzvrătea, dar în sinea ei recunoștea dreptatea fratelui, care ar fi un păzitor atât de necesar pe lângă dânsa.

Se pare că fratele și sora n-au avut o convorbire decisivă asupra problemei cele mai importante. Oricum, aceasta nu se putea discuta în conversații întâmplătoare. În două luni, Iosif II a ajuns să cunoască Franța mai bine decât regele ei – și să afle ce primejdii pândesc pe sora lui. Știa că orice promisiune a ei e repede uitată, mai ales ceea ce vroia să uite. De-aceea, el a redactat o lungă „Instrucțiune” de 30 de pagini, cuprinzând observațiile și meditățile sale. Scripta manent! El predă surorii sale documentul, cu rugămintea de a-l citi după plecarea lui. Astfel, sfaturile scrise o vor ajuta în lipsa lui.

Documentul, de un stil cam umflat, patetic în moralismul său, e însă scris cu toată bunăvoința, cu tact, cu prevedere. Ca într-un registru sunt trecute toate chestiunile importante, cu indicații și răspunsuri pe care lenea de a gândi a surorii sale nu le-ar fi găsit. Această înșirare de întrebări și răspunsuri, este indirect o înșirare a lipsurilor și defectelor Mariei Antoaneta. Părând că o întreabă, el îi dă răspunsul. Părând că o laudă, el blamează greșelile ei. Chiar în ce privește raporturile ei cu regele, o întreabă dacă vina nu este mai degrabă a ei... Când vroia s-o scuze, o acuza. „Te pricepi măcar cum să-i fii într-adevăr necesară?”... „Îi sacrifici ceva?”... „Păstrezi oare absolută tăcerea asupra lipsurilor și slăbiciunilor sale?”... Apoi, pofta ei de plăceri. S-a gândit

vreodată ce influență rea au în opinia publică legăturile ei de societate, prietenii ei cu persoane prea puțin virtuozose? S-a gândit vreodată la urmările cumplite ale jocurilor de noroc? Dar tot ce se spune despre aventurile ei la baluri mascate? Faptul că o însoțește cumnatul ei, nu înseamnă nimic. Cu toată masca ei, toți o cunosc – în acele baluri unde vin tineri desfrânați, cocote și străini... „În timp ce regele e lăsat singur toată noaptea la Versailles, tu te afli în societatea canaliilor din Paris!”.... Și Iosif repetă apoi sfaturile mamei; să se ocupe cu lectura măcar două ore pe zi; va afla lucruri mai frumoase și mai rezonabile decât în celelalte 22 de ore. Și lunga predică se termină cu un cuvânt de vizionar. Dacă nu urmează aceste instrucțiuni, atunci, scrie Iosif II: „Tremur pentru tine, căci așa nu mai merge; revoluția va fi crudă”... Cuvântul acesta înfricoșător a fost scris întâia oară, în alt sens desigur – dar profetic. I-au trebuit însă Mariei Antoaneta zece ani, ca să înțeleagă cuvântul „revoluție”.

MATERNITATE

Vizita lui Iosif II la Paris s-a dovedit de mare însemnătate. După câteva săptămâni, s-au arătat roadele convorbirii dintre împărat și Ludovic XVI asupra delicatei chestiuni de alcov. Regele, fortificat, își făcu din nou datoria conjugală. Maria Antoaneta scrisese mamei sale că, deși „starea ei (de fecioară) e neschimbată”, nu se îndoiește de reușita finală, căci regele a devenit mai afectuos, ceea ce înseamnă mult la dânsul. La 30 august 1777 răsună în cele din urmă fanfara de biruință. După nenumărate înfrângeri în războiul de șapte ani al lui Eros, bărbatul a cucerit cetatea care, de altfel, n-a fost apărată! „Mă aflu în starea cea mai fericită a vieții mele”, se grăbi să comunice Maria Antoaneta mamei sale. „Sunt opt zile de când căsătoria mea e pe deplin înfăptuită; încercarea a fost înnoită și ieri, mai complet decât întâia oară... Cred că nu sunt încă însărcinată, dar acum am cel puțin speranța că voi deveni dintr-un moment în altul.” Glorioasa schimbare a fost, firește, repede cunoscută. Cel mai bine informat era ambasadorul spaniol care a raportat guvernului său și ziua exactă a evenimentului (25 august), adăugând între altele: „E sigur că regele a povestit despre aceasta mătușilor sale și că a spus cu multă sinceritate: «Îmi place foarte mult acest fel de desfătare și regret că n-am cunoscut-o atâta vreme». Majestatea sa e mult mai veselă ca înainte și regina are ochii încercănați mai deseori decât s-a observat până acum”...

Bucuria tinerei femei a fost însă cam pripită. Regele nu dovedea la această „nouă plăcere” aceeași ardoare ca la vânătoare. Regina se plângea mamei sale că regelui nu-i place să doarmă în același pat și că ea se silește să-l rețină noaptea la dânsa. Mama o sfătui să procedeze cu tact, să nu forțeze lucrurile. Sarcina atât de mult așteptată a fost

anunțată la Viena la 5 mai – iar curții de la Versailles i s-a vestit oficial că regina a simțit primele mișcări ale copilului la 31 iulie, ora 10 ½ seara. „De atunci se mișcă deseori și aceasta îmi face mare bucurie”, scria regina la Viena. Când a vrut să comunice vestea și soțului ei, regina îi jucă o farsă. Intră la dânsul cu figură întunecată și îi spuse cu ton ofensat: „Sire. trebuie să mă plâng contra unuia dintre supușii tăi, care a avut cutezanța să mă lovească cu picioarele în burtă”. Bravul rege nu înțelese la început, apoi râse cu mândrie și își îmbrățișă soția, uluit de neașteptata lui vrednicie.

Și multiplele ceremonii oficiale începură. Tedeum în biserici, felicitări ale Parlamentului, rugăciuni pentru fericita desfășurare a sarcinii. Cu imensă grijă s-a căutat o doică pentru viitorul copil regal. O sută de mii de livre s-a pus deoparte pentru săraci. Toată lumea era extrem de preocupată, mai cu seamă mamașul, căruia i s-a promis o pensie de 40.000 livre dacă noul născut va fi moștenitor al tronului și numai 10.000 livre dacă va fi o prințesă. După uzul secular, nașterea trebuia să fie în văzul întregii curți. Membrii familiei regale și o serie de înalți demnitari, aveau dreptul de a fi de față în camera lehuzei în momentul nașterii. Nimeni nu s-a gândit cât de barbar și vătămător sănătății era acest privilegiu. Din toate provinciile, din toate castelele au sosit curioșii. Versailles era suprapopulat; alimentele au ajuns de trei ori mai scumpe. Și lumea aștepta... În cele din urmă, la 13 decembrie, noaptea, clopotul anunță că durerile au început. În camera reginei intră întâi doamna de Lamballe, urmată de doamnele de onoare. La trei noaptea fură treziți regele, prinții și prințesele. Pajii porniră în galop la Paris, la Saint Cloud, să poștească și pe celelalte rude de sânge. pe toate mărimile princiare, să fie martore la timp...

În camera îngustă, în jurul patului lehuzei, înalta nobilime s-a așezat pe fotolii, în ordinea rangului. La spatele ei, alții s-au urcat pe bănci și scaune, să nu scape cumva o mișcare, un geamăt al femeii în chinuri. Aerul era din ce în ce mai greu, mai otrăvit de respirația celor 50 de privitori și de

mirosul tare al oțetului, al esențelor. Timp de șapte ore, cât a durat scena oficială de tortură, nimeni nu s-a mișcat din loc, nicio fereastră n-a fost deschisă. La 11 ½ dimineața, Maria Antoaneta a născut în sfârșit – o fetiță. Vlăstarul regal a fost purtat cu mare cinste în cabinetul vecin, sa fie îmbăiat. Regele, plin de mândrie, trecu în camera alăturată, urmat de toată curtea, să admire progenerura. Deodată răsună porunca alarmantă a mamoșului: „Aer și apă caldă! Trebuie luat sânge!” Regina leșinase: sângele i se urcase la cap. În aerul infect și, poate, din sfortșarea de a-și înfrâna durerile sub privirile celor 50 de curioși. Zăcea sfârșită, horcăind în perne. În spaima generală, regele deschise brusc fereastra – dar apa caldă nu mai sosea. La toate formalitățile medievale s-au gândit maeștrii de ceremonii, dar nu și la ceea ce era mai necesar în asemenea prilej: să pregătească apă caldă! Chirurgical a fost nevoit să ia sânge, fără să mai aștepte. Sângele țâșni din vâna de la picior – și iată, regina clipi din ochi, era salvată. Bucuria se dezlănțui: îmbrățișări, lacrimi, felicitări – și clopotele răspândeau prin țară vestea cea bună.

Fericirea mamei începe. Versailles și Paris jubilează – deși s-au tras numai 21 lovituri de tun în cinstea unei prințese, în loc de 101 cum se obișnuiește la nașterea unui fiu moștenitor al tronului. S-au trimis ștafete la toate curțile europene, s-au împărțit pomeni în toată țara, unii au fost eliberați din închisoare – și sute de tinere perechi au fost înzestrate și căsătorite pe socoteala regelui, la Notre-Dame din Paris. Poporului i s-au dat iluminări, artificii, vin ce țâșnea din fântâni, mâncare și intrare liberă la Operă: cărbunarii au stat în loja regelui, pescăresele în loja reginei. Totul părea în bună ordine. Ludovic XVI a devenit un bărbat vrednic și Maria Antoaneta o mamă fericită și serioasă. Căsnicia lor era întărită și asigurată – și toți se bucurau aieva: părinții, curtea și țara...

Numai Maria Tereza nu e deplin mulțumită. Nu-i ajunge o nepoțică. Ea se gândește nu numai la fericirea particulară a familiei, ci și la menținerea dinastiei: „Ne trebuie neapărat un Dauphin, un urmaș la tron”. Aceasta e litania ei către fiică.

Devine mâniaoasă când vestea unei noi sarcini întârzie din lună în lună. „Sunt nerăbdătoare, scrie ea reginei, la vârsta mea nu mai pot aștepta mult.” O îndemna pe fiica ei să persevereze, să nu facă „lit à part”... Nu i-a fost dat să vadă pe noul rege al Franței zămislit din sângele habsburgic. A doua sarcină a reginei a dat greș: făcând o mișcare bruscă, pentru ca să închidă fereastra trăsorii, ea a avortat. La 29 noiembrie 1789, Maria Tereza căpătă o pneumonie. Dacă ea muri înainte de a se fi putut bucura de un moștenitor la tronul Franței, a fost însă cruțată (precum a dorit) de durerea de a fi martoră la nefericirea copilului ei neascultător.

Fiul atât de dorit s-a născut un an mai târziu. De astă dată, marele spectacol al nașterii nu s-a mai repetat în fața curții întregi. Nașterea a fost mai ușoară. Regina era prea slabă ca să întrebe dacă are un băiat sau o fată. Când regele s-a apropiat de patul ei, cu lacrimi curgând pe față, el îi anunță cu glas răsunător: „Prințul moștenitor dorește să intre”. În bucuria generală, prin ușile larg deschise, fu adus în fața curții noul născut, spălat și înfășat: ducele de Normandia. Cardinalul de Rohan (omul nefast de mai târziu) botează copilul a cărui doică splendidă era supranumită „Madame Poitrine”. Iar au bubuit tunurile și bucuria ca și petrecerea au fost mai mari decât la nașterea fetei. Nouă zile a durat perindarea corporațiilor. Fiecare vroia să salute în felul ei pe viitorul rege francez. Coșarii au venit cu un coș întreg în vârful căruia cântau mici curățitori. Măcelarii au adus un bou mare, birjarii o patașcă aurită în care se afla o păpușă-Dauphin; croitorii au adus o uniformă în miniatură a viitorului regiment, fierarii o nicovală, lovită în tact muzical. Lăcătușii (care vedeau în rege un confrate de marcă) au făurit un castel din care izbucni un minunat Dauphin lucrat din oțel, când regele îl deschise cu curiozitatea lui de specialist. Femeile de la hale (care aveau s-o huiduiască mai târziu) s-au prezentat reginei cu alocațiuni din La Harpe. Chiar și viitorii republicani și revoluționari zburdau de entuziasm regalist, ca acel Collot d'Herbois, pe atunci simplu actor la Lyon, care alcătui o poezie în cinstea „înaltei prințese, ale

cărei virtuți au cucerit toate inimile” – dar care a pregătit mai târziu sentința de moarte a lui „Ludovic Capet”... Poporul mai era legat atunci de stăpânii săi și nașterea unui urmaș la tron era o sărbătoare generală. În toată țara cântecele și jocurile s-au dezlănțuit, în slava regelui și reginei care și-au făcut în cele din urmă datoria, cu atâta bravură!

Vechiul blestem a fost înfrânt. Maria Antoaneta a mai născut în 1785 un al doilea fiu, pe viitorul Ludovic XVII, un copil sănătos, puternic, „adevărat fecior de țăran”. În 1786, al patrulea și ultimul ei copil fu Sophie-Beatrix, care a trăit numai 11 luni.

O dată cu maternitatea, se ivi prima schimbare a Mariei Antoaneta, încă nu acea hotărâtoare. Sarcinile au obligat-o să se țină luni de-a rândul departe de petrecerile ei prostești. Jocul cu copiii a ajuns să-i pară mai fermecător decât acel de la masa verde. Nevoia ei de tandrețe, risipită înainte în relații întâmplătoare și primejdioase, și-a găsit o cale normală. Drumul spre conștiința de sine era deschis. Această frumoasă femeie mai avu câțiva ani fericiți; alături de vârtejul nimicurilor și pasiunilor sterpe, ea își vedea copiii crescând încet-încet. Dar soarta nu i-a prelungit această epocă de fericire: tocmai când s-a sfârșit neliniștea Mariei Antoaneta, a început neliniștea în lume.

REGINA DEVINE IMPOPULARĂ

Prin nașterea unui prinț moștenitor, Maria Antoaneta ar fi ajuns într-adevăr în culmea puterii, dacă ar fi știut să mențină iubirea și încrederea poporului – care a dovedit atât entuziasm cu acest prilej. Trebuia să facă un pas hotărâtor: să se înapoieze de la Trianon la Versailles, de la lumea seacă și lingușitoare a Rococo-ului la nobilimea ereditară și la națiunea cea adevărată. Cu o ușurință de neiertat, regina a reînceput costisitoarele și meschinele petreceri de la Trianon, îndată ce-au încetat serbările populare în cinstea Dauphinului. Prin aceasta, paharul răbdării s-a umplut.

La Versailles e din ce în ce mai pustiu. La marile recepții apar tot mai puține doamne, mai puțini seniori. Salutul lor e rece. Formele mai sunt păstrate, dar genuflexiile și sărutările de mâini au ceva reținut: privirile sunt întunecate, înstrăinate. Când regina apare la Paris, la teatre, uralele nu se înalță furtunatic. Nu se mai aude: „Trăiască regina!” Însă nu e dușmănie fățișă – dar căldura a dispărut. Stăpâna e încă ascultată, dar femeia nu mai e slăvită. Dorințele ei nu sunt contrariate pe față – dar tăcerea e vădită. E tăcerea aspră, rea, reținută, a unei conjurații.

Cartierul principal al acestei conjurații se afla în patru sau cinci castele ale familiei regale: Luxemburg, Palais Royal, Bellevue și chiar la Versailles – toate împotriva Trianonului, rezidența reginei.

Corul urii era condus de cele trei mătuși, fetele bătrâne ale lui Ludovic XV, care nu mai jucau niciun rol la curte și s-au retras la Bellevue. În primii ani de glorie a Mariei Antoaneta (eleva lor la „școala răutății”) nimeni nu mai venea la ele. Dar de când regina a devenit tot mai antipatică, ușile de la

Bellevue se deschideau tot mai des. Veneau acolo doamnele neinvitate la Trianon, „Madame Eticheta”, miniștrii înlăturați, cavalerii neglijați, pirații înlocuiți din funcțiuni, bigoții, apărătorii vechii tradiții franceze și ai „bunelor” moravuri. Camera mătușilor de la Bellevue a ajuns o tainică farmacie de otrăvuri: acolo erau distilate zvonurile, palavrele, galanteriile și prostiile „Austriacei”; acolo era arsenalul denunțurilor, atelierul calomniilor; acolo erau alcătuite, citite și răspândite micile cuplete veninoase. Toate cadavrele vii ale întârziaților și detronaților, toate larvele și mumiile unei lumi vechi, urzeau acolo răzbunarea lor, încercând să întoarcă timpul înapoi. Otrava acestei uri rafinate nu era destinată „sărmanului rege bun”, compătimit cu aparentă smerenie, ci numai tinerei, strălucitoarei și fericitei regine.

Mai primejdioasă decât această învechită generație fără dinți, care nu mușca ci își vărsa balele, era noua generație, care n-a ajuns încă la putere și care nu vroia să mai rămână în umbră. Versailles s-a desfăcut, prin ținuta lui exclusivistă, de Franța regală, ignorând noile curente care străbăteau țara. S-a ivit o burghezie inteligentă, cultivată prin operele lui Jean-Jacques Rousseau, atrasă de formele de guvernământ democratic din Anglia. Emigranții întorși după războiul de neatârnamare al Americii au adus ideea egalității și libertății, fără deosebiri de rang și de castă. În Franța, incapacitatea curții a dus la înțepenie și umilință. Poporul a crezut zadarnic că era metreselor regale și a protecției a trecut după moartea lui Ludovic XV. Acum sunt alte femei: Maria Antoaneta și clica favoritei sale, contesa Polignac. Situația politică a Franței decade; datoriile ei cresc: coloniile se pierd; armata și flota lăncezesc – pe când celelalte state se ridică puternice...

Burghezia luminată protesta și ea împotriva Mariei Antoaneta – adevărata vinovată, căci toată țara știa că regele era incapabil și supus voinței reginei. Voința ei nu era exercitată în politica înaltă de stat. Era departe de energia și simțul politic al mamei sale Maria Tereza. Ca să se ocupe de politică, ar fi trebuit să citească actele oficiale, măcar două

ore pe zi. Nu era însă în stare să asculte cu atenție, cu seriozitate rapoartele verbale ale miniștrilor. Răspundea plictisită, la întâmplare, – și revenea la plăcerile ei, la nimicurile ei, la camarila ei slugarnică și amuzantă. În cele din urmă, grupul austriac, în frunte cu ambasadorul Mercy, a trebuit să renunțe la veleitățile politice ale reginei. Nu se putea conta pe ea și era de dorit ca și la celelalte curți femeile să nu se amestece în politică.

Dacă regina ar lăsa atunci din mână frânele statului, ea ar fi fără vină, fără răspundere. Însă clica Polignac n-o slăbea. O îndemâna să se amestece în numirile de miniștri, în atribuirea posturilor înalte de stat, peste tot unde ar putea profita favoriții ei și partizanii acestora. Făcea și greșeala cea mai gravă ce se poate face în politică: vorbea, fără să aibă idee de fondul chestiunilor, făcea diletantism din gravele interese de stat, exercitând asupra regelui toate presiunile numai ca să fie în avantajul camarilei sale. Burghezia vedea bine că toate afacerile de stat sunt în mâna generalilor, ambasadurilor și miniștrilor numiți prin protecția reginei. Acest sistem autocratic ducea Franța spre curentele revoluționare, spre ruina economică, spre decadența morală și politică. De-aceia, tot ce reprezenta progresul, dreptatea și fapta creatoare, murmură și rostea amenințări la adresa ușuraticii stăpâne de la Trianon, care sacrifica bunăstarea unui popor de 20 milioane, vanităților și intereselor unei bande de 20 de favorite și cavaleri.

Aceste mari nemulțumiri, aceste tendințe spre o ordine mai bună și o repartizare mai justă a răspunderilor și-au găsit un punct de concentrare. O casă și un om. Acest potrivit avea și el sânge regal. După cum Reacțiunea se aduna în castelul mătușilor de la Bellevue, Revoluția se aduna la Palais Royal al ducelui de Orléans. Având defectele aristocrației, elegant, chefulitor, afemeiat, jucător de cărți, nu prea deștept dar nici prea rău, el suferea de slăbiciunea specifică firilor cari nu creează nimic: de vanitate – de aceeași vanitate care a îmbolnăvit-o și pe Maria Antoaneta. Regina, ironizând capacitățile războinice ale vărului ei, a împiedicat

să i se acorde șefia amiralității. Greu jignit, ducele de Orléans – descendent dintr-o linie tot așa de veche ca a casei regale, bogat, independent – n-a ezitat să ridice în Parlament dârze împotriviri contra regelui și s-o trateze pe regină ca o inamică. Nemulțumirea generală și-a găsit în el un conducător. Adversarii Habsburgilor și Bourbonilor, ai nemărginitei autocrații regale, partizanii unei ordini democratice în Franța, îl sprijineau pe ducele de Orléans. La Palais Royal – club al Revoluției protejate de un prinț – se adunau novatori, liberali, constituționali, voltairieni, filantropi, masoni, pe lângă aristocrații scăpați sau înlăturați, burghezii cari nu parveneau la o situație, avocații, demagogii, jurnaliștii fără ocupație – care au alcătuit mai târziu garda de atac a Revoluției. O puternică armată a spiritului, condusă de un prinț vanitos. Semnalul luptei nu s-a dat încă. Dar fiecare cunoștea direcția ei: contra regelui! și mai cu seamă: contra reginei!

Între aceste grupuri de potrivnici revoluționari sau reacționari, se afla un om izolat, dușmanul cel mai primejdios și mai funest al reginei: contele de Provence, fratele regelui. Într-adevăr, prevăzător, furișându-se în umbră, s-a ferit să se compromită prin acțiuni pripite, așteptând îndelung, până ce soarta i-a arătat momentul potrivit. A lucrat ca o cârțiță, subminând situația fratelui său. Din copilărie, avea ambiția să ajungă pe tronul Franței. A sperat să fie întâi „regent”, apoi urmaș legitim. Cei șapte ani de impotență conjugală a fratelui său, au fost pentru contele de Provence cei șapte ani grași din Biblie: a subminat, a urzit, mereu invizibil. Când Maria Antoaneta a dat naștere primului copil, el a primit întâia lovitură puternică. Dar nașterea unui prinț moștenitor a prăbușit visurile sale de domnie. Drumul drept era închis: a lucrat atunci pe căi strâmbe, cu o diabolică perseverență, ca să-și ajungă scopul după 30 de ani. Dușmănia lui nu era, ca a ducelui de Orléans, o flacără de ură, ci mocnea sub cenușă, de invidie. În public, nu și-a trădat niciodată pretențiile la tron, cât timp Maria Antoaneta și Ludovic XV țineau puterea în mâini. Abia cu Revoluția începu el să se agite, tot după

paravan, la conferințele de la palatul Luxemburg. Iar când a fugit peste graniță, a săpat cu proclamațiile lui îndrăznețe mormântul fratelui, al cumnatei și nepotului său, sperând să găsească în coșciugul lor coroana spre care râvnea. Rolul său mefistofelic e încă învăluit în unele taine. A tipărit el însuși broșurile întinând cinstea cumnatei sale? A contribuit el ca nefericitul copil, Ludovic XVII scăpat din Temple, să fie iarăși cufundat într-o dramă rămasă și azi nelămurită? Fapt e că, îndată ce s-a urcat pe tron, regele Ludovic XVIII a cumpărat cu bani grei sau a smuls prin violență scrisori pe care le-a scris pe când era conte de Provence. Multe documente au fost distruse de acest sobol îndărătnic, care a știut să tacă și să se prefacă timp de atâți ani. Ceea ce e sigur, e că el s-a folosit de toate mijloacele, în lupta necruțătoare împotriva Mariei Antoaneta.

În 1785, după zece ani de domnie în risipă și plăceri, regina se pomeni înconjurată din toate părțile de grupuri dușmane; aproape toată nobilimea și jumătate din burghezie și-au precizat pozițiile și așteaptă semnalul. Autoritatea puterii moștenite e încă destul de tare. Ura e fățișă, dar niciun plan de luptă nu e încă stabilit. Numai șoapte, zvonuri, mârâieli, săgeți fine, cu câte-o picătură de otravă, sunt aruncate spre Versailles, înspre rege, mai ales înspre regină... Foițe scrise sau imprimare treceau din mână în mână, repede ascunse la primul pas suspect. Broșurile proaspete, tipărite la Londra, la Amsterdam sau chiar în Palais Royal al ducelui de Orléans, erau oferite în mare taină de anticari care le țineau ascunse între hârtoage prăfuite. Nobilii plăteau aceste broșuri uneori cu mai multe piese de aur decât numărul paginilor. Cele zece sau douăzeci de pagini erau împodobite însă cu gravuri lascive și pipărate cu glume răutăcioase: era un dar mai prețios decât un inel, pentru o iubită din nobilime, pe care regina n-a poftit-o la Trianon. Aceste scrieri calomnioase, de autori necunoscuți, tipărite și răspândite în taină, se împrăștiau însă ca liliicii, în budoarele doamnelor, prin castelele din provincie și chiar la Versailles. Regina le găsea la masă, sub șervet: regele, la

biroul său, printre acte; poezii veninoase erau prinse cu acul de catifeaua din loja regală, la teatru; când se apleca noaptea la fereastra ei, regina auzea cântecul de bălci, care era de mult în toate gurile și începea cu întrebarea:

Fiecare se întreabă încetșor:
Regele poate? nu poate?
Trista regină e disperată...

Aluziile erotice erau urmate de amenințări. Primele pamflete erau mai mult răutăcioase. Săgeți muiate în leșie, ca să irite – nu în otravă, ca săucidă. Când regina deveni însărcinată, претенenții la tron au accentuat tonul. Tocmai pentru că nu mai era adevărat, cupletele anonime îl numeau pe rege impotent, pe regină adulteră, pe copiii lor bastarzi! Nașterea Dauphinului a prilejuit valuri noi de injurii și calomnii. Prietenele reginei, Lamballe și Polignac, erau țintuite la stâlpul infamiei ca maestre în dragoste lesbiană; regina era o erotomană perversă și nesătulă, regele un biet încornorat:

Louis, si tu veux voir
Bâtard, cocu, putain,
Regarde ton miroir,
La Reine et le Dauphin.

În 1785, concertul calomniei era în plină desfășurare. Revoluția n-avea decât să strige în stradă ceea ce se șoptea prin saloane, pentru ca Maria Antoaneta să fie adusă în fața tribunalului ei. Capetele de acuzație i-au fost furnizate de curte. Cuțitul urii, care va ghilotina pe regină, a fost pus în mâna călăului de mâinile fine, subțiri, inelate ale aristocraților...

Industria secretă a pamfletelor, cupletelor, broșurilor (cu sau fără pornografii) s-a dovedit a fi una din cele mai rentabile în acea vreme. Printre cei cari se pretau la astfel de lucrări nu erau numai scribii famelici, ratații, invidioșii și perversii, gata la cea mai abjectă treabă pentru o răsplată bănească. Pentru bani au scris astfel de broșurele și

Beaumarchais, autor de comedii nemuritoare, Brissot, viitorul tribun, Mirabeau, geniul libertății, Choderlos de Laclos și alți bărbați de seamă care puteau fi „cumpărați ieftin” în vremea când ei se aflau în umbră, în așteptarea luptei și covârșiți de nevoi. Un Beaumarchais știa însă să câștige de mai multe ori cu același pamflet, vânzând poliției regale întreaga ediție tipărită (plătită de casierul curții) și retipărind-o cu oarecare schimbări! Erau rentabile aceste pamflete – dar și foarte primejdioase. Moda aceasta s-a răspândit într-atât, încât Maria Antoaneta a ajuns să fie urâtă de toată Franța, ca regină și ca femeie.

Cu dezinvoltura ei, cu înnăscuta ei mândrie habsburgică, ea a înfruntat însă avalanșa batjocurei și calomniei. A scuturat cu dispreț petele de noroi de pe rochia ei. „Ne aflăm într-o epocă de cântece satirice” scria ea mamei sale; „se fac asemenea cântece pe socoteala tuturor persoanelor de la curte..., frivolitatea franceză nu s-a dat înapoi nici înaintea regelui. În ce mă privește, nici eu n-am fost cruțată”... Aceasta era toată replica ei! Încinsă în demnitatea ei regală, se credea invulnerabilă față de săgețile de hârtie. A uitat însă că era de ajuns să se amestece în sângele opiniei publice câteva picături din diabolica otravă a calomniei, pentru ca febra mulțimii să se întindă și să ajungă la delir ucigător.

TRĂSNETUL ÎN TEATRUL ROCOCO

În august 1785, regina a fost foarte ocupată; nu cu dificultățile politice (răscoala din Țările de Jos au pus la grea încercare alianța franco-austriacă), ci cu repetițiile pentru o nouă premieră la micul ei teatru din Trianon. Se aștepta cu nerăbdare reprezentarea *Bărbierului din Sevilla* a lui Beaumarchais; rolul lui Figaro urma să fie deținut de contele d'Artois iar regina va întrupa pe vesela fată Rosina.

Beaumarchais nu e oare una și aceeași persoană cu Caron, binecunoscut de poliție și care, în urmă cu zece ani, a scris un pamflet asupra „drepturilor ramurii spaniole la coroana Franței”; tot el a răspândit zvonul despre impotența regelui. La Viena, a fost închis din ordinul Mariei Tereza ca șantajist ordinar, iar la închisoarea din Saint-Lazare a primit o sfântă de bătaie cu nuielele. Da! autorul *Bărbierului din Sevilla* e una și aceeași persoană cu onorabilul Caron, însă memoria Mariei Antoaneta e grozav de scurtă, mai ales când e vorba de plăcerile ei. Prostiile ei, după vorba lui Kaunitz, „creșteau mereu, deveneau tot mai frumoase”. Regina s-a făcut complicea acestui genial aventurier și autor de comedii, care a batjocorit atât de cumplit autoritatea regală. Soția regelui a uitat, numai după patru ani, cât de înjosit a fost regele de acest autor, care a calomniat-o și pe dânsa și a amărât-o pe mama ei. În 1781, cenzura a simțit că noua comedie a lui Beaumarchais: *Nunta lui Figaro* miroase a pulbere și că întregul regim ar putea sări în aer, dacă ar țâșni o scânteie într-o seară de teatru. Consiliul de miniștri a interzis reprezentația. Dar autorul, perseverent când era vorba de glorie sau de bani, a izbutit ca piesa lui să fie supusă spre lectură regelui însuși! Atât de prost nu era regele, ca să nu se recunoască în această comedie. „Piesa nu

va fi jucată?” întrebă regina, dezamăgită; o premieră era mai interesantă pentru ea, decât bunul mers al statului. „Nu, hotărât nu! răspunse regele; poți să fii sigură de aceasta!”

Se părea că sentința regelui era fără apel: *Nunta lui Figaro* nu va fi jucată la teatrul său. Beaumarchais nu se dădu bătut: știa că peste capul regelui e regina, că peste regină e clica Polignac... Interzisă, piesa ajunge la modă. Autorul o citește în toate saloanele. Din acea caracteristică pornire de a-și face sieși rău, înalta societate (deși e ea însăși ponegriță în această comedie) se entuziasmează, tocmai pentru că regele a găsit-o inacceptabilă. Vaudreuil, amantul contesei Polignac, are îndrăzneala să joace piesa la teatrul său personal; dar aceasta nu-i de ajuns, comedia trebuie jucată chiar în casa regelui! în taină, și probabil cu știrea reginei, care ține mai mult la un surâs al favoritei sale decât la mutra regelui, rolurile sunt studiate; se împart biletele; trăsurile sunt deja la ușa teatrului. În ultimul moment, regele își simte amenințată propria lui autoritate. Reprezentația e oprită din ordinul lui: luminile sunt stinse, echipajele trebuie să plece acasă.

Clica reginei rezistă. Vrea să arate că puterea ei o mai mare decât a slăbănogului încoronat. Contele d'Artois și Maria Antoaneta sunt trimiși să facă presiuni asupra regelui. Nevolnicul bărbat cedează, îndată ce soția lui îi cere ceva. Pretinde însă, pentru a-și acoperi înfrângerea, să fie schimbate anumite părți din piesă, adică acele care sunt știute pe de rost de fiecare... *Nunta lui Figaro* s-a jucat la Teatrul francez, la 17 aprilie 1784. Beaumarchais a triumfat. Nobilimea, deși moralmente decapitată în această piesă, a primit-o cu entuziasm. Afluența era enormă; ușile au fost sparte, balustradele de fier rupte. Nu și-a dat seama înalta societate că primul ei gest public de răzvrătire contra regelui era totodată fulgerul Revoluției.

Cea mai elementară judecată ar fi indicat Mariei Antoaneta că, în asemenea împrejurare, ea trebuia să stea de-o parte. Însă pentru regina mondenă moda era ultima instanță. Beaumarchais, după izbânda lui asupra regelui, era la modă. Ce importă onoarea, bunacuviință! Se joacă numai teatru! Și

ce rol încântător e cel al Rosinei! Cine e așa de zveltă și frumoasă ca dânsa? Cine are ochii, gura, dinții ca ai ei? Și brațele atât de fragede, și mâini atât de albe? Cine alta ar putea juca acest rol decât regina Franței în persoană! La o parte cu toate reticențele și cumpănilile! Artiste de la Comedia franceză au venit să-i dea lecții. Domnișoara Bertin îi confecționează cele mai nostime costume. Să se amuze puțin! La o parte cu urile de la curte, cu răutățile rudelor, cu obstacolele stupide ale politicii. Regina e zilnic ocupată cu repetițiile la micul ei teatru alb-auriu – nebănuind că o altă comedie se pregătește și că tot ea va juca rolul principal.

Într-adevăr, în toiul repetițiilor, doamna Campan cu care regina își repeta rolul, îi ceru foarte turburată o audiență urgentă pentru Böhmer, bijutierul curții. Acesta venise la dânsa cu o zi înainte și îi povestise ceva de necrezut, ceva nebunesc: regina ar fi cumpărat de la dânsul, în taină, vestitul colier de diamante, având să plătească prețul (1.600.000 livre) în rate. Termenul primei rate a trecut de mult și el n-a primit nici măcar un ducat. Creditorii îl constrâng și lui îi trebuiesc banii imediat.

La început, regina n-a înțeles nimic. Da, cunoștea faimosul colier al bijutierilor Böhmer și Bassenge, și ar fi fost bucuroasă să-l aibă. Dar miniștrii nu mai dau bani; deficitul crește mereu... Dar când a cumpărat ea colierul? Și ce bani datorează? Trebuie să fie la mijloc o nerușinată mistificare. Își amintește că a primit săptămâna trecută o scrisoare de la acești bijutieri, în care ei pomeneau de o podoabă scumpă și îi mulțumeau pentru ceva. A citit scrisoarea cu neglijență, cum îi era obiceiul. Dar unde e scrisoarea? A distrus-o! Îndată trimite prin secretarul ei un bilet lui Böhmer: să vină în audiență. Nu chiar mâine, ci la 9 August. Căci e atât de ocupată cu repetițiile *Bărbierului din Sevilla!*

Când regina ascultă în cele din urmă pe bijutier, crezu că are de-a face cu un nebun. O contesă Valois, prietenă intimă cu regina (– „Cum? Prietena mea? N-am primit niciodată pe o doamnă cu acest nume!”) a examinat la dânsul colierul și i-a spus că regina dorește să-l cumpere în taină. Și eminența sa

cardinalul de Rohan (- „Ce? acest tip dezgustător, căruia nu i-am spus niciodată vreun cuvânt?”) a primit și preluat colierul din însărcinarea Maiestății Sale.

Ceva trebuia să fie adevărat din toată această poveste a bijutierului: sudoarea îi curge de pe frunte, mâinile și picioarele îi tremură. Regina strigă de mânie. Numele ei a fost folosit cu nerușinare de niște escroci. Porunci bijutierului să relateze în scris toată chestia. La 12 August ea citi cu indignare, cu mânie crescândă, fantasticul document. Trebuie să se dea o pedeapsă exemplară. Nu s-a sfătuit cu prietenele ei, n-a spus un cuvânt miniștrilor. Numai regelui îi va expune toată afacerea, la 14 August, și îi va cere să-i apere onoarea...

Dacă s-ar fi gândit bine, regina s-ar fi convins că era preferabil să înăbușe cu grijă această chestie infernală. Dar a fost atinsă la nervul ei cel mai sensibil: mândria ei impulsivă, neînfrănată.

Ceea ce a întărâtat-o de la început în această afacere, era numele cardinalului Louis de Rohan, căruia îi purta de ani de zile o ură fără cruțare. Până atunci, acest nobil preot monden nu i-a făcut vreun rău. Când a intrat în Franța, el i-a făcut exaltate urări de bună-venire, în pragul catedralei din Strasbourg. I-a botezat copiii și la orice prilej a încercat să se apropie prietenește de ea. În fond, nu era nicio contradicție între firea ei și a lui. Cardinalul de Rohan era imaginea masculină a Mariei Antoaneta: ușuratic, superficial, risipitor, neglijent față de îndatoririle lui spirituale, ca și regina față de cele regale. El, preot monden; ea, regină mondenă. Episcop al Rococo-ului. Ar fi fost la locul său la Trianon, cu manierele lui distinse. Elegantul, frivolul, frumosul cardinal s-ar fi putut înțelege cu frumoasa, cocheta și vesela regină. Numai întâmplarea i-a făcut inamici, pe acești doi oameni atât de asemănători.

Regina a moștenit această ură contra cardinalului de la mama ei. Înainte de a deveni cardinal, el a fost ambasador la Viena. Acolo ura împărătesei era justificată. Maria Tereza ar fi putut să corupă pe un diplomat atât de ușuratic; ar fi fost o întâmplare fericită pentru politica ei externă. Ar fi tolerat și

fastul său, care o jigneau mult. Acest slujitor al lui Isus puneau în umbră curtea imperială cu trăsurile lui de gală, cu grajdurile lui pline de cai, cu armata lui de pași, camerisți, ștafete, lictori, argași, intendenți, toți împănășiți și galonați. Însă în ce privește religia și moralitatea, împărăteasa era necruțătoare. Când acest om al bisericii s-a îmbrăcat în haină de vânătoare și, înconjurat de doamne încântate, a doborât 130 de animale sălbatice – bigota Maria Tereza a fost cuprinsă de indignare. Mânia ei a sporit când a văzut că această faptă a stârnit entuziasm la Viena, unde sunt atâția iezuiți și comisii de bune moravuri. Nobilimea, constrânsă de severa economie a curții din Schönbrunn, respira ușurată în societatea acestui elegant destrăbălat. Doamnele, tinere sau bătrâne, frumoase sau antipatice, se înghesuiau la seratele și supeurile lui. Ele erau nebune după dânsul, îl divinizau și credeau că el va rămâne la Viena și după moartea unchiului său, episcopul din Strasbourg. Ceea ce o îmbolnăvea pe împărăteasă, era faptul că până și fiul ei Iosif II și Kaunitz, cancelarul ei de încredere, s-au împrietenit cu preotul-cavaler care dădea tonul eleganței și distracției în familia ei, la curte și în tot orașul. Dar în catolica Vienă nu trebuie să existe un Versailles, un frivol Trianon, cu favoriți, cu metrese, cu adultere. Ciuma aceasta trebuie îndepărtată. Rohan să plece! Aceasta era cerința ei neîncetată și, în scrisorile ei către Maria Antoaneta, ea își revărsa ura contra acestui trimis al diavolului. Și când fiica ei ajunsese regină, Rohan a fost îndată rechemat de la ambasada din Viena.

Dar când cade un Rohan, el cade în sus! Pentru postul pierdut, a fost ridicat la rangul de episcop, apoi la cel mai înalt grad preoțesc al curții; prin mâinile lui erau împărțite binefacerile și pomenile regelui. Veniturile lui erau nemăsurate: era episcop la Strasbourg, landgraf în Alsacia, superior al bogatei mănăstiri Saint-Vaast, administrator al spitalului regal, provizor al Sorbonei și, nu se știe pentru care merite, membru al Academiei franceze. Însă cheltuielile au ajuns să depășească veniturile: Rohan risipea banii cu mâinile pline. A clădit un nou palat de milioane la episcopia din Strasbourg, dădea serbări fastuoase și nu făcea economii

nici cu femeile. Predilecția lui pentru Cagliostro l-a costat mai mult decât șapte metrese... Curând s-a aflat că finanțele episcopului sunt sleite și că acest slujitor al lui Isus era de găsit mai des în societatea femeilor și în cabinetele zarafilor decât în casa Domnului. Parlamentul a avut să se ocupe cu datoriile făcute de Rohan în numele spitalului regal.

E oare de mirare că acest frate întru risipă și petrecere al reginei, a înscenat afacerea colierului, folosindu-se de numele reginei? Împotriva acestui om care s-a purtat „mai infam decât un falsificator de monede” (sperând, probabil că va putea achita bijutierului la termen și astfel afacerea n-ar fi ieșit la iveală), Maria Antoaneta era plină de necaz și mânie. Tocmai lui nu-i putea ierta. Timp de 15 ani, credincioasă ordinului mamei sale, ea nu i-a adresat niciodată un cuvânt, ci l-a bruscat adesea în fața întregii curți. Numai din josnică răzbunare, omul acesta a amestecat numele ei într-o afacere necurată. Dintre toate jignirile aduse onoarei sale de către nobilimea franceză, aceasta îi păru cea mai îndrăzneță și cea mai vicleană. Cu lacrimi în ochi ea ceru regelui să dea acestui înșelător o pedeapsă necruțătoare, exemplară, în fața întregii oficialități.

Și regele, fără să ceară acte, fără să întrebe dinainte pe bijutier sau pe cardinal, se supuse cerinței reginei, mâniei sale necugetate. La 15 august, el surprinse Consiliul de miniștri cu decizia de a-l aresta îndată pe cardinalul Rohan. Când și-au revenit din uimirea sau spaima lor, unul din miniștri întrebă pe rege dacă arestarea fățișă a unui atât de înalt demnitar n-ar avea un efect penibil. Regina cerea ca pedeapsă tocmai această rușine oficială. Era nestrămutată în hotărârea ei. Neliniștiți, cu tulburi presentimente, miniștrii își dădură consimțământul. Chiar peste câteva ore avea să se desfășoare scena nebănuită. Era atunci ziua onomastică a reginei (Înălțarea Maicii Domnului) și toată curtea veni la Versailles, pentru felicitări. Galeriile și anticamera erau pline de înalți demnitari și curteni. Cardinalul Rohan, care nu bănuia nimic, aștepta și el, în sutana lui stacojie, pentru a celebra serviciul divin, într-o încăpere rezervată mărimilor,

lângă camera regelui.

Dar, în loc să apară Ludovic XVI cu soția lui, pentru a merge la liturghie, se apropie de Rohan un servitor care îl pofti în camera particulară a regelui. Acolo se aflau și regina, care nici nu răspunse la salutul lui, și dușmanul lui personal, ministrul baron Breteuil, țeapăn, glacial. Regele îl luă repede, precis și dur: „Dragă vere, cum stai cu colierul de diamante pe care l-ai cumpărat în numele reginei?” Palid, Rohan bâlbâi: „Sire, văd că am fost înșelat, însă eu nu am înșelat”. „Dacă e așa, dragă vere, spuse regele, să n-ai nicio grijă. Însă, te rog, lămurește toată această afacere”...

Rohan a amuțit. Nu putea scoate o vorbă. Regina îl fixa cu privirea. Regele, fără să se înduioșeze de zăpăceala lui, îi spuse să scrie totul într-un raport. Și părăsi camera, cu regina și Breteuil. Când reveni, cardinalul îi dădu o hârtie cu vreo 15 rânduri. O doamnă cu numele Valois l-a determinat să-și procure colierul pentru regină. Vede acum că a fost înșelat de acea persoană... La întrebările regelui, el răspunse că nu știe unde e acea doamnă și că ea are colierul. Atunci regele chemă iar pe regină, urmată de Breteuil și ministrul de justiție. Reclamația bijuteriilor fu citită. „Sire, mărturisii cardinalul, distrus; colierul se află în posesia mea. Dar e falsificat”... Se rugă să fie lăsat să plătească acel colier. Regele replică cu asprime: o atare împrejurare îl obligă să ordone arestarea cardinalului și să se pună sigiliu la casa lui. Numele reginei ar fi compromis și nu admite nicio îngăduință...

Rohan stăruia să fie cruțat de această rușine, mai ales în ora când, în veșminte sacerdotale, avea să citească liturghia în fața curții. Regele șovăi în fața omului deznădăjduit. Dar regina nu se mai putu stăpâni; cu lacrimi de mânie în ochi, ea se îndreptă spre Rohan: cum se putea considera el ca mijlocitor și să facă afaceri secrete în spatele regelui, când ea nu i-a adresat niciun cuvânt timp de opt ani. Cardinalul nu găsi niciun răspuns; nu mai înțelegea nici el cum s-a lăsat băgat într-o aventură atât de stupidă. Regele regretă, dar încheie: „Trebuie să fac ceea ce mă obligă datoria mea de rege și de soț”.

În sălile de recepție, nobilimea aștepta, curioasă, nerăbdătoare. Slujba trebuia să înceapă de mult. Aerul e greu, vorbele zboară, în șoapte, în zvonuri, se simte furtuna... Deodată, ușa de la camera regelui e dată la o parte. Apare întâi Rohan în sutana lui purpurie, palid, cu buzele vinete: după el, Breteuil, cu fața roșie de vechi soldat, cu ochii scânteietori. În mijlocul camerei, el se adresează cu glas tare căpitanului de gardă: „Arestați-l pe domnul cardinal!”

Toți încremenesc. Cum? Un Rohan? Și aci, în anticamera regelui? Breteuil, bătrânul spadasin e beat? Dar cardinalul, cu ochii în jos, merge încet spre corpul de gardă. Curtenii se dau la o parte și sub privirile lor uimite, speriate, rușinate, cardinalul înaintează din sală în sală până jos la scară, urmat ca un galerian de asprul soldat. Rohan e introdus într-o cameră lăturalnică a corpului de gardă și, dezmeticindu-se cel dintâi în zăpăceala generală, el scrie un bilet către abatele său: să distrugă imediat însemnările ce se aflau acasă la el, într-o mapă roșie (erau scrisorile falsificate ale reginei). Unul dintre călăreții lui Rohan porni în goană, cu biletul, la Hotel de Strasbourg – și ajunsese înaintea poliției care avea să sigileze hârtiile, și înainte ca marele prelat să fi fost adus la Bastilia. S-a dat în același timp ordin ca toți complicii săi să fie prinși. În ziua aceea nu s-a mai făcut liturghie la Versailles. Cine ar mai fi ascultat-o? Toată curtea, Parisul – țara întregă fu izbită de această veste, ca de un fulger din cer senin.

...Regina este încă surescitată de această scenă cumplită. Calomniatorii au primit o lecție exemplară. Cei care mai au bun simț se vor grăbi s-o felicite acum, când nemernicul care a vrut s-o dezonoreze e închis și când regele, crezut atât de slab, a dat dovadă de energie... Însă nimeni nu vine. Chiar și prietenele ei o evită, cu priviri piezișe. Azi e liniște la Trianon și la Versailles. Nobilimea, în fond jignită că unul din casta ei privilegiată a fost tratat ca un tâlhar de rând, se dezmeticește din prima ei spaimă. Cardinalul de Rohan nu vrea să mai ceară grația regală. Parlamentul va fi judecătorul său. Maria Antoaneta nu e prea veselă de succesul ei: seara, cameristele

ei au găsit-o plângând.

Curând însă, uşuratică dintr-însa reapăru. „Sunt încântată, scria ea în august fratelui ei Iosif, că nu vom mai auzi nimic despre această penibilă afacere.” Procesul în faţa Parlamentului va avea loc abia în decembrie, poate chiar în anul următor. De ce să se mai preocupe de el? Oamenii pot trăncăni, pot ameninţa! Şi regina a revenit la costumele ei, la repetiţiile pentru comedia cea încântătoare. Ce bine îi şade rolul veselei Rosina, din *Bărbierul din Sevilla!* Se pare însă că n-a studiat serios nici rolul acesta: altfel s-ar fi gândit la cuvintele partenerului ei Basilio, care descrie atât de profetic puterea calomniei. Cine îi poate sta împotriva? „Începe cu o şoaptă, trece din gură în gură, creşte, ridică glasul, şuieră, strigă, urlă şi aleargă, ca diavolul, pretutindeni. Şi când se prăvăleşte în cele din urmă, ca tunetul, în corul general al urii, cine o mai poate opri? Calomnia a înfrânt pe oamenii cei mai cinstiţi şi pe cei mai puternici...”

Dar regina n-a ascultat niciodată bine pe partenerii ei. Altfel, şi-ar fi dat seama că în această comedie se joacă propria ei soartă. Comedia Rococo-ului s-a terminat cu ultima ei reprezentaţie, la 19 august 1785. Acum începe tragedia.

AFACEREA COLIERULUI

Ce s-a întâmplat cu-adevărat în afacerea colierului? Afacerea în sine e atât de fantastică, atât de neverosimilă, încât nici cel mai inventiv romancier n-ar putea adăuga ceva mai complicat și mai absurd. Însuși Goethe, în *Grosskophta*, a încercat să dramatizeze această afacere, care e însă una din cele mai îndrăznețe și mai senzaționale farse ale istoriei. În toate comediile lui Molière nu se găsește un buchet atât de pitoresc de înșelători și înșelați, de escroci și de proști, de falsificatori și de cinici profitori ca în această nebunească maimuțarie istorică.

În centrul unei comedii, imagineare sau reale, se află totdeauna o femeie. În afacerea colierului, eroina e fata unui nobil scăpătat și a unei slujnice desfrânate. Părăsită, murdară, copila trăia din cerșit: fura cartofi din câmp și căpăta o bucată de pâine păzind vacile țăranilor. La șapte ani era orfană de tată și cu o mamă prostituată. Se întâmplă atunci să treacă pe drum marchiza de Boulainvilliers. Fata o întâmpină cu strigătul jalnic, dar surprinzător: „Aveți milă de-o săracă orfană din sângele casei Valois!” Cum? un copil atât de famelic și jerpelit, se trage din sângele regal al piosului Ludovic? Marchiza opri trăsura. O luă în cercetare pe Jeanna, mica cerșetoare, în realitate fiica lui Jacques de Saint-Rémy, braconier, bețivan și spaima țăranilor dar și descendent nemijlocit al casei Valois, de același rang, de aceeași vechime ca și Bourbonii. Marchiza de Boulainvilliers, mișcată de mizeria cumplită a unui vlăstar regal, a internat pe fetiță și pe o soră a ei mai mică într-un pension. La 14 ani, Jeanna era ucenică la o croitoreasă, apoi spălătoreasă, lenjereasă și chiar sacagiță. În cele din urmă a fost dusă într-o mănăstire pentru fete de gentilomi. Dar nu dovedi niciun

talent pentru rolul de călugăriță. Avea și sânge de vagabond. La 22 ani, împreună cu sora ei, sări zidul mănăstirii și fugi înflăcărată de dorul aventurii. Poposi în Bar-sur-Aube. Acolo, frumoasă cum era, atrase pe un ofițer de jandarmi din mica nobilime, Nicolas de La Motte, cu care se căsători cu o lună înainte de a naște doi copii gemeni. Cu un atare bărbat, prea puțin moral și niciodată gelos, doamna La Motte a început să ducă o viață mic burgheză. Însă „sângele de Valois” își cerea drepturile. Jeanna nu se gândea decât să parvină; pe orice cale, mai departe. Prin binefăcătoria ei, marchiza de Boulainvilliers, a izbutit să fie primită de cardinalul de Rohan în castelul său din Saverne. Și îndată s-a folosit de slăbiciunile galantului și amabilului cardinal. Prin acesta, ea obținu pentru bărbatul ei (probabil, cu prețul unei invizibile perechi de coarne) gradul de căpitan de cavalerie într-un regiment de dragoni și achitarea datoriilor făcute până atunci.

Jeanna ar putea fi fericită. Ascensiunea ei e însă abia la prima treaptă. Bărbatul ei, căpitan de cavalerie al regelui, se înalță singur la rangul de conte. Ce nume sonor: „contesa Valois de La Motte”, cu care se poate împăuna în provincie! Și pe deasupra o pensie și un ofițer arătos! Un atare nume face însă o sută de mii de livre anual, mai ales dacă femeia e frumoasă și fără scrupule. Cei doi complici se mută la Paris: închiriază o casă mare în rue Neuve-Saint-Gilles și fac să se vorbească de imensele bunuri și moșii pe cari le are descendentă casei de Valois. Înalta societate e poftită la recepții: serviciile de argint sunt împrumutate cu câteva ore înainte, de la un magazin din apropiere... Când creditorii deveneau prea exigenți, contesa spunea că se duce la Versailles, să-și ceară drepturile la curte.

Acolo însă, n-o cunoștea nimeni; aștepta cu săptămânile fără să parvină măcar în anticamera reginei. Vicleana aventurieră a meditat însă o lovitură. Pe când aștepta cu alte solicitatoare în anticamera doamnei Elisabeta, ea căzu deodată în nesimțire. Bărbatul ei rosti, în emoția generală, numele ei de mare alură și povești cu lacrimi în ochi că istovirea contesei se datorește numai unui post ce durează de

ani. Zdravăna bolnavă fu dusă acasă cu targa; i s-a trimis 200 livre și pensia fu sporită de la 800 la 1500 livre. Pentru o Valois, aceasta e numai o pomană. Deci, încă un asalt! adică un nou leșin în anticamera contesei d'Artois; al treilea, în galeria oglinzilor pe unde avea să treacă regina. Dar și al patrulea leșin rămase zadarnic: Maria Antoaneta n-a aflat nimic despre energica cerșetoare. Complicii se întorceau la Paris cu pradă mărunță. Încă n-au căpătat ceea ce doreau... Evident, s-au ferit s-o bârfească pe regină: îi slăveau bună-tatea și se lăudau peste tot cât de bine i-a primit ca rude iubitoare. Erau destui oameni care credeau că e bine s-o cunoască pe contesa Valois, atât de onorată în societatea reginei. Și astfel, au venit zilele grase și creditul, pentru câțva timp. Cei doi cerșetori și-au aranjat o curte princiară, condusă de un așa numit prim secretar, Rétaux de Villette, care împărțea de fapt nu numai escrocheriile ci și patul nobilei contese. Mai erau un secretar pentru cele sfinte, lachei, vizitii, cameriste. Palatul din rue Neuve-Saint-Gilles deveni foarte plăcut. Acolo aveau loc jocuri amuzante, unde nerozii cădeau în cursă dar erau înveseliți de mondene dubioase. Însă creditorii și executorii judiciari nu se mai lăsau duși de nas; cereau să fie plătiți. Nobila pereche și-a dat seama că nu mai merge cu șmecherii mărunte. A sosit timpul să dea o mare lovitură.

Pentru aceasta, era nevoie de două lucruri: de un escroc mare și de un mare smintit. Din fericire, smintitul acesta era la îndemână: eminența sa episcopul din Strasbourg, cardinalul de Rohan. Om al timpului său, nici mai deștept nici mai prost decât ceilalți, încântătorul prinț al bisericii suferea de boala secolului său: credulitatea. Omenirea nu poate trăi fără credință. Pentru că Voltaire, ateul, a înlăturat credința bisericească, s-au instalat în saloanele secolului al 18-lea, superstițiile. Părea că a sosit epoca de aur pentru alchimiști, șarlatani, cabaliști, necromanți și medicii făcători de minuni. Cagliostro, contele Saint-Germain, Mesmer atrăgeau toată „lumea bună”. Tocmai pentru că generalii, preoții, regina își neglijau misiunea și demnitatea lor,

oamenii „luminați” își umpleau golul cu un joc nou, cu acele șarlatanii metafizice, mistice, suprasensibile, cari făceau ravagii peste tot. Printre acești „săraci cu duhul” era și cardinalul Rohan, care a încăput în ghearele „divinului” Cagliostro – papă al escrocilor și mistificatorilor. Acesta s-a cuibărit la castelul din Saverne, umplându-și buzunarele cu banii cardinalului. Escrocii își recunosc imediat tovarășii. La Motte, află prin Cagliostro că dorința cea mai profundă și mai secretă a lui Rohan e aceea de a deveni prim-ministru al Franței. Contesa găsi și punctul nevralgic: antipatia cunoscută, dar neexplicată, a Mariei Antoaneta față de persoana cardinalului. Și, din aprilie 1784, ea începu să povestească lui Rohan cât de drăguță e cu dânsa regina „iubita prietenă”; inventa episoade care de care mai atrăgătoare, până ce cardinalul ajunse la convingerea că această frumoasă femeie ar putea fi intermediara lui ideală spre grația reginei. Da, suferă mult că, de ani de zile, regina nu-l cinstește măcar cu o privire, când cea mai mare fericire a lui ar fi s-o slujească cu tot respectul. Dacă regina ar cunoaște adevăratele lui simțăminte! Mișcată, prietena „intimă” îi promite că va pleda la Maria Antoaneta în favoarea lui – și, în mai, spre uimirea lui Rohan, îi aduce vestea că regina a fost înduplecată și că ea va da cardinalului un semn al schimbării sale; însă nu oficial: un semn discret; îi va răspunde într-un anumit fel, la recepția apropiată. Cardinalului, sugestionat de contesă dar și de propria lui dorință, i se păru că distinge o anumită „nuanță” în mișcarea din cap a reginei, la recepție. Și o răsplăti pe vrednica mijlocitoare cu ducați buni.

Contesa nu se mulțumi cu atât. Ca să-l aibă la mână pe cardinal, ar trebui să-i arate o dovadă scrisă a favoarei regale. Ce-ar fi o scrisoare? La ce servește un secretar fără scrupule cu care împărți casa și patul? Rétaux a fabricat, scrisori de-ale Mariei Antoaneta către contesa Valois. De ce n-ar face încă un pas – și n-ar încena un schimb de corespondență secretă între regină și Rohan? Sfătuit de La Motte, credulul cardinal concepu o amplă justificare a atitudinii sale, o corectă, o scrise pe curat și o predă

neprețuitei femei. Și iată! nu este ea o vrăjitoare și cea mai intimă amică a reginei? După câteva zile, La Motte îi aduse o scrisorică, cu margini aurite și cu crinul francez la colț. Mândra, neînduplecata regină scria aceluia pe care l-a desconsiderat atâta: „Mă bucur mult că nu vă mai pot privi ca vinovat; audiența solicitată nu vă poate fi încă acordată. Îndată ce împrejurările o vor permite, vă voi informa. Fiți discret!” – Păcălitul nu mai putea de bucurie. Tot după sfatul contesei, Rohan mulțumi reginei: primi iar răspuns și iar îi scrise: cu cât el se umfla de mândrie și de credință că e în grația cea mai înaltă a reginei, cu atât îi golea buzunarele isteța La Motte. Jocul temerar era în plină desfășurare...

Păcat că una din figurile principale ale comediei nu joacă realmente: regina. Și multă vreme nu va dura acest joc primejdios. Cardinalul va putea descoperi în cele din urmă toată înscenarea. Regina nu i-a vorbit încă și e mereu rece față de dânsul. Trebuie mers mai departe. Ce-ar fi dacă l-ar face pe păcălitul cardinal să creadă că a vorbit cu regina? Îndrăzneții escroci n-au ezitat să-i joace și această farsă genială. Au căutat o figurantă, un „dublu” cum se spune azi în film. Nu le lipseau doamne și domnișoare, de toate soiurile. „Contele” La Motte s-a îngrijit de alegere. În grădina de la Palais Royal era paradisul prostituatelor din Paris. A ochit pe una din ele. doamna Nicole – numită mai târziu baroneasa d’Oliva. Și repede au pus-o să repete rolul. Au adus-o la Versailles, într-o cameră mobilată. Au îmbrăcat-o într-o rochie de muselină, la fel cu a reginei; i-au pudrat părul, i-au pus o pălărie cu boruri mari, care să-i umbrească fața și au învățat-o puținele cuvinte pe cari avea să le spună, ca regină, marelui prinț al bisericii franceze, în parcul întunecat din Versailles.

Cerul s-a arătat și de astă dată prielnic escrocilor. Era o beznă care abia permitea să se ghicească conturul figurii. Mica prostituată fu condusă, peste terasa de la Versailles, la boschetul lui Venus învăluit de arbori stufoși. Începu să tremure de frică, ținând în mână trandafirul și biletul pe cari trebuia să le dea unui domn distins. Pietrișul aleii scârțâi.

Rétaux, deghizat ca servitor regal, apăru. Cei doi soți escroci mai dădură figurantei câteva energice instrucțiuni și dispărură. Falsa regină rămase singură: un domn înalt se apropie, cu pălăria trasă pe frunte. Era cardinalul. Scenă miraculoasă! El se înclină până la pământ și sărută poala rochiei micii prostituate. Zăpăcită, ea scăpă floarea din mână și uită scrisoarea, pe care trebuia să le dea. Cu voce stinsă putu însă să spună cele câteva cuvinte atât de greu învățate: „Puteți spera că tot trecutul e uitat”... Cavalerul, covârșit de fericire, se întrecea în cele mai umile mulțumiri, spre marea spaimă a figurantei care nu știa ce să mai spună. Un cuvânt deplasat ar trăda-o. Dar escrocii vegheau. Pietrișul scârțâi iarăși sub pași zoriți; un glas reținut strigă alarmat: „Repede, plecați repede! Doamna și contesa d’Artois sunt în apropiere”. Cardinalul, speriat, se depărtă cu „contele” La Motte, pe când soția acestuia o conducea pe tremurânda Nicole; cu inima zvâcnind, pseudo-regina se furișă pe lângă castelul cu ferestre întunecate, unde adevărata regină dormea fără să bănuiască ceva.

Aristofanica lovitură a izbutit admirabil. Bietul cardinal, convins că a auzit din gura reginei cuvântul de grație, a ajuns să creadă orbește orice minciună a contesei La Motte. Rohan se simțea în seara aceea omul cel mai fericit din Franța. Se vedea prim ministru, favorit al reginei. După câteva zile, La Motte făcu să parvină cardinalului un nou semn al bunăvoinței regale: voind să ajute cu 50.000 livre o nobilă familie ajunsă la mare strâmtoare și neputând dispune momentan de acești bani, regina roagă pe cardinal să-i facă acest serviciu. Smintitul nici nu s-a întrebat cum poate fi caseta regală atât de goală, cu toate imensele ei venituri. S-a împrumutat îndată cu 50.000 livre de la evreul alsacian Cerf-Beer; banii au intrat, firește, în mâinile soților La Motte, care țineau bine sforile paiatei. După trei luni „regina” ceru iarăși bani; Rohan amanetă mobila și argintăria, numai ca să fie repede pe placul binefăcătoarei sale.

Contele și contesa La Motte înotau în bani. Nu mai aveau

nicio grijă. Din când în când plăsmuiau o nouă scrisoare din partea reginei și banii curgeau. Nu s-au gândit la ziua de mâine; ca și regina, prinții și cardinalii, pe vremea aceea erau și escrocii ușuratici, nesocotiți. Și-au aranjat la Bar-sur-Aube o casă de vară, cu o splendidă grădină, cu o curte bogată, iar în palatul plin de argintării și de cristaluri, societatea cea mai bună se aduna cu nădejdea ca înaltele relații ale contesei Valois de La Motte îi vor fi utile.

Într-o zi, contesa află că bijutierii curții, Böhmer și Bassenge sunt în mare nevoie. Și-au plasat tot capitalul și s-au mai îndatorat pentru cel mai mareț colier de diamante ce s-a văzut vreodată. Era să-l cumpere Dubarry, dacă Ludovic XV n-ar fi murit de vărsat: a fost oferit curții spaniole și, de trei ori, Mariei Antoaneta, care nu s-ar fi uitat la preț – dar economul ei soț s-a speriat de suma uriașă: 1.600.000 livre. Acum bijutierii sunt la ananghie; dobânzile îi strivesc. Dacă desfac colierul în bucăți, banii sunt pierduți. Oare contesa Valois, atât de influentă la regină, n-ar putea-o determina să cumpere colierul, în taină? Plata se va face în rate. Ea, contesa, ar câștiga mult... Când bijutierii i-au adus colierul, inima ei zvâcni de invidie. Ca și diamantele, scânteiau și gândurile ei. Cine altul decât nerodul de cardinal ar putea să cumpere colierul pentru regină?

Abia întors din Alsacia, Rohan a încăput iar în mâinile meștere ale escrocilor. Regina ar dori să-și procure colierul fără știrea soțului; i-ar trebui un mijlocitor discret și s-a gândit să această misiune i s-ar potrivi lui Rohan, ca un nou semn al încrederii sale... Și la 29 ianuarie, în palatul cardinalului, vânzarea a fost încheiată. Colierul va fi predat la 1 februarie și prima rată de 400.000 livre va fi plătită la 1 august 1785. Toată suma va fi achitată în termen de doi ani. Contractul, semnat de cardinal, a fost predat „prietenei” reginei, care aduse a doua zi răspunsul că Maiestatea Sa e cu totul de acord. Dar bunul nerod avu o mică pretenție în ultimul moment. E vorba doar de 1.600.000 livre, sumă enormă chiar pentru un risipitor ca Rohan. I-ar trebui măcar o chitanță, un document semnat de regină. Ceva semnat de

ea? Cu plăcere! La ce servește secretarul lui La Motte? În zilele următoare, La Motte aduse contractul; în dreptul fiecărei clauze era scris *manu propria* cuvântul „aprobat” și, la sfârșit, semnătura: „Marie-Antoinette de France”, Dacă i-ar fi rămas puțină minte în cap, în acele zile când cardinalul visa că va deveni prim-ministru, el și-ar fi dat seama că e victima unui fals grosolan: o regină a Franței nu semnează un document decât cu numele ei de botez, iar nicidecum „Marie Antoinette de France”. Cum să se îndoiască însă, când regina l-a primit în persoană la boschetul lui Venus? Păcălitul promise în mod solemn escrocilor că nu va arăta nimănui acest prețios document. La 1 februarie, bijutierii au adus colierul la cardinal; acesta îl va preda cu propriile sale mâini lui La Motte, în palatul din rue Neuve-Saint-Gilles. N-a avut mult de așteptat: cineva urcă treptele. Dintr-o cameră vecină, printr-o ușă de sticlă, cardinalul putu vedea că La Motte predă prețioasa cutie unui tânăr îmbrăcat în negru și care se prezentase cu cuvintele: „Din ordinul reginei”. Evident, tânărul nu era altul decât Rétaux, cinstitul secretar al soților La Motte! Dar cardinalul era liniștit: caseta se afla în mâini bune. Și plecă, foarte mișcat de asemenea prietenie, plin de admirație față de contesa La Motte care îl servește cu atâta credință și discreție. Nu e dânsul ajutorul secret al reginei? – și nu va fi tot dânsul, în curând, primul slujitor al reginei Franței?...

După câteva zile, un bijutier reclamă poliției pariziene pe un anume Rétaux de Vilette, care oferise diamante scumpe cu prețuri atât de reduse, încât era sigur că le-a furat. Adus la poliție, Rétaux dădu lămuriri: a primit spre vânzare diamantele de la o rudă a regelui, contesa La Motte-Valois. Numele acesta avu un efect magic: înfricoșatul secretar fu eliberat imediat. Dar contesa și-a dat seama că nu e prudent să vândă pietrele la Paris (colierul a fost îndată demontat și îmbucătățit). A umplut buzunarele soțului ei cu briliante și l-a expediat la Londra; bijutierii de-acolo au avut oferte bogate și totuși ieftine!

Escrocii aveau mai mulți bani decât ar fi cutezat sa viseze.

Încurajați de succes, și-au etalat cu nerușinare noua lor bogăție. Trăsuri trase de iepe engleze, lachei în uniforme fastuoase, un negru galonat în argint, tapete, goblenuri, bronzuri, patul din catifea purpurie... Când vrednica pereche s-a mutat la Bar-sur-Aube, au trebuit 42 de care pentru transportul atâtor scumpeturi cumpărate la repezeală. La Bar-sur-Aube petrecerile erau ca în 1001 noapți. Curieri înzorzonați precedau berlina lăcuită, de culoarea mărgăritarului a noilor nababi. Cuvertura, ce acoperea picioarele nobilei perechi, purta armele casei de Valois: „De la rege, strămoșul meu, am sângele, numele și crinul”. Fostul ofițer de jandarmi purta inele la toate degetele, cataramele de la cizme erau diamantate și trei sau patru lanțuri de ceasornic luceau pe pieptul său de erou. Garderoba cuprindea 18 costume de brocart și mătase, cu nasturi de aur și șnururi scumpe. Soția lui nu s-a lăsat mai prejos; scânteia de bijuterii ca o divinitate indiană. În micul Bar-sur-Aube o atare bogăție atrăgea cu putere magnetică toată nobilimea din regiune, la casa unde se dădeau banchete luculice. Servicii de argint, mâncăruri alese, lachei cu duiumul, muzicanți și dansatori. Cu mâna plină, noul Cresus risipea banul asupra norodului uimit...

Afacerea colierului pare uneori atât de absurdă și de fantastică, încât e de necrezut. Oare înșelăciunea nu va ieși la iveală, peste cinci, peste zece săptămâni? Cum se pot bucura cei doi escroci, cu atâta cutezanță și nerușinare, ca și cum n-ar exista poliție? Însă La Motte a socotit bine: dacă se întâmplă ceva neplăcut, au un bun paravan. Cardinalul Rohan se va feri să facă gălăgie; ridicolul l-ar face nemuritor! Va prefera să tacă și să plătească cu banii lui colierul escamotat de genialii escroci – cari pot dormi liniștiți în patul lor de damasc (în care se strecoară uneori prea cinstitul secretar!).

Între timp, cardinalul aștepta un cuvânt, un semn discret de la regină. La recepția oficială se aștepta s-o vadă pe regină împodobită cu pretinsul colier. Nimic. Maria Antoaneta parcă nici nu l-ar cunoaște! Și, la întrebarea lui nedumerită, șmecherul La Motte avu răspunsul prompt: regina nu va

purta colierul, până ce el nu va fi complet achitat. Și răbdătorul măgar își băgă iarăși capul în fân, fericit... Însă termenul primei rate se apropia: la 1 august trebuiau achitate 400.000 livre. Ca să obțină o amânare, șarlatana închipui un nou truc. Spuse bijutierilor că reginei i se pare prețul prea ridicat: dacă nu fac o scădere de 200.000 livre, ea e decisă să înapoieze colierul. Contesa crezu că va câștiga timp cu noi tratative, însă bijutierii (care într-adevăr au pus un preț prea pipărat și erau pe deasupra zoriți de creditori) s-au declarat imediat de acord! Cu asentimentul lui Rohan, bijutierii adresează reginei o scrisoare și cer să li se fixeze o zi când vor trebui să înmâneze o nouă podoabă scumpă. Scrisoarea bijutierilor era de neînțeles. Regina trebuie să se fi întrebat cu mirare: ce condiții de plată? Care colier de diamante? Însă era știut că regina rareori citește ceva cu atenție până la sfârșit și nu se gândește serios la nimic... A deschis scrisoarea abia după plecarea bijutierului Böhmer. Când a trimis camerista să-l cheme, căci oricum nu pricepea rostul acelor fraze pline de devotament, bijutierul nu mai era la castel. Are timp să-l întrebe când va veni a doua oară – și aruncă scrisoarea în foc! S-ar părea că, distrugând scrisorile, regina ar avea de ascuns unele lucruri tulburi. În realitate, arderea scrisorilor nu era premeditată; era un obicei: regina se temea de propria ei neatenție și de spionajul curții; de aceea distrugea imediat orice scrisoare adresată ei. În toiul Revoluției nu s-a găsit nicio scrisoare la masa ei de scris. Însă ceea ce era în general prudență s-a dovedit în acest caz o gravă imprudență. Scrisoarea aceea i-ar fi relevat mai devreme toată înscenarea.

Dar a venit și ziua primei scadențe: 1 august. Bijutierii nu mai vroiau să aștepte: cereau banii. Nemaiputând obține amânarea, șarlatana dădu cărțile pe față: „Ați fost înșelați. Actul pe care îl are cardinalul poartă o semnătură falsă. Însă el e bogat și poate plăti.” Credea „contesa” că bijutierii se vor năpusti furioși asupra cardinalului și că acesta, de teama scandalului și a ridicolului, va plăti frumușel 1.600.000 livre. Însă Böhmer și Bassenge nu gândeau logic și psihologic: tremurau numai după banii lor. Nici nu vroiau să aibă de-a

face cu cardinalul! Credeau că regina e în joc, de vreme ce nu le-a răspuns la scrisoarea lor. Ea e mai solvabilă decât acest lăudăros cardinal. Și, în cazul cel mai rău, comoara, colierul, e în posesia ei!

Comedia a ajuns la punctul culminant. Mai mult nu poate fi întinsă. Dintr-o singură smucitură, babilonicul turn de minciuni și urzeli se prăbuși – când Böhmer ceru audiență la regină și află toată înșelăciunea. Cine a fost adevăratul înșelător, acesta se va vedea la proces.

Din toate actele și declarațiile reiese că Maria Antoaneta n-a bănuț deloc infamul joc în care numele, persoana și onoarea ei au fost folosite. Din punct de vedere juridic, ea era absolut nevinovată: doar victimă și nu complice în cea mai diabolică escrocherie din istoria lumii. N-a primit vreodată pe cardinal n-a cunoscut pe escroaca La Motte, n-a avut în mână nicio piatră din colier. Numai din ură josnică, din calomnie voită, Maria Antoaneta a fost amestecată într-o afacere urzită pe socoteala ei, de o bandă de escroci, de falsificatori, de hoți și de smintiți.

Însă din punct de vedere moral, Maria Antoaneta nu e pe deplin dezlegată. Căci această escrocherie a fost posibilă, pentru că reaua ei reputație a dat curaj escrocilor, pentru că înșelatul (cardinalul) o credea dinainte pe regină capabilă de vreo imprudență. Fără îndelungatele prostii și nechibzuințe de la Trianon, această vastă înșelăciune ar fi dat greș de la început. Tocmai pentru că se știa despre plimbările nocturne din parcul de la Versailles, despre bijuterii schimbate și despre datoriile neplătite, soții La Motte au putut exploata credulitatea cardinalului Rohan și chiar a bijutierilor, clădind totul pe minciună – dar și pe reaua reputație a reginei. Nevinovată în toată această fantastică înscenare a afacerii colierului – regina are însă istorica vină că o atare înșelăciune s-a urzit sub numele ei și că a putut fi crezută de atâția.

PROCESUL ȘI SENTINȚA

Pentru întâia oară, Maria Antoaneta a pierdut siguranța de sine. Pe când înainte trecea cu dispreț, fără să arunce măcar o privire, pe lângă noroiul atâtor flecăreli și calomnii – de astă dată ea s-a adresat unei instanțe pe care a desconsiderat-o: opinia publică. Cerând cu atâta mânie judecata publică, ea și-a trădat mândria atât de îndelung iritată. Era însă singura care credea că păcălitul cardinal Rohan avea intenții dușmănoase față de dânsa. Chiar fratele ei Iosif II, deși îl cunoștea pe cardinal ca pe unui din oamenii cei mai ușuratici și mai risipitori, nu-l credea deloc capabil de escrocherie sau de vreo neagră mârșăvie. Nici la Versailles nu se credea în vinovăția lui Rohan. Se șoptea că, prin arestarea lui, regina vroia să scape de un complice incomod! În ura contra acestui om (transmisă de mama ei), ea a făcut o mișcare necugetată: mantia regală a căzut de pe umerii ei și, astfel, a rămas expusă ea însăși urii generale.

Dușmanii ei ascunși se puteau uni în cele din urmă pentru o cauză comună. Regina s-a pomenit într-un cuibar de șerpi veninoși. A uitat că un cardinal ca Rohan e purtătorul unuia din cele mai vechi nume franceze, rudă de sânge cu alte familii feudale: Soubise, Marsan, Condé. Aceste familii sunt rănite de moarte prin faptul că unul de-ai lor a fost arestat ca un simplu pungaș în palatul regal în veșmânt sacru, a fost atât de înjosit, cu câteva momente înainte de a citi liturghia! Plângerile au ajuns până la Roma. Nobilimea și clerul s-au aliat în luptă. Dar și puternicul grup al francmasonilor a intrat în arenă; căci nu numai cardinalul, protectorul lor, ci și dumnezeul ateilor, marele maestru Cagliostro a fost închis la Bastilia. Dar poporul, ținut departe de serbările și scandalurile picante ale curții? Are și el, în

sfârșit, un spectacol senzațional: un prinț al bisericii, în purpurie togă episcopală, ca acuzat – și o colecție rarisimă de escroci, falsificatori, șarlatani, iar în planul din umbră mândra, orgolioasa Austriacă! Subiect ineputabil pentru scribi, pamfletari, caricaturiști, șansonetiști. Ascensiunea în balon a lui Montgolfier, care a cucerit pentru omenire o nouă sferă, n-a stârnit atâta senzație ca acest proces al reginei, devenit cu încetul un proces îndreptat împotriva reginei. Pledoariile putând fi publicate, necenzurate, librăriile au trebuit să fie păzite de poliție. Operele lui Voltaire, Rousseau, Beaumarchais n-au atins de decenii tirajul uriaș al acelor broșuri, cari se epuizau într-o săptămână, smulse încă umede de cerneală din mâinile-colportorilor. Ambasadele expediau zilnic pachete întregi cu aceste broșuri asupra procesului și scandalului de la Versailles, pentru toate curțile regale și princiare ale Europei. Săptămâni de-a rândul nu se vorbea despre altceva și cele mai nebunești invenții erau crezute orbește. Caravane de provinciali soseau la Paris și comercianții și meseriașii își părăseau prăvăliile și atelierile – ca să urmărească un proces în care erau dezvăluite una după alta și alte taine: risipa de la curte, arestările arbitrare, reaua stare a finanțelor. Nu era numai procesul colierului, ci al întregului regim, al clasei dominante, al reginei, al regalității. „Ce mare eveniment, plin de promisiuni!... Ce triumf pentru ideea libertății!” strigă în Parlament unul din frondeuri. Regina nu bănuia încă ce nenorocire și-a atras prin gestul ei precipitat. Când o clădire e subminată și putredă, e de ajuns să se smulgă un cui din perete, ca să se prăbușească toată.

Nobilul soț al „contesei” La Motte a putut să fugă la Londra cu resturile colierului. Acest fapt era în avantajul acuzaților, care aruncau unul asupra altuia furtul și posesia invizibilului obiect. Faptul acesta lăsa să se întrevadă posibilitatea că, poate, colierul se mai află în mâinile reginei! Sperând că va scăpa cu fața curată și pentru a-l face de răs pe cardinal, contesa La Motte a acuzat de furt pe nevinovatul Cagliostro, protejatul lui Rohan. Nu s-a dat înapoi de la nicio

minciună, de la nicio infamie. Ca să-și justifice marea ei bogăție, a declarat cu nerușinare că a fost amanta cardinalului, a cărui dărnicie era de toți cunoscută. Când s-a pus mâna pe complicele ei, Rétaux, și pe „baroneasa d’Oliva”, mica modistă-prostituată, furtul colierului și întâlnirea din parcul Versailles au fost lămurite.

Acuzații s-au ferit să rostească la proces un nume: acel al reginei. Chiar La Motte n-a cutezat să afirme că regina a primit colierul. Însă tocmai această unanimă tăcere respectuoasă față de regină, a avut un efect contrar. Se răspândea tot mai mult zvonul că s-a dat parola ca regina să fie „cruțată”. Se spunea chiar că, din delicateță, cardinalul a luat vina supra lui: de ce a ars scrisorile reginei? Cum se putea dovedi că ele erau false? Pentru că numele reginei nu era pomenit la judecată. Maria Antoaneta era invizibilă, în fața judecății.

Sentința trebuia să se dea la 3 mai. De la cinci dimineața mulțimea s-a adunat în jurul palatului de justiție, pe ambele cheiuri, ale Senei. Ordinea fu greu menținută de polițiști călări. Cei 64 judecători simțeau, prin pasionatele aclamații ale masei de privitori, cât de important e votul lor pentru întreaga Franță. Însă în anticamera sălii de consiliu îi aștepta avertismentul hotărâtor. Acolo se aflau, în haine de doliu, 19 reprezentanți ai familiilor Rohan, Soubise și de Lorena. Ei s-au înclinat în fața judecătorilor, în tăcere. Numai figura și ținuta lor vorbeau: un mut apel, pentru a reda onoarea familiei Rohan. Judecătorii, în mare parte membri ai nobilimii, fură adânc impresionați. Înainte de consfătuire, ei știau că poporul și nobilimea așteptă achitarea cardinalului.

Deliberarea a durat 16 ore. Zecile de mii așteptau în stradă și nobilii în anticameră. Asupra escroacei, verdictul era dinainte stabilit, ca și asupra complicilor ei. Pe mica modistă-prostituată au eliberat-o; n-a știut ce rol a jucat acolo, în boschetul lui Venus. Sentința adevărată privea numai pe cardinal. Toți sunt de acord să fie achitat: e vădit că el a fost înșelat și că nu a înșelat. Divergența de păreri e numai asupra formulei de achitare. Aici e marea chestiune politică.

Partidul curții cerea, pe bună dreptate, achitarea să fie legată de o admonestare pentru cutezanța cardinalului de a fi crezut că o regină a Franței s-ar putea întâlni cu el în taină, într-un boschet. Reprezentantul acuzării cerea, pentru această ofensă a persoanei regale, scuze umile și oficiale în sala de consiliu, precum și demisia din funcțiile sale. Partidul advers cerea suspendarea urmării judiciare: cardinalul e nevinovat și nepătat! O mare greutate căzu în cumpănă: dacă se declară că purtarea lui Rohan a fost lipsită de respect față de regină, atunci Maria Antoaneta e despăgubită pentru folosirea nepermisă a numelui ei; dacă achitarea e deplină, atunci regina e moralmente osândită.

Aceasta o știa ambele partide, o știa și poporul nerăbdător. Verdictul depășea cazul propriu-zis. Nu era o chestiune particulară – ci marea chestiune politică: dacă parlamentul Franței va considera persoana reginei ca sacră, intangibilă sau dacă o va supune legilor, ca pe oricare cetățean francez. Revoluția și-a anunțat zorile și în acel palat al justiției, care cuprindea și cumplita închisoare de unde Maria Antoaneta avea să fie dusă mai târziu la eșafod...

Și deliberările durează de 16 ore: păreri dar și interesele se ciocnesc. Ambele partide, pro și contra reginei, s-au folosit de toate mijloacele; de săptămâni, membrii Parlamentului sunt influențați, amenințați, mituiți, cumpărați. Indiferența regală față de Parlament se răzbună. Mulți dintre judecători cred că a sosit momentul să dea autocrației o lecție nemaipomenită. Cu 26 glasuri contra 22, cardinalul e achitat „fără nicio muștrare” ca și amicul său Cagliostro și mica „modistă” de la Palais-Royal. Și față de complici s-a arătat indulgență: au fost exilați. Numai contesa La Motte a fost condamnată să fie înfierată cu un „V” (voleuse) și închisă pe viață la Salpêtrière. Dar și altcineva, care nu se afla pe banca acuzaților, a fost osândită pe viață, prin achitarea cardinalului: Maria Antoaneta asupra căreia s-au năpustit toate urile și calomniile.

Când sentința a fost cunoscută în stradă, un strigăt nou izbucni în entuziasmul general: „Trăiască Parlamentul!”, în

loc de „Trăiască Regele!” Urale, îmbrățișări, flori. Achitatului, îmbrăcat iar în purpura de cardinal, i se pregătea la ieșirea din Bastilia un cortegiu triumfal. Chiar și Cagliostro a fost divinizat. Fără interdicția poliției, orașul ar fi fost iluminat în cinstea lor – a celor doi oameni cari au contribuit mai mult decât toți la zdruncinarea autorității regale.

Zadarnic încercă regina să-și ascundă deznădejdea: a fost biciuită în plină față. Camerista ei a găsit-o scăldată în lacrimi: „Durerea ei, scria Mercy la Viena, era mai mare decât ar justifica-o împrejurarea”. Mai mult instinctiv decât prin judecată, ea și-a dat seama de înfrângerea ei ireparabilă: o nouă putere s-a dovedit mai tare decât voința ei.

Regele mai avea ultimul cuvânt. Prin măsuri energice, ar mai fi putut salva onoarea soției sale și să intimideze la timp împotrivrile ascunse. Un rege puternic, hotărât, ar fi trimis Parlamentul la plimbare. Așa ar fi făcut Ludovic XIV și chiar Ludovic XV. Însă Ludovic XVI, slab din fire, nu înfruntă Parlamentul ci, pentru a-și consola soția, trimite pe cardinal în surghiun, exilează pe Cagliostro. Aceasta e o jumătate de măsură, care irită Parlamentul, jignește justiția fără să repare onoarea reginei. În politică, calea de mijloc se dovedește cea mai susceptibilă de orori. Cale de mijloc, cale piezișă. O nouă decizie radicală a regelui a devenit imposibilă. Cu verdictul Parlamentului a început o epocă nouă.

Și față de contesa La Motte, curtea a procedat cu jumătăți de măsură. Avea de ales între iertarea de groaznică înfierare – ceea ce ar fi făcut impresie favorabilă – sau executarea oficială a pedepsei. S-au făcut pregătiri pentru barbarul spectacol în fața poporului surescitat; ferestrele caselor învecinate au fost închiriate cu prețuri fantastice. Însă, în ultimul moment, curtea s-a speriat de propriul ei curaj. Înfierarea se va face la ora cinci dimineața. fără martori... Condamnata fu târâtă pe scările palatului de justiție de 14 călăi, care abia puteau înfrâna zvârcolirile ei. Isterica femeie devenise o leoaică: urla și blestema pe rege, cardinal și Parlamentul trezind din somn toată vecinătatea: lovea cu picioarele, mușca, se sucea și se răsucea, cu veșmintele

smulse de pe ea. În clipa când era să i se aplice pe umăr ștampila înfierbântată, chinuita femeie, goală sub privirile curioșilor, mai făcu o mișcare convulsivă și arzătorul „V” se înfipse pe piept, nu pe umăr. Răcnind ca o fiară, ea mușcă pe călău prin pieptar și căzu apoi în nesimțire. Fu dusă astfel la Salpêtrière, unde avea să rămână pe viață, în pânză de sac și saboți de lemn, hrănită numai cu pâine neagră și linte.

Când s-au aflat îngrozitoare amănunte ale înfierării, toate simpatiile se îndreptară spre La Motte. Nu erau departe vremurile când condamnații erau torturați în mod și mai fioros. Însă orice prilej era bun pentru adversarii reginei. Ca și cum societatea înaltă ar fi devenit deodată blândă și miloasă și înduioșată. Ducele de Orléans a convocat o adunare publică, toată nobilimea trimise daruri „jertfei” nefericite. O vizită la hoața încarcerată ajunse pentru înalta societate pariziană un „dernier cri”. Într-o zi se prezentă la închisoare prințesa Lamballe, una din cele mai bune prietene ale reginei. A fost trimisă oare de regină sau a venit din proprie inițiativă? Zvonurile se întetiră iar. Ce însemnează această vizită? O apăsă conștiința pe regină? Vrea să se înțeleagă în taină cu „victima” ei? Și când, după câteva săptămâni, scoasă, noaptea din închisoare de mâini necunoscute, La Motte fugi în Anglia, în tot Parisul domnea credința că regina a salvat-o pe „prietena” ei, ca mulțumire pentru tăcerea ce-a păstrat-o atât de curajos în fața justiției, în ce privește vina sau complicitatea ei în afacerea colierului.

De fapt evadarea „contesei” a fost înlesnită de clica conjurată, care a dat încă o lovitură perfidă; se putea vorbi peste tot de „înțelegerea” dintre regină și hoață! Pe de altă parte, la Londra, La Motte s-a erijat în acuzatoare, publicând cele mai nerușinate minciuni și calomnii și câștigând iarăși mulți bani – căci erau nenumărați amatorii de „destăinuirii”. În ziua sosirii sale, un tipograf londonez i-a oferit sume mari. Dar și curtea franceză și-a dat seama de primejdia acestor calomnii; favorita reginei, contesa Polignac a fost trimisă să cumpere tăcerea hoăței cu 200.000 livre. Vicleana a păcălit a doua oară curtea: primi banii, dar lăsă ca „Memoriile” ei să apară în forme diferite, cu noi destăinuirii senzaționale.

În acele memorii, publicul dornic de scandal găsea tot ce vroia să afle. Procesul n-ar fi decât o înscenare; sârmana La Motte a fost trădată pe nimic. Desigur, nimeni alta decât regina a comandat colierul, pe care l-a primit de la Rohan; ea, nevinovată, a luat din pură amicitie toată vina asupra ei, pentru a salva onoarea reginei. Cum a ajuns la această prietenie cu Maria Antoaneta? Mincinoasa lămuri și aceasta, spre satisfacția clicii: *more lesbico*, intimitate sexuală! La prima privire, născocirile escroacei apar evidente; când dânsa afirmă că Maria Antoaneta a avut, pe când era arhiducesă, relații de dragoste cu cardinalul Rohan – orice om care știe să socotească pe degete se poate convinge că, în vremea când Rohan era ambasador la Viena, Maria Antoaneta era demult Dauphină la Versailles. Dar binevoitorii, oameni cu judecată, au devenit rari. Marele public devorează cu deliciu „Memoriile” – și vrea să afle cât mai multe perversități. Broșurile infamante apar una după alta, întrecându-se în josnicii și lascivități. Apăru și o listă „a tuturor persoanelor cu care regina a avut raporturi desfrânate”. Erau nu mai puțin de 34 nume de ambele sexe: duci, artiști, lachei, fratele regelui și cameristul său, doamnele Polignac și Lamballe și, la sfârșit, scurt și cuprinzător „toate tribadele din Paris”, inclusiv prostituatele de stradă! Însă lista celor 34 nu era completă. Când fantezia erotică a saloanelor, a străzii, a orașului, a națiunii s-a prins de o femeie, fie ea împărăteasă ori cântăreață de operă, atunci ea îi atribuie toate excesele și perversiunile imaginabile, pentru ca orgasmul anonim, al marelui public, să se contopească cu voluptățile eroinei defăimate. Într-un pamflet: *Viața scandalosă a Mariei Antoaneta*, se vorbește de un viguros pandur de la curtea imperială austriacă, destinat să potolească „furiile uterine” ale arhiducesei, când avea numai 13 ani. În alt pamflet, intitulat *Bordelul regal*, cititorul încântat e purtat prin paradisul „favoriților și favoritelor” cu care regina se complăcea în diverse poziții aretinice de dragoste (reprezentate și prin gravuri pornografice). Bârfelile și josniciile țâșneau și spumegau pretutindeni – și toate erau crezute.

După trei ani de la procesul colierului, Maria Antoaneta a căpătat reputația celei mai lascive, mai abjecte și mai tiranice femei din toată Franța, – pe când defăimata și înfierata La Motte trecea drept o victimă nevinovată. Când a izbucnit Revoluția, cluburile și conjurațiile au încercat s-o readucă la Paris, pentru a redeschide procesul colierului înaintea tribunalului revoluționar, cu La Motte ca acuzatoare și Maria Antoaneta pe scaunul vinovaților. Numai moartea bruscă a escroacei – (ea s-a aruncat pe fereastră, în 1791, într-un acces de manie a persecuției) – a împiedicat ca ea să fie purtată în triumf prin Paris și să i se acorde decretul că „ea a binemeritat de la Republică”. Fără această intervenție a destinului, lumea ar fi fost martoră la o comedie judiciară mai grotescă decât procesul colierului.

POPORUL SE DEȘTEAPTĂ, REGINA SE DEȘTEAPTĂ

Pentru ca nemulțumirea generală să se poată exterioriza, ea are nevoie de o figură omenească, de un simbol al ideii, de un țap ispășitor. „Poporul”, mulțimea nu poate gândi decât antropomorfic; noțiunile generale nu sunt clare pentru mulțime: îi trebuiesc figuri omenești. Unde simte că există o vină, vrea să vadă pe vinovați. Poporul francez simțea de mult nedreptatea. A nădăjduit îndelung la vremuri mai bune; la fiecare nou Ludovic a fluturat steagurile cu entuziasm și a plătit biruri pentru stăpânii feudali și biserică: cu cât se apleca mai mult, cu atât îl striveau împilările. În bogata Franță, hambarele erau goale, arendașii sărăceau, pâinea lipsea. Cineva trebuia să poarte vina: dacă unii nu au pâine, cauza e că alții mănâncă prea mult: dacă unii gem sub datorii, alții și-au însușit prea multe drepturi. Neliniștea devine tot mai clară, mai conștientă. Burghezia, căreia Voltaire și Rousseau i-au deschis ochii, începe să cerceteze, să vadă, să înțeleagă: uneori apar semnele marii furtuni, fermierii se agită, stăpânii feudali sunt amenințați. Norul negru al nemulțumirii atârnă deasupra țării...

Și iată că au izbucnit două fulgere, cari au luminat o clipă situația: primul e procesul colierului, al doilea: destăinuirile lui Calonne asupra deficitului. Ministrul de finanțe, poate că și din secretă dușmănie, a făcut cunoscute primele cifre precise. În 12 ani de domnie a lui Ludovic XVI s-au sustras 1.250.000.000 livre. Sumă astronomică pe acele vremuri: un miliard două sute cincizeci de milioane! Pentru ce, pentru cine? La procesul colierului, acei cari se trudeau pentru câțiva franci pe zi, au aflat că s-au dăruit, în anumite

cercuri, diamante în valoare de un milion și jumătate: că s-au cumpărat castele de 10 și 20 milioane, în timp ce poporul murea de foame. Și pentru că toți îl știau pe rege străin de această fantastică risipă, indignarea generală s-a năpustit asupra ușuraticii regine. Ea era vinovată de datoriile statului! Fiecare știa acum de ce pâinea se scumpea mereu și birurile sporeau mereu: pentru că o desfrânată și-a tapetat cu briliante o cameră la Trianon; pentru că a trimis în taină fratelui ei o sută milioane aur pentru războiul ce-l purta: pentru că favoriți și favorite au fost încărcăți cu pensii, slujbe și subvenții. Bancruta statului avea o cauză, regina căpătă un nume nou: „Madame Deficit”.

Norul negru s-a spart: o grindină de broșuri, pamflete, proteste și petiții se abātu asupra Franței. Poporul începu să se deștepte. Voluntarii și soldații întorși din războiul american povesteau despre o țară democratică fără rege și nobilime, unde toți erau cetățeni egali și liberi. În Contractul social al lui Rousseau. În operele lui Voltaire și Diderot nu e scris oare că ordinea regală nu e cea mai bună și mai „divină” din toate? Vechiul respect, mut și orb, ridică întâia oară capul: nobilimea, poporul, burghezia își dau seama că o nouă situație se ivește. Murmurele din cluburi și loji masonice se răspândesc prin țară în tunete, în descărcări electrice. Indignarea generală nu mai are nevoie de mască: ea spune pe față ceea ce trebuie spus. Nici formele exterioare ale respectului nu mai sunt păstrate. Când regina apăru iar în loja ei, puțin timp după procesul colierului, a fost primită cu șuierături atât de violente, încât a trebuit să părăsească imediat teatrul. Portretul ei, făcut de d-na Vigée-Lebrun, a fost retras de la salonul unde era expus, pentru a se evita o manifestație populară. În budoare, în galeria oglinzilor de la Versailles, pretutindeni regina simțea ostilitatea rece, nu la spatele ei, ci în față, vădit. În cele din urmă poliția înștiință curtea că ar fi mai bine ca regina să nu viziteze Parisul, căci nu va mai fi în stare s-o apere de incidente neplăcute. Și, deodată, regina se trezi din indolența ei, pământă și lovită de vergile urii. Deznădăjduită, ea întrebă pe ultimii ei credincioși: „Ce vor ei de la mine? Ce le-am făcut?”

Și în cele din urmă, cea care a fost rău sfătuită și n-a ținut seama de bunele sfaturi date la timp, neglijenta și risipitoarea, s-a grăbit, cu nervoasa ei spontaneitate, să îndrepte defectele ei cele mai provocatoare. Dintr-o trăsătură de condei își reduse marile ei cheltuieli. Domnișoara Bertin fu expediată. S-a economisit pe an peste un milion de livre la garderobă, la întreținerea palatului și a grajdurilor; jocurile de noroc au dispărut din saloane; noile construcții de la castelul Saint-Cloud au fost întrerupte, alte castele au fost vândute, posturile de prisos au fost suprimate, în primul rând cele ale favoriților ei de la Trianon. Întâia oară, Maria Antoaneta ascultă, nu de vechea putere, ci de cea nouă: opinia publică. Acei pe care i-a copleșit atâția ani cu favorurile ei, nu prea înțelegeau reformele reginei, făcute tot pe spinarea lor. Oficialitatea începu să murmure și ea; privilegiații, curtenii se întrebau cum se poate trăi într-o țară unde nu erau siguri să mai posede mâine ceea ce au azi!... Dar Maria Antoaneta se ține tare. De când vede mai bine, își cunoaște și mai bine curtenii. Se sustrage influenței camarilei Polignac și se apropie iar de vechiul ei sfătuitor, ambasadorul Mercy, de demult concediatul abate Vermond, recunoscând astfel stăruitoarele avertismente ale Mariei Tereza.

E însă prea târziu. Străduințele ei sunt zadarnice. Micile ei renunțări rămân neobservate în tumultul general, economiile ei sunt ca picături în uriașul butoi fără fund al deficitului. Curtea, speriată, recunoaște că nu se poate salva nimic cu câteva măsuri ocazionale. E nevoie de un Hercule, care să înlătore piatra imensă a deficitului, un ministru care să asaneze finanțele. Însă toți ocolesc această soluție și recurg la același mijloc vechi și nou (istoria se repetă): împrumuturi care par că înlătură pe cele vechi, impozite tot mai mari, asignate, topirea aurului în alte forme – într-un cuvânt: inflație. Însă boala pătrunde tot mai adânc. Circulația valorilor economice e viciată. Toată bogăția e concentrată în mâinile câtorva duzini de stăpâni feudali. Doctorii în finanțe nu cutează să facă operația chirurgicală indicată. Tezaurul

statului e mereu secătuit. Cu cât se apropie prăbușirea generală, cu atât curtea e mai neliniștită. Își dă seama, în sfârșit, că nu e de-ajuns să schimbe miniștrii: trebuie schimbat sistemul. Și în ajunul bancrutei, mântuitorul e căutat cu orice preț: nu e necesar să fie dintr-o familie distinsă – ci, înainte de toate, să fie popular, să inspire încredere poporului. Nouă concepție la curtea franceză! Omul acesta mântuitor e cunoscut la curte; a mai fost consultat; e de origină burgheză, e elvețian și, pe deasupra, calvinist, adică eretic! Miniștrii nu prea erau încântați de dânsul, căci prin „darea lui de seamă” a lăsat ca națiunea să vadă prea multe în bucătăria regimului. Ludovic XVI s-a simțit jignit când acest om – Necker – i-a trimis demisia pe o mică hârtie de scrisoare, pătrată; de atunci, regele s-a decis să nu-l mai cheme niciodată.

Și totuși, a fost chemat. Necker era omul momentului. Regina (prin a cărei influență un Loménie de Brienne a ajuns ministru și încă impopular) a simțit că trebuie să se dea satisfacție acelei fiare: opiniei publice. Pentru că regele ezita, ea l-a chemat, în cabinetul ei particular, pe omul acela primejdios (august 1785). Necker a resimțit un dublu triumf: de a fi rugat de regină și cerut de popor. „Trăiască Necker!” „Trăiască Regele!” Strigătele acestea au răsunat și în galeriile din Versailles și pe străzile Parisului, în seara când s-a anunțat instalarea noului ministru. Numai regina nu avea curaj să se bucure cu ceilalți. Îi era teamă de răspundere: mâinile ei stângace ar putea fi prinse de roata destinului. Instinctul ei era mai puternic decât rațiunea... „Tremur la gândul că eu sunt cea care l-a rechemat, scria dânsa lui Mercy. Soarta mea e să aduc nefericire...” „Am multă nevoie ca un amic atât de bun și de scump ca d-ta, să mă sprijine în aceste momente.”

Până acum, Maria Antoaneta n-a spus și n-a scris astfel de cuvinte. E un ton nou; glasul unei ființe cutremurate până în adâncul ei. Regina a mușcat din mărul amar al cunoașterii; a fost sigură și mândră de sine câtă vreme a ignorat primejdia. Acum înțelege cu ce preț cumplit își plătește situația; o apasă răspunderea coroanei, pe care a purtat-o cu ușurință, ca o

pălărie la modă a domnișoarei Bertin. Pasul ei e fricos, acum, când pământul e zguduit de cutremur. Nu merge mai departe. Mai bine înapoi! Departe de politică, de afaceri tulburi. Să nu se mai amestece în gravele chestiuni cari i s-au părut atât de lesnicioase. Cea care era fericită în fast zgomotos, caută liniște. Evită teatrele, balurile mascate, consiliile de stat. Nu mai poate respira decât în cercul copiilor ei. În camera lor plină de râsete, unde nu pătrunde ura și invidia. E mai sigură ca mamă decât ca regină. Și, are încă o taină: a găsit un prieten, un adevărat prieten sufletesc. Toate s-ar putea îndrepta, numai să trăiască liniștită în cercul strâmt, dar firesc, departe de vârtejul fatalităților. Însă tocmai acum barometrul vestește furtuna. La ora când Maria Antoaneta, conștientă de greșelile ei, vrea să se retragă, să devină invizibilă, o altă voință nemiloasă o împinge spre cele mai emoționante evenimente ale istoriei.

VARA HOTĂRĂTOARE

Necker nu era omul jumătăților de măsură. Trebuia recâștigată încrederea poporului. Națiunea nu mai credea în făgăduielile regelui și nici în Parlamentul nobilimii și în Adunarea notabilităților. O nouă autoritate ar putea stăvili tulburările; iarna fusese aspră și nenumărați flămânzi de la țară au cotropit orașele. După destule ezitări, regele a decis să se convoace Adunarea Națională; după două secole, poporul întreg e chemat iarăși la sfat. Ca să contrabalanseze influența nobilimii și clerului, regele, după sfatul lui Necker, a dublat numărul reprezentanților burghezi și poporului (Tiers État). Curtea credea că, astfel, răspunderea regelui va fi mai mică și că autoritatea lui va fi întărită.

Dar poporul gândea altfel: numai la mare nevoie, nu și la cele bune, regele îi cere sfatul. Națiunii i s-a dat o misiune uriașă – dar și un prilej unic, de care e hotărâtă să se folosească. Entuziasmul era general; alegerile au fost ca niște sărbători religioase. Ca și în ajunul furtunii, cerul înfățișa o frumoasă auroră înșelătoare. La 5 mai 1789, în ziua deschiderii Adunării Naționale, Versailles, reședința regelui, a devenit capitala – fruntea, inima și sufletul întregii țări. Niciodată nu s-au adunat atâția oameni în acest mic oraș. Patru mii de persoane la curtea regală; două mii de deputați și numeroși curioși din toate părțile. Cu saci de aur abia se putea închiria o cameră; pentru o saltea se plătea sute de ducați și mulți au dormit în ganguri. De cu noapte, sub ploaia torențială, lumea s-a adunat în așteptarea cortegiului. Prețul alimentelor s-a întreit și împătrit. Fenomen simbolic: în acest oraș de provincie s-a vădit că nu e loc pentru doi stăpâni ai Franței. Unul din ei trebuia să facă loc celuilalt: Regalitatea sau Adunarea Națională.

În acea zi a memorabilei procesiuni, curtea de la Versailles s-a arătat pentru ultima oară, cu tot fastul și măreția, poporului îngrămădit pe străzi, la ferestre, pe acoperișuri. Cortegiul regal a părăsit palatul la ora 10 dimineața, precedat de paji și călăreți cu steaguri și pene, în mare ținută. Trăsura de gală aurită a regelui înainta încet: erau acolo regele, cu frații săi și ducii de Angoulême, Berry și Bourbon. „Trăiască Regele!” Strigătul acesta contrastă cumplit cu tăcerea aspră ce urmă, când trecură celelalte trăsuri în care se aflau regina, prințesele și alți membri ai familiei. Mărturie fățișă a liniei de despărțire dintre rege și regină. Cortegiul se opri la biserica Notre-Dame, unde așteptau cele trei clase, două mii de bărbați, purtând fiecare în mână câte-o lumânare aprinsă.

Reprezentanții nobilimii și ai clerului erau în costumele lor fastuoase: în mătase, în purpură, în aur, în pene. De veacuri, prima și a doua categorie socială au stat cu credință în jurul tronului și s-au împodobit cu toată bogăția lor la orice serbare a curții. Dar cine sunt acei necunoscuți, în simple costume negre, cu cravatele albe, cu banale pălării triunghiulare, îngrămădiți înaintea bisericii, formând un bloc masiv, întunecat? Regele și regina privesc pe acești oameni rezervați, cari nu se frâng în plecăciuni, ci așteaptă, tăcuți, alături de ceilalți, privilegiații mândri și împodobiți, pentru a începe opera de înnoire. Sunt ei consilieri ascultători sau mai degrabă judecători impenetrabili, în care regele și regina au presimțit, probabil, destinul lor apropiat?

Acum însă e un fel de armistițiu. Uriașa procesiune pornește, cu lumânările aprinse, de la biserica Notre-Dame la catedrala Saint-Louis; încadrați de gardă, printre uniforme strălucitoare, în sunet de clopote, și tobe, în cântece bisericești ce atenuază emfaza militară, cei două mii pășesc lent și grav. De astă dată, în fruntea cortegiului sunt reprezentanții burgheziei și poporului, urmați de nobilime și înaltul cler. Deodată, răsună urale din mulțime: printre deputații clasei a treia se afla și ducele de Orléans. Din calcul demagogic, acest renegeat al curții, în loc să meargă cu familia

regală, s-a rânduie printre umilii deputați, declarându-se astfel fățiș, înaintea națiunii, împotriva autorității regale. Și, când a trecut Maria Antoaneta, în locul strigătului „Trăiască regina!”, câțiva au strigat intenționat numele dușmanului ei: „Trăiască ducele de Orléans!” Regina păli sub insultă. Cu greu și-a păstrat ținuta demnă, în această cale a înjosirii sale. În ziua următoare, la deschiderea Adunării Naționale, pe când intrarea regelui a fost salutată cu aclamații, nimeni n-a deschis gura și n-a ridicat mâna la intrarea reginei. Tăcere glacială, izbitoare. „Iată victima”, șopti Mirabeau unui vecin. Un asistent nepărtinitor, guvernatorul american Morris, a încercat să însuflețească pe amicii săi francezi. „Regina plângea, scrie acest fiu al unei națiuni libere în jurnalul său; niciun glas nu se ridică pentru dânsa. Aș fi ridicat eu mâna. dar nu aveam dreptul să-mi exprim acolo sentimentele mele și în zadar am rugat pe vecinii mei s-o facă.” Timp de trei ore a stat astfel regina Franței, ca o acuzată, înaintea reprezentanților poporului, și abia când s-a ridicat să plece cu regele, câțiva deputați au strigat, din compătimire, un slab „Trăiască regina”. Mișcată, ea mulțumi cu o plecăciune din cap acelor câțiva deputați: gestul acesta stârni în sfârșit ovațiile întregii asistențe. Însă regina nu se lăsă iluzionată. Ce deosebire între acest salut de condescendență și uralele furtunoase de altădată ale poporului, când a intrat în Franța!... Ea știe acum că e înlăturată de la marea reconciliere – și că lupta pe viață și pe moarte începe.

Madame de Staël a notat acea impresie de tristețe și deprimare pe care o făcea regina în acele zile memorabile, cu toată ținuta ei maiestuoasă, frumoasă. Voioasa și cocheta femeie părea cu totul alta: o străină. Într-adevăr, i-a trebuit multă osteneală și stăpânire de sine ca să ia parte la acele solemnități. Grijile ei erau în altă parte. În timpul acelor parăzi și procesiuni, fiul ei cel mai mare, Dauphinul de șase ani, tânjea în micul său pat din Meudon. Anul trecut, ea avu durerea s-o piardă pe Sophie-Beatrix, abia de 11 luni. Acum, moartea cere a doua jertfă în camera copiilor ei. Primul ei

născut suferea de rahitism încă din 1788. Era nedezvoltat, puțin diform, cu vertebrele deplasate, ieșite. Febra îl slăbea mereu. Învăluit în manta, ținut între perne, el a privit din balcon marea procesiune de la deschiderea Adunării Naționale, ultimul cortegiu al părinților săi și al curții. După o lună, el fu îngropat. E stupid să se afirme că regina a uneltit contra Adunării, când toate gândurile și grijile ei erau pentru copilul ei, la căpătâiul căruia a vegheat neîncetat în acele săptămâni. Suferința ei adâncă a topit ura. Mai târziu, când va avea să lupte pentru viață, pentru regalitatea soțului și a celui de-al doilea fiu al ei, ea își va recăpăta energia. Acum însă puterea ei e sleită – și ar fi trebuit să aibă tăria unui zeu, pentru a înfrunta soarta dezlănțuită.

Căci evenimentele se desfășurau cu repeziciunea unui torent. După puține zile, nobilimea și clerul se aflau în dârză împotrivire față de reprezentanții burgheziei și poporului. Respinsă, „a treia stare” se declară din proprie putere Adunare Națională și se legă prin jurământ să nu cedeze până ce nu va fi împlinită voința poporului: Constituția. Curtea, înspăimântată de acest demon: poporul, pe care l-a adus în casa ei, balansa între toți sfătuitoarii chemați sau nechemăți, dând dreptate când primelor două, când celei de-a trei stări. Casta militară îl îndemna pe rege să procedeze energic, gonind plebea cu ajutorul armatei credincioase; Necker îl sfătuia să se mlădieze iarăși. A închis sala de ședințe pentru deputații poporului, dar a dat înapoi când Mirabeau a declarat că „Adunarea Națională nu va ceda decât forței baionetelor”.

Pe măsură ce sporea nehotărârea la curte, sporea hotărârea națiunii. Prin libertatea presei, muta făptură, poporul, a căpătat dintr-odată glas: își striga indignarea prin foi incendiare, își cerea dreptul prin sute de broșuri. În Palais Royal, sub protecția ducelui de Orléans, se adunau zilnic mii de oameni: oratori, agitatori, instigatori. Necunoscuți, care n-au deschis vreodată gura, ieșeau la iveală; indiferenții și trântorii se aflau în treabă. Toți făceau politică, toți discutau, agitau, pledau. Toți cereau libertatea – adică înlăturarea privilegiilor, chiar a celor monarhice. Zilnic era smulsă câte-o

bucată din autoritatea regală și cuvintele „popor”, „națiune” căpătată repede un sens religios, de atotputernicie și supremă dreptate. Ofițerii și soldații începură să se alătore irezistibilei mișcări; slujbașii statului și ai comunii începură să observe că frânele le lunecă din mână în fața puterii populare. Chiar Adunarea Națională își pierdu cursul ei dinastic și începu să se clatine. Sfătuitorii regali erau tot mai înfricoșați. Încercând să domine nesiguranța, regele făcu un gest de bravadă: aduse ultimele regimente rămase credincioase, dădu dispoziții guvernatorului Bastiliei și, în cele din urmă, aruncă națiunii mânușa provocatoare: la 11 iulie concedie pe Necker, singurul ministru popular, izgonindu-l ca pe un răufăcător.

Zilele ce-au urmat sunt însemnate în paginile nemuritoare ale istoriei universale. Dar nu și în jurnalul personal al neștiutorului rege. La 11 iulie a scris: „Nimic. Plecarea domnului Necker”. Și, la 14 iulie, în ziua căderii Bastiliei, fapt ce a dus la destrămarea puterii sale, a scris iar cuvântul tragic: „Nimic” – adică, nicio vânătoare, niciun cerb doborât, deci niciun eveniment însemnat. Pentru poporul francez, această zi a rămas însă ziua de naștere a conștiinței sale de eliberare. Vestea concedierii lui Necker a fost, la Paris, ca o scânteie căzută într-un butoi de pulbere. La Palais Royal, Camille Desmoulins se urcă pe scaun, agitând un pistol; el strigă că regele pregătește o noapte a Sfântului Bartolomeu. La arme!... Într-o clipă, simbolul răzvrătirii fu găsit: cocarda, tricolorul Republicii. Arsenalele au fost prădate, străzile încercuite. La 14 iulie, douăzeci de mii de oameni au pornit de la Palais Royal spre fortăreața odioasă: Bastilia. După câteva ore, capul guvernatorului care vru s-o apere, era purtat în vârful unei suliți – prima lanternă sângeroasă a Revoluției. Cine se mai putea împotrivi mâniei populare? Trupele de la Versailles au dat înapoi. Seara, mii de făclii luminau Parisul în sărbătoare.

La Versailles, în ziua aceea, regele expedie pe miniștrii incomozi; se gândea că va merge iar la vânătoare, poate chiar mâine. Ștafete de la Adunarea Națională aduceau veștile.

Regele le ascultă, fără să ia o hotărâre. Ce rost are Adunarea? Să se consfătuiască? Programul zilnic al curții nu s-a schimbat: la ora zece, regele s-a dus la culcare, dormind adânc, surd la strigătele evenimentelor istorice. Ce epocă îndrăzneată, anarhică! Nici somnul unui rege nu mai e respectat! Ducele de Liancourt, sosit în goana calului de la Paris, ceru stăruiitor ca regele să fie trezit. Și când vesti regelui căderea Bastiliei, uciderea guvernatorului al cărui cap era purtat prin Paris în vârful unei sulii, nefericitul exclamă, înspăimântat:

— Dar aceasta e o revoltă!

— Nu, Sire, aceasta e o revoluție! corectă cu neîndurare aducătorul de veste rea.

La primele semne ale furtunii, regele și regina nu și-au dat seama nici de sensul cumplit al cuvântului „revoluție”, nici de puterea ei distrugătoare. Însă, chiar acei care au aprins și au dezlănțuit revoluția, nu presimțeau uriașa ei desfășurare. Conducătorii mișcării populare noi: Mirabeau, Bailly, La Fayette n-au bănuit că puterea pe care au dezlănțuit-o va trece dincolo de ținta lor. În 1789, Robespierre, Marat, Danton erau regaliști convinși, înainte de a fi devenit cei mai cruzi revoluționari. Abia prin Revoluția franceză, noțiunea de „revoluție” a căpătat înțelesul larg, universal-istoric pe care îl are azi: timpul i-a dat sânge și suflet. Cine o putea înțelege în primele ore? E paradoxal că tocmai un om mediocru ca Ludovic XVI și-a dat, dimpotrivă, osteneala de a înțelege revoluția. Îi plăcea să citească istoria. Una din cărțile care l-a impresionat cel mai mult, când era adolescent, a fost *Istoria Angliei* de David Hume. Capitolul privitor la regele Carol al Angliei, executat de altă revoluție, a fost atunci un avertisment pentru moștenitorul tronului. Și, când sub domnia lui a început o mișcare asemănătoare, Ludovic XVI credea că, studiind această carte, va afla la timp, din greșelile nefericitului său predecesor, ceea ce nu trebuie să facă. Dar tocmai această voință de a înțelege Revoluția franceză prin analogie cu altă revoluție, diferită, i-a fost fatală regelui. În clipele decisive, un stăpânitor nu-și ia hotărârile după rețete seci, după modele perimate. Numai geniul clarvăzător poate

găsi în prezent ceea ce e just și salvator; numai fapta eroică poate înfrâna forțele sălbatice ale elementelor.

Tragedia lui Ludovic XVI e că, voind să înțeleagă și să se apere de revoluție, a studiat-o ca o carte de școală. Maria Antoaneta n-a cerut cărților sfaturi și chiar în momentele de mare pericol n-a cântărit și n-a socotit. Caracterul ei era spontan, instinctiv; aceasta era și tăria ei. De la început, a spus revoluției un nu dârz. Vlăstar imperial, crescut cu convingerea dreptului de a stăpâni din grația divină, ea era mereu înclinată să respingă orice revendicări de drepturi ale „plebei”. Cine se bucură de libertăți și drepturi nu prea le împarte cu alții. Ca și fratele ei Iosif II, regina spunea: „Meseria mea e de-a fi regalistă”. Locul ei e sus, al poporului e jos. De la căderea Bastiliei până la eșafod, ea se simțea nezdruccinată în dreptul ei. N-a pactizat nicio clipă cu revoluția, care nu era decât un cuvânt mai frumos pentru „rebeliune”.

Această atitudine a reginei nu cuprindea însă, cel puțin la început, nicio dușmănie contra poporului. Era deprinsă, de la Viena, să considere „bunul popor” ca o ființă blajină și nu prea deșteaptă; credea că turma cea bravă, sustrasă instigatorilor și palavragiilor, se va întoarce cuminte la casa stăpânilor. Toată ura ei era îndreptată împotriva conjurațiilor, răzvrătiților, clubiștilor, demagogilor, ateilor, a acelor care, în numele unor ideologii confuze sau al unor interese ambițioase, vorbeau poporului contra tronului și altarului. Deputații celor 20 milioane de francezi erau pentru dânsa „o grămadă de nebuni și sclerați” și cine vorbea cu dânsii era îndată bănuț. N-a spus un cuvânt de mulțumire lui La Fayette care a salvat de trei ori viața soțului și a copiilor ei. Orgolioasă, n-a adresat vreodată o rugămintă unui deputat sau judecătorilor (pe cari îi numea călăii ei). Nu s-a pretat la niciun compromis. A rămas inflexibilă, considerând revoluția ca o răscolire a celor mai josnice și mai ordinare instincte ale omenirii, neînțelegând dreptul ei istoric și voința ei constructivă – pentru că își apăra numai dreptul ei regal. Prin firea și prin educația ei, această femeie de caracter

mijlociu, strâmtă la minte, nu vedea decât ceea ce era aproape; vedea oamenii, nu ideea – manifestările politice imediate, tulburi, nu tendințele vaste ale unei mișcări.

Maria Antoaneta judeca revoluția după oamenii cari o conduceau: ca în toate vremurile de răsturnare, nu cei mai buni. Ci cei mai gălăgioși se aflau în primele rânduri. Aristocrații cei mai scăpătați sau cei mai discreditați și mai ruinați moralmente, ca Talleyrand și Mirabeau, erau primii apoliști ai libertății. Orgoliosul duce de Orléans, gata la orice afacere murdară, jura pentru noua fraternitate. Adunarea Națională a ales ca fruntaș al ei pe Mirabeau, tăvălit prin toate noroaiile, prin atâtea întâmplări tenebroase, purtat prin toate închisorile Franței, terminându-și viața ca spion. Pentru Maria Antoaneta, putea fi oare „divină” o mișcare condusă de astfel de oameni? Reprezentau oare o nouă omenire, acele pescărese și cocote de stradă, cari purtau ca semn al victoriei capete tăiate și înfipte în sulici? Pentru că vedea la început numai violența, regina nu credea în libertate, nu vedea ideea ascunsă sub acele mișcări sângeroase, principiile mărețe care au dus la mari cuceriri morale și umane: – libertatea de gândire, de presă, de credință, de profesiune, de adunare – care aveau să înscrie prima tablă de legi a timpului nou: egalitatea claselor, raselor și confesiunilor, înlăturând rămășițele medievale, sclavia, tortura și birurile strivitoare. Regina vedea haosul, acolo unde era tumultul și conturul încă vag al unei ordini noi. Și a urât neîncetat, din toată inima, pe conducătorii revoluției. Devenind astfel nedreaptă față de revoluție, și revoluția a fost atunci crudă și nedreaptă față de Maria Antoaneta.

Revoluția era dușmana ei: așa simțea regina, instinctiv. Dar și poporul simțea, din instinct, că regina era primul obstacol al revoluției. Toată mânia luptei s-a îndreptat împotriva ei – nu contra regelui, timidul și apaticul om bun, care putea fi înspăimântat cu câteva împușcături și care spunea da sau nu, după cum bătea vântul. O singură voință apăra drepturile tronului în Franța: „singurul om pe care îl are regele, e soția lui”, spunea Mirabeau. Cine e pentru

revoluție, trebuie să fie deci împotriva reginei. Chiar în scrierile revoluționare, Ludovic XVI era arătat ca „adevăratul părinte al poporului”, bun, virtuos, însă slab și indus în eroare. Pacea ar fi putut domni între rege și națiune, dacă Austriaca, instigată de fratele ei, încercuită de favoriți și favorite, n-ar fi tiranizat pe rege și n-ar fi urzit mereu comploturi, mergând până la aducerea trupelor străine în Parisul liber. Ea a asmuțit pe ofițeri să întoarcă tunurile împotriva poporului; ea a corupt pe soldați cu vin și daruri, pregătindu-i pentru masacre.

În fond, ambele tabere aveau același fel de a gândi. Pentru regină, poporul e bun, însă înșelat de instigatori. Pentru popor, regele e bun, dar ațâțat și orbit de soția lui. Astfel, lupta s-a dat numai între revoluționari și regină. Cu cât era mai covârșită de ura celorlalți, cu atât se îndârjea dânsa în încăpățânarea ei, în mândria ei, în orgoliul ei copilăresc. Împotrivirea depășea măsura, provocând calomniile nedrepte în ambele tabere și risipind puterile în ciocniri sângeroase.

Târzia energie a Mariei Antoaneta era numai defensivă. Nu putea să atace, pentru că avea o ghiulea de picioare: pe timidul rege care, palmuit pe obrazul drept, era gata să întindă și pe cel stâng. În loc să pedepsească, el promise Adunării Naționale că va retrage din Paris trupele care erau încă în stare să lupte pentru dânsul. N-a cutezat să adreseze o mustrare ucigașilor guvernatorului Bastiliei; prin aceasta, el a justificat Teroarea în Franța; a legalizat răzvrătirea prin ezitățile și cedările sale. Pentru aceste înjosiri, Parisul era dispus să încunune pe slabul stăpân, dându-i pentru scurtă vreme titlul de „Reînnoitor al libertății franceze”. Primarul l-a primit la porțile orașului cu cuvintele în dublu sens: națiunea și-a recucerit regele. Acesta primi cocarda, care era de fapt simbolul răzvrătirii poporului contra autorității sale; urările nu se adresau regelui, ci slăveau puterea revoluționară. La 14 iulie, Ludovic XVI a pierdut Bastilia; la 17, el s-a înclinat atât de adânc în fața potrivnicilor săi, încât coroana i-a căzut de pe cap.

Regele s-a sacrificat în fața poporului. Dar regina, inflexibilă față de revoluționari, a fost nevoită să renunțe întâi la camarila ei, la tovarășii de joc și petreceri. Clica Polignac, contele d'Artois, trebuiau să se pună la adăpost. Despărțirea în sine nu era prea grea pentru regină: s-a depărtat de favoriții și rău-sfătuitoarii ei, când și-a dat seama de primejdie. Dar în ora despărțirii, prietenia răcită de mult s-a trezit la amintirea anilor frumoși, fără griji, petrecuți împreună. Cum să nu simtă că despărțirea ei de Polignac e totodată despărțirea de tinerețea ei veselă și fastuoasă? Plăcerile și jocurile Rococo-ului au fost fărâmate, ca niște delicate porțelanuri, de pumnul dur al Revoluției... După zilele însoțite de la Trianon, vin norii grei, apăsători, fulgerele ucigașe ale epocii noi. Cu lacrimi în ochi, Maria Antoaneta nu se poate decide să urmeze pe prietenii ei de altădată, pe drumul exilului: rămâne în camera ei, temându-se de impulsivitatea sa. Abia seara, când așteptau jos trăsurile rezervate contelui d'Artois și copiilor săi, ducelui de Condé, ducelui de Bourbon, familiei Polignac, miniștrilor și abatelui Vermond – tuturor aceluia cari au înconjurat tinerețea ei, regina scrise atunci repede aceste cuvinte către contesa Polignac: „Adio, scumpă prietenă! Cuvântul e îngrozitor, dar așa trebuie să fie. Mai am numai puterea să te îmbrățișez!”

Tonul acesta, al unei melancolice presimțiri, se vădea în scrisorile de mai târziu ale reginei. „Nu-ți pot exprima toată părerea mea de rău de a fi despărțită de tine – scria dânsa contesei Polignac – și nădăjduiesc că simți la fel... Suntem încercuiți de griji și nefericiri... Nenumărați sunt cei care se află departe. Toți fug și sunt încă fericiți gândindu-mă că acei care îmi sunt dragi s-au depărtat acum de mine.” Dar mândria ei regală o făcu să adauge: „Nu crede însă că aceste împotriviri și obstacole au zdruncinat puterea și curajul meu; din contră, nu voi renunța; aceste împotriviri m-au învățat să fiu mai prevăzătoare”. Adică, să cunoască oamenii și să deosebească pe cei într-adevăr credincioși de cei răi.

Acum e liniște în jurul reginei. Fuga cea mare a început. Unde sunt prietenii, cari se adunau altădată ca și copiii la masa cu daruri, gălăgioșii Lauzun, Esterházy, Vaudreuil,

partenerii de dans și de joc? „Scape cine poate!” Călare sau în trăsură, ei au părăsit Versailles, deghizați, nu pentru bal. ci ca să scape de furia mulțimii. În fiecare seară, altă trăsură trecea sub porțile aurite, pentru a nu se mai întoarce. În marile săli e liniște: nici teatru, nici baluri, nici recepții. Numai liturghia de dimineață și convorbiri cu miniștri care nici ei nu știu ce sfat să mai dea...

Și tocmai acum, când toți au părăsit-o pe regină, ieși din întuneric adevăratul prieten: Axel Fersen. Câtă vreme a fi favorit al reginei însemna fast și plăcere, el s-a ținut deoparte ca să nu vatăme onoarea femeii iubite, apărând cea mai adâncă taină a vieții sale de curiozitate și calomnie. Acum, când a fi prietenul reginei nu provoacă nici stimă, nici invidie – ci se cere curaj și absolută voință de jertfă, singurul amic, și singurul iubit al Mariei Antoaneta apare liber și hotărât, alături de dânsa – și, cu dânsa, în istorie.

PRIETENUL APARE

Numele lui Hans Axel Fersen a fost multă vreme învăluit în taină. Chiar cel mai profund secret de iubire al Mariei Antoaneta ar fi rămas pentru totdeauna în întuneric, dacă nu s-ar fi descoperit, în a doua jumătate a secolului trecut, într-un castel suedez, teancuri întregi de scrisori intime ale reginei. Când această corespondență secretă fu publicată, cu toate amputările și omisiunile, apăru dintr-odată figura acestui nordic gentilom necunoscut: Axel Fersen, în locul dintâi printre prietenii Mariei Antoaneta. Această corespondență dezvăluie drama sufletească a unei femei considerate până atunci ușuratică și superficială. Portretul acestui caracter trebuia să fie mult retușat în urma acestei descoperiri: o mare iubire, pe care doi oameni au ținut-o ascunsă din prudență și din datorie.

Această istorică dramă de iubire începu în stilul Rococo al timpului. Fiul unui senator suedez, moștenitor al unui nume din înalta nobilime, fu trimis într-o călătorie de studii pe timp de trei ani, împreună cu preceptorul său. În Germania, Axel Fersen învăță la școala superioară de război; în Italia, medicina și muzica; la Geneva, vizită pe oracolul de-atunci, pe înțeleptul Voltaire, care îl primi bine. Pentru bacalaureatul unui adolescent de 13 ani, era de ajuns. Însă în arta conversației și a bunelor maniere, numai la Paris se putea desăvârși. Acolo va deveni un perfect cavaler și apoi ambasador, ministru sau general.

Nobil, bogat, cu prestanță și inteligență practică, tânărul Fersen aduse, pe lângă nimbul său exotic, o scrisoare de mare credit: era un bărbat foarte frumos. Drept, spătos, cu mușchi puternici, ca mai toți scandinavii, fără să fie însă

masiv, greoi. Portretele arată figura lui deschisă, cu trăsături regulate, cu ochi limpezi, energici, cu sprâncene negre, bine arcuite. Frunte liberă, gură cald senzuală, care știe să tacă. Se vede limpede că cineva trebuia să iubească un astfel de om. Încă din 1774, ambasadorul suedez raportă regelui Gustav că, dintre toți suedezi care se aflau pe atunci la Paris, tânărul Fersen a pătruns cel mai bine în lumea înaltă. Sub inteligența lui corectă, unită cu sinceritate și tact natural, sub aparența lui glacială, femeile simțeau o „inimă de foc”. El nu neglija să se amuze în Franța. Vizită cu stăruință toate balurile curții: și ale înaltei societăți. Într-o seară, la 30 ianuarie 1774, la balul Operei, veni spre dânsul, în pas sprinten, o doamnă tânără, distins costumată și care, la adăpostul măștii de catifea, începu cu el o convorbire galantă. Măgulit de această atenție, Fersen găsi că partenera lui e picantă, amuzantă: cine știe ce spera el atunci! Băgă de seamă că în jurul tinerei măști s-au adunat câțiva domni și doamne, care ascultau cu mare atenție. Situația deveni penibilă. În cele din urmă, galanta intrigantă își ridică masca: era Maria Antoaneta, pe atunci moștenitoare a tronului! Doamnele de la curte, pentru a evita curiozitatea publicului, au condus-o la loja ei pe extravaganta tânără. Însă la Versailles acest gest nu putea fi tănuțit. Toți comentau actul contrar etichetei și, desigur, vor sosi în curând noi avertismente de la Viena. Însă Maria Antoaneta și-a impus voința: tânărul i-a plăcut și i s-a arătat fără mască. De atunci, cavalerul al cărui rang nu era excepțional, a fost primit cu deosebită prietenie la balurile din Versailles. Nu se știe dacă s-a dezvoltat de pe atunci o anumită înclinare reciprocă. Flirtul a fost întrerupt de un mare eveniment: prințesa deveni regină și, după două zile, Axel Fersen se întoarse în Suedia. Să i se fi dat un avertisment? – Actul întâi e terminat. E numai o introducere galantă la piesa propriu-zisă: doi adolescenți s-au plăcut. Adică: prietenie la dans, amor ștrengăresc. Atât deocamdată.

Actul al doilea: în 1778, după patru ani, Fersen plecă iar spre Franța. Tatăl său l-a trimis să se însoare cu o fată

bogată: sau cu Domnișoara de Reyel din Londra, sau cu fiica bancherului Necker din Geneva, cunoscută mai târziu ca Madame de Staël. El nu arată nicio înclinare deosebită pentru căsătorie. În curând se va afla de ce. Abia sosit la Paris, tânărul gentilom se prezintă la curte, în costum de gală. Cine îl mai cunoștea? Nimeni nu adresează un cuvânt neînsemnatului străin. Numai regina strigă îndată ce-l văzu: „Ah! e o veche cunoștință!”... Nu l-a uitat pe frumosul ei cavaler nordic. Interesul ei se reaprinse – dar nu ca un foc de paie... Îl invită în societatea ei, îl copleșește cu atenții. Ca și la balul Operei, ea face primul pas. Ce favoare pentru acest băiat! Mândra regină, care n-a răspuns timp de șapte ani la salutul unui cardinal de Rohan și timp de patru ani n-a adresat o vorbă unei Dubarry, se scuză față de tânărul gentilom că, fără să știe, l-a făcut să vină odată la Versailles fără să-l primească! O dată, contrar etichetei, ea îl rugă să vină în uniformă lui națională: vroia să vadă cum îi șade. „Frumosul Axel” i-a împlinit, desigur, acest capriciu.

Vechiul joc a reînceput. Însă primejdios pentru o regină supravegheată de mii de ochi. Nu mai e adolescența careia i se putea scuza un capriciu galant. După cei șapte ani penibili, Ludovic XVI a izbutit să îplinească datoriile lui conjugale. Dar ce contrast între acest burtoș timid și strălucitorul tânăr! Fără să-și dea seama, regina a început să fie mai prudentă și să-și ascundă de ochii curioșilor sentimentul ei pentru Fersen. O dată, o doamnă de la curte a observat că regina a tremurat de o dulce spaimă când Fersen a intrat pe neașteptate, altă dată, când a cântat la clavir aria Didonei, în fața întregii curți, și când ajunsese la cuvintele: „Ah, ce bine inspirată am fost când te-am primit la curtea mea”, regina întoarse ochii duiși spre alesul tainic al inimii sale. Nu mai era o taină, căci toată societatea înaltă comenta evenimentul zilei: îl va lua ca amant? Cum și când? Căci regina i-a arătat în mod prea public preferința ei – și lui Fersen nu-i rămâne decât să aibă curajul sau ușurința de a obține și ultima, suprema favoare a tinerei regine.

Însă Axel Fersen e suedez, om întreg și de caracter: la nordici, o pasiune romantică poate merge mână în mână cu

rațiunea calmă, prudentă. El și-a dat îndată seama de situație: știa perfect că regina are o slăbiciune pentru dânsul – și că el o onorează și o iubește. Dar acest sentiment nu trebuie trivializat de palavrele lumii: regina s-a compromis destul cu favorurile platonice ce i le-a arătat în public. Pe de altă parte, Fersen era prea tânăr și cald, ca să evite o femeie atât de frumoasă și râvnită, jucând față de regină rolul lui Iosif față de Putifar! De-aceia, ei făcu singurul lucru posibil în atare împrejurare delicată: plecă în America, în calitate de aghiotant al lui La Fayette. A tăiat firele, înainte ca ele să se fi încurcat în mod tragic. Despre această plecare a iubitului, există un document oficial, al ambasadorului suedez către regele Gustav. Arătând înclinarea deosebită a reginei față de contele Fersen, ambasadorul laudă purtarea lui. Plecarea în America a curmat primejdiile, dar o atare faptă cerea decizie și energie sufletească mai presus de vârsta lui. Evident, favoriții de la curte erau încântați de plecarea unui concurent primejdios. Fersen a lăsat să se vadă chiar că pleacă liber, fără părere de rău, numai ca să nu arunce o nouă umbră asupra reginei. Dar și regina a dat apoi dovadă de mai multă stăpânire de sine și cuminenție.

Acei care susțin nevinovăția Mariei Antoaneta, virtutea ei absolută, cred că au în acest document dovadă că marea ei pasiune a rămas curată. De fapt, Fersen s-a smuls prin plecarea lui înclinărilor adulterine ale lui, ale ei. În 1779 e de înregistrat doar faptul că Maria Antoaneta și Fersen n-au ajuns încă la ultimele lor confidențe.

Actul al treilea. Reîntoarcerea lui Fersen, în Iunie 1783, după patru ani de exil voluntar. De la Brest, unde a sosit cu corpul expediționar american, el se grăbește spre Versailles. Prin scrisori, el a rămas în legătură cu regina, însă iubirea cere prezența vie. Să nu se mai despartă, să fie aproape, ochi în ochi. Se pare, că, după dorința reginei, Fersen a cerut comanda unui regiment francez. Tatăl lui Fersen, economistul senator, nu înțelege de ce fiul său preferă să rămână în Franța, când poate fi în preajma regelui Gustav, cu rangul cuvenit. Și nici de ce nu vrea să se căsătorească cu o moștenitoare bogată ca domnișoara Necker. Într-o scrisoare

intimă către sora lui, Axel Fersen mărturisește: „Am luat hotărârea să nu consimt niciodată a face o legătură conjugală; ar fi nefiresc... Unicei, căreia aş trebui să-i aparțin și care mă iubește nu-i pot aparține. De-aceea, nu vreau să aud de altcineva”.

E clar? „Unica” este „ea”, cum o numește dânsul în jurnalul său. Trebuie să se fi întâmplat ceva important, pentru ca Fersen să mărturisească surorii sale afecțiunea Mariei Antoaneta. „Miile de motive” personale, inavuabile, de care scrie tatălui său pentru a justifica rămânerea în Franța, se reduc la unul singur: porunca sau dorința reginei ca prietenul ales să fie mereu aproape de ea. Cine a comunicat lui Fersen că i s-a acordat comanda solicitată? Nu șeful suprem al armatei, ci însuși soția acestuia, regina, printr-o scrisoare autografă!

Până în 1735, Fersen a fost nevoit să însoțească, ca aghiotant, pe regele Gustav în călătoriile sale. Apoi, s-a stabilit în Franța. În vremea aceea, Maria Antoaneta s-a schimbat mult. Afacerea colierului o izolat-o și i-a deschis ochii asupra realității. S-a retras din cercul gălăgios al galanteriei și petrecerilor; dintre numeroșii prieteni fățarnici sau interesați, ea a descoperit un singur prieten veritabil. Sub ura generală ea a simțit nevoie de afecțiune, de tandrețe, de iubire. Nu se mai poate risipi printre aparențe și plăceri copilărești: îi trebuie un suflet devotat și hotărât. Și Fersen, reîntors din exil, o iubește cu întreaga lui fire cavaleriească, în timp ce o știe calomniată, urmărită, amenințată. Acum, când ea a rămas singură și are nevoie de ajutor, el cutează s-o iubească. „Ea e foarte nefericită – scrie el surorii lui – și curajul ei o face mai atrăgătoare.” Se teme numai că n-o va putea face atât de fericită pe cât merită. Voința lui sporește cu cât dânsa e mai părăsită și mai atacată. „Ea plânge uneori împreună cu mine; închipuiește-ți cât trebuie s-o iubesc.” Apropierea dezastrului îi unește tot mai mult; ultima ei fericire, ea vrea s-o găsească în iubirea cavaleriească a lui Fersen: sacrificiul lui absolut poate înlocui regalitatea pierdută.

Simpatia de la început a devenit dragoste sufletească. Ca

să evite bănuielile, Maria Antoaneta lasă ca tânărul ofițer să-și aibă garnizoana, nu la Paris, ci aproape de graniță, la Valenciennes. Și când e chemat la castel, Fersen ascunde față de toți ținta călătoriei, uzând de toate trucurile ca să nu se afle de prezența lui la Trianon... Evita cercul intim al favoriților, balurile, jocurile, petrecerile de la curte. Favoriții domneau ziua, gălăgioși și împodobiți. Fersen, învăluit în noapte, tăcea – și era iubit. Saint-Priest, care trecea drept cel mai bine informat (deși ignora că propria lui soție îi trimitea lui Fersen înfocate scrisori de dragoste!) scrie în memoriile sale că Fersen venea la Trianon de trei sau patru ori pe săptămână, păstrând o discreție din cele mai riguroase. De cinci ani, aceste întâlniri sunt însă scurte: câteva ore de singurătate, care nu puteau fi prelungite, cu toată vigilența cameristelor. Abia în 1790, înainte de despărțire, Fersen a putut nota în carnetul său că avea să fie în sfârșit o zi întreagă „cu ea”. Adică, între noapte și zori, în umbra parcului, probabil într-una din căsuțele cătunului de la Trianon, printre boschete și cărări întortocheate, cei doi iubiți se pierdeau în vraja unei muzici romantice. Muzică schimbată repede în furtună. Tandrețea Rococo-ului va fi covârșită de tragedia Revoluției – care îi va duce la deznădejdea despărțirii, la extazul prăbușirii.

Acum, însă, în ajunul primejdiei favoriții reginei fug, emigrează, uitând vremurile fericite, unicul ei prieten e gata să moară cu ea și pentru ea. În cerul furtunatic, silueta lui Fersen se conturează viguroasă, cutezătoare. O regină a Franței și un gentilom suedez trec peste barierele convenționale și sunt tot mai uniți, cu cât sporesc amănunțurile. Fersen apare zilnic la castel, toate scrisorile trec prin mâna lui, cele mai grave secrete îi sunt încredințate, deciziile cele mai importante sunt luate de acord cu dânsul. Maria Antoaneta încredințează toate grijile, speranțele și lacrimile ei consolatorului – dreptului, cinstitului și bărbătescului ei prieten pe care l-a căutat o viață întreagă.

A FOST? NU A FOST?

Incontestabil, Axel Fersen era figura principală în romanul sufletesc al Mariei Antoaneta. Nu un flirt romantic, un capriciu amoros, ci o iubire care a stăruit timp de douăzeci de ani, pasionată, sub insignele puterii, sub mantaua purpurie a măreției și curajului. A fost oare o iubire „curată” – cum se spunea în secolul trecut – care s-a oprit în preajma darului din urmă? Sau a fost o iubire „condamnabilă”, adică: întreagă, liberă, cutezătoare și atotdăruitoare? A fost Axel Fersen numai „cavalerul slujitor” al Mariei Antoaneta sau realmente, trupește, iubitul ei?

Biografii regaliști-reacționari s-au grăbit să strige că regina „lor” a fost „curată”, incapabilă de orice înjosire. Fersen ar fi iubit-o cu pasiune, dar fără gânduri trupești. Și ea l-a iubit, fără să uite o clipă datoriile ei de soție, demnitatea ei de regină. Ultima regină a Franței nu putea să trădeze „onoarea” transmisă de toate sau de aproape toate mamele regilor francezi. Discuția asupra acestei „cumplite calomnii” (Goncourt) trebuie curmată: e o „întărâtare vicleană și cinică”. Aceasta e teza apărătorilor „purității” Mariei Antoaneta.

Problema se pune însă altfel și, dacă vroim să cunoaștem pe un om, trebuie să pătrundem până în ultima lui taină. Cercetarea unei atare iubiri nu e nici cinică nici sacrilegă. Documentele examinate obiectiv ne vor da răspunsul.

Să constatăm întâi că, dintre contemporani, trei oameni cari puteau cunoaște situația în mod direct, nu din auzite: Napoleon, Talleyrand și Saint-Priest, ministrul lui Ludovic XVI – s-au exprimat fără reticențe că Maria Antoaneta a fost amanta lui Fersen. Saint-Priest, dă amănuntele cele mai

precise, fără să aibă dușmănie față de regină. El relatează vizitele lui Fersen la Trianon, Saint-Cloud: la Tuileries, Fersen era singurul căruia La Fayette i-a permis intrarea secretă. Chiar contesa Polignac era mulțumită că un străin e în grația reginei; astfel, situația ei de favorită nu era primejduită. Niciunul dintre contemporani sau martori oculari n-au considerat ca o calomnie afirmația că Fersen era amantul reginei. Ca printr-o înțelegere comună, intimii reginei s-au ferit să pomenească numele lui Fersen. Mercy, ambasadorul atât de vigilant, făcea cel mult aluzie la „o anumită persoană”. Timp de un secol a domnit un fel de conjurație a tăcerii în jurul numelui lui Fersen. Lipseau dovezile scrise sau tipărite, dovezile formale. Însă adevărul nu există numai în acte, istoria ar fi săracă și strâmtă, dacă am avea numai documente. Acolo unde paleografia se arată neputincioasă, psihologia are să-și spună cuvântul: supozițiile ei logice se dovedesc mai veridice decât recile dosare. Domeniul științei e unilateral, știința sufletului pătrunde dincolo de aparențele exterioare. Sentimentul revarsă mai multă lumină asupra unui om, decât documentul.

Axel Fersen, deși fire romantică, era un om ordonat, în jurnalul său a notat cu exactitate pedantă până și vremea, presiunea atmosferică: cu atât mai mult a notat evenimentele politice și cele personale. A notat și data scrisorilor primite sau trimise și a clasat metodic corespondența. Când a murit, în 1810, el a lăsat, pentru cercetătorul istoric, o registratură ideal ordonată a vieții sale.

Timp de jumătate de veac, această comoară a fost tăinuită în arhiva familiei: nimeni n-a bănuțit existența ei, până ce baronul Klinkowström, unul din descendenții lui Fersen, a dat la iveală corespondența și o parte din jurnal. O serie din scrisorile Mariei Antoaneta, a căror primire a fost notată în „registrul poștal”, a dispărut. Lipsesc din jurnalul lui Fersen însemnările din anii cei mai hotărâtori. Din scrisorile publicate, rânduri întregi sunt înlocuite cu puncte... Cineva a „aranjat” documentele, mutilându-le sau nimicindu-le,

evident numai cu scopul de a „idealiza” realitatea. Klinkowström, ca să se apere, afirmă că însuși Fersen a șters anumite rânduri din scrisori, pentru că ar conține secrete politice sau observații defavorabile asupra regelui Gustav al Suediei! Analizând obiectiv și psihologic aceste puncte-puncte din scrisorile publicate, ne convingem că ștersăturile, omisiunile se află în genere printre fraze de ordin pur sentimental, unde nu aveau rost chestiunile politice. Un exemplu: „Cum stai cu sănătatea? Pariez că nu te îngrijești; nu faci bine... întrucât mă privește, mă mențin mai bine decât aș putea”. Ce chestie politică putea fi înlăturată din mijlocul unei astfel de fraze? Sau, când regina scrie despre copiii ei: „Ocupația aceasta e singura mea fericire... și când sunt tare tristă, iau pe băiețelul meu” – 99 la sută din cititori vor completa punctele cu: „de când ai plecat de aici”, nu cu observații ironice asupra regelui suedez. E clar că punctele din scrisori nu ascund secrete politice, ci o taină omenească. Frazele șterse, unse cu tuș în scrisorile originale, ar fi putut fi descoperite prin procedeul microfotografiei.

Însă originalele care au fost păstrate timp de un veac în castelul moștenitorilor Fersen, nu se mai aflau acolo în 1900. Au fost distruse. Posibilitatea microfotografiei l-a speriat pe nobilul baron Klinkowström care, înainte de moarte, a ars scrisorile Mariei Antoaneta către Fersen. Faptă nebunească, stupidă. Crezând că va evita cunoașterea adevărului întreg, menținând o legendă frumoasă, baronul a săvârșit mai mult decât o crimă: o imensă prostie. În criminalogie, distrugerea materialului doveditor e o dovadă în plus a vinovăției. Cercetători neobosiți, între care Alma Sjöderhelm, au izbutit, prin confruntări specifice paleografiei, să aibă textul integral al unui bilet intim al reginei; astfel cheia pasiunii erotice a reginei a fost descoperită și putem ghici rostul atâtor fraze șterse în original, al atâtor puncte în scrisorile publicate. În acel bilet al reginei e scris la sfârșit: „*Adieu*”, (care nu-i urmat de puncte, ci de aceste cuvinte): „*le plus aimant et le plus aimé des hommes*”. Acesta nu e un ton convențional sau „ideal”, ci strigătul suprem al unei femei (fie ea chiar regină) către iubitul depărtat, căruia îi dă ultima dovadă a dragostei

sale.

Mai sunt și alte dovezi psihologice, caracterologice, care confirmă natura omenească a iubirii dintre regină și Fersen. Acesta din urmă n-a cutezat să protesteze contra afirmației lui Bonaparte care, la congresul din Rastatt, nu vroia să aibă de-a face cu Fersen, pentru că „s-a culcat cu regina”. A strigat Fersen că afirmația lui Bonaparte e o minciună, o calomnie? Ar fi lăsat neapărată onoarea unei femei, dacă el nu a fost aievea amantul ei? Dar pentru că a fost amantul ei, Fersen n-a putut dezminți: a tăcut, a plecat capul – spunând astfel: da! Doar când ziarele engleze au relatat acest incident de la congres, Fersen a adăugat, în carnetul său (în care a transcris și vorbele lui Bonaparte) aceste cuvinte: „ceea ce m-a supărat”. Acesta a fost tot „protestul” lui Fersen. Tăcerea spune însă mai mult decât toate vorbele.

Vom trece peste alte semne exterioare care confirmă teza noastră. De pildă: sora lui Fersen îl implora să fie prudent, când el se arăta în public la Bruxelles cu o altă amantă, ca să nu afle „ea”, căci ar suferi; cu ce drept ar suferi, dacă „ea”, regina, n-ar fi fost amanta lui? Sau însemnările din jurnalul lui Fersen, în care e notat că a petrecut o noapte în apartamentul reginei, la Tuileries. Sau declarația unei cameriste, în fața tribunalului revoluționar, că cineva ieșea noaptea, în taină, din camera reginei.

O analiză unitară a caracterului Mariei Antoaneta, ne duce de asemenea la convingerea deplină că ea a aparținut lui Axel Fersen nu numai cu întreg sufletul ei dezamăgit de evenimentele politice, dar și cu trupul ei, care a fost îndelung dezamăgit în viața conjugală cu Ludovic XVI.

Dar regele? În orice adulter, cel înșelat e în situație penibilă, ridicolă. În triumghiul Fersen – Maria Antoaneta – Ludovic XVI, poziția acestuia din urmă se cuvine să fie cercetată. În realitate, regele nu era un încornorat comic, căci a știut în mod neîndoios de relațiile intime dintre Fersen și soția lui. Saint-Priest precizează că regina ar fi găsit mijloace ca el să ia cunoștință de raporturile ei cu contele Fersen. Într-adevăr, Maria Antoaneta era cu totul străină de

duplicitate și fățarnicie. Atitudinea ei sufletească nu pledează deloc pentru o înșelare tănuită a soțului ei. Față de caracterul ei, nu poate fi vorba nici de acel amestec necurat, atât de frecvent, al soțului și amantului într-o comunitate simultană. E fără îndoială că relațiile intime ale reginei cu Fersen au început târziu, între al cincisprezecelea și douăzecelea an de căsătorie, când au încetat raporturile ei trupești cu regele. Această ipoteză este întărită de o scrisoare a împăratului Iosif II, din care reiese că sora lui vrea să se sustragă lui Ludovic XVI, după nașterea celui de-al patrulea copil al ei. Data scrisorii corespunde epocii când au început relațiile intime ale reginei cu Fersen. Situația e clară: Maria Antoaneta, măritată din rațiuni de stat cu un bărbat care n-o atrăgea și pe care nu l-a putut iubi, și-a comprimat timp de ani îndelungați nevoia ei de dragoste sufletească. Însă, după ce a născut patru copii, între care și pe moștenitorul tronului de autentic sânge bourbon, ea și-a împlinit datoriile morale către stat, lege și familie. Vroia să fie liberă; după ce s-a jertfit timp de 20 ani contingentelor politice, ea și-a luat dreptul firesc, în orele de grea încercare, de a se da în cele din urmă aceluia care era atunci totul pentru dânsa: prieten și amant, confident și tovarăș, curajos ca și dânsa, gata la jertfă pentru dânsa.

Cât de sărace sunt celelalte ipoteze artificiale, ale unei dulci virtuți a reginei, pe care apărătorii „onoarei” regale vreau s-o mențină cu orice preț! O femeie este mai nobilă și mai cinstită atunci când urmează, liberă, sentimentul ei sincer, îndelung încercat – și o regină e cu atât mai regală, când se poartă cât mai omenește.

ULTIMA NOAPTE LA VERSAILLES

În vara anului 1789 Franța a fost mai mult ca oricând, coaptă pentru Revoluție. Nedreptăți și împilări seculare au pregătit-o ca, după dărâmarea Bastiliei, să doboare și acea Bastilie invizibilă, cucerindu-și drepturile înlănțuite de regii ei. La 4 august, străvechile cetăți ale feudalismului au căzut: nobilimea și prinții bisericii au renunțat la biruri, angarale, camete; țăranii și orășenii au devenit liberi, presa a fost descătușată, drepturile omului au fost proclamate. Visurile lui Rousseau s-au realizat în vara aceea, în uralele mulțimii ce înconjura sala „Menus plaisirs” (destinată pentru plăcerile regilor, dar schimbată de popor în locaș al drepturilor sale). Însă, o mie de pași mai departe, în marele palat de la Versailles, domnea o liniște încremenită. Înfricoșată, curtea privea prin ferestre pe acei musafiri gălăgioși care, chemați la sfat, s-au erijat în stăpâni ai stăpânitorilor. Cum să-i trimită la plimbare? Regele cere zadarnic sfatul consilierilor, care ezită, se contrazic. Mai bine să aștepte potolirea furtunii; să câștige timp și vor câștiga totul – așa gândeau regele și regina.

Însă revoluția trebuie să înainteze, dacă nu vrea să se înnămoalească: ea e mișcare cotropitoare. Nici să stea, nici să dea înapoi: să ceară mereu, să cucerească, pentru a nu fi înfrântă. Trompetele și tobele acestui marș neobosit erau gazetele. De cum s-a acordat libertatea cuvântului și scrisului, această libertate a fost folosită sălbatic, nelimitat. Au apărut cincizeci de gazete. Fiecare fruntaș întemeia câte-o gazetă: Mirabeau, Desmoulins, Brissot, Laustalot, Marat se întreceau să câștige cititori prin patriotismul lor cetățenesc. Strigau tare, să fie auziți în toata țara, asmuțind și clamând contra curții. Strigau că regele plănuiește trădarea, că

guvernul împiedică aprovizionarea, că regimente străine sunt gata să împrăştie Adunarea și s-o măcelărească. „Cetățeni patrioți, vegheați!”... Ziarele stârneau în milioane de inimi frica, furia, neîncrederea, îndârjirea. În spatele toboșarilor aștepta, cu sulii și săbii, dar mai ales cu nemăsurată mânie, armata poporului francez, invizibilă până atunci.

Regele nu putea merge în același pas cu revoluția. Versailles ezita, amâna. Deci, înainte, parizieni!... Să se termine cu lăncedele tratative, cu tocmelele dintre rege și popor. Așa strigau gazetele, poporului. Ai sute de mii de pumni; în arsenale te așteaptă puștile, tunurile. Scoate-le afară – și scoate pe rege și regină din Versailles și ține-ți soarta bine în mână!... Cartierul general al Revoluției e la Palais Royal al ducelui de Orléans. Totul e pregătit în taină, pentru marea expediție.

Însă palatul și orașul se spionează reciproc. Când s-a aflat la Versailles de pregătirile parizienilor, s-a decis să se aducă un regiment din Flandra; soldații francezi nu vor fi poate destul de fermi față de concetățenii lor. La 1 octombrie aceste trupe străine au fost primite la curte, cu alai. Li s-a dat un banchet copios în sala Operei, deși la Paris era lipsă de alimente. Mâncare și băutură. Credința, ca și dragostea, e legată de stomac, deseori. Regele și regina cu Dauphinul au făcut acestor trupe excepționala onoare de a coborî în mijlocul lor, în sala de serbare.

Maria Antoaneta nu s-a folosit niciodată de arta de a câștiga pe oameni prin calcule, prevedere și lingușire. Ființa ei avea o maiestate firească și atrăgea pe indivizi și chiar mulțimea prin magia și prestanța ei personală. Când a intrat în sala de festivități, ofițeri și soldați au tras săbiile din teacă, strigând un „Vivat” entuziast, ca în vremurile cele bune. Mergând printre rânduri, regina știa să suradă fermecător, să fie amicală cu acea artă minunată învățată de la autocrata ei mamă; fără să renunțe la orgoliul ei, ea era amabilă, politicoasă față de oamenii de jos – fără să-i umilească. De când n-a mai auzit „Trăiască regina!”... Trecea printre mese, cu copiii ei, stârnind printre ofițeri și aspri soldați acel extaz

al credinței pentru rege; simțea, în ora aceea, că ei erau gata să moară pentru dânsa, pentru tronul Franței. A băut și ea din vinul auriu al speranței.

Însă trâmbițașii revoluției vegheau. Ziarele patriotice vesteau că regina și curtea au tocmit ucigași ai poporului. I-au îmbătat pe soldați cu vin roșu, ca să verse apoi sângele roșu al cetățenilor. Ofițeri slugarnici au călcat cocarda tricoloră în picioare și au cântat cântece sub surâsul provocator al reginei. Parisul va fi invadat de regimente străine! La luptă, cetățeni! Adunați-vă, pentru lupta decisivă, voi, patrioților! Rataplan, rataplan, rataplan...

La 5 octombrie, izbucnește un mare tumult la Paris. În aparență spontan, el a fost organizat cu măiestrie de mâini politice, care l-au îndrumat în direcția voită. A fost o idee genială (demnă de un psiholog ca Choderlos de Laclos, care ducea campania de la Palais Royal pentru a-l ridica pe tron pe ducele de Orléans) aceea de-a alcătui o armată de femei, care să-l smulgă pe rege din Versailles. Bărbații pot fi priviți ca rebeli și împușcați de soldați disciplinați. Femeile au însă asupra soldaților o influență îndoielnică: în fața pieptului moale baioneta e trasă înapoi; afară de aceasta, e de presupus că un rege fricos și sentimental nu va da poruncă să se îndrepte tunurile asupra femeilor. Pentru a spori mânia poporului, proviziile pentru parizieni au fost reținute timp de două zile, prin uneltiri rămase necunoscute. Deci, repede la drum, cu femeile în primele rânduri.

În dimineața de 5 octombrie, o tânără doamnă (cu mâinile bogat inelate) intră într-un local de gardă și își însuși o tobă. În câteva clipe, femeile s-au adunat în jurul ei, cerând pâine. Mulțimea și tumultul sporeau. Bărbați deghizați s-au amestecat printre femei, îndreptându-le spre primărie. Într-o jumătate oră, mulțimea a fost înarmată; pistoale, sulite și chiar două tunuri. Dar și un conducător s-a găsit imediat, un anume Maillard, care făcu din masa haotică o armată, îndemnând-o să meargă la Versailles pentru a cere pâine – în realitate pentru a-l aduce pe rege la Paris. În ultima oră, La Fayette, comandantul gărzii naționale (un om bine

intenționat, cinstit, dar care apărea cu o oră înainte de evenimente) încercă să oprească marșul. Soldații nu l-au urmat. Nu-i rămase decât să încadreze cu garda națională armata de femei, mergând cu ele, pentru a da o aparență de legalitate revoltei fățișe. Bătrânul crai al libertății nu prea era mândru să urmeze pe calul său alb armata revoluționară; el încercă zadarnic să impună elementelor pasionate, dezlănțuite, rațiunea lui logică, temperată, calculată.

Până la miezul zilei, curtea nu știu nimic de primejdia ce înainta cu mii de capete. Ca de obicei, regele a pornit călare la vânătoare până în pădurea din Meudon. Regina s-a dus pe jos, singură, la Trianon. Ce era să facă în uriașul palat, pustiu de la Versailles, în vecinătatea căruia Adunarea Națională își ținea ședințele în care răsunau zilnic noi acuzații contra ei? E obosită de atâtea amărăciuni, de lupte, de oameni, de propria ei regalitate. Vrea să fie acum singură câteva ore, departe de politică, în parcul ruginiu sub soarele de octombrie. Să culeagă ultimele flori, să hrănească păsările și peștii aurii din micul lac. Apoi să se odihnească, după atâtea frământări, să nu facă nimic, singură, în rochie simplă, pe banca din grotă, simțind toamna propriei sale inimi cuprinsă de marea oboseală a naturii.

Așa ședea regina în „grotă iubirii” (cum i se spunea odată!), când văzu venind un paj cu o scrisoare. Ea merse în întâmpinarea lui. Ministrul Saint-Priest îi comunica marșul plebei spre Versailles și o ruga să se întoarcă la palat. Regina își luă repede pălăria, mantila și alergă cu pasul ei rămas tânăr, atât de iute încât probabil ea nu-și întoarse privirea spre micul Trianon și cătunul-jucărie orânduit cu atâta grijă, spre pajiștile și templul iubirii de pe colină – nepresimțind că le-ar fi văzut atunci pentru ultima oară...

La palat, nobili și miniștri sunt în mare agitație. Un servitor a adus zvonuri vagi despre marșul din Paris; celelalte ștafete au fost oprite pe drum de femei. Însă un călăreț sare de pe calul înspumat și urcă iute treptele de marmură: Fersen. La semnul primejdiei, acest prieten mereu gata de jertfă, a sărit pe șa și, în galop nebunesc, a depășit armata

femeilor („a celor opt mii de Judithe”, cum o numea patetic Desmoulin), pentru a fi alături de regină. În cele din urmă a sosit și regele la consiliu: a fost găsit în pădure, la Porte de Châtillon și deranjat în cea mai scumpă plăcere a lui. În jurnalul său a notat săracul rezultat al vânătoarei din aceea zi: „Întrerupt de evenimente”!

În zăpăceala generală s-a uitat să se oprească avangarda rebeliunii la podul de la Sèvres. Începu consiliul, prezidat de regele cu ochii fricoși. Mai sunt două ore: e timp pentru o hotărâre energică. Un ministru propune ca regele să pornească în fruntea dragonilor și regimentului flamand împotriva mulțimii dezordonate: numai apariția lui va provoca întoarcerea hoardei feminine. Cei mai prudenți propun ca regele și regina să părăsească imediat palatul, plecând la Rambouillet: astfel lovitura plănuită va cădea în gol... Însă regele ezita mereu: în loc să preîntâmpine evenimentele, le lăsa să vină.

Regina își mușca buzele, în mijlocul acestor sfătuitori: niciunul nu era un adevărat bărbat. Știa instinctiv că toți se temeau unul de altul și că toate violențele vor urma după prima vărsare de sânge: „Toată această revoluție nu e decât o urmare a fricii”... Dar cum își poate lua dânsa răspunderea pentru toți și toate? Jos așteaptă trăsurile pentru a duce la Rambouillet familia regală, pe miniștri și chiar Adunarea Națională, care a jurat să urmeze pe rege pretutindeni. Dar regele nu dă nicio poruncă. „Sire, dacă plecați mâine la Paris, coroana e pierdută”, spuse Saint-Priest. Însă Necker, îngrijorat mai mult de popularitatea lui decât de menținerea regalității, îl contrazise. Și regele balansa între păreri contradictorii... Discuția continuă, seara se apropie și jos, în ploaie, așteaptă echipajele... Deodată se aud, de-afară, sute de glasuri confuze. Cu fustele peste cap, ca să se apere de ploaia potopitoare, ele sunt acolo, îngrămădite în noapte. Sunt amazonele de la hale. Garda revoluției e la Versailles. E prea târziu...

Flămânde, tremurând de frig, udate până la os, cu ghetele pline de noroi, femeile se apropie. N-a fost o plimbare de plăcere. În cele șase ore de marș, abia și-au potolit stomacul,

luând cu asalt cârciumile. Glasurile lor sunt aspre, mânioase; ceea ce strigă ele e prea puțin amical pentru regină. Prima lor vizită e la Adunarea Națională, care ține ședință de dimineață; unii din membri nu se arată prea surprinși: aceștia sunt agenții ducelui de Orléans. La început, conform programului, femeile cer numai pâine: niciun cuvânt despre aducerea regelui la Paris! O delegație de șase femei e trimisă la palat, însoțită de președintele Mounier și de câțiva deputați. Lacheii deschid politicos ușile acestor modiste, vânzătoare de pește și nimfe de stradă; sunt conduse cu toate onorurile prin încăperi de marmură și aur, spre înalta nobilime cu sânge albastru. Printre deputații care însoțeau delegația, se afla un domn cu aparență jovială. Numele lui a dat însă acestei întâlniri cu regele o semnificație deosebită. Îl chema Doctor Guillotin, deputat din Paris. Printr-însul ghilotina și-a făcut, la 5 octombrie, prima vizită.

Regele primi delegația cu atâta amicală bunăvoință, încât fata care trebuia să vorbească în numele femeilor (o vânzătoare de flori la Palais Royal) se emoționează peste măsură și căzu în nesimțire. Fu înviorată cu mare grijă. Bunul părinte al poporului o îmbrățișă și promise femeilor încântate pâine și tot ce voiau; le puse la dispoziție trăsurile lui pentru întoarcere. Ațâțate însă de agenți secreți, femeile de-afară și-au primit delegația cu strigăte de mânie: s-a lăsat mințită și coruptă cu bani. Nu pentru goale făgăduieli au mers ele timp de șase ore în ploaie și în frig. Nu! vor rămâne aici până ce vor lua cu ele la Paris pe rege, regină și toată banda lor. Femeile năvălesc în Adunarea Națională, să doarmă acolo. În timp ce profesionistele, mai ales Théroigne de Méricourt, au pornit să câștige indulgența soldaților din regimentul flamand. Figuri suspecte, codași și pleșcari s-au strecurat printre insurgenți, pândind pe la grilajuri abia luminate de lanterne.

Sus, la palat, curtea nu s-a decis încă. Nu e mai bine să fugă? Dar cum vor trece grelele trăsurile prin mulțimea întărită? E prea târziu. În cele din urmă, la miezul nopții, La Fayette se anunță la rege, după ce vizită Adunarea Națională. Aplecându-se respectuos, el spuse: „Sire, am venit

și vreau să-mi risc viața pentru a salva pe Maiestatea voastră!” Nimeni nu-i mulțumește și cu atât mai puțin regina. Regele declară că nu pleacă; el nu se depărtează de Adunarea Națională. Și-a dat cuvântul. La Fayette și garda populară sunt acolo ca să-l apere. Deputații se duc acasă. Garda și insurgenții își caută adăpost în cazărmi și biserici, prin ganguri și pe scări. Ultimele lumini sunt stinse și, după ce a mai inspectat toate posturile, La Fayette – deși a făgăduit că va veghea asupra siguranței regelui – se duce să se culce, la patru dimineața, la Hotel de Noailles. Regele și regina se retrag în apartamentele lor – nebănuind că aceasta e ultima lor noapte la Versailles.

DRICUL MONARHIEI

Familia regală și păzitorii ei, aristocrații, s-au dus la culcare. Însă Revoluția e tânără, sângele ei cald fierbe de nerăbdare: ea așteaptă ziua și fapta. Pe străzi, ard focuri de tabără, în jurul cărora s-au adunat răsculații parizieni cari n-au mai găsit adăpost. De ce nu s-au întors la casele lor? Căci regele a acceptat și a făgăduit! O voință subterană a pus stăpânire pe aceste cetate. Uși se deschid pe furiș, umbre se strecoară ducând ordine secrete. La cinci dimineața, când palatul e cufundat în somn și întuneric, câteva grupuri, îndrumate de mâini nevăzute, ajung prin curtea capelei până la ferestrele palatului. Ce vor? Instigatorii lor rămân în umbră. Ducele de Orléans și contele de Provence, fratele regelui, știu pentru ce ei nu trebuie să fie astă-noapte în palatul regal. Deodată izbucnește o împușcătură (ca întotdeauna, e nevoie de o „provocare” pentru a stârni ciocnirea dorită). Și răsculații apar de pretutindeni, cu sutele, cu miile, înarmați cu sulite, securi și flinte – regimentele de femei și bărbații îmbrăcați în haine femeiești. Atacul are un țel precis: apartamentul reginei! Cum au găsit aceste femei de la halele Parisului, printre sutele de camere și zecile de scări, drumul cel drept? Câteva santinele încearcă să oprească năvala cetelor: sunt ucise cu cruzime; un bărbat uriaș, bărbos, decapitează pe loc cadavrele – și, în curând, capetele sângerânde joacă în vârful sulitelor.

Sacrificații și-au împlinit însă datoria. Strigătul lor de moarte a trezit palatul. Una din cele trei santinele a izbutit să fugă, rănită, strigând prin sonorele săli de marmură: „Salvați pe regină!” Într-adevăr, strigătul acesta a salvat-o. O cameristă se năpusti în camera reginei... Jos, ușile ferecate de soldații de gardă sunt zguduite de securi și drugi de fier.

Nu mai e timp. Maria Antoaneta, aruncându-și o rochie peste cămașă, un șal peste umeri, fuge, cu picioarele goale, cu ciorapii în mână, prin coridoarele lungi, prin marile anticamere, spre apartamentul regelui. Însă ușa e încuiată! Regina și cameristele lovesc desperate cu pumnii în ușă. Cinci minute lungi, nesfârșite, așteaptă regina la ușa încuiată, în timp ce în camerele apropiate năvălitorii devastau, răsturnând paturile, dulapurile. În sfârșit, un servitor auzi loviturile reginei și deschise; în același minut, guvernanta aduse pe Dauphin și fetița. Familia e unită în jurul regelui. Viața e salvată. Dar numai viața...

La Fayette, care n-ar fi trebuit să doarmă în noaptea aceasta, se trezește în cele din urmă și el. E poreclit în botjocură „Generalul Morfeu”. Își dă seama de urmările încrederii sale ușurate. Cu rugăminți, cu implorări, nu cu porunci autoritare, el scapă de măcel pe soldații de gardă și cu cele mai mari ostenele scoase din apartamente plebea înfuriată. Acum, în ceasul primejdiei, apar, proaspăt rași și pudrați, contele de Provence, fratele regelui și ducele de Orléans. E miraculos cum mulțimea le face loc, plină de respect! Consiliul de coroană poate începe! Dar la ce să se mai sfătuiască? Palatul e încleștat de miile de răzvrățiți, strâns din toate părțile ca o coajă de nucă. Nu e chip de fugă. Nici de tratative între învinși și învingători. Sub ferestre răsună strigătele norodului care cere, precum l-au îndemnat agenții cluburilor: „Regele la Paris!, Regele la Paris!” Geamurile vibrează sub aceste furtunoase glasuri anonime și, pe pereții palatului, tremură portretele strămoșilor regali.

La aceste strigăte poruncitoare, regele întrebă cu privirea pe La Fayette. Trebuia să asculte? La Fayette, zeu al poporului, lăsă ochii în jos. Regele mai spera într-o amânare; dar, ca să arunce îndată câteva fărâmituri mulțimii flămânde, el se decise să apară pe balcon... Și abia s-a arătat, că mulțimea îl aclamă; ea jubilează chiar când regele ei e învins. De ce n-ar jubila, când stăpânul ei, cu capul gol, o privește cu bunăvoință și se apleacă spre curtea unde doi din apărătorii săi au fost decapitați? Dar acestui om

flegmatic nu-i este greu niciun sacrificiu moral; dacă, prin această autoumilitare, poporul s-ar fi întors liniștit la Paris, probabil că regele ar fi pornit călare la vânătoare, ca să se despăgubească de pierderea de ieri. Însă poporul nu se mulțumește cu atât; în beția lui, vrea un vin mai arzător. Să apară și regina, mândra, țeapăna, sfidătoarea Austriacă! Și ea să-și plece capul sub jugul invizibil! Picioarele bat pământul, tot mai întărite; strigătele răsună tot mai sălbatice; „Regina, regina pe balcon!”

Palidă de mânie, mușcându-și buzele, Maria Antoaneta rămâne nemișcată. N-o reține teama de insulte, de pietre sau de vreo împușcătură – ci mândria ei ancestrală care nu s-a înclinat niciodată în fața nimănui. Toți o privesc jenați. Ferestrele vibrează de urlete, curând vor vâjâi pietrele aruncate. La Fayette i se adresează în cele din urmă: „Doamnă, e necesar, pentru ca poporul să se liniștească!” – „Atunci nu zăbovesc”, răspunse Maria Antoaneta. Își luă de mână cei doi copii – și cu capul înălțat, cu buzele strânse, ieși pe balcon. Nu ca să ceară îndurare – ci ca un soldat care pornește la atac, decisă să moară fără să clinească... Ea se arată, dar nu se apleacă. Această atitudine paralizează pe adversar. În cele două priviri: ale reginei și ale poporului, se întâlnesc două curente, două puteri contrare; timp de un minut, în piața uriașă, domnește tăcere mormântală. Nimeni nu știe cum se va sparge această încordare de uimire, de spaimă: printr-o împușcătură, printr-o grindină de strigăte și de pietre? Atunci, La Fayette, curajos în marile momente, se apropie de regină și, cavalește, se apleacă și îi sărută mâna.

Gestul acesta a spart încordarea. S-a întâmplat ceva uimitor: „Trăiască regina!” răsună din mii de piepturi. Același popor, care s-a arătat încântat de slăbiciunea regelui, jubilează și față de această mândră femeie, care nu i-a cerut favoarea prin niciun salut, prin niciun surâs silnic... Reîntoarsă în cameră, toți o felicită pe Maria Antoaneta, ca și cum ar fi trecut printr-o primejdie de moarte. Însă dezamăgita nu se lasă înșelată de târziile urale ale poporului. Cu lacrimi în ochi, ea spune doamnei Necker: „Știu că ne veți

sili, pe rege și pe mine, să mergem la Paris și veți purta în sulیțele voastre capetele soldaților noștri de gardă!”

Regina a simțit bine. Poporul nu se mai mulțumește cu o plecăciune. Pentru ce s-a pus în mișcare o mașină atât de uriașă, pentru ce au mers cu miile sub ploaia torențială? Murmure primejdioase răsună iarăși; garda națională destinată să apere, se arată gata să năvălească cu mulțimea asupra palatului. În sfârșit, curtea cedează. De pe balcon și prin ferestre sunt aruncate bilete pe care era scris că regele să se mute cu familia la Paris. Mai mult nu vroia poporul. Soldații depun armele, ofițerii se amestecă în popor; urale, îmbrățișări, dansuri; steagurile fâlfâie. Sulیțele cu capete sângerânde sunt trimise la Paris.

Pe la orele două după-amiază, marile porți aurite ale palatului sunt deschise. Într-o uriașă caleașcă trasă de șase cai se află regele, regina și întreaga familie. Pentru totdeauna ei părăsesc Versailles. Un mileniu de autocrație regală franceză s-a terminat.

Ieri a fost ploaie și vânt. Azi, la 6 octombrie, o zi strălucitoare salută izbânda revoluției. Lumină limpede de toamnă, cer sidefiu și nicio frunză nu e mișcată, ca și cum natura și-ar ține răsuflarea, să vadă acest spectacol rar în cursul veacurilor: poporul care readuce în Capitală pe regele și regina lui! Ce spectacol! Jumătate cortegiu mortuar, jumătate carnaval. Și ce nouă etichetă! Nici călăreți galonați înaintea caleștii, nici falconieri, nici soldați de gardă la dreapta și la stânga, nici nobilimea în mare ținută – ci un cortegiu dezordonat, murdar, în mijlocul căruia, ca o epavă, înaintează trista caleașcă. În frunte, merge garda națională, în uniforme uzate și nici măcar în ordine – ci braț la braț, cu pipa între dinți, răsând și cântând, fiecare cu o bucată de pâine în vârful baionetei. Femeile, călare pe tunuri, împărțind șaua cu dragonii Sau mergând pe jos, la braț cu muncitori și soldați, ca la joc. În urma lor, huruiau carele cu făină din depozitele regale, păzite de dragoni. Cavalcada tropăia înainte, înapoi în strigătele de veselie, aclamând

fanatic pe conducătoarea amazoanelor, Théroigne de Méricourt. Și, în caleașa cenușie, cu perdele pe jumătate lăsate, erau îngrămădiți slăbănogul urmaș al Regelui-Soare, Ludovic XVI și tragica fiică a Mariei Tereza, Maria Antoaneta cu copiii ei și guvernanta. După ei, în același jalnic huruit, veneau trăsurile cu prinții regali, curtenii, deputații, puținii prieteni rămași credincioși vechii monarhii.

Șase ore a durat acest cortegiul funerar de la Versailles la Paris. Pe tot parcursul curioșii priveau tăcuți, fără să mai fluture pălăriile. Fiecare vroia să vadă pe rege și pe regină în decăderea lor. Femeile strigau voioase: „Aducem înapoi pe brutar, pe brutăreasă și pe micul lor ucenic. Acum s-a terminat cu foametea!” Maria Antoaneta se ghemuia în colțul caleștii să nu vadă, să nu fie văzută, să nu audă strigătele urii și batjocurii. Poate că își amintea atunci de cortegiile triumfale de altădată sau de plecările voioase la baluri, la Operă, la supeuri, în cabrioletă, alături de favorita Polignac. Poate căuta atunci, printre soldații de gardă, pe unicul ei prieten, Fersen, care însoțea cortegiul, călare și deghizat. Poate că nu se mai gândea la nimic, covârșită de oboseală, în lentul huruit al roților ce-o purtau spre destinul ei...

La porțile Parisului, cortegiul e întâmpinat sărbătorește. La lumina torțelor, primarul Bailly slăvește ziua de 6 octombrie care a făcut din rege un supus al supușilor săi. „Ce frumoasă zi, spuse el cu emfază, când parizienii vor avea în orașul lor pe Maiestatea voastră și familia regală!” Regele, cu toată pielea lui de elefant, a simțit împunsătura. Replică scurt: „Sper, domnul meu, că prezența mea va aduce pacea, concordia și supunerea la legi!” Dar victimele epuizate nu se puteau odihni. Trebuiau să vină la primărie: tot Parisul vroia să-și vadă prada. Bailly transmise vorbele regelui: „Mă văd totdeauna cu plăcere și încredere în mijlocul locuitorilor bunului meu oraș Paris!” Dar uită să repete cuvântul „încredere”. Regina observă cu surprindere omisiunea acestui cuvânt, atât de important. Ea spuse tare că regele și-a exprimat și încrederea lui. „Auziți, domnii mei, – spuse Bailly cu promptitudine – e și mai bine decât aș fi spus eu însumi!”

În sfârșit, luminați de facle, condamnații la domiciliu forțat fură arătați la ferestre, pentru ca poporul să se convingă că nu sunt păpuși costumate, ci chiar regele și regina. De ce n-ar fi acum generos poporul victorios? Prelung răsună în piața Grevei: „Trăiască regele! Trăiască regina!” Fără pază militară ei sunt duși la Tuileries, să se odihnească și să mediteze la cumplita lor decadentă.

De 150 de ani, din vremea lui Ludovic XIV, curtea n-a mai locuit în vechea reședință regală. Camerele sunt goale, mobilele vraieste, lipsesc paturi și lămpi, ușile nu se închid și aerul rece suflă prin geamurile sparte. La rezezeală, se improvizează un lagăr de noapte pentru familia căzută acolo ca un meteor din cer. „Ce urât e aci, mamă!” spuse la intrare micul Dauphin, deprins cu strălucirea somptuoasă de la Versailles și Trianon. „Copilul meu, răspunse regina, aci a locuit Ludovic XIV și s-a simțit bine. Nu trebuie să fim mai pretențioși decât dânsul!” Placidul Ludovic XVI nu se plânse de incomodul adăpost. El căscă și spuse: „Fiecare să se aranjeze cum poate. În ce mă privește, sunt mulțumit”.

Însă Maria Antoaneta nu e mulțumită. Casa aceasta nu e decât o închisoare pentru dânsa. Și nu poate uita în ce mod înjositor a fost târâtă până aci.

CONȘTIINȚĂ DE SINE

În 1789, Revoluția nu e conștientă de propria ei putere. Totuși, uneori se sperie de îndrăzneala ei. Astfel, Adunarea Națională, burghezia, consilierii Parisului încă credincioși regalității, sunt înspăimântați de lovitura hoardelor de amazoane, care i-au predat pe regele dezarmat. De rușine, ei încearcă să acopere ilegalitatea actului brutal, să schimbe caracterul acestei strămutări „voluntare” a familiei regale. De fapt, ei acoperă cu frumoși trandafiri mormântul autorității regale, care a murit în ziua de 6 octombrie. Delegațiile se succed una după alta, pentru a-l asigura pe rege de credința lor. Parlamentul trimite treizeci de membri, de asemenea magistratura, Universitatea, Curtea de conturi, Consiliul de coroană. Primarul exprimă Mariei Antoaneta fericirea orașului pe care l-a ales ca reședință permanentă! La 20 octombrie, Adunarea Națională exprimă aceleași sentimente; la ferestre, masele populare se adună zilnic și strigă: „Trăiască regele! Trăiască regina!”

Însă Maria Antoaneta nu vrea să-și facă iluzii. Împreună cu regele, cu totul sub ascultarea ei, se opune cu îndărătnicie prostescă (deși omenește ar fi justificată) acestei trandafirii cocoloșiri a realității. Ea nu vroia și nici nu putea să uite cum a fost înjosită: soldați măcelăriți, palatul din Versailles devastat și acel cumplit „cortegiu funerar” spre Paris. Atunci, Adunarea Națională n-a mișcat un deget. E închisă acum la Tuileries – și toată lumea trebuie să afle cum au fost călcate sfintele drepturi ale unui monarh. Amândoi își accentuează înfrângerea: regele nu se mai duce la vânătoare, regina evită teatrele, nu apare în stradă și astfel ei pierd toate ocaziile de a redeveni populari la Paris. Această orgolioasă izolare e primejdioasă. Curtea recunoscându-se violentată,

dovedește poporului puterea lui. Nu poporul, nu Adunarea Națională au adâncit șanțurile despărțirii în jurul Tuileriilor, ci însuși regele și regina și-au încercuit libertatea, care nu le este însă cu totul contestată.

Deși considerată ca închisoare, curtea de la Tuileries trebuie să fie totuși regală. În uriașe care au fost aduse de la Versailles, mobilele și podoabele. Tâmplari și tapițeri lucrau cu febrilitate. Au venit și vechii funcționari ai curții; droaia de camerişti, lachei și vizitii a umplut atenansele. Livrele strălucesc iarăși, ceremonialul e reluat. Singura deosebire e că ușile nu mai sunt păzite de nobili soldați de gardă, ci de companiile de cetățeni ale lui La Fayette.

Familia regală ocupă puține camere din uriașele apartamente de la Tuileries și Louvre. Căci ea nu mai dădea serbări, baluri, redute, recepții. Și-a rezervat numai partea ce dă spre grădină (incendiată în 1870, în timpul Comunei, și nerefăcută de-atunci).

La primul etaj se afla apartamentul regelui, al surorilor, al copiilor și un mic salon. La parter, apartamentul reginei, cu o sală de primire, o sufragerie și o cameră de biliard. Aceste caturi, pe lângă vechea scară, au fost legate cu o mica scară zidită din nou: aceasta ducea din odăile reginei la acele ale regelui și Dauphinului; numai regina și guvernanta aveau cheia de la această ușă de comunicație familiară. E de observat că această împărțire a apartamentelor tindea la izolarea reginei de restul familiei. Așa a vrut dânsa. Să locuiască și să doarmă singură și, mai ales, să primească vizite fără ca vizitatorul să fie nevoit a trece pe scara principală. Această orânduire s-a dovedit avantajoasă: regina putea merge oricând la etajul de sus; ea nu putea fi surprinsă de slujitori, de spioni, de garda națională și nici chiar de rege. Chiar în „închisoare”, regina și-a păstrat „dezinvoltura”, libertatea ei personală.

Nu prea era o reședință plăcută, acest vechi castel cu lungi coridoare, abia luminate zi și noapte de fumegânde lămpi cu ulei, cu strâmte scări spiralate, cu odăi tixite de slujitori și de gărzi naționale. Familia regală ducea totuși o viață mai

liniștită, mai intimă și poate chiar mai comodă decât la Versailles. După micul dejun, regina își chema copiii, se ducea la liturghie și rămânea apoi singură în camera ei până la prânz. Juca apoi cu soțul ei o partidă de biliard (slabă compensație pentru un vânător). Se retrăgea iarăși (în timp ce regele citea sau dormea) în odăile ei, sau ținea sfat cu prietenii credincioși: Fersen, prințesa Lamballe. La cină, se aduna toată familia, mătușile, contele de Provence cu soția lui și câțiva intimi. La unsprezece, luminile erau stinse: fiecare se retrăgea în camera lui. Această viață regulată, mic-burgheză, nu cunoștea nicio pompă, nicio serbare. Nici bijuterii, nici modistele nu mai erau chemați. Regele trebuia să-și păstreze banii pentru scopuri mai importante: pentru serviciul politic secret și acel de corupție... Prin ferestre se vede grădina tomnatică. Timpul fuge repede. Înainte, mergea prea încet pentru vesela regină. Acum e liniște în jurul ei – și ea are pentru întâia oară răgaz să se gândească serios.

Într-adevăr, respinsă brutal spre ea însăși, Maria Antoaneta începe să se regăsească. Își dă seama că ușurința cu care soarta i-a dat totul, darurile vieții care au copleșit firea ei ușuratică, sprinteră și neglijentă – au sărăcit-o sufletește. Deprinsă prin nașterea și înalta ei situație să obțină orice și să nu se ostenească cu nimic, lăsându-se să trăiască precum vroia, i se păreau toate bune și drepte. Miniștrii gândeau, poporul lucra, bancherii plăteau pentru bunăstarea ei. Lua totul, fără să mulțumească măcar. Abia acum, la o răspântie a istoriei, când trebuie să-și salveze coroana, copiii și propria-i viață, ea caută într-însa puteri de rezistență și scoate la iveală rezerve nefolosite, de inteligență și tact. „Abia în nenorocire știi cine ești; acest frumos și înțelept proverb apare și în scrisorile ei. Sfaturile mamei, ale prietenilor n-au influențat mândria ei. Erau prea timpurii pentru ea. neștiutoarea. Suferința e prima, unica învățătoare a Mariei Antoaneta.

O epocă nouă începe o dată cu nefericirea în viața acestei femei. Însă nefericirea nu schimbă niciodată un caracter, nu scoate la iveală elemente noi – ci situații noi. Maria

Antoaneta n-a devenit dintr-odată inteligentă, activă, energică în acești ani ai ultimei lupte. Aceste calități au fost ținute în umbră de trândăvia ei sufletească, de copilăreasca ei cochetărie, de orgoliul exagerat. Ea s-a jucat cu viața – n-a luptat încă cu dânsa. Abia acum, după marile provocări, energiile ei s-au trezit. Ea gândește și cumpănește. Lucrează pentru că e nevoită să lucreze. Se înalță; soarta o silește să fie mare, să nu se lase strivită. La Tuileries a început o viață cu adevărat nouă. Ea, care timp de 20 de ani n-a citit cu atenție, până la sfârșit, un raport, o carte, și a scris la repezeală, în vârtejul jocului, sportului și modei – a făcut din masa ei de scris un birou, din camera ei un cabinet diplomatic. Tratează, în locul regelui, cu miniștri și ambasadori, supraveghează măsurile lor, redactează scrisori. Învață tehnica înțelegerilor secrete, pentru a se pune în legătură cu prietenii din străinătate; scrie cu cerneală simpatică și trimite vești printr-un sistem de cifre, în ziare și cutii de ciocolată. Fiecare cuvânt trebuie bine cântărit și tănuțit, căci spionii mișună peste tot. Face totul singură, fără secretar. Dacă e interceptată o singură scrisoare a ei, soțul și copiii sunt pierduți. Lucrează până la sleire, această femeie nedepinsă cu munca. „Sunt obosită de atâtea mângălituri”... „Nu mai văd ceea ce scriu”...

Schimbarea Mariei Antoaneta se vedește și prin faptul că a învățat să recunoască importanța sfaturilor cinstite și să distingă dintr-o privire împrejurările politice. Ea, care își reținea căscatul când primea pe încărunțitul ambasador Mercy, aprecia în cele din urmă pe acest bărbat cu multă experiență. „Sunt nerăbdătoare – scria dânsa acestui amic al mamei sale – să găsesc momentul de a vă revedea și vorbi liber”... La 35 de ani, ea a devenit conștientă de rostul ei; nu să triumfe lesnicios ca femeie frumoasă, cochetă și risipitoare, ci să vadă departe și să lucreze pentru chestiuni durabile, ca regină și ca fiică a Mariei Tereza. Mândria ei se întoarce acum spre misiunea de a fi mare în vremuri mari, să fie curajoasă, luptând pentru altceva decât pentru puterea și fericirea ei personală. Nu se mai gândește la fericire egoistă. „Datoria unui rege e să sufere pentru alții și noi o împlinim

bine. Se va recunoaște aceasta într-o zi”... Târziu și-a dat seama că ea e destinată să devină o figură istorică – și aceasta îi sporește puterile. Când un om e decis să se apropie de adâncimile personalității sale, se trezesc atunci forțele latente ale strămoșilor. Și în Maria Antoaneta cea slabă și ușuratică se deșteaptă străbunii Habsburgici. Vrea să fie „demnă de Maria Tereza”, curajoasă. Cuvântul „curaj” devine laitmotivul simfoniei sale tragice. „Nimic nu-i poate frânge curajul.” Când află că fratele ei Iosif a suportat până la sfârșit, cu hotărâtă bărbăție, cumplita lui agonie, ea se simte în chip profetic chemată spre aceeași soartă. „Îndrăznesc să spun că el a murit demn de mine”, scrie dânsa. E cuvântul cel mai conștient al vieții sale.

Această mândrie purtată ca un steag în fața lumii o costă pe Maria Antoaneta mai mult decât cred alții. – Căci, în adâncul ei, ea nu e o eroină născută pentru luptă aspră, ci o femeie dintre cele mai feminine, făcută pentru duioșie și dărnicie. Curajul ei e ca să dea altora curaj. Nu prea crede în zile mai bune. Abia întoarsă în camera ei, mândria îi scade: brațele atârnă obosite. Fersen o găsește mai totdeauna în lacrimi. Orele petrecute cu acest mult-iubit prieten, nu sunt pierdute în jocuri galante; el trebuie să se încordeze pentru a înlătura oboselile și melancolia acestei regine nefericite. Aceasta îl face s-o iubească mai mult. „Am văzut prea multe orori, prea mult sânge, ca să mai putem fi vreodată fericiți!” Ura o urmărește pe această dezarmată, care nu mai are alt apărător decât conștiința ei. „Aștept adevărata judecată din partea viitorului; aceasta mă ajută să suport suferințele.” Dar în unele ore de deznădejde, ea are o singură dorință: să se sfârșească totul mai repede. „De s-ar putea ca tot ce facem și suferim acum, să fie într-o zi cel puțin spre fericirea copiilor noștri! Aceasta e singura dorință ce mi-o pot încă permite!”

Numai gândul la copiii ei o poate face să scrie cuvântul „fericire”. Numai prin copiii ei ar fi și dânsa fericită. „Când sunt tare tristă, îmi aduc micuții aci”... „Sunt toată ziua singură și copiii mei sunt singura mea consolare”... Din patru, doi au murit de timpuriu. Și toată iubirea ei, pe care a

risipit-o altădată cu atâta ușurință, o concentrează asupra celor rămași. Dauphinul mai ales, îi face multă bucurie: e bine dezvoltat, vioi, deștept și drăgăstos. Dar elanurile și duioșiile au devenit și ele clarvăzătoare la această femeie mult încercată. Deși își adoră băiatul, nu-l răsfață. „Tandrețea noastră pentru acest copil trebuie să fie severă”, scrie ea guvernantei. „Să nu uităm că avem de educat într-însul un rege.” Când a predat pe fiul ei noii educatoare, doamna Tourzel (care a luat locul doamnei Polignac), regina i-a dat, ca introducere, o descriere psihologică în care se vădesc calități de observație rămase până atunci în stare latentă și un instinct sufletesc nebănuit. Cine compară acest document al mamei (care descrie în toate amănunțele firea copilului ei) cu scrisorile ei anterioare, abia poate crede că sunt scrise de una și aceeași mână – atât e departe Maria Antoaneta de cealaltă, care a fost odată fericită. Nefericirea își imprimă mai adânc pecetea ei în sufletele fragede, nepregătite. Caracterul ei, agitat și curgător ca apa, a căpătat acum contururi clare. „Când vei deveni în cele din urmă tu însăși?” o întreba mama ei de-atâtea ori. Acum, când s-au ivit primele fire albe la tâmpile. Maria Antoaneta a devenit în sfârșit ea însăși.

Această deplină schimbare se vădește și în unicul portret al reginei, executat în timpul cât a stat la Tuileries. Acest desen al unui pictor polonez, Kucharski, a rămas neterminat, din cauza fugii la Varennes. E totuși cel mai desăvârșit. În tablourile de paradă ale d-nei Vigée-Lebrun se vede grija de a se arăta privitorului, prin costume și decorațiuni costisitoare, că femeia pictată e regina Franței. Pălărie fastuoasă, cu splendide pene de struț, rochie de brocart scânteind de diamante, tron de catifea, alegorii mitologice... Însă în portretul lui Kucharski lipsesc toate aceste draperii și podoabe. O femeie încă frumoasă șade pe un scaun și privește visătoare. Pare puțin obosită. Nu poartă toaletă de gală, nici podoabe. Nu mai e timp pentru poze de comediană. Șade simplă, modestă. Părul are bucle naturale: nu mai e o coafură monumentală. Lucesc și primele fire argintii... Nu

mai e ținută studiată, care vrea să lase impresie falsă. Gura nu mai surâde, nici ochii. Un fel de lumină tomnatică, încă frumoasă – o blândă frumusețe maternă; e femeia între două vârste, nici tânără, nici bătrână – care nu mai dorește dar e încă dezirabilă. Așa visează această regină, în portretul neisprăvit – pe când în celelalte portrete se pare că, în toată splendoarea tinereții și frumuseții, ea s-a oprit o clipă în fața pictorului și a fugit, răpită de joc, de dans, de râsete, în vârtejul curții fastuoase. După mii de tablouri în care ea e zeificată, în rame scumpe de marmură și fildeș, această foaie neisprăvită a lui Kucharski ne arată în sfârșit un om – ne arată că această regină are și ceva care se numește suflet.

În lupta ei împotriva Revoluției, regina se bizuia pe un singur tovarăș: timpul. Numai răbdarea și tergiversările o puteau ajuta. Însă timpul, oportunist, se pune regulat de partea celor tari, părăsind pe cei cari au rămas inactivi. Revoluția înaintează, mii de partizani noi vin de la țară, din orașe, din armată. Noul club al iacobinilor e din ce în ce mai puternic. În cele din urmă, regele și regina își dau seama de primejdia izolării lor și caută aliați.

De mai multe ori i s-a oferit curții, cu vorbe acoperite, un aliat de seamă. Din septembrie, se știa la Tuileries că „leul Revoluției”, temutul și admiratul conte Mirabeau, conducător al Adunării Naționale, ar fi gata să primească hrană aurită din mâna regelui. Printr-un mijlocitor, el a făcut să se afle la palat că e mai mult de partea lui, decât contra lui. Pe atunci, curtea de la Versailles se mai credea stăpână pe situație și n-a prețuit cum se cuvine pe acest geniu al revoltei, care întrupa voința de libertate și a cărui putere de răsturnare se complăcea în anarhie, în haosul statului, căci haos era și în el însuși. Ceilalți membri ai Adunării erau profesori cumsecade, juriști cu bun simț, democrați cinstiți, care visau o nouă ordine ideală. Puterea vulcanică a lui Mirabeau, cât a zece bărbați, cerea furtună universală: îi trebuia o societate frământată, pentru că și viața lui morală, materială și familiară era frământată și tulbure. Pamfletele, aventurile galante, duelurile, scandalurile sale de până atunci erau ventile de ușurare a temperamentului său supraîncordat, pe

care nu l-au putut stăvili închisorile Franței. Acestui suflet sălbatic îi trebuia spațiu larg: era ca un taur furios, scăpat din grajdul strâmt în arena Revoluției, răsturnând totul în cale. Înfricoșată de glasul lui tunător, Adunarea Națională se plecă sub jugul său. Mirabeau, spirit puternic, mare scriitor, găsea repede formulele lapidare și limpezea legile cele mai grele. Cu patosul său înlănțuia voința Adunării și, dacă n-ar fi fost neîncrederea ei din cauza trecutului său tenebros, Adunarea franceză ar fi fost de la început unitară cu un singur conducător.

Dar acest stentor al libertății nu era el însuși liber. Era covârșit de datorii și legat de procese murdare. Un Mirabeau nu putea trăi și activa decât în risipă. Îi trebuiau fast, buzunare pline, ospățuri, secretari, femei, servitori, complici. Ca să-i meargă din plin și să fie liber în felul lui, el se ploconează și înaintea dușmanilor. A lui Necker și ducelui de Orléans, a fratelui regelui și în cele din urmă curții regale. Maria Antoaneta, care ura pe transfugii nobilimii, nu vroia să audă de „monstrul” a cărui favoare era de vânzare. „Sper – răspunse ea mijlocitorului, contele La Marck – că nu vom fi niciodată atât de nefericiți, încât să fim nevoiți să recurgem la suprema neplăcere de a căuta ajutorul unui Mirabeau!”

Însă cinci luni mai târziu, contele La Marck primește prin ambasadorul Mercy vestea că Regina e dispusă să trateze cu Mirabeau, cu „monstrul” – adică să-l cumpere! Acesta află cu lăcomie că Ludovic XVI a semnat patru creanțe de câte un sfert de milion Livre fiecare, care îi vor fi achitate la sfârșitul sesiunii Adunării Naționale – „cu condiția ca el să-mi facă servicii bune”, adaugă economistul și prevăzătorul rege. Abia și-a văzut datoriile anulate printr-o trăsătură de condei, Mirabeau (care avea să primească și câte șase mii livre lunar), se aruncă cu nemăsurată bucurie în vârtejul acțiunii, crezând că numai el poate salva în același timp revoluția, țara și regele. Cu buzunarele pline de bani, „leul Revoluției” și-a adus aminte că a fost totdeauna un înfocat regalist. La 10 mai, el a semnat chitanța propriei sale vânzări, obligându-se să-l servească pe rege „cu loialitate, cu zel și curaj”... „Voi

fi totdeauna ceea ce am fost: apărător al puterii monarhice în sensul stabilit de lege, și apostol al libertății în măsura încuviințată de puterea regală. Inima mea va urma steagul ce i-a fost deja indicat de rațiune!”

Ambele părți știau prea bine că acest contract nu e prea onorabil, ci un compromis dubios. S-a stabilit ca Mirabeau să nu apară personal la palat, ci să transmită în scris sfaturile sale către rege. Pentru stradă, Mirabeau avea să fie revoluționar, la Adunare avea să lucreze pentru cauza regelui. Trimețea monarhului scrisoare după scrisoare: știa că, de fapt, adresantul era regina. Spera că va fi înțeles de dânsa. „Regelui – scria el într-o notă – îi trebuie un singur om și acesta e soția lui... Ea n-ar putea trăi fără coroană; sunt sigur că ea nu-și poate păstra viața dacă nu-și păstrează și tronul.” Cu tridentul vorbelor, Mirabeau speră să potolească valurile tot așa de ușor pe cât le-a stârnit. Și, în orgoliul său exagerat, el se vede în același timp președinte al Adunării Naționale și prim-ministru al regelui și reginei. Se înșela. Maria Antoaneta nu-i acorda nicio încredere. Cu instinctul omului mijlociu, ea ura pe acel om demonic, ignorând marea amoralitate a acestui geniu. Bănuia numai primejdii și intrigi la acest tiran pasionat. Gândul ei secret era ca acest om să fie cât mai repede achitat și expedit. Însă Mirabeau a fost cumpărat cu bani scumpi, și trebuia să dea „sfaturi”, căci era deștept și dibaci. Sfaturile lui vor fi citite; acest agitator corupt va fi folosit pentru „cauza bună” în Adunarea Națională, pentru a corupe pe alții. Leul va urla la Adunare, dar la curte va fi purtat în laț. Așa gândea Maria Antoaneta, fără să acorde un pic de încredere acestui om primejdios.

După prima lună de miere, Mirabeau și-a dat seama că scrisorile sale merg la coșul regal, în loc să aprindă focul. Știa din experiență politică și din nenumărate aventuri cu femeile, că puterea lui rezidă mai mult în vorba decât în scrisul său. El electrizează direct, prin influență personală. Și îndemnă pe La Marck, mijlocitorul său, să solicite o convorbire cu regina. O singură audiență – și neîncrederea ei se va schimba în admirație. Când îl va cunoaște odată, nu se

va mai putea lipsi de dânsul! După multe ezitări, Maria Antoaneta se decise să-l primească pe Mirabeau, la 3 iulie, în castelul din Saint-Cloud.

Această întâlnire trebuia, firește, să fie secretă. Printr-o ironie a soartei, Mirabeau a avut parte de o scenă în grădină, la fel cu acea visată de înșelatul cardinal Rohan. Parcul de la Saint-Cloud avea boschete și colțuri discrete: aceasta o știa și Axel Fersen. Regina a ales parcul, ca să ție departe pe curioși. A fixat întâlnirea pe duminică, la ora opt dimineața, când curtea dormea încă și garda nu permitea vizite. Și, după ce a petrecut noaptea la sora lui din Passy, Mirabeau a pornit în zori spre Saint-Cloud, într-o trăsură, având ca vizitiu pe nepotul său, deghizat. A lăsat apoi trăsura într-un colț retras și, îndesându-și pălăria peste ochi, învăluit în manta, ca un conjurat, Mirabeau se furișă în parc printr-o poartă laterală, lăsată într-adins deschisă.

Curând, auzi pași ușori pe pietriș. Regina apăru singură. În clipa când vroi să se încline, Mirabeau observă pe chipul reginei o expresie de spaimă. Știa că fața lui de aristocrat plebeian, răvășită de patimi, ciupită de vărsat, violentă, cuprinsă de păr zbârlit, a provocat tuturor femeilor, la prima vedere, o groază care le făcea să dea înapoi. Dar puterea de Meduză a urâteniei, după primul efect de repulsie, știa să și atragă. Și spaima se schimba în admirație și, deseori, în pasiune sfâșietoare.

Ce-a vorbit regina cu Mirabeau, în acea oră, fără martori, a rămas o taină. Se știe numai că nu Mirabeau a supus voinței sale pe regină, ci regina pe Mirabeau. Prestanța ei sporită de nimbul regal, demnitatea ei naturală și înțelegerea pe care ea a vădit-o atunci cu hotărâre și energie, l-au subjugat pe Mirabeau, fire repede înflăcărată. Curajul lui se schimbă în simpatie. Când părăsi parcul, el apucă de braț pe nepotul său și-i spuse cu pasiunea lui specifică: „Ea e o femeie minunată, foarte distinsă și foarte nenorocită. Dar eu o voi salva!” Lui La Marck, el i-a spus: „Nimic nu mă va reține; prefer să mor decât să nu-mi țin promisiunea!”

Din partea reginei, nu e nicio mărturie despre această întâlnire. Niciun cuvânt de mulțumire sau de încredere. Nu i-

a scris un rând și nici n-a vrut să-l mai revadă pe Mirabeau. La această întâlnire n-a încheiat cu el un legământ, ci a primit asigurarea devotamentului său: i-a îngăduit numai să se jertfească pentru dânsa.

Dar Mirabeau a făcut două promisiuni. A jurat credință regelui și națiunii. Și a luptat în același timp pentru ambele partide. Niciodată, un politician n-a jucat cu mai multă măiestrie până la sfârșit acest primejdios rol dublu. Nu-i era totuși așa de ușor. Ținea cuvântări la Adunare și la cluburi, agita, parlamenta, primea vizite, citea, scria la prânz rapoarte și propuneri pentru Adunare și, seara, rapoarte secrete pentru rege. Trei, patru secretari nu pridideau să redea cuvintele lui rezezi, potopitoare. Nu-i era de ajuns. Vroia mai multă muncă, mai multă primejdie, mai multă răspundere și, în același timp, să trăiască, să petreacă. Ca un dansator pe sârmă, el își căuta echilibrul, la dreapta, la stânga; jongla cu extraordinară rezeziune în serviciul ambelor cauze și nimeni nu-l putea surprinde în dublul său joc. Era contra regelui? contra poporului? Probabil că, în unele clipe, nici el nu mai știa, posedat de propria lui pasiune. Această duplicitate nu putea totuși să dureze. Bănuielile ieșeau la iveală. Marat îl numește vândut, Fréron îl amenință. „Mai multă virtute și mai puțin talent” i se striga la Adunarea Națională. Îmbătat însă de lupta lui, neînfricoșat, el își etala noua lui bogăție, deși întreg Parisul cunoștea datoriile lui. Oamenii se întrebau cu mirare de unde are el mijloace să țină o casă princiară, să dea splendide banchete, să cumpere biblioteca lui Buffon, să acopere cu diamante cântărețe de la Operă și cocote. El însă înainta ca un stăpân al furtunii. Dacă îl ataca cineva, se năpustea cu măciuca mâniei sale, cu fulgerele ironiei sale, ca Samson asupra filistinilor. Înconjurat de suspiciuni, de prăpăstii, de primejdii mortale, el își simțea puterea uriașă: era în elementul său, în lupta cea adevărată, potrivită cu măsura lui. Puterea lui, ca flacăra înainte de a se stinge, pâlăpăia mai tare în aceste luni decisive. În sfârșit, geniul său și-a găsit misiunea supremă: să oprească inevitabilul, să înfrâneze destinul. S-a aruncat în

vâltoarea evenimentelor, cu toată făptura lui, singur împotriva milioaneilor de oameni, vroidnd să întoarcă înapoi uriașa roată a revoluției.

O atare luptă grandioasă pe două fronturi, pentru două cauze, depășea putința de înțelegere politică a unei naturi dintr-o bucată, ca aceea a Mariei Antoaneta. Cu cât era mai asaltată de rapoartele și sfaturile nebunești ale lui Mirabeau, cu atât judecata ei, în fond cumpătată, le respingea cu spaimă. El vroia să gonească pe diavolul cu ajutorul lui Belzebut, să distrugă revoluția prin excesul ei: anarhia. Să facă „politica *mai răului*”, ca și medicul care întrebuințează mijloace eroice ca să salveze pe bolnav. Să ațâțe mișcarea populară în așa fel, încât poporul însuși să gonească Adunarea Națională. Nu liniște și pace – ci, dimpotrivă, nedreptățile și nefericirile să fie sporite până la maximum, pentru ea să se ivească adâncă nevoie de ordine nouă. adică de restabilirea vechii ordini. Acesta era țelul lui Mirabeau, care nu se temea de războiul civil. Regina era însă înspăimântată de această nebunească urzire. „Patru dușmani înaintează în goană: birurile, bancruta, armata și iarna... Războiul civil e sigur și probabil necesar.” Cum putea să provoace el, în aceste momente un război civil? Regina numea acest plan „nebunesc de la început până la sfârșit”. Neîncrederea ei față de acest amoralist, nu mai putea fi reținută. Mirabeau încerca zadarnic să trezească, cu fulgerele lui, familia regală din letargie: aștepta ea, ca oile, până ce vor veni măcelarii? El știe că luptă zadarnic pentru această curte de mult inaptă pentru adevărata acțiune. Dar lupta e elementul lui. Chiar un om pierdut, luptă încă pentru o cauză pierdută. Într-un ultim apel el se adresează slabului rege, nefericitei regine. Chiar dacă el însuși va scăpa în naufragiul public, își va putea spune cu mândrie, în refugiul său, că și-a pregătit propria lui prăbușire pentru a salva pe toți. „Numai voi n-ați vrut!”

Într-adevăr, ei n-au vrut. *Biblia* interzice ca boul și calul să fie înhămați la același plug. Curtea, conservatoare, greoaie,

nu putea merge în pasul iute, înflăcărat al marelui tribun. Femeie din lumea veche, Maria Antoaneta nu înțelegea firea revoluționară a lui Mirabeau. Ea mergea în linie dreaptă. El juca totul pe o carte. Juca până în ultimă clipă, din plăcerea de a juca, de a risca, de a lupta. Dar și din mândrie, singur contra poporului, a Adunării și a curții – crezând că lucrează pentru binele tuturor! Mereu se năpustea în arenă, cu trupul hărțuit de patimi, cu sângele înfierbântat. Timp de opt luni – pentru rege și revoluție în același timp – până ce moartea s-a aruncat asupra lui. A ținut încă o cuvântare, a dictat până în ultimul moment secretarilor, s-a culcat în ultima noapte cu două cântărețe de la Operă – și puterea lui a fost brusc curmată... Mulțimea se adună în fața casei sale. Mai bate oare inima Revoluției? Trei sute de mii de oameni au urmat coșciugul spre Pantheon, unde Mirabeau avea să se odihnească de veci.

Jalnic cuvânt: „veșnicie” în aceste vremuri furtunatece! Când, după doi ani, s-au descoperit legăturile lui Mirabeau cu regele, trupul încă neputrezit cu totul fu smuls din mormânt și aruncat în groapa abatorului de vite.

La moartea lui Mirabeau, numai curtea a tăcut. Știa de ce tace. E prostească anecdota că regina ar fi plâns atunci. E mult mai probabil că a salutat moartea acestui complice cu un suspin de ușurare. Mirabeau a fost prea mare și deștept ca să asculte și să slujească. Curtea s-a temut de dânsul, cât a trăit. Îi era teamă și după moartea lui. În timp ce Mirabeau mai horcăia în patul său, un agent credincios al curții a fost trimis acasă la dânsul ca să sustragă repede din biroul lui scrisorile trădătoare, înțelegerea trebuia să rămână secretă: era rușinoasă și primejdioasă pentru amândoi, pentru curte și pentru Mirabeau. Cu moartea lui a dispărut însă singurul om care ar fi putut mijloci între monarh și popor. Acum, Maria Antoaneta și Revoluția stau față în față, una împotriva celeilalte.

FUGA E PREGĂTITĂ

Curtea e iarăși singură. Îi rămân două mijloace: să combată revoluția sau să capituleze. Ca întotdeauna, curtea alege între două hotărâri calea de mijloc, cea mai nefericită: fuga.

Mirabeau a emis la timp ideea că regele trebuie să evite restabilirea autorității sale, în starea de dezarmare în care se afla la Paris. Pentru a lupta bine, e nevoie de armată liberă și pământ ferm sub picioare. Mirabeau l-a sfătuit pe rege să nu dispară pe furiș: e contrar demnității sale. „Un rege nu fuge de poporul său.” Să plece la lumina zilei, la plimbare prin împrejurimi, unde să-l aștepte unul din regimentele sale credincioase și apoi, călare, în fruntea armatei sale, să trateze ca om liber cu Adunarea Națională. Un asemenea sfat se potrivește nehotărâtului Ludovic XVI, mai puțin ca oricui. El se sfătuiește, ezită mereu. Ține mai mult la comoditate decât la viața lui.

Acum, când Mirabeau e mort, Maria Antoaneta, obosită de zilnice înjosiri, reia cu energie această idee. Nu se sperie de primejdia fugii, ci numai de lipsa de demnitate legată de noțiunea evadării unei regine. Situația se înrăutățește zi cu zi. Nu mai e posibilă o alegere. Într-o scrisoare către ambasadorul Mercy, refugiat la Bruxelles, ea a examinat toate alternativele și încheie: „...văd însă din toate părțile lucruri atât de rele pentru noi, încât tot e mai bine, în căutarea unui mijloc de salvare, să mergem până la ultimele consecințe, decât să ne lăsăm nimiciți în totală inacțiune”... Mercy o îndemnă să nu mai întârzie, căci revoluția progresează zilnic în toate clasele și în curând nu va mai putea conta nici pe armată.

Afară de revoluție, amenința o altă primejdie. Prinții

francezi, contele d'Artois, Condé și ceilalți emigranți, eroi proști dar fanfaroni gălăgioși, zăngăneau săbiile în jurul graniței. Unelteau în toate țările, mascând penibila lor situație de transfugi, făcând pe curajoșii câtă vreme nu mai erau în primejdie. Umblau de la o curte la alta, ațâțând împotriva Franței pe regi și împărați, fără să se gândească cât de mult îngreunează situația regelui și reginei prin goalele lor demonstrații. „El (d'Artois) nu se gândește cât de mult primejduiește pe rege și pe sora mea cu planurile și încercările sale”, scria împăratul Leopold II al Austriei. Acești mari eroi refugiați la Koblenz și Turin, duceau o viață somptuoasă și se arătau setoși de sângele iacobinilor. Cu mare greutate, Maria Antoaneta îi putea împiedica să săvârșească prostiile cele mai grosolane. Și lor trebuia să li se taie aripile. Regele trebuie să fie liber, ca să înfrâneze ambele primejdii: cea a ultra-revoluționarilor din Paris și cea a ultrareacționarilor de peste graniță. Regele trebuie să fie liber – și în acest scop a fost aleasă o cale indirectă, cea mai penibilă: fuga.

Realizarea fugii e în mâinile reginei, însă ea încredințează pregătirile practice aceluia în care se încrede pe deplin: lui Fersen. Acel care i-a spus: „Trăiesc numai ca să vă servesc”, și-a luat o sarcină pe care o poartă cu toate puterile sale, cu riscul vieții sale. Greutățile sunt nemăsurate. Palatul e păzit de garda națională, aproape fiecare servitor e un spion. Pentru ea să străbată orașul, atât de străin și inamic familiei regale, trebuiesc luate cele mai prudente măsuri – iar pentru a străbate țara e nevoie de înțelegere chiar cu conducătorul trupelor, generalul Bouillé. Acesta trebuia să trimeată câteva detașamente de cavalerie la jumătatea drumului, până la forțul Montmédy, aproape de Châlons, pentru a apăra trăsura regelui în cazul unei recunoașteri sau urmăriri. Pentru a justifica aceste mișcări de trupe în regiunea de la frontieră, s-a luat înțelegere (desigur, în cea mai mare taină) cu guvernul austriac, ca să trimeată un corp de armată la graniță. Mai era nevoie de mari sume de bani; regele și regina nu mai aveau mijloace. Încercările de a împrumuta câteva milioane

de la frați și de la ceilalți prinți din Anglia, Spania, Neapole sau de la bancherul curții, n-au izbutit. Fersen, micul gentilom străin, avea să se îngrijească și de aceasta.

Fersen lucra cu pasiune: cu zece mâini, cu zece capete dar cu o singură inimă plină de devotament. Se sfătua ore întregi cu regina, asupra tuturor amănuntelor. Ținea corespondența cu prinți străini, cu generalul Bouillé, alegea oameni de încredere, care duceau și aduceau scrisorile. Comandă trăsura pe numele lui, își procură pașapoarte false, adună bani; se împrumută, punând gaj propria lui avere, cu câte 300.000 livre la o doamnă suedeză și una rusă – și chiar cu trei mii livre de la propriul său intendent. Bucată cu bucată, aducea la Tuileries costumele necesare. Schimba în bani diamantele reginei. Zi și noapte, el scria, trata, plănua, călătorea, în continuă încordare și primejdie – căci o singură trădare din partea unui complice, un cuvânt, o scrisoare interceptată ar putea năruți totul. Însă, tăcut erou între culise, el lucra cu dibăcie și curaj, făcându-și datoria cu pasiune, într-o mare dramă istorică.

Regele ezita, amâna încă, sperând într-un eveniment care l-ar scuti de o evadare atât de penibilă. Zadarnic. Trăsura e comandată, banii adunați, tratativele cu generalul Bouillé puse la punct. Mai trebuia un motiv oficial, o justificare morală a acestei fugi nu prea cavalereste. Să se arate în fața lumii că regele și regina n-au fugit de frică, ci că Teroarea i-a silit la aceasta. Ca să aibă acest pretext, regele a anunțat Adunării Naționale și Primăriei că vrea să petreacă săptămâna Paștilor la Saint-Cloud, Și, precum a dorit curtea, presa iacobină a început să dea alarma: curtea vrea să meargă la Saint-Cloud ca să primească absoluțiunea de la un preot care n-a depus jurământul, dar acolo mai e primejdia ca regele să fugă cu familia lui. Articolele ațâțătoare au avut efect. La 19 aprilie, când regele vroia să se urce în trăsura de paradă, s-a adunat o mulțime uriașă, armatele lui Marat și ale cluburilor, pentru a împiedica plecarea.

Tocmai acest scandal public doreau regina și sfătuitoarii ei. Să vadă toată lumea că Ludovic XVI al Franței nu are nici

măcar libertatea să plece cu trăsura prin împrejurimi, ca să respire aer curat. Toată familia regală s-a așezat în mod demonstrativ în trăsură și aștepta. Însă mulțimea și garda națională s-au îngrămădit înaintea porților. În sfârșit, a sosit același „salvator”, La Fayette, care porunci, în calitate de comandant al gărzii, ca drumul regelui să fie liber. Nimeni nu-l asculta. Până și primarul i-a răs în față. N-a fost lăsat nici să vorbească poporului. Anarhia era fățișă. Familia regală aștepta în trăsură, sub vacarmul și batjocura mulțimii. Regina era mulțumită: vedea cum apostolul libertății, favoritul poporului, La Fayette, e hulit și de norod. Nu s-a amestecat în acest conflict dintre cele două puteri. S-a făcut dovada că nici garda națională nu mai are autoritate și că plebea poate insulta nepedepsită familia regală. Regele are deci dreptul moral de a fugi... După o așteptare de două ore și un sfert, regele porunci să se readucă trăsura în grajd, declarând că renunță să plece la Saint-Cloud. Mulțimea și-a schimbat brusc dispoziția: entuziasmată de triumful ei, ea aclamă perechea regală. Chiar garda națională a schimbat frontul: era gata să apere pe regină, însă regina, știind ce înseamnă această apărare, răspunse tare: „Da, pe aceasta contăm. Însă veți recunoaște acum că noi nu suntem liberi!” A vorbit gărzii, de fapt a vorbit către întreaga Europă.

După aceste manifestări publice, fuga era justificată, în noaptea acelei zile, ar fi fost de ajuns două trăsuri simple, ușoare: una pentru rege și fiul său, cealaltă pentru regină și fetița ei, poate și pentru doamna Elisabeta. Nimeni n-ar fi remarcat aceste cabriolete comune și familia ar fi ajuns cu bine la graniță. Dovadă, plecarea în același timp a fratelui regelui, contele de Provence, căruia nu i s-a întâmplat nimic.

Dar, nici la un deget de moarte, nici în cea mai primejdioasă plecare, familia regală n-a renunțat la etichetă! Prima greșeală: s-a decis ca toată familia regală, cinci persoane, să plece într-o singură trăsură! Ba mai trebuia să ia loc și a șasea persoană, doamna Tourzel, care a jurat doar că va urma oriunde pe Dauphin! Această a doua greșeală, îngreuna trăsura și micșora iuțeala fugii, când fiecare minută

era atât de prețioasă! A treia greșeală: regina nu se putea servi singură; trebuia să ia, în a doua trăsură, două cameriste. Cu vizitii și cu îndrumători de încredere, cu Fersen și vizitiul său – cortegiul cuprindea 14 persoane. Pentru o fugă secretă, nici nu se putea mai bine! Greșelile erau nenumărate. De pildă, trebuiau luate și toalete, pentru ca regina să apară în gară la Montmédy, nu în costum de voiaj: un cufăr nou, sclipitor, a fost pus peste trăsură, îngreunând-o și mai mult... Ceea ce trebuia să fie o evadare, a devenit o expediție pompoasă.

Desigur, într-o călătorie de 24 de ore, regele și regina trebuiau să stea comod. Noua trăsură comandată era largă, bine arcuită, dată cu lac, bogat împodobită: ca să trezească curiozitatea tuturor, la fiecare pas, la fiecare schimbare a cailor. Fersen – oricât era de prudent, era și iubitul reginei: vroia ca Maria Antoaneta să călătorească plăcut, cât mai luxos și mai frumos! Trăsura comandată era o mică corabie pe roate, având loc pentru familia regală, guvernanta și chiar pentru garderobă, alimente, tacâmuri de argint. Nu lipsea nici oala pentru micile și marile trebuințe, inevitabile și la regi. S-a aranjat și pivniță de vinuri pentru cunoscuta sete a monarhului. Interiorul trăsurii a fost tapetat cu damasc. Nu mai lipsea decât stema cu crinul regal pe portieră! La un echipaj atât de luxos și de greu, trebuiau cel puțin opt și chiar doisprezece cai, ceea ce înseamnă că schimbarea lor la poștă va cere jumătate oră – adică patru-cinci ore de întârziere într-o fugă plină de primejdii. Pentru a despăgubi pe soldații de gardă, de viță nobilă, care aveau să însoțească familia deghizați ca servitori, ei au fost îmbrăcați în livrele noi, scânteind de fireturi – contrastând cu costumele modeste ale regelui și reginei.

Singura scuză a atâtor greșeli e că nu există niciun precedent în istoria Franței, cu privire la fuga unui rege. Ceremonialul era stabilit pentru toate împrejurările: botez, încoronare, vânătoare, bal, recepții, în toate amănunțele. Se știa ce haine și ce ghete se poartă la liturghie, la joc sau la vânătoare. Dar nu existau prescripțiuni asupra felului cum un rege și o regină trebuie să fugă din palatul străbunilor. În

asemenea caz, inițiativa momentului găsește soluția cea bună. Lumea de la curte nu avea însă simțul realităților. Din clipa când un rege al Franței a îmbrăcat livreaa unui servitor ca să fugă – el nu mai putea fi stăpân pe soarta sa.

După atâtea târăgăniri, ziua fugii a fost fixată la 19 Iunie. Era și timpul, căci toată urzeala atât de migălos făurită, s-ar putea destrăma la prima destăinuire. Ca o pocnitură de bici, răsună, printre atâtea șoapte, articolul lui Marat care denunța un complot pentru răpirea regelui în Olanda. El apela la parizieni să vegheze, să oprească între zidurile orașului pe rege și Dauphin, să închidă pe regină și restul familiei. O singură zi pierdută poate fi fatală întregii națiuni... Profetie demnă de acest om politic cu vederi clare. Numai că „pierderea unei singure zi” ar fi fatală regelui și reginei – nu națiunii. În ultimul moment, când planul lui Fersen a fost pus la punct în cele mai mici amănunte, după o muncă supraomenească, și când toți oamenii de încredere se aflau la locul indicat pentru ca fuga să decurgă în toată taina – tocmai atunci regina dădu un contra-ordin. Una din cameristele ei era suspectă; avea legături cu un revoluționar. A doua zi, la 20 Iulie, ea urma să fie liberă. Trebuia deci să se aștepte plecarea ei. Deci, încă o amânare de 24 ore – contra-ordin către general, ordin de descălecare către husari, o nouă încordare nervoasă a istovitului Fersen și, pentru regină, o neliniște abia stăpânită. O zi mai primejdioasă ca oricând. Ca să evite o trădare, regina a condus pe copiii și cumnata ei Elisabeta într-o grădină de distracții la Tivoli. La întoarcere, ea a dat comandantului, cu suveranitatea ei obișnuită, ordine pentru a doua zi. Emoția ei era bine ascunsă; cât despre apaticul rege, nici urmă de neliniște. Seara, la ora opt, regina s-a retras în camera ei, și a concediat cameristele. Copiii sunt culcați și, la cină, toată familia s-a adunat în marele salon, ca de obicei. Numai un ochi deosebit de atent ar fi putut observa că regina s-a uitat de câteva ori la ceas, ca și cum ar fi obosită. În realitate, ea n-a fost niciodată mai trează, mai încordată, gata să înfrunte destinul, ca în noaptea aceea.

FUGA LA VARENNES

În seara de 20 Iunie 1791 nimeni nu putea bănui că pregătește ceva la Tuileries. După cină, cameristele și lacheii s-au retras. În marele salon se aflau ca de obicei: regele, contele de Provence și ceilalți membri ai familiei: conversau, jucau cărți. Nu e deloc nefiresc ca regina să se ridice cam pe la ora zece și să părăsească salonul: poate că are de scris sau să se îngrijească de ceva. Nimeni n-o urmează. Coridorul e pustiu. Maria Antoaneta se oprește, își reține respirația și ascultă pasul apăsător al gărzii. Fuge apoi spre camera fiicei sale; bate ușor în ușă: prințesa se trezește și cheamă speriată pe guvernantă, d-na Brunier care ține locul alteia. Aceasta, uimită, nu cutează să se opună poruncii reginei: să îmbrace repede copila. Între timp regina l-a trezit și pe Dauphin. Mama îi șopti: „Trezește-te, vino cu noi. Plecăm la o fortăreață unde sunt mulți soldați”. Prințul, somnoros, cere sabia și uniforma lui, căci vrea să fie și el cu soldații. Dar „repede, repede, că plecăm”, porunci regina primei guvernante, d-na de Tourzel care era demult la curent cu secretul; sub pretext că merg la bal mascat, eca deghiză pe prinț în fetiță. Ambii copii au fost conduși jos, în camera reginei. Acolo îi aștepta o veselă surpriză. Când regina deschise dulapul din perete, ieși de-acolo un ofițer de gardă, un domn de Malden, pregătit în acest scop de neobositul Fersen. Toți patru au pornit repede spre ieșirea nepăzită.

În curtea slab luminată, se afla un lung șir de trăsurii. Vizitii și lacheii se învârteau alene sau vorbeau cu soldații din garda națională, care și-au pus de o parte armele grele, în această blândă seară de vară. Regina deschise ușa: nicio clipă nu și-a pierdut siguranța de sine. Din umbra trăsurii se desprinde un bărbat deghizat ca vizitiu; fără un cuvânt, ia de

mână pe Dauphin: e Fersen, care a pregătit poștalionul, a deghizat în curieri trei oameni din corpul de gardă, postându-i la locul potrivit. În cursul zilei, el s-a costumat de patru-cinci ori, a străbătut Parisul, când deghizat, când în hainele obișnuite, a pus totul în ordine – și a consolat, după-amiază, pe regina înlăcrimată. Acum își riscă viața; conduce pe Dauphinul Franței. Nu vrea altă răsplată decât privirea recunoscătoare a iubitei care i-a încredințat copiii.

Regina se întoarce cu pași ușori în salon, ca și cum ar fi expediat o scrisoare, și reluă conversația, cu aparentă nepăsare – în timp ce Fersen străbătu cu bine piața cea mare într-o trăsură de modă veche, cu copiii cari au readormit repede. Cu altă trăsură, au fost trimise la Claye două camerele ale reginei. Pe la ora 11, contele de Provence și soția lui care aveau să fugă și ei în aceeași seară, părăsesc palatul ca de obicei. Regina și doamna Elisabeta se retrag în camerele lor. Ca să evite bănuielile, regina se lăsă dezbrăcată de cameristă, comandă pentru a doua zi trăsura de plimbare. La ora 11 ½, nelipsita vizită a lui La Fayette la rege trebuie să fie terminată; regina porunci să se stingă luminile: semn ca servitoarea să se retragă. Abia a ieșit camerista ei, că regina sări din pat și se îmbracă la repezeală cu o rochie de mătase cenușie și o pălărie neagră cu voal violet sub care nu putea fi recunoscută. Coborî încet scara cea mică: la ușă o aștepta un om de încredere. Străbătu întunecata piață Carrousel, însă deodată se iviră lumini. Tocmai atunci La Fayette făcea inspecție: trăsura lui urmată de călăreți și purtători de facile trecu atât de aproape de regină, care se ascunse repede în umbra unei porți boltite, încât roțile ar fi putut s-o atingă. Nimeni n-a observat-o. Câțiva pași încă, și ajunse la trăsura de piață în care se afla tot ce iubea mai mult în lume: Fersen și copiii ei.

Mai greu a fost pentru rege. Trebui să îndure întâi vizita serală a lui La Fayette, care se prelungi peste măsură, încât și unui om apatic ca regele îi fu greu să stea liniștit: se ridica mereu de pe scaun și privea pe fereastră. La 11 ½, când plecă incomodul musafir, Ludovic XVI se duse în camera de culcare. Luptă ultimă, cu eticheta care îl păzea cu prea mare

grijă. După un străvechi obicei, cameristul trebuie să doarmă în camera regelui, legat cu un șnur de încheietura mâinii: era de-ajuns o smucitură a regelui ca să fie trezit. Acum, Ludovic XVI trebuie să scape de cameristul său. Se lăsă dezbrăcat ca de obicei se pune în pat și trage ambele aripi ale baldachinului, ca și cum ar vrea să doarmă... În realitate, așteptă momentul când servitorul trece în cabinetul vecin, să se dezbrace. Atunci – scenă demnă de un Beaumarchais – regele sări din pat, lăsând baldachinul închis și trece, desculț, în haină de noapte, în camera alăturată, a fiului său deja plecat. Acolo erau pregătite o haină simplă, o perucă ordinară și – rușine! – o pălărie de lacheu. Între timp, servitorul se întoarse tiptil în camera de culcare a regelui; abia respirând, ca să nu-și trezească stăpânul pe care-l credea dormind sub baldachin – și legă capătul șnurului de mâna lui. Regele, în cămașă, coborî scara, purtând pe braț haina, peruca și pălăria. Jos, în dulapul din perete, îl aștepta domnul de Malden, costumat în soldat de gardă. În pardesiu verzui, cu pălăria de lacheu pe nobilu-i cap, regele străbătu curtea pustie a palatului... Nerecunoscut de garda nu prea trează, el fu lăsat să treacă... Cu aceasta, partea cea mai grea pare împlinită. Toată familia e adunată în trăsură. Fersen, deghizat ca vizitiu, se urcă pe capră și conduce prin Paris pe regele costumat ca lacheu și familia lui.

Gentilomul Fersen era deprins să fie condus de vizitii, nu să conducă el o trăsură prin nesfârșitul labirint al marelui oraș. În loc să iasă drept din oraș, el avu primejdioasa prevedere să se mai abată prin strada Montignon, pentru ca să fie sigur de plecarea mării trăsurii. Abia la ora două – cu o ireparabilă întârziere de două ore – el conduse spre poarta orașului prețioasa încărcătură.

Trăsura cea mare trebuia să aștepte în dosul barierei vamale. Nu se afla acolo! Iarăși timp pierdut, până ce ea fu descoperită, cu lumini scăzute, cu patru cai înhămați. Trăsura de piață se îndreptă spre somptuosul echipagiu, în care familia regală va putea urca fără să-și murdărească ghetele în noroiul din străzile franceze! La două jumătate

dimineța porniră în sfârșit! Fersen biciuia bine caii. În jumătate de oră sosiră la Bondy, unde îi aștepta un ofițer, de gardă, cu opt cai de poștă, odihniți. Aci trebuia să se despartă. Nu-i era plăcut reginei să se despartă de singurul om de încredere, însă regele a declarat că nu vrea să fie condus mai departe de Fersen. Nu se știe din ce motive. Ca să nu se arate credincioșilor săi cu prietenul cel mai intim al soției sale? Fersen a notat doar atât: „el n-a vrut”. Însă despărțirea va fi de scurtă durată... Zorile unei zile calde se vestesc. Fersen încalecă și, pentru ca să înșele pe poștașii străini, strigă înadins, tare: „Călătorie bună, doamnă de Korff!”

În trapul celor opt cai, fastuoasa trăsură se legăna pe șosea. Toți sunt bine dispuși; copiii s-au deșteptat; regele e vesel. Râd de numele fals ce și l-au dat. D-na Tourzel trece drept distinsa d-nă de Korff, regina e guvernanta copiilor și se numește d-na Rochet, regele cu pălărie de lacheu e intendentul Durand, d-na Elisabeta e cameristă, Dauphinul e schimbat în fetiță. În trăsură comodă, familia se simte mai liberă decât în palatul împânzit de o sută de lachei și șase sute de gărzi naționale. Curând se vestește amicul nedespărțit al regelui: apetitul! Proviiziile sunt scoase la iveală; se mănâncă în servicii de argint. Oase de pasăre și sticle golite de vin zboară pe fereastră. Nu sunt uitați nici bravii soldați de gardă. Copiii se joacă, încântați de aventură, regina vorbește cu toți și regele profită de acest prilej ca să-și cunoască țara, urmărind pe hartă parcursul, sat după sat. Toți au sentimentul siguranței. La prima schimbare a cailor, la șase dimineța, cetățenii mai sunt în pat; nimeni nu cere pașaportul baronesei Korff. Să treacă cu bine și marele oraș Châlons; la patru mile mai departe de acest ultim obstacol, la Pont-de-Somme-Vesle, îi așteaptă trupele credincioase de cavalerie, sub comanda tânărului duce de Choiseul.

Au ajuns la Châlons, la patru după-amiază. Nu din răutate s-au adunat atâția oameni la haltă. Ei vreau doar să afle de la poștalion noutăți din Paris, să predea o scrisoare, ori un pachetel pentru halta următoare, să mai trâncănească nițel în acest oraș plictisitor. Și, ce frumoasă trăsură!

Specialiștii o examinează cu atenție și respect: e nou-nouță, neobișnuit de distinsă, tapetată cu damasc, minunat orânduită, splendid acoperită. Desigur, e a unor nobili emigranți. Ar fi curioși să-i vadă, să vorbească cu ei. Dar de ce, în această caldă și frumoasă zi, cele șase persoane rămân în trăsură, în loc să coboare, ca să-și mai dezmoștească picioarele și să bea un pahar de vin rece? De ce stau acești lachei galonați, țepeni, solemni, ca și cum ar fi ceva deosebit? Un murmur trecu din gură în gură; cineva șopti ceva la urechea șefului de poștă, care lăsă însă trăsura să plece mai departe. După o jumătate de oră, se vorbea în tot orașul că regele și familia lui au trecut prin Châlons.

Ei însă nu știau și nu bănuiau nimic. Cu toată oboseala, erau mulțumiți, căci Choiseul îi aștepta cu husarii lui la stația următoare. Acolo se va termina cu deghizarea, vor rupe pașapoartele false, vor arunca pălăria de lacheu. Se va striga iarăși: „Vive le Roi! Vive la Reine!” Nerăbdătoare, doamna Elisabeta se aplecă pe fereastră, curierii își duc mâna în fața soarelui ce apune, ca să vadă de departe săbiile lucitoare ale husarilor. Nimic! Numai un călăreț, un ofițer de gardă trimis în întâmpinare.

— Unde e Choiseul?

— Plecat.

— Și ceilalți husari?

— Niciun om nu e aici!

Buna dispoziție s-a evaporat. Nu mai miroase a bine. Și pe deasupra e întuneric, e noapte: neprielnic să plece printre străini, în necunoscut. Însă un fugar nu se poate întoarce, nici să stea pe loc. Mai departe, mai departe. Regina îi consolează. Dacă nu sunt aci husarii, vor găsi pe dragoni la Sainte-Ménéhould, cu două ore mai departe. Două ore mai lungi decât toată ziua. Dar nici acolo nu e vreo escortă! Cavaleriștii au așteptat îndelung, s-au înfundat prin cârciumi, au făcut atâta gălăgie, că au trezit populația. În sfârșit, comandantul, greșit informat, a socotit că e mai bine să-i scoată pe soldați departe de oraș, rămânând el singur în așteptare. Pentru cetățenii orașului, sosirea pomposului echipaj, urmat de o cabrioletă cu doi cai, era o nouă taină,

după dragonii care au venit și au plecat fără să știe de ce. Și ce poștalion! În distinse livrele! Și cu ce adânc respect comandantul dragonilor salută pe înalții oaspeți! A ținut mâna la capelă cât timp a vorbit... Șeful poștei, Drouet, membru al clubului iacobin, înfocat republican, îi luă la ochi. Musai să fie niște înalți aristocrați, niște nobile canalii cari trebuie să intereseze de aproape pe frunțașii lui. În taină, el dădu poruncă poștalionilor săi să nu alerge prea repede cu misterioșii pasageri.

Însă abia după zece minute de la plecarea trăsurii cu somnoroșii călători, se răspândi ca și la Châlons zvonul că familia regală se afla în trăsură. A adus cineva vestea, sau poporul a simțit-o instinctiv? Comandantul și-a dat seama de primejdie și a vrut să pornească în galop cu escorta. Era prea târziu. Populația protesta cu vehemență și dragonii, bine înfierbântați de vin, au fraternizat cu poporul. În larma și zăpăceala generală, un singur om luă o hotărâre: șeful poștei, Drouet, bun călăreț din timp de război, porni în galop, însoțit de un camarad, pe drumul cel mai scurt spre Varennes. Acolo va putea sta de vorbă mai pe îndelete cu misterioșii pasageri – și dacă e și regele printre ei, atunci să-l păzească Dumnezeu! Ca și în atâtea alte împrejurări, o singură acțiune energică a unui singur om hotărât, a schimbat și de astă dată istoria lumii.

Între timp, uriașa trăsură regală înainta spre Varennes... Sunt toți obosiți, după 24 ore de călătorie, înghesuiți sub acoperișul încins de soare. Copiii dorm demult, regele a strâns cărțile de joc, regina tace. Încă o oră și vor fi sub escortă sigură. Însă, la locul unde trebuiau schimbați caii, aproape de orașul Varennes, nu era niciun cal! Căutări prin întuneric, bătăi în ferestre, răspunsuri neprietenești. Cei doi ofițeri cari aveau ordin să aștepte acolo, au fost convinși de palavragiul și zănaticul Léonard (coaforul reginei, căruia s-a făcut greșeala să i se dea și lui un rol în această fugă) că regele nu mai vine! Ofițerii s-au dus la culcare; somnul acesta i-a fost regelui tot așa de fatal ca și somnul lui La Fayette la 6 octombrie anul trecut. Trăsura a pornit iarăși;

poate că la Varennes vor putea fi schimbați caii obosiți. Însă, sub poarta boltită, câțiva tineri săriră asupra înaintașului, poruncind să oprească. Într-o clipă, echipajul fu înconjurat de o bandă de băieți. Drouet, sosit cu zece minute înainte, scoase din paturi și din hanuri tot tineretul revoluționar din Varennes. „Pașapoartele!” ceru cineva. „Suntem grăbiți” răspunse o voce feminină din trăsură. Era a reginei, „Madame Rochet”, care își păstra energia în momentele primejdioase. Dar împotrivirea nu ajută la nimic. Au trebuit să meargă la hanul cel mai apropiat, numit – ce cumplită ironie! – „La marele Monarh”. Acolo se afla și primarul, de felul lui mămular, cu nume savuros: „Sauce”. În sinea lui devotat regelui și temându-se să se bage într-o afacere proastă, primarul cercetă la rezezeală pașapoartele și spuse: „În regulă”. Din partea lui, ar lăsa trăsura să pornească mai departe, însă Drouet lovi în masă și strigă: „E regele și familia lui; dacă îi lași să plece în țară străină, vei fi vinovat de înaltă trădare!” Amenințarea îl pătrunse până la oase pe bravul tată de familie. Clopotul de alarmă începu să răsune; luminile pâlpâiau la toate ferestrele. Orașul s-a trezit. În jurul trăsurii s-a adunat mulțimea, tot mai numeroasă; nu mai poate fi vorba de plecare fără violență; caii n-au fost schimbați. Ca să iasă din încurcătură, istețul primar-mămular declară că e prea târziu pentru a pleca mai departe: doamna baroneasă de Korff și însoțitorii ei ar putea să înnopteze în casa lui. „Până dimineața, lucrurile se vor limpezi, în bine sau în rău, și eu voi scăpa de răspunderea ce mi-a căzut pe cap” – așa gândea șiretul. Regina primi invitația: nu avea ceva mai bun de făcut. Spera că, în două-trei ore, vor sosi Choiseul sau generalul Bouillé. Ludovic XVI intră în casă, cu falsa sa perucă, și primul său act regal fu să ceară o sticlă de vin și o bucată de brânză. E regele? e regina? se întrebau în șoapte bătrânele femei și țărani sosiți în fugă. Căci e așa de departe un orașel francez de inaccesibila curte regală! Niciunul din acești supuși n-a văzut chipul regelui altfel decât pe monede. A trebuit să se trimeată un curier la un nobil din partea locului, pentru a se stabili în mod hotărât dacă acest călător e numai lacheul unei baronese Korff sau e Ludovic XVI, prea-

creștinul rege al Franței și Navarei.

Pentru prima oară, la 21 iunie 1791, în al 36-lea an al vieții sale și în al 17-lea an de domnie, Maria Antoaneta intră în casa unui cetățean francez. A trecut întâi prin prăvălia negustorului; mirosea a ulei rânced, mezeluri uscate și condimente tari. Pe o îngustă scară scârțâitoare, au urcat la etaj regele, adică domnul necunoscut cu perucă falsă, și așa-numita guvernantă a baronesei Korff. Două camere joase, sărace, murdare. La ușă a fost postată garda, cu mult deosebită de acea sclipitoare de la Versailles: doi țărani cu furca în mână. Toată familia regală și cele două cameriste s-au adunat în strâmta încăpere. Copiii, morți de oboseală, au fost puși în pat și au adormit îndată, păziți de doamna de Tourzel. Regina s-a așezat pe un scaun; și-a tras peste față vălul violet: nimeni să nu poată spune că a văzut mânia și amărăciunea ei. Numai regele s-a și instalat ca la el acasă, stând liniștit la masă și tăindu-și cu un cuțit bucăți mari de brânză. Nimeni nu scotea un cuvânt.

În cele din urmă, se auziră tropot de copite în stradă și sute de strigăte sălbatice: „Husarii! husarii!” Choiseul, indus și el în eroare de știri false, a sosit totuși. Își făcu drum cu câteva lovituri de sabie și își adună soldații în jurul casei. Husarii germani nu înțelegeau cuvântarea lui; au prins numai două cuvinte în germană: „Der König und die Königin”. Au ascultat și au șarjat mulțimea, eliberând pentru un moment trăsura încercuită. Ducele de Choiseul urcă repede scara și dădu raportul. E gata să elibereze și șapte cai. Regele, regina și suita lor să coboare în mijlocul trupei și să plece imediat, înainte de a se aduna garda națională din împrejurimi. Ofițerul se aplecă adânc: „Maiestate aștept ordinele voastre”.

Însă regele nu era omul care să dea porunci și să ia hotărâri rezezi. Oare Choiseul poate garanta că, răzbătând prin mulțime, nu va atinge vreun glonte pe soția, pe sora sau pe copiii săi? Nu e oare preferabil să se aștepte până ce vor fi adunați și dragonii împrăștiați prin cârciumi? Cu astfel de ezitări s-a pierdut un timp prețios. Revoluția, tână generație, nu aștepta pe scaune de paie, ca familia regală.

Treziți de clopote de alarmă, milițienii din sate, garda națională, s-au adunat în număr mare și au baricadat străzile. Soldații, ținuți pe șa și hărțuiți fără rost timp de 24 de ore, s-au lăsat atrași de vin și au fraternizat cu populația. Ca într-o presimțire generală a orelor decisive, țăranii și lucrătorii din împrejurimi se îndreptau spre Varennes; până și femeii bătrâne au pornit cu cărjele lor ca să-l vadă odată pe rege și, dacă e într-adevăr regele, să nu-l lase să plece dintre zidurile lor. Toate încercările de a înhăma caii odihniți, au fost zădărnice. „La Paris! sau tragem, îl împușcăm în trăsura lui!” răsunau glasuri sălbatice în tumultul general dominat de clopotele de alarmă. Nouă senzație în această dramatică noapte: o altă trăsură a sosit din Paris cu doi din comisarii pe care Adunarea Națională i-a trimis în toate direcțiile prin țară, pentru a opri pe rege. Cei doi trimiși au fost primiți cu urale nesfârșite. Răspunderea a fost luată de pe umerii acestor brutari, cismari, croitori și măcelari din orașelul Varennes. Trimișii Adunării Naționale sunt aci: e singura autoritate pe care o recunoaște poporul. În cortegiul triumfal cei doi comisari sunt conduși la casa istetului mămular Sauce – la rege. Noaptea înfricoșătoare a trecut. E ora 6 jumătate dimineața.

Unul din cei doi trimiși, Romeuf, e prea puțin vesel de misiunea lui. Ca aghiotant al lui La Fayette, în serviciul de gardă la Tuileries pe lângă rege, el a fost câștigat de cordialitatea și bunăvoința Mariei Antoaneta. Și regele i-a vorbit prietenește câteodată. În sinea lui, acest aghiotant avea o singură dorință: să-i salveze pe amândoi. Dar fatalitatea a vrut ca al doilea trimis, Bayon, să fie un credincios revoluționar. Romeuf încercă să găsească un mijloc de tergiversare, pentru ca regele să poată scăpa, însă Bayon îi stătea în spate și, în cele din urmă, plin de înfricoșare, fu nevoit să prezinte reginei decretul Adunării Naționale care ordonă oprirea familiei regale. Maria Antoaneta, nu-și putu stăpâni uimirea: „Ce? Dumneata, domnule? Nu, la aceasta nu m-aș fi așteptat!” Foarte încurcat, Romeuf răspunse că tot Parisul e agitat, că interesul statului cere întoarcerea regelui. Enervată, regina

presimți ceva rău în aceste explicații încurcate. În sfârșit, regele ceru decretul și îl citi: Adunarea Națională a ridicat drepturile lui și orice curier care va ajunge familia regală trebuie să ia toate măsurile pentru împiedicarea călătoriei. Cuvintele: fugă, oprire cu forța, arestare, sunt dibaci ocolite. Decretul acesta e însă prima dovadă oficială că regele nu e liber, ci supus voinței Adunării Naționale.

„Nu mai există un rege al Franței”, spuse Ludovic XVI cu glas somnoros, ca și cum chestiunea aceasta nu l-ar mai privi pe dânsul și, distrat, puse decretul pe patul în care dormeau copiii. Maria Antoaneta se ridică deodată: când mândria ei e atinsă, când cinstea ei e amenințată, ea știe să fie demnă și energică. Ea mototoli decretul Adunării care îndrăznește să dispună de ea și de familia ei, și îl aruncă la pământ: „Nu vreau ca foaia aceasta să murdărească pe copiii mei”.

Cu spaimă priviră micii funcționari această izbucnire. Ca să evite o scenă, Choiseul ridică repede foaia de hârtie. Toți au încremenit: regele, de această îndrăzneală a soției sale; trimișii, de penibila lor situație. În cele din urmă regele face o propunere, în aparență de renunțare, în realitate cu alt scop. Să fie lăsat să se odihnească două-trei ore, apoi se întoarce la Paris. Copiii sunt tare oboșiți de o călătorie atât de lungă; trebuie să mai doarmă... Romeuf înțelese îndată ce vroia regele. În două ore, va sosi cavaleria lui Bouillé, urmată de infanterie și tunuri. El nu ridică nicio obiecțiune: ceru doar ca regele să dea poruncă pentru oprirea călătoriei. Ceea ce și făcu. Însă celălalt comisar, observă, îndată jocul. La cursa regelui, el întinse altă cursă. Se prefăcu că e de acord, coborî domol scara și, când mulțimea îl înconjură și îl întrebă ce s-a hotărât, el oftă cu smerenie: „Ah, ei nu vreau să plece... Bouillé e aproape, ei îl așteaptă”. Aceste cuvinte au fost ca untdelemnul peste foc. Nu! să nu mai fie înșelați! „La Paris!” Ferestrele vibrau în larma imensă. Magistrații, între cari și nefericitul primar-mămular Sauce, stăruiau față de rege să plece, altfel nu-i pot garanta nicio siguranță. Husarii sunt paralizați în mijlocul mulțimii sau sunt de partea ei, trăsura e trasă la scară pentru a evita vreo nouă întârziere. Atunci

începu acel joc umilitor, pentru a câștiga câteva sferturi de oră. Bouillé trebuie să fie aproape și regalitatea poate fi salvată... Chiar regina a fost nevoită să se plece: să se roage pentru întâia oară în viața ei. Ceru ajutor de la nevasta primarului. Însă sărmanei femei îi era frică pentru soțul ei. Plângând, femeia îi spuse că e nevoită să refuze ospitalitatea unui rege, unei regine a Franței... Are și ea copii și nenorocitul ei soț își riscă viața, pentru că l-a ajutat pe rege să ardă câteva hârtii secrete. Ezitări, amânări – dar timpul trecea și husarii lui Bouillé nu se arătau. În sfârșit, regele declară că e gata, însă (ce comedie penibilă!) ar vrea să mai mănânce ceva. Desigur, așa ceva nu se poate refuza unui rege! Repede, i se aduse de mâncare, numai să nu întârzie iarăși. Regele luă câteva îmbucături, regina însă dădu cu dispreț farfuria la o parte. Acum nu mai e niciun pretext. Când familia se află la ușă, gata de plecare, una din cameriste, doamna Neuveville, căzu jos, în crampe simulate. Regina declară cu mărinimie că nu-și părăsește camerista. Nu pleacă până ce nu e adus un medic. Dar și medicul sosi înainte de trupele lui Bouillé. Simulanta a fost potolită cu câteva picături. Trista comedie s-a terminat. Regele suspină și păși cel dintâi pe scară, urmat de regina sprijinită de brațul lui Choiseul. Ea presimte ce înseamnă această întoarcere. Dar nici în toiul acestor griji, ea nu-l uită pe prietenul ei. A întrebat pe Choiseul despre dânsul, îndată ce a sosit. Dacă l-ar fi avut lângă dânsa pe acest adevărat bărbat, ar fi îndurat și acest calvar; e greu să rămâi tare între slăbănogi și nehotărâți.

Familia regală urcă în trăsură care porni în vacarmul furtunos al mulțimii. Șase mii de oameni o înconjurau. Mânia și teama lor s-au schimbat în triumf. În cântece revoluționare, încercuită de armata proletară, epava monarhiei fu urnită din colțul unde s-a înămolit... Însă după 20 minute, se înălțară nori de praf pe șoseaua ce duce la Varennes. Din cealaltă parte a orașului sosiră în cele din urmă escadroanele de cavalerie. Dacă husarii lui Bouillé ar fi sosit cu o jumătate oră înainte, sau dacă regele ar fi rezistat încă o jumătate oră, el ar fi fost în mijlocul armatei și

mulțimea care jubila ar fi fost risipită. Aflând că regele a cedat fără curaj, Bouillé își retrase trupele. De ce să verse sânge, fără folos? Știa și dânsul că soarta monarhiei e pecetluită de slăbiciunea regelui. Ludovic XVI și Maria Antoaneta nu mai sunt monarhi ai Franței...

ÎNTOARCERE

Drumul de la Paris la Varennes a durat 20 de ore. Întoarcerea avea să dureze trei zile. Picătură cu picătură, regele și regina trebuiau să golească până la fund potirul înjosirii lor. Zdrobiți de oboseală, după două nopți nedormite, ei stăteau în trăsura încinsă ca un cuptor de soarele de iunie. Cămașa regelui era atât de murdară de sudoare, încât el a trebuit să împrumute alta de la un soldat. Aerul mirosea a praf fierbinte; o escortă tot mai mare însoțea trista întoarcere, în batjocuri înverșunate. Față de strigătele și vorbele grosolane aruncate asupra prizonierilor regali, aducerea lor de la Versailles la Paris în octombrie trecut pare ca o sărbătoare. Mai bine să închidă ferestrele și să rabde de sete și arsură în acest cazan pe roate, decât să fie răniți de privirile pline de ură și de cuvintele insultătoare din jurul lor. Fețele nefericiților călători par date cu făină cenușie, ochii sunt înroșiți de praf și de nesomn. Trebuie totuși să ridice uneori perdelele, căci la fiecare stație primarul se simte obligat să țină regelui o cuvântare plină de învățăminte – iar regele trebuia să dea asigurări că n-a avut intenția să părăsească Franța. Regina își păstra mai bine ținuta. Când, la o stație, li s-a adus ceva ca să-și potolească foamea și când poporul striga să se dea perdelele la o parte, regina s-a împotrivit energic. Abia după un sfert de oră, fără să aibă aerul că ascultă de-o poruncă, ea deschise singură fereastra, aruncă afară oasele de pasăre și spuse tare: „Ținuta trebuie păstrată până la sfârșit!”

În sfârșit, o licărire de speranță. Seara, popas la Châlons. Primarul îi aștepta lângă un arc de triumf din piatră, ridicat – ironie a istoriei – în urmă cu 21 ani, în cinstea Mariei Antoaneta, când a sosit în Franța în uralele entuziaste ale

poporului. Pe frontispiciu e gravat: „Perstet aeterna ut amor”. Acest monument să dureze veșnic, ca și iubirea noastră. Iubirea e însă mai trecătoare decât marmura. Reginei îi pare un vis vremea când a trecut sub acest arc, primită de nobilime și când vinul țâșnea din fântâni în cinstea ei. Acum, se așteaptă în cazul cel mai bun la o rece, compătimitoare politeță. Trudiții călători pot dormi, își pot schimba hainele – însă mâine dimineață își vor continua calea pătimirii lor sub soarele dușmănos. Cu cât se apropiau de Paris, cu atât era mai ostilă populația. „Așa se întâmplă în călătorie”, răspuse un funcționar când regele ceru un burete umed, ca să-și ștergă fața de praf și murdărie. Iar când regina, la un scurt popas, urcă iar treptele trăsुरii, o străpunse, ca o mușcătură de șarpe, glasul unei femei: „Urcă, micuțo, în curând vei avea de urcat alte trepte!” Un nobil care a salutată-o, fu smuls de pe cal și doborât cu pistoale și cuțite. Regele și regina s-au convins că nebunia revoluționară n-a cuprins numai Parisul, ci a înflorit pe toate ogoarele Franței. Nu mai au putere să resimtă totul: oboseala i-a făcut nesimțitori. Zăceau istoviți în trăsura, indiferenți față de soarta lor... În cele din urmă, sosiră curieri care vestiră că trei membri ai Adunării Naționale vin în întâmpinarea familiei regale, ca să-i ocrotească drumul. Viața ei e salvată – dar numai atât.

Trăsura fu oprită pe șosea. Trei deputați: regalistul Maubourg, avocatul burghez Barnave și iacobinul Pétion veniră în întâmpinare. Regina deschise portiera. „Ah, domnilor, zise ea întinzându-le mâna, aveți grijă să nu se întâmple nicio nenorocire, să nu fie jefuiți oamenii care ne-au însoțit, ci viața lor să fie păzită!” Tactul ei fără greș a găsit îndată în marile momente linia justă: o regină nu trebuie să se roage pentru a fi apărată ea însuși, ci numai pentru acei care au servit-o cu credință.

Prestanța energică a reginei a dezarmat de la început atitudinea protectoare a trimișilor. Chiar Pétion, iacobinul, a fost nevoit să recunoască în însemnările sale impresia puternică a cuvintelor reginei. Ceru gălăgioșilor să tacă și propuse regelui ca doi dintre trimișii Adunării să ia loc în

trăsură, pentru a apăra de primejdii, prin prezenta lor, familia regală, Doamna de Tourzel și doamna Elisabeta ar putea trece în cealaltă trăsură. Regele obiectă că ar fi loc pentru toți. Astfel, Barnave se așează între rege și regină care luă pe Dauphin pe genunchii ei. Pétion se așează între d-nele Elisabeta și de Tourzel, care o ținea pe prințesă. Înghesuți unul în altul, reprezentanții monarhiei și acei ai poporului călătoreau în aceeași trăsură: niciodată familia regală și deputații Adunării Naționale n-au fost mai aproape unii de alții ca în acele ore.

Ceea ce s-a întâmplat în trăsură, era pe cât de neașteptat pe atât de firesc. Între cei doi poli: familia regală și reprezentanții Adunării, se vădi de la început hotărârea de a-și păstra în mod strict autoritatea unul față de celălalt. Maria Antoaneta nu deschise gura: privea țintă înaintea celor doi păzitori ai ei, care nu trebuiau să creadă că regina le solicită ceva. Deputații nu vroiau cu niciun preț să schimbe politețea în umilă supunere: trebuiau să dea regelui o lecție; membrii Adunării Naționale sunt oameni liberi, neînfrânți: ei țin fruntea sus, nu se încovoie ca niște curteni.

Pétion, iacobinul, porni la atac. Vroi să arate mândrei regine că o poate readuce la realitate. Spuse că e precis informat: familia regală s-a urcat în apropiere de palat într-o trăsură de piață obișnuită, condusă de un suedez, cu numele de... Ca și cum nu-și putea aminti numele, Pétion întrebă pe regină cum îl cheamă pe suedez. Întrebare vicleană, ca o lovitură de pumnal otrăvit: în prezența regelui, el o întrebă pe regină despre amantul ei! Maria Antoaneta însă pară lovitura: „Nu obișnuiesc să mă interesez de numele vizitivilor mei!” Spațiul îngust al trăsurii era plin de încordare și animozitate.

Un mic episod destinse penibila situație. Micul prinț se dădu jos de pe genunchii mamei. Cei doi domni străini treziră curiozitatea lui. Apucă cu degetele mititele un nasture de alamă de la uniforma lui Barnave și silabisi inscripția: „Vivre libre ou mourir”. Aceasta înveseli mult pe comisari: viitorul rege al Franței a aflat în acest mod ideea conducătoare a Revoluției! Convorbirea începu să se

înfiripeze. Cele două partide începură să se cunoască mai bine, din moment ce erau așa de aproape, Pétion, micul burghez revoluționar și Barnave, tânăr avocat de provincie, credeau că „tiranii” sunt inabordabili, îngâmfați, proști și obraznici ca și lingușitorii lor curteni. Cu uimire, ei observă manierele firești, simple ale familiei regale. Pétion trebui să noteze simplitatea și familiaritatea ei plăcută: nicio înfumurare regală, ci ușurință, o bonomie casnică. Regina o numea „surioara mea” pe doamna Elisabeta, aceasta îi spunea regelui „frate”. Prințisorul sărea pe genunchii reginei, se juca cu mica prințesă și regele îi privea cu mulțumire. Revoluționarii erau mirați: copiii regali se joacă la fel ca și copiii lor de-acasă. Începură să se simtă jenați în hainele lor, mai elegante decât ale regelui cu lenjeria murdară. Antagonismul de la început, slăbi. Când regele bău, îi oferii lui Pétion propriul său pahar. Spre stupoarea iacobinului, când Dauphinul își exprimă o mică nevoie, însuși regele Franței îl descheie pe fiul său la pantaloni și ținu vasul de argint. „Tiranii aceștia sunt deci oameni la fel cu noi”, recunoscă îndârjitul revoluționar... – Tot așa de surprinsă fu și regina. Acești „scelerați”, acești „monștri” de la Adunarea Națională sunt oameni amabili, corecți. Nu sunt mojici, nici lacomi de sânge; convorbirea cu dânșii e mult mai interesantă decât cu contele d’Artois și tovarășii lui. După trei ore de călătorie, cele două tabere cari vroiau să se impună una alteia, au ajuns să se apropie între ele omeneste. Regina aducea în discuție probleme politice, pentru a arăta revoluționarilor că în cercul ei nu sunt oameni atât de răuvoitori și de mărginiți la minte, precum se scrie în ziare. La rândul lor, cei doi deputați au explicat reginei că nu trebuie să confunde Adunarea Națională cu strigătele aprige ale lui Marat. Când veni vorba de Republică, Pétion se exprimă cu prudență. Se vădi astfel că aerul regal zăpăcește și pe cei mai energici revoluționari. Însemnările lui Pétion arată cât de mult se poate prosti un bărbat vanitos în apropierea unei Maiestăți. Evident, după trei nopți și trei zile cumplit de agitate, toată familia era istovită de oboseală. Doamna Elisabeta, fără să-și dea seama, a adormit și s-a

sprijinit de vecinul ei, Pétion. Entuziasmat, prostul și-a închipuit că a făcut o cucerire galantă. El a descris amănunțit privirile și gesturile doamnei Elisabeta, senzațiile lui lângă acel trup cald de femeie... „Ochii ei se umeziră și în melancolia lor era amestecată un fel de voluptate. Se poate să mă înșel, formele aparent ale nefericirii sunt lesne confundate cu acele ale plăcerii, însă cred că, dacă am fi fost singuri, ea ar fi lunecat în brațele mele și s-ar fi dat cu totul impulsurilor naturii”.

Mai serioasă decât această ridicolă fantezie erotică a „frumosului Pétion”, e influența farmecului primejdios al reginei asupra vecinului ei, Barnave, Foarte tânăr, proaspăt avocat venit din provincie la Paris, acest revoluționar idealist se simți fermecat că o regină a Franței s-a lăsat lămurită de dânsul asupra principiilor Revoluției și a ideilor amicilor săi de la club. Își închipuia acest înflăcărat avocat că are prilej să insufle reginei atenție și respect pentru sfintele principii sau cel puțin s-o câștige pentru ideile constituționale. Această femeie, cunoscută pentru superficialitatea ei, îl asculta cu atenție, cu o înfățișare plină de înțelegere și obiectiile ei erau atât de inteligente! Cu amabilitatea-i austriacă, cu aparenta pricepere și chiar împărtășire a expunerilor lui, ea l-a atras sub vraja ei pe naivul tânăr. Barnave simțea cu uimire că acestei nobile femei i s-a făcut o nedreptate. Ea vrea numai binele și, dacă cineva i-ar da îndrumări bune, totul s-ar putea îndrepta în Franța! Regina îl făcu să înțeleagă că ea caută un atare sfătuitor și că i-ar mulțumi dacă el îi va da și în viitor lămuriri atât de judicioase. Da! aceasta ar fi neașteptata lui misiune: să arate poporului adevăratele ei dorinți, să dovedească Adunării Naționale puritatea sentimentelor ei democratice. În lungi convorbiri, în timpul popasului la palatul episcopal, din Meaux, regina a știut să-l câștige într-atât pe Barnave cu gentilețea ei, încât el i se puse cu totul la dispoziție. Astfel, din fuga la Varennes, regina s-a întors cu un mare succes politic. În timp ce ceilalți dormeau, mâncau, asudau ori tăceau în închisoarea pe roate, ea a obținut o ultimă victorie pentru cauza regală.

A treia și ultima zi a călătoriei a fost cea mai cumplită. Fără milă, soarele dogorea de dimineață și în trăsura prea plină, prăfuită și încinsă ca un cuptor, cei opt călători așteptau zadarnic umbra unui nor, o clipă de răcoare. Când au ajuns la Paris, în loc să treacă prin Porte St. Denis spre palatul lor, familia regală a fost nevoită să facă, în galera ei pe patru roate, un mare ocol prin lungile bulevarde, căci sute de mii de curioși voiau să-i vadă pe prizonieri. Niciun strigăt nu răsună pe tot parcursul în cinstea regelui și reginei, niciun cuvânt de hulă, căci s-a vestit prin afișe că oricine va saluta pe rege va cădea sub disprețul public, iar cine va defăima pe prizonierii națiunii va căpăta o strașnică chelfâneală. În schimb, urale nesfârșite salutau trăsura ce venea în urma celei regale: acolo ședea mândrul Drouet, șeful poștei, istețul vânător care a urmărit cu înverșunare vânatul regal și l-a readus la bârlog.

Momentul cel mai primejdios al întoarcerii era trecerea din trăsură la poarta de intrare a palatului. Familia regală era apărată de deputați. Mânia populară cerea însă o jertfă: ea s-a năpustit asupra celor trei nevinovați soldați de gardă care aveau să „conducă” pe rege. Ei au fost smulși de pe capra trăsurii; se părea că regina va vedea atunci iarăși capetele sângerânde înfipite în sulii. Garda națională se aruncă cu baionetele și eliberă intrarea în palat. Portiera fu deschisă: întâi coborî regele, istovit, murdărit și asudat. Când coborî regina, se înălțară murmure amenințătoare contra „Austriacei” care străbătu repede mica distanță de la trăsură până la ușă. Urmară copiii – și călătoria cea groaznică s-a sfârșit.

Înăuntru așteptau lacheii în șir solemn. Masa era pusă ca înainte. În ordinea rangului. Întorșii puteau crede că visează. În realitate, cele cinci zile au zdruncinat din temelii regalitatea. Prizonierii nu mai sunt încoronați. Regele a coborât încă o treaptă a înjosirii sale. Revoluția a urcat o treaptă nouă. Însă obositului Ludovic XVI, toate îi păreau indiferente – chiar propria lui soartă. În carnetul său, a scris despre ultima zi: „Plecare din Meaux la ora șase jumătate.

Sosire la Paris, la ora opt, fără întârziere”. Atât avea de spus despre cea mai mare rușine a vieții sale. Pétion raportează și el: „Era atât de liniștit, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Se putea crede că s-a întors de la vânătoare”.

Însă Maria Antoaneta știa că totul e pierdut. Chinul acestei plecări neizbutite trebuia să fie aproape ucigător pentru mândria ei. Totuși, chiar în mijlocul acestui iad, ea se gândește ca adevărată femeie, ca îndrăgostită, într-o târzie dar nestăpânită și ultimă pasiune, la cel care trebuie să fie foarte îngrijorat de soarta ei, la prietenul ei Fersen. „Nu fii îngrijorat de noi... trăim”, îi scrise ea la repezeală. În dimineața următoare îi scrise mai drăgăstos: „Trăiesc încă... dar sunt îngrijorată de tine și cât te plâng... că nu ai vești de la noi!... Nu-mi scrie, aceasta înseamnă să ne expui unei primejdii, ...sub niciun motiv nu veni acum la noi. Se știe că tu ne-ai ajutat să plecăm de aci. Totul ar fi pierdut dacă te întorci. Suntem păziți zi și noapte, dar îmi este indiferent... Adunarea vrea să ne trateze cu indulgență. Adio... nu voi putea să-ți mai scriu”...

Totuși ea nu se poate resemna ca tocmai acum să rămână fără un cuvânt de la Fersen. Și iar îi scrie, cea mai duioasă și mai înfocată scrisoare: „Îți pot spune numai că te iubesc... Îmi merge bine, să nu ai în ce mă privește nicio grijă... Scrie-mi cifrat, adresa să fie scrisă de servitorul tău... Și spune-mi cui să adresez scrisorile mele pentru tine, căci nu mai pot trăi fără aceasta. Rămâi cu bine, cel mai iubitor și mai iubit dintre toți oamenii. Te îmbrățișez din toată inima”...

„Nu mai pot trăi fără aceasta” – un atare strigăt de pasiune nu s-a auzit niciodată din partea unei regine. Dar ea nu mai avea puterea de altădată; era prea puțin regină. A rămas numai femeia și ceea ce nimeni nu i-ar fi putut smulge: iubirea. Acest simțământ i-a dat putere să-și apere viața cu măreție și hotărâre.

UNUL ÎNȘEALĂ PE CELĂLALT

Fuga la Varennes a deschis un nou capitol în istoria Revoluției franceze. Un nou partid s-a născut: acel republican. Până la 21 iunie 1791, Adunarea Națională, alcătuită din nobili și burghezi, mai era regalistă. Dar pentru alegerile apropiate se anunța, după a treia stare, cea de-a patra: proletariatul, marea masă elementară, furtunatică, de care burghezia se temea, ca și regele de burghezie. Aceasta din urmă și-a dat seama ce forță demonică a dezlănțuit: trebuia repede o Constituție care să limiteze puterea regelui și acea a poporului. Ca să obțină consimțământul lui Ludovic XVI, acesta trebuia cruțat: fuga la Varennes n-a fost „premeditată”; el n-a părăsit Parisul cu voia lui ci a fost „răpit”. Pe când iacobinii cereau pe Câmpul lui Marte detronarea regelui, conducătorii burgheziei, Bailly și La Fayette, au lăsat pentru prima oară ca mulțimea să fie șarjată de cavalerie. Regina însă, riguros păzită în casa ei, nu se lăsa înșelată de asemenea încercări tardive de salvare. La ferestrele ei auzea prea des strigătul: „Trăiască republica” în loc de „Trăiască regele”. Știa că republica va fi întemeiată numai atunci când soțul și copiii ei vor fi înlăturați cu totul.

Fuga neizbutită la Varennes n-a fost o nenorocire atât de fatală, ca reușita fugii contelui de Provence, fratele regelui. Aceasta a recunoscut-o îndată regina. Abia sosit la Bruxelles, el aruncă masca și se declară regent, reprezentant autorizat al regalității câtă vreme Ludovic XVI e prizonier la Paris. În taină, el lucră astfel ca această situație să dureze cât mai mult. Fersen raporta din Bruxelles că contele d'Artois strălucea de bucurie la vestea că regele a fost prins. Prinții emigranți zăngăneau săbiile, cerând războiul contra Franței!

Dacă regele, regina și chiar Dauphinul vor fi înlăturați, cu atât mai bine: contele de Provence se va putea numi atunci Ludovic XVIII. Și celorlalți prinți străini le era indiferent care Ludovic va sta pe tronul Franței; principalul e ca otrava republicană să fie stăpânită în Europa, ca „epidemia franceză” să fie înăbușită în germeni. Gustav III al Suediei se exprimă cu cinism în acest sens. Pentru monarhi există numai „cauza monarhilor”, păstrarea puterii lor – și „le poate fi indiferent” care rege va fi pe tron. Numai tronul să fie păstrat. Și această indiferență aveau s-o plătească Maria Antoaneta și Ludovic XVI cu viața lor.

Maria Antoaneta avea de luptat împotriva acestei duble primejdii: republicanismul din țară și urzelile războinice ale prinților de peste graniță. Sarcină supraomenească, mai ales pentru o femeie părăsită de toți prietenii. Trebuia un geniu: un Achile sau un nou Mirabeau. Regina avea însă numai câțiva mici ajutori. Se îndreptă totuși spre dâșii, mai ales spre tânărul avocat Barnave, pe care l-a câștigat la întoarcerea din Varennes.

Într-o scrisoare secretă, ea îi aminti convorbirile avute cu dânsul, lăudând inteligența și spiritul lui și adăugă că ar câștiga mult dacă ar continua cu el aceste convorbiri sub formă de scrisori. Poate conta pe discreția ei, și e gata să se supună necesităților legate de binele general... Pe acest ton, regina încercă să obțină sprijinul lui Barnave, având aerul că-i cere numai să se informeze asupra situației, vroidnd să facă orice jertfă care ar fi cu adevărat spre binele poporului. Barnave arată scrisoarea amicilor săi, care se temeau și se bucurau totodată. În cele din urmă s-au decis să dea în taină reginei sfaturile necesare. Întâi, i-au cerut să îndemne pe prinți să se întoarcă și să-l determine pe fratele ei împăratul, să recunoască Constituția franceză. În aparență, regina se declară de acord și scrise fratelui ei ceea ce i-au dictat sfătuitoarii, făcând rezerve numai în ce privește „onoarea și recunoștința”. Noii profesori politici ai Mariei Antoaneta credeau că au găsit în ea o elevă atentă și recunoscătoare!

Se înșelau. În realitate, regina nu se gândea nicio clipă să se supună acestor „răzvrățiți”. Toate tratativele ei n-aveau alt scop decât să „temporizeze” până ce va fi convocat „congresul înarmat” proiectat de fratele ei. Ca Penelopa, ea destrăma noaptea ceea ce țesea ziua. Părând de acord cu sfătuitoarii ei, ea avertiză pe Mercy, la Bruxelles, de sensul acelor scrisori dictate pe care le trimitea fratelui ei, împăratul Leopold al Austriei, căruia i-a scris și lui, de altfel, că dânsul va înțelege că e nevoită să scrie ceea ce i se cere. Ceea ce urmărește ea, e numai „voința cinstită de a restabili ordinea și, cu aceasta, autoritatea regală”.

Acest dublu joc, nu prea onorabil, pe care îl făcea Maria Antoaneta pentru întâia oară, era temerar; făcea politică și mințea cu îndrăzneală. În timp ce asigura pe sfătuitoarii ei că nu avea niciun gând ascuns, ea scria lui Fersen să nu aibă nicio teamă, căci nu se lasă prinsă de acești „turbați”. Se folosește de dâșii, ca să fie servită ea. În cele din urmă, ea își dădu seama că acești oameni bine intenționați riscă ghilotina pentru dânsa, că vina morală e a ei. Totuși, ea arunca răspunderea asupra timpului, asupra împrejurărilor care o silesc să joace acest rol mizerabil. „Uneori, scrie ea credinciosului Fersen, nu mă mai înțeleg nici pe mine și sunt nevoită să mă gândesc dacă eu sunt cu adevărat cea care vorbește. Dar ce vrei? Toate acestea sunt necesare și, crede-mă, am fi căzut și mai jos decât suntem acum, dacă nu m-aș fi folosit îndată de acest mijloc”... Și spera că va veni vremea când nu va mai fi nevoită să se lase îndrumată de acești „golani”. Spera, în mândria ei neînfrântă, că va fi liberă, că nu va trebui să mintă, să facă diplomatie și politică. Credea că are dreptul să înșele fără scrupule, din moment ce simțea că are dreptul divin al libertății nemărginite, ca regină încoronată.

Însă nu numai regina înșela. În această criză decisivă, toți partenerii se înșelau unii pe alții. Dacă s-ar cerceta corespondența secretă a guvernelor, prinților, ambasadorilor și miniștrilor din acel timp, s-ar vădi cât de imorală a fost politica tuturor. Toți lucrau subteran contra celorlalți și

fiecare pentru interesele sale particulare. Ludovic XVI înșela Adunarea Națională, care aștepta la rândul ei până ce ideea republicană va fi destul de puternică, pentru a-l înlătura pe rege. Constituționalii o făceau pe Maria Antoaneta să creadă într-o putere pe care n-o mai aveau; ei erau mințiți cu îndrăzneală de regină, care trata în spatele lor cu Leopold, fratele ei. Acesta o purta cu vorba pe sora lui, căci era hotărât să nu pună în joc niciun soldat și niciun ban pentru cauza ei. El pactiza cu Rusia și Prusia, pentru a doua împărțire a Poloniei. Iar regele Prusiei, în timp ce pregătea cu Leopold „congresul înarmat” din Berlin împotriva Franței, lăsa ca ambasadorul său din Paris să finanțeze pe iacobini și să ia masa cu Pétion, Prinții emigrați cereau războiul, nu ca să mențină pe tron pe Ludovic XVI, ci ca să se urce dânsii cât mai repede pe tronul Franței. Ca un Don Quijote al regalității, Gustav al Suediei gesticula, sperând să fie salvatorul Europei. Ducele de Braunschweig, care avea să conducă armatele Coaliției împotriva Franței, trata cu iacobinii pentru tronul Franței! Danton și Dumouriez jucau și ei un dublu joc. Prinții erau tot așa de puțini solidari ca și revoluționarii. Fratele își înșela sora, regele înșela poporul, Adunarea pe rege, un monarh pe ceilalți – toți se mințeau unii pe alții, numai ca să câștige timp pentru propria lor cauză, în nesiguranța generală. Nimeni nu vroia să-și frigă degetul, dar toți se jucau cu focul, monarhi și revoluționari, creând astfel o atmosferă de neîncredere (ca și cea care otrăvește astăzi lumea), aruncând în cele din urmă, fără să vrea, 25 milioane de oameni în cataracta unui război de 25 de ani.

În toiul acestor meschine uneltiri, timpul înainta furtunos. Revoluția nu avea nevoie să „temporizeze” ca vechea diplomație. Trebuia să se ia o hotărâre. Adunarea Națională a redactat în cele din urmă o Constituție, pe care a supus-o spre aprobare lui Ludovic XVI. Aceasta trebuia să răspundă. Maria Antoaneta știa că această „monstruoasă”, Constituție, precum a scris Ecaterinei II a Rusiei, „însemnează o moarte morală, de o mie de ori mai rea decât moartea trupească ce

izbăvește de toate relele”. Știa că recunoașterea Constituției va fi considerată ca o lașitate de curțile străine – dar puterea regală a decăzut într-atât, încât și ea, mândra regină, e nevoită să se supună.

A dovedit cu prisosință că poate să înfrunte primejdiile; însă situația nu mai îngăduia o amânare a recunoașterii Constituției de către rege. În timp ce regele era gata să semneze capitularea, Maria Antoaneta scria credinciosului ei amic că, în adâncul său, regele nu se gândește deloc să-și țină cuvântul dat poporului! Trebuie să evite însă orice nouă îndârjire din partea „monștrilor”... „Armata e pierdută, nu mai sunt bani, niciun frâu nu mai poate reține plebea înarmată. Chiar conducătorii Revoluției nu mai sunt ascultați când predică ordinea... Nu mai avem niciun prieten, toată lumea ne trădează, unii din frică, alții din slăbiciune sau din ambiție... Încât am ajuns să-mi fie teamă de ziua în care ni se va acorda iarăși un fel de libertate.” Și mai departe: „Găsești tot sufletul meu în această scrisoare... Orice s-ar întâmpla, păstrează-mi prietenia și afecțiunea ta. Am atâta nevoie de ele... Abia în nefericire simți cine ești. Sângele meu curge în vinele fiului meu și nădăjduiesc că, într-o zi, el se va dovedi vrednic să fie un nepot al Mariei Tereza”.

Cuvinte mari, mișcătoare, care nu acoperă însă rușinea acestei femei care vroia să fie dreaptă și era nevoită să se preteze la un joc de înșelăciune. Nu-i mai rămânea nicio alegere. „Ar fi fost preferabil un refuz, însă aceasta era cu neputință în aceste împrejurări. Aș fi dorit ca acceptarea (Constituției) să fi fost mult mai simplă; suntem însă mereu încercuiți de persoane răuvoitoare... Și prostiile prinților și emigrantilor au determinat felul nostru de purtare.”

Prin această nesinceră acceptare a Constituției, familia regală a câștigat puțin răgaz. Acesta e tot câștigul acestui joc dublu. Fiecare făcea în așa fel, ca și cum ar crede aievea în minciunile celorlalți. Pentru o clipă, norul furtunos s-a spart și s-a potolit. Soarele favoarei populare a mai strălucit odată peste capetele Burbonilor. La 13 septembrie, când regele a comunicat că va jura a doua zi pe Constituție în mijlocul Adunării Naționale, garda care păzea palatul regal a fost

retrasă și publicul putea să circule prin grădinile Tuileriilor. Captivitatea s-a sfârșit – și, credeau cei pripiti, chiar revoluția! După atâtea luni – dar și pentru ultima oară – Maria Antoaneta auzi strigătul pornit din zeci de mii de piepturi: „Trăiască regele! Trăiască regina!”

Însă de multă vreme, „amici” și dușmani, de dincoace și dincolo de granițe, și-au jurat să n-o mai lase mult în viață.

PRIETENUL APARE PENTRU ULTIMA OARĂ

Orele tragice ale Mariei Antoaneta nu erau în toiul mării furtuni, ci în înșelătoarele zile frumoase. Dacă revoluția s-ar fi năpustit ca o lavină din munți, monarhia ar fi fost năruită dintr-odată, fără împotriviri și speranțe. Ea n-ar fi fost atunci pentru regină o cumplită tortură, o prelungă agonie. Însă de cinci, de zece ori în toiul furtunii revoluționare, se iviră pauze de liniște; familia regală putea crede atunci că pacea a fost restabilită. Revoluția e însă ca un element natural, ca marea care se năpustește furioasă asupra țărmului, dar se retrage după fiecare elan, părănd istovită, în realitate pregătindu-se pentru un nou atac distrugător. Și cei amenințați nu știu niciodată dacă ultimul val a fost cel mai puternic, cel mai decisiv.

După recunoașterea Constituției, criza păru înfrânată. Revoluția a fost legalizată. Au urmat câteva săptămâni de bunăstare, de amăgitoare euforie; străzile, adunările, teatrele răsunau de urale entuziaste. Maria Antoaneta a pierdut însă demult credulitatea tinereții sale. Nu mai vroia să fie amăgită. „Pentru moment totul e liniștit, scria dânsa lui Fersen, însă liniștea atârnă de un fir și poporul e așa cum a fost totdeauna, gata în orice clipă pentru orice grozăvii... Nu cred deloc în această liniște, cel puțin în ce privește persoana mea... Poporul ne iubește numai atâta vreme cât facem ceea ce cere dânsul... E și mai puțină siguranță decât înainte, aci la Paris, de când s-au obișnuit să ne vadă înjosiți”,... Adunarea Națională nou aleasă îi păru reginei „de o mie de ori mai rea decât precedenta”. Una din hotărârile ei a răpit regelui titlatura „Maiestate”. Curând, conducerea trecu în

măinile girondinilor, care au exprimat fățiș simpatia lor pentru republică. Curcubeul reconcilierii a dispărut iar în norii amenințători. Lupta începu iarăși.

Situația regelui și reginei a fost mai repede înrăutățită de rudele lor decât de revoluție. Din Coblenz, unde și-a stabilit cartierul general, contele de Provence și contele d'Artois duceau război deschis contra Tuileriilor. Prin ziariști plătiți, ei condamnau ca o lașitate recunoașterea Constituției de către fratele lor, pe când dâșșii, cari se aflau la adăpost, treceau drept singurii apărători demni ai ideii monarhice. Le era indiferent că regele își riscă viața din cauza lor. Zadarnic îi rugă Ludovic XVI să se întoarcă, pentru a înlătura astfel neîncrederea justificată a poporului. Maria Antoaneta tremura de mânie contra acestor lași emigrați, „care au declarat totdeauna că ne vor binele dar nu ne-au făcut decât rău”. Îi acuza că dâșșii i-au adus în starea în care se află acum. În zadar stăruia și dânsa pe lângă fratele ei, împăratul Leopold, să trimită înapoi pe prinți și ceilalți francezi fugiți peste graniță. Contele de Provence considera cererile reginei ca „impuse” și găsea peste tot partizani pentru războiul său. Gustav al Suediei a înapoiat nedeschisă scrisoarea prin care Ludovic XVI îi anunța recunoașterea Constituției. Ecaterina a Rusiei răspunse disprețuitor Mariei Antoaneta că e trist că nu mai e altă speranță decât o cunună de trandafiri. Fratele ei din Viena lăsă să treacă săptămâni fără să răspundă. În realitate, marile puteri așteptau să se ivească din situația anarhică a Franței un prilej favorabil pentru ele. Nimeni nu dădea un sfat cinstit, un ajutor real prizonierilor de la Tuileries: toți jucau pe socoteala lor un dublu joc, pasionat și crud.

Dar ce dorea, ce vroia să facă Maria Antoaneta? Ca orice mișcare politică, Revoluția franceză atribuia adversarilor mari planuri secrete; ea credea că Maria Antoaneta, cu „comitetul austriac” de la Tuileries, urzește o mare cruciadă contra poporului francez. În realitate, regina diplomată din disperare, n-a avut nicio idee clară, niciun plan real. Cu

uimitoare silință, ea scria scrisori peste scrisori trimise în toate părțile, redacta propuneri și memorandumuri, ducea mereu tratative, însă cu cât scria mai mult, cu atât se știa mai puțin ce idei politice urmărește. Avea concepția vagă a unui „congres înarmat” – o jumătate de măsură, care ar amenința pe de o parte pe revoluționari și pe de altă parte n-ar provoca sentimentul național. Toate mișcărilor și strigătele ei impulsive, amintesc pe înecatul care se adâncește tot mai mult în apă. O dată ea declară că singura cale mântuitoare e să se recâștige încrederea poporului, adăugând în aceeași scrisoare: „Nu mai e niciun mijloc de reconciliere”. Nu vroia niciun război: „...am fi trădători dacă am intra în înțelegere cu trupele străine”. Dar, după câteva zile, ea scria: „numai o putere înarmată poate restabili totul și fără ajutor din afară, nu putem face nimic”. Altădată scria fratelui ei că, pentru siguranța ei și a familiei, ar fi nevoie de un război. Dar iar se contrazicea: „Un atac din afară ne-ar duce la ghilotină”... În sfârșit, nimeni nu mai cunoștea adevăratele intenții ale reginei. Cancelariile diplomatice, care nu voiau să arunce banii numai pentru un „congres înarmat”, știau însă ce înseamnă un război sângeros cu anexiuni și despăgubiri, și dădeau din umeri la alternativa de a ține soldații cu arma la picior numai „pentru regele Franței”. Ecaterina a Rusiei scria: „Ce să credem despre oameni care lucrează neîncetat în două feluri contrare?” Nici credinciosul Fersen n-a ajuns să afle dacă regina vrea sau nu războiul, dacă ea înșală pe prinți sau revoluția. În realitate, chinuita femeie nu voia decât: să trăiască, să trăiască și să nu mai fie înjosită. În adâncul ei, această fire dreaptă suferea cumplit din cauza dublului ei joc. Acest rol insuportabil îi smulgea strigăte profund omenesti: „Nu mai știu nici eu ce atitudine și ce ton să iau”. Și plângându-se amar de pasivitatea fratelui ei, care îi făcea mai mult rău cu tăcerile și duplicitatea lui decât dacă ar fi acționat cu-adevărat, adăugă: „Ura, neîncrederea și insolența sunt cele trei puteri care agită țara în acest moment. Oamenii sunt insolenți din exces de frică și pentru că cred totodată că nu se va face nimic din afară... Nu e nimic mai rău decât să rămânem așa cum suntem, căci nu

mai avem de așteptat vreun ajutor nici de la timp nici dinăuntru Franței”.

Unul singur și-a dat seama că aceste contraziceri, această agitație dezorientată e semnul unei deznădeji lăsate în voia întâmplării și că această femeie nu se poate salva singură – și că Ludovic XVI nu conta deloc. Nici cumnata ei, doamna Elisabeta, nu era „tovarășa providențială” cum afirmă legenda regalistă. Era atât de indiscretă, împresurată de intriganți, stăpânită din depărtare de prinții emigrați, încât nu era chip să vorbească pe înțeles cu Maria Antoaneta. „Viața noastră de familie e un iad, scria regina, nu putem schimba niciun cuvânt cu judecată.”

Din depărtarea lui, Fersen simțea că un singur om i-ar putea fi de ajutor în acele împrejurări: el însuși. Cu câteva săptămâni în urmă, ea i-a transmis prin curierul contelui Esterházy mărturia iubirii sale nezdruncinate: toate depărtările nu pot despărți inimile lor. „Nu știu unde se află dânsul, scria regina lui Esterházy. E un chin cumplit pentru mine să nu am nicio veste și să nu știu deloc cum se simt acei cari sunt iubiți.” Aceste înflăcărâte cuvinte de iubire au fost însoțite de un mic dar: un inel de aur pe care s-au gravat trei crini și aceste cuvinte: „Laș e acel care părăsește”. Regina a comandat inelul pe măsura degetului ei și l-a purtat două zile, înainte de a-l trimite încălzit de sângele ei încă viu. Fersen a purtat în deget acest inel a cărui inscripție apela zilnic la conștiința lui. Când tonul deznădăjduit al scrisorilor ei i-a vădit în ce sălbatică tortură se zbate iubita părăsită de toți, el fu înclăștat de voința unei fapte eroice: s-a decis s-o viziteze pe Maria Antoaneta chiar la Paris, unde prezența lui însemna pentru dânsul o moarte sigură.

La vestea aceasta, regina fu înspăimântată. Nu, nu vrea o jertfă atât de nemăsurată și eroică din partea prietenului ei. Ca adevărată iubită, ține mai mult la viața lui decât la fericirea și viața ei. Îi răspunse îndată, la 7 decembrie, că e cu neputință să vină în asemenea împrejurări. „Aceasta înseamnă să pui în joc fericirea noastră”, preciză dânsa, cu toată dorința ei adâncă de a-l vedea. Însă Fersen nu se lăsa.

Trebuia să înfrunte situația. A pregătit cu regele Suediei un nou plan de fugă. Și mai știa cât de necesară e o întâlnire cu singuratica atât de chinuită; trebuie să vorbească liber, nestânjenit cu dânsa. La începutul lui februarie, Fersen s-a decis să nu mai aștepte: va pleca spre Franța, spre Maria Antoaneta. Decizie ce echivala cu o sinucidere. Niciun cap nu era pus la preț atât de înalt ca al său, în Franța, unde numele său era pomenit cu ură, unde oricine îl putea denunța. Dacă ar fi recunoscut, cadavrul său ar zace sfâșiat pe stradă. Însă Fersen nu se mulțumea să vină la Paris și să se ascundă într-un colț; vroia să pătrundă chiar în grotă Minotaurului, la Tuileries, unde era de pază, zi și noapte, o gardă de 1 200 oameni. Chiar în palat vroia să intre, unde îl cunoștea fiecare lacheu, fiecare cameristă, fiecare vizitiu! Acum ori niciodată, el are prilej să-și dovedească credința. „Eu trăiesc numai ca să te servesc”... scrise el la 11 februarie și porni să împlinească fapta cea mai temerară din istoria Revoluției. Porni deghizat, cu perucă, cu pașaport fals, falsificând și semnătura regelui Suediei, care era necesară pentru „misiunea lui diplomatică la Lisabona”. Era însoțit de un ofițer de ordonanță, care nu era altul decât fidelul său servitor. Printr-o minune, persoanele și hârtiile n-au fost cercetate mai de aproape. La 13 februarie, ora 5½ au sosit la Paris. Deși putea să se adăpostească la o prietenă sau la o amantă de încredere, Fersen se duse de-a dreptul de la diligența poștală la Tuileries. Iarna, noaptea cade de vreme: întunericul îl protejă pe îndrăznețul care se îndreptă spre ușa secretă; printr-o uimitoare întâmplare fericită, ea nu era păzită; Fersen a păstrat cheia la dânsul: descuie și – după opt luni de despărțire pline de întâmplări nespuse – iubitul se afla iar la iubita lui. Pentru ultima oară, Fersen se afla la Maria Antoaneta.

Despre această vizită memorabilă, Fersen a lăsat două însemnări: una oficială și una intimă. Deosebirea dintre ele este cât se poate de concludentă în ce privește natura reală a raporturilor dintre Maria Antoaneta și Fersen. În scrisoarea oficială către monarhul său, Fersen raporta că a sosit la

Paris, la 13 februarie, ora 6 și că a văzut și a vorbit în aceeași seară cu Maiestatele lor – adică cu regele și regina. I-a văzut a doua oară în seara următoare. Această expunere destinată regelui Suediei, pe care Fersen îl știa foarte limbut și căruia el nu vroia să-i încredințeze onoarea Mariei Antoaneta – contrazice însă însemnările intime din carnetul său: „M-am dus la dânsa; am luat drumul meu obișnuit. Îngrijorat de garda națională; locuința ei e minunată”. El scrie precis că a fost „la dânsa”, nu „la dâni”. În jurnal, două cuvinte au fost șterse cu cerneală de mâna prudentă a unuia din urmașii lui Fersen. Însă aceste cuvinte pline de înțeles au putut fi descoperite: „resté là”, adică „rămas acolo”.

Astfel, situația în acea noapte devine clară. Fersen a fost primit în prima seară numai de Maria Antoaneta și a rămas, aceasta e vădit, în apartamentul reginei. Ar fi fost o nebunie să plece, să revină și iar să plece în toiul nopții. Prin coridoare, gărzile naționale patrulau zi și noapte. Apartamentul de la parter al reginei cuprindea numai un dormitor și o mică odaie de toaletă. Oricât le-ar fi de penibil apărătorilor virtuții Mariei Antoaneta, e clar că Fersen a rămas prima noapte și ziua următoare până la miezul nopții în dormitorul reginei, singurul loc ferit de supravegherea gărzii și a servitorimii.

În ce privește acele ore când au fost singuri, Fersen știe să tacă prea bine. Niciun cuvânt în jurnalul său intim. Oricine își poate permite să creadă că în noaptea aceea ei s-au ocupat numai de chestiuni politice! Însă cine are inimă și bun simț, cine crede că puterea sângelui e o lege eternă, poate să-și spună că, dacă Fersen nu era demult amantul Mariei Antoaneta, el a devenit amantul ei în acea noapte supremă a destinului lor, în acea ultimă noapte a iubirii lor temerare.

Prima noapte a aparținut cu totul amantilor. Abia a doua seară a fost consacrată politicii. La ora șase, exact 24 ore după intrarea lui Fersen în palat, discretul soț a venit în camera reginei să vorbească cu eroicul mesager. Ludovic XVI respinse de la început noul plan de fugă expus de Fersen; îl

considera ca imposibil de realizat și, pe de altă parte, el a promis formal Adunării Naționale că rămâne la Paris: nu vroia să-și calce cuvântul. (Fersen remarcă în jurnalul său: „Căci el e un bărbat de onoare”.) În deplină încredere, cei doi bărbați examină situația. „Știu, spuse regele, că sunt acuzat de slăbiciune și lipsă de hotărâre, dar nimeni nu s-a aflat vreodată într-o situație ca a mea. Știu că am pierdut momentul prielnic (al fugii), la 14 iulie și de atunci nu l-am mai regăsit. Toată lumea m-a părăsit.” Nici regele, nici regina nu mai aveau speranța să se salveze singuri. Puterile străine să încerce totul; să nu se mire însă că regele și-a dat consimțământul la unele chestiuni pe care nu le aproba deloc. Era silit de situația lui. Mântuirea nu poate veni decât din afară...

La miezul nopții, Fersen părăsi palatul. A vorbit tot ce era de vorbit. Cea mai grea din cele 30 de ore, era ultima: despărțirea. Amândoi nu vroiau să creadă, dar era adevărat. Niciodată! Niciodată în această viață!... Ca s-o consoleze, el îi promite că va reveni și se simte fericit că a liniștit-o pe dânsa cu prezența lui. Regina îl conduce pe Fersen prin coridorul, din fericire pustiu, până la ușă. Încă nu și-au spus ultimele cuvinte, încă nu s-au îmbrățișat pentru ultima oară, că un pas străin se apropia: primejdie de moarte! Învăluit în manta, cu peruca îndesată pe cap, Fersen se furișă afară; Maria Antoaneta fugi înapoi în camera ei. Iubiții s-au văzut pentru ultima oară.

REFUGIERE ÎN RĂZBOI

Rețetă veche: când state sau guverne nu mai pot înfrânge crizele interne, ele caută o destindere în afară. Pentru a preîntâmpina aproape inevitabilul război civil, conducătorii Revoluției cer de câteva luni războiul cu Austria. Prin recunoașterea Constituției, situația regelui, deși micșorată, pare asigurată. Unii, ca La Fayette, cred că Revoluția s-a terminat. Iar Girondinii, care stăpânesc noua Adunare Națională, sunt republicani. Ca să înlătore monarhia, ei nu găsesc alt mijloc decât un război, care ar pune desigur familia regală în conflict cu națiunea. Căci instigatorii armatelor străine sunt chiar frații gălăgioși ai regelui, iar statul major al dușmanilor e subordonat fratelui reginei.

Maria Antoaneta știe că războiul nu poate ajuta cauzei sale. Oricare ar fi deznodământul militar, pentru dânsa el ar fi defavorabil. Dacă armatele Revoluției vor fi învingătoare, e sigur că Franța nu va mai tolera pe „tirani”. Dacă ele vor fi înfrânte de armatele instigate de rudele regelui și reginei, atunci poporul înfuriat va face responsabili pe prizonierii din Tuileries. Dacă învinge Franța, ei vor pierde tronul; dacă înving puterile străine, ei își vor pierde viața. Maria Antoaneta a implorat pe emigrați și pe fratele ei, împăratul Leopold, să stea liniștiți. Ce-i drept, împăratul, prevăzător, calculat și potrivit războiului, s-a ferit de orice provocare.

Însă steaua norocului s-a stins demult pentru Maria Antoaneta. Soarta a vrut ca tocmai atunci, la 1 martie 1792, împăratul Leopold, păzitorul păcii, să fie răpit de o boală fulgerătoare. Patrusprezece zile mai târziu, Gustav al Suediei, apărătorul înfocat al ideii monarhice, fu ucis de gloanțele unui conjurat. Astfel, războiul deveni inevitabil, căci urmașul lui Gustav nu se gândea să sprijine cauza monarhilor – iar

urmașul lui Leopold, împăratul Franz, nu se sinchisea de rudele lui de sânge ci lucra numai pentru propriile sale interese. Tânărul împărat, în care nu lucea nicio scânteie din spiritul Mariei Tereza, primea cu răceală pe mesagerii Mariei Antoaneta, era nepăsător la scrisorile ei pline de neliniște și implorări. El vedea numai bunul prilej de a-și spori puterea, respingând toate cererile Adunării Naționale. Girondinii aveau și ei un bun prilej. După lungă împotrivire, Ludovic XVI fu nevoit să declare (cu lacrimi în ochi – cum s-a observat) război „regelui Ungariei”. Armatele s-au pus în mișcare și destinul își reluă cursul.

De care parte a stat Maria Antoaneta? De partea armatelor franceze sau a celor străine? Scriitorii regaliști s-au străduit, cu răstălmăciri și chiar false adaosuri de scrisori, să umbrească faptul clar și precis că regina a fost cu tot sufletul de partea trupelor aliate, dorind înfrângerea celor franceze. Maria Antoaneta, care se simțea înaintea de toate regină și apoi regină a Franței, a fost împotriva acelor care au limitat puterea regală și a favorizat, pe toate căile permise și nepermise, pe acei care vroiau să întărească dinastia chiar prin victoria străinilor. Ea aștepta să fie răzbunată de toate umilirile îndurate în Franța. Deși a uitat limba maternă, ea a scris totuși lui Fersen: „Niciodată n-am simțit o mândrie mai mare ca acum, de a fi germană din naștere”. Cu patru zile înainte de declararea războiului, ea transmisese – sau mai exact trădează – ambasadorului austriac planul de campanie al armatelor revoluționare, atât cât îl cunoștea. Pentru Maria Antoaneta, steagurile austriace și prusiene erau prietene; tricolorul francez era însă al inamicului ei.

Fără îndoială, această faptă e trădare de țară și în orice țară o asemenea atitudine ar fi judecată azi ca o crimă. Să nu uităm însă că noțiunea de „național” și „națiune” n-a fost încă descoperită în secolul al XVIII-lea. Abia Revoluția franceză a introdus-o în Europa. În secolul al XVIII-lea nu era cunoscut decât punctul de vedere pur dinastic. Țara aparținea regelui. Unde era regele, acolo era și dreptul. Cine era pentru rege și regalitate, lupta pentru cauza cea dreaptă;

cine era împotriva regalității, era considerat ca răzvrătit, chiar dacă își apăra patria. Și în tabăra adversă, printre cei mai buni germani, ca Shiller, Klopstock, Fichte, Hölderlin, ideea de patrie nu avea sensul de azi. Ei luptau pentru ideea de libertate, dorind înfrângerea trupelor germane care nu erau încă armate populare, ci alcătuite din mercenari ai cauzei despotice. Ei se bucurau de înfrângerea forțelor de luptă prusiene, după cum regele și regina Franței salutau înfrângerea propriilor lor trupe ca un avantaj personal. Războaiele nu erau purtate atunci pentru interesele unei țări; ele contau numai pentru ideea suveranității sau cea a libertății. Nimic nu era mai caracteristic pentru mentalitatea secolului al XVIII-lea, ca faptul că ducele de Braunschweig, conducătorul armatelor germane aliate, a examinat cu o lună înainte chestiunea dacă nu era mai bine să preia comanda trupelor franceze împotriva celor germane! E deci evident că, în 1791, concepția de „patrie” și aceea de „națiune” nu erau încă limpezite. Abia cu acest război, în care armata populară a trezit conștiința întregii națiuni cuprinsă de un război fratricid, s-a evidențiat și ideea patriotismului național pe care l-a moștenit secolul al XIX-lea.

Nu exista încă la Paris dovada că Maria Antoaneta dorea izbânda puterilor străine și că a săvârșit o trădare. Poporul francez, mai mult instinctiv decât logic, cu acel fler animalic al schimbării timpului, a simțit însă ostilitatea de la Tuileries, bănuiește de trădare pe Maria Antoaneta, deși n-avea nicio dovadă palpabilă. În Adunarea Națională, la o sută de pași de palat, unul dintre girondini, Vergniaud, strigă fățiș această acuzare. „Văd ferestrele palatului unde se pregătește contrarevoluția și unde se urzesc toate mijloacele pentru a ne arunca înapoi în lanțurile sclaviei”... „Să știe toți acei care locuiesc în acest palat, că legea e fără excepție pentru toți vinovații și că niciun cap dovedit vinovat nu poate scăpa de sabie”... Revoluția începu să-și dea seama că nu va învinge pe dușmanul extern, dacă nu va înfrânge și pe cel intern. Trebuia procedat astfel, ca regele să vină în conflict cu revoluționarii. Ziarele cereau detronarea regelui. Scrierea

infamantă: *Viața scandaloaasă a Mariei Antoaneta* apăru în noi ediții, împărțite pe stradă. În Adunarea Națională s-au făcut într-adins propuneri căroră regele, potrivit dreptului său constituțional, le putea opune un veto. Ceea ce s-a și întâmplat, când s-a propus expulzarea preoților care refuzau să jure pe Constituție. Pentru întâia oară regele făcu uz de dreptul său de veto. A ales momentul cel mai puțin potrivit, când era la un deget de prăbușire! Ultim curaj din partea nevolnicului rege: prin acest veto el și-a spus ultimul cuvânt ostil poporului.

Pentru a da o lecție regelui și mai ales inflexibilei și mândrei regine, iacobinii, trupa de asalt a Revoluției, au ales ziua simbolică de 20 iunie. În această zi, cu trei ani în urmă, deputații poporului au jurat pentru prima oară la Versailles, să nu cedeze în fața puterii baionetelor și să dea Franței formă și lege nouă. În aceeași zi, cu un an în urmă, regele, travestit în lacheu, s-a furișat, pe poarta palatului, fugind de voința poporului. Și, în această zi a anului 1792, trebuia să se arate regelui că el nu e nimic, că poporul e totul. Atacul asupra Tuileriilor a fost pregătit metodic, nu pe ascuns, ca armata amazoanelor, ci la lumina zilei, în sunetul clopotelor de alarmă. Sub comanda lui Santerre, 15.000 de oameni s-au adunat cu steaguri fluturânde. Adunarea Națională le-a deschis porțile; primarul Pétion, care trebuia să asigure ordinea, făcea pe surdul și orbul. Trebuia să se audă bine cererea de abdicare a regelui.

Marșul coloanei revoluționare începu ca un cortegiu de sărbătoare, în fața Adunării, în cântecul lui „Ça ira” cu mari placarde: „Jos Veto-ul”, „Libertate sau moarte”. După ședința Adunării, marșul reîncepu, de astă dată dezordonat (conducerea era totuși invizibilă). Uriașa masă a poporului se îndreptă spre intrarea palatului. Garda națională și jandarmii cu baioneta la armă, neprimind niciun ordin hotărât din partea curții, s-au împotrivit slab. Ca un torent, mulțimea răzbi prin ușă și pătrunse pe scări până la primul etaj. Era prea târziu. Ușile sau lacătele fură sfărâmate și, înainte de a se fi putut lua măsuri de apărare, primii

năvălitori se aflau în fața regelui abia despărțit de un erou al gărzii naționale. Ludovic XVI a fost nevoit să primească în propria lui casă parada poporului răsculat; numai prin apatia, prin calmul său flegmatic s-a evitat o ciocnire. Regele răspunse politicos la toate provocările și, ascultător, își puse pe cap boneta roșie pe care i-a întins-o un sanculot. Timp de trei ore jumătate, în zăduf și fără nicio împotrivire, el a suportat veselia și batjocura acestor oaspeți dușmănoși.

În același timp, un alt grup de insurgenți a pătruns în apartamentul reginei. Scena de groază din 5 octombrie 1789 din Versailles părea că se va repeta. Regina era mai primejduită decât regele. Soldații au fost chemați în grabă de ofițeri. Regina se afla într-un colț, despărțită de eventualele violențe corporale printr-o masă mare și de trei rânduri de soldați de gardă. Femeile și bărbații care au năvălit în cameră, dacă n-o puteau atinge, vroiau să vadă de aproape pe „monstrul”, s-o amenințe și s-o batjocorească. Santerre, care s-a silit să evite acte de violență, porunci grenadierilor să se dea la o parte, pentru ca poporul să-și poată vedea jertfa, pe regina înfrântă și înspăimântată. Totodată, el încercă s-o liniștească pe Maria Antoaneta: „Doamnă, sunteți înșelată, poporul n-are nimic împotriva voastră. Numai dacă ați vrea, fiecare v-ar iubi ca pe acest copil”, zise Santerre, arătând spre Dauphin, care tremura de spaimă lângă mama lui. „Oricum, n-aveți teamă, nu vi se va întâmpla nimic!” însă, ca totdeauna, când era solicitată de vreun „răzvrătit”, regina se îndârjea în mândria ei. „Nimeni nu m-a înșelat, nici nu m-a îndrumat greșit, răspunse ea tare, și n-am nicio teamă. Între oameni cumsecade nu trebuie să ne fie niciodată frică.” Rece și mândră, regina înfrunta privirile ostile și vorbele insultătoare. Numai când au vrut s-o silească să pună pe capul copilului ei boneta roșie, ea se întoarse spre ofițeri și le spuse: „Aceasta e prea mult, e peste răbdarea omenească!” Totuși se ținu fermă, fără să trădeze o clipă de nesiguranță. Abia când știu că dânsa nu mai e în mare primejdie, intră și primarul Pétion, care pofti mulțimea să plece. Seara târziu, palatul fu în cele din urmă golit și abia atunci regina, femeia cutezătoare, simți chinul dezarmării

sale. Știa că totul e pierdut. „Mai trăiesc, dar aceasta e o minune” scrisese dânsa confidentului ei, Axel Fersen. „Ziua aceasta a fost îngrozitoare.”

ULTIMELE STRIGĂTE

De când a simțit pe față suflarea urii, de când a văzut, în propria ei cameră sulیțele Revoluției și s-a convins de neputința Adunării Naționale și de reaua voință a primarului, Maria Antoaneta știa că ea și familia regală e pierdută dacă nu-i vine grabnic ajutor de-afară: o victorie fulgerătoare a prusienilor și austriacilor. În ultima oră, vechi și noi prieteni încercară să favorizeze o nouă fugă. La Fayette vroia să se pună în fruntea unei divizii de cavalerie, la serbările de la 14 Iulie pe Câmpul lui Marte, unde va participa și familia regală și de-acolo s-o scoată afară din oraș. Regina prefera să piară, decât să încredințeze copiii ei lui La Fayette, în care vedea pe instigatorul tuturor nenorocirilor. A refuzat și propunerea Landgrafei de Hessen-Darmstadt, pentru că era vorba ca numai dânsa, cea mai primejduită, să fie scoasă din palat. În scrisoarea ei de răspuns, Maria Antoaneta stăruie asupra datoriei sale de a fi alături de ființele cari îi sunt scumpe și de a împărți cu ele nefericirea – să-și poarte soarta alături de ele. Spera că va veni ziua când copiii ei vor fi mai fericiți. Aceasta era singura dorință ce și-o permitea, căci n-ar putea suporta viața fără dragostea copiilor ei.

E prima scrisoare pe care Maria Antoaneta a scris-o nu numai pentru ea însăși ci și pentru posteritate. Simțea că nenorocirea nu mai putea fi oprită: vroia să-și îplinească ultima datorie, să piară demnă, cu capul ridicat. Poate că presimțea deja o repede și eroică moarte, în locul unei lente înnămoliri. A refuzat să poarte sub haină, ca prevăzătorul ei soț, o cămașă de oțel, la serbarea populară a căderii Bastiliei, de la 14 Iulie, unde avea să asiste pentru ultima oară. Noaptea, dormea singură, cu toate că figuri suspecte priveau adesea în camera ei. Nu mai ieșea din palat, căci nu mai

putea trece prin propria ei grădină fără să audă cântecul poporului: „Madame Veto a promis să măcelărească întregul Paris”. Somnul era tulburat de cel mai mic sunet de clopot; cei din palat puteau crede că e semnalul de alarmă pentru asaltul decisiv la Tuileries. Bine informați de mesageri și spioni, ei știau că mai sunt puține zile până ce iacobinii vor ajunge la un sfârșit violent. Căci tot mai tare cereau abdicarea ziarele lui Marat și Hébert. Numai o minune îi putea salva – sau un marș fulgerător al armatelor germane.

În ultimele scrisori ale reginei către Fersen se oglindesc teamă, groaza și chinurile acelor zile ale supremei așteptări. Nu mai sunt scrisori, ci strigăte, sălbătice chemări de frică, confuze și pătimașe ca ale unui om sfâșiat. Cu extremă prudență puteau fi strecurate vești din Tuileries, căci servitorimea nu mai era indulgentă și spionii stăteau la ferestre și la uși. Regina își concepea astfel scrisorile, pentru ca în caz de interceptare, ele să nu trezească bănuiele; le ascundea în pachete de ciocolată, în pălării și le scria cu cerneală simpatică sau cifrat. Părea că se ocupă de lucruri obișnuite, de diverse afaceri. Ceea ce vroia să spună realmente regina, era scris la persoana a treia și cifrat pe deasupra. La 20 iunie, scria că situația devine zilnic tot mai groaznică. La 23 iunie, chemarea ei e mai stăruitoare: Prietenul vostru e în mare primejdie, boala lui face progrese îngrozitoare, medicii nu mai găsesc niciun mijloc... Dacă vreți să-l mai vedeți odată, grăbiți-vă, comunicați părinților starea lui disperată”. Termometrul urca mereu (26 iunie): „O criză urgentă e necesară, pentru a aduce mântuirea; suntem deznădăjduiți că ea nu se arată încă. Comunicați situația lui tuturor celor care sunt în legătură cu dânsul, ca să ia măsuri”... Dar și în culmea temerii și nevoii, Maria Antoaneta, adevărată femeie și amantă, se gândește întâi la zdruncinarea sufletească pe care o puteau provoca iubitului ei aceste strigăte de alarmă: „Situația noastră e cumplită, dar nu fii prea neliniștit; am curaj și simt că ceva îmi spune că vom fi salvați curând. Numai gândul acesta mă ține drept... Rămâi cu bine! Când ne vom revedea în liniște?” (3 iulie).

Tonul acesta de patetică alarmă pentru ea și familia ei – și de dragoste care vrea să liniștească pe iubitul ei, se vedește și în celelalte scrisori. Ultima, din 1 august, pe care a primit-o Fersen de la regină, descrie cu clarviziunea supremei deznădejdi întreaga primejdie: Viața regelui, ca și a reginei, e într-adevăr de mult primejduită. Sosirea celor șase sute de marsiliezi și a altor grupuri din toate cluburile iacobinilor, a sporit neliniștea noastră din nefericire prea îndeajuns de întemeiată... Se iau măsuri pentru siguranța familiei regale, dar ucigașii mișună tot timpul în jurul palatului”... Și, arătând că Adunarea n-a căzut încă de acord asupra mijloacelor de executare, dar că toți așteaptă semnalul de atac, regina preciza cât e de important să se câștige chiar numai 24 ore. „Dacă nu ni se vine acum în ajutor, numai Providența poate salva pe rege și regină.”

Se poate închipui cu ce disperare citea Fersen aceste scrisori, pe cari le primea la Bruxelles. Lupta cu întârțare contra lăncezelii și nehotărârii regilor și ambasadurilor. Scria scrisori peste scrisori, făcea vizite peste vizite, ca să zorească acțiunea militară. Însă conducătorul armatelor aliate, ducele de Braunschweig, soldat de școală veche, credea că marșul trebuia pregătit pe îndelete, cu luni de zile înainte, sistematic, după regulile artei de război învățate de la Frederic cel Mare. El nu se lăsa zorit nici abătut cu o iotă de la planul său de mobilizare. Înainte de mijlocul lui august, nu va putea trece granița, dar, o dată trecut (acesta era visul preferat al tuturor generalilor), el va merge de-a dreptul până la Paris.

Însă Fersen, cu sufletul chinuit de strigătele din Tuileries, știa că nu mai e atâta timp. Trebuia să se întâmple ceva, pentru a salva pe regină. Și în rățacirea pasiunii sale, iubitul făcu tocmai ceea ce avea s-o piardă pe regină! Maria Antoaneta a cerut de mult un manifest din partea aliaților. Gândul ei era ca în acest manifest cauza națiunii să fie net deosebită de cea a republicanilor, a iacobinilor. A dorit mai ales ca acest manifest să nu apară ca un amestec în treburile Franței și „să nu se vorbească prea mult de rege, pentru ca

să nu se evidențieze prea mult că urmăresc să-l sprijine anume pe dânsul”. Visa la o declarație de amicitie pentru poporul francez și, totodată, la o amenințare adresată teroriștilor. Nefericitul Fersen, cu spaima în suflet, știind că mai era de așteptat o veșnicie până la ajutorul militar, ceru ca manifestul să fie redactat în tonul cel mai energic! A scris el însuși un concept care, din nenorocire, fu acceptat! Manifestul era într-o formă atât de categorică, ca și cum regimentele ducelui de Braunschweig ar fi fost deja victorioase în fața Parisului. Cuprindea ceea ce nici regina n-ar fi dorit. Se vorbea mereu de persoana sacră a regelui preacreștin; Adunarea Națională era acuzată că și-a însușit pe nedrept frânele administrației; soldații francezi erau somați să se supună regelui, monarhului lor legitim și, în cazul unei ocupări violente a palatului de la Tuileries, orașul Paris era amenințat cu „o răzbunare exemplară, memorabilă în vecii vecilor”, cu execuții militare și totală distrugere. Teribile gânduri de Tamerlan, înainte de a se fi tras un singur foc de pușcă!

Efectul fu înfricoșător. Chiar acei care mai erau loiali față de rege, au devenit dintr-odată republicani, când a văzut cât de scump le era regele dușmanilor Franței, când au recunoscut că o victorie a trupelor străine ar însemna desființarea tuturor cuceririlor revoluționare, de la căderea Bastiliei până la jurământul pe Constituție. Mâna lui Fersen, a iubitului, a aruncat această absurdă bombă în focul dezlănțuit. Mânia a douăzeci de milioane a explodat la această provocare.

Și provocarea a pregătit poporul pentru atac. Nu s-a pornit imediat după ce s-au făcut toate pregătirile. Trebuiau să sosească trupele centrale: cei șase sute de republicani aleși, din Marsilia. La 6 august ei au intrat în Paris, arși de soarele Sudului, cu figuri hotărâte, sălbatice, în tactul unui cântec nou, care s-a răspândit în câteva săptămâni prin toată țara: „Marsilieza”, imn al Revoluției făurit într-o oră de inspirație de către un ofițer cu totul neînzestrat. Acum, atacul îndreptat împotriva monarhiei poate să înceapă: „Allons, enfants de la patrie”...

ZECE AUGUST

Noaptea din 9 spre 10 august prevestea o zi caldă. Niciun nor, niciun vânt. Acoperișurile luceau sub lumina argintie a lunii. Străzile erau cufundate în adâncă tăcere, neobișnuit de calme și părăsite. Totuși, ceva deosebit se pregătea. Revoluția nu dormea. În secțiuni, la cluburi, în locuințe, conducătorii se sfătuiau; curieri se strecurau dintr-un arondisment în altul. Danton, Robespierre și girondinii, rămași invizibili, înarmau poporul Parisului pentru atac.

Dar nici la palat nu dormea nimeni. Se așteptau la o răscoală. Nu degeaba au sosit cei șase sute de marsiliezi. Toate știrile indicau asaltul lor pentru dimineața următoare. De la ferestrele deschise în zăduful acestei nopți de vară, Maria Antoaneta și doamna Elisabeta priveau în grădina închisă a Tuileriilor. Liniște. Numai pașii santinelelor în curte, uneori zăngănitul unei săbii sau tropotul unui cal: două mii de soldați și-au făcut tabăra la palat, galeriile erau pline de ofițeri și de nobili înarmați.

Abia pe la ora unu dimineața, răsună departe, la periferie, un clopot de alarmă. Și alte clopote începură să sune. Și un ropot de tobe... Nu mai era nicio îndoială. Răsculații se adunau. Plină de neliniște, regina căuta să vadă prin ferestre semnalele primejdiei. La ora patru soarele se ivi, sângeriu, în cerul fără nori.

La palat, a fost adus regimentul cel mai credincios coroanei, vreo nouă sute de elvețieni neînfricați, ținuți într-o disciplină de fier, gata să-și facă datoria. De cu seară, mai erau de veghe la Tuileries 16 batalioane alese ale gărzii naționale și cavaleriei. Posturile au fost întreprinse, o duzină de tunuri au fost îndreptate spre intrare. Vreo două mii de nobili s-au anunțat – însă au venit abia vreo sută cincizeci de

gentilomi încărunțiți. Disciplina era menținută de Mandat, un ofițer viteaz. Aceasta o știau revoluționarii. La ora patru el fu chemat la primărie. Prostește, regele îl lăsă să plece și Mandat, deși știa ce-l așteaptă, plecă. La primărie, o comună revoluționară își luă depline puteri și îl judecă imediat pe Mandat: după două ore, cadavrul lui, cu capul sfărâmat, plutea în Sena. Trupelor de la palat le lipsea astfel inima hotărâtă, mâna energică.

Căci regele nu era un conducător. Trecea dintr-o cameră în alta, cu priviri goale, somnoroase, cu peruca răvășită și aștepta, aștepta. Ieri s-a decis ca Tuileriile să fie apărate până la ultima picătură de sânge. Acum, înainte de a se fi arătat dușmanul, nesiguranța se vădi iarăși – și aceasta din cauza lui Ludovic XVI. Nu era laș, ci bolnav de nehotărâre, de teamă de răspundere. Ce curaj pot dovedi soldații dacă șeful lor tremură? Regimentul elvețienilor se ținea tare sub ochiul sever al ofițerilor, dar la garda națională începură să se arate semne de trădare. „Vom lupta? nu vom lupta?...”

În aceste ore decisive, regina nu-și mai putea stăpâni amărăciunea față de slăbiciunea soțului ei. În ultimii doi ani, cu toate chinurile ei, ea s-a deprins să-și mențină mândria și să-și întărească siguranța de sine. Acum regalitatea se afla pe ultima treaptă a decăderii: încă un pas și totul e pierdut, chiar și onoarea. Această femeie îndârjită în mândria ei, ar prefera să meargă ea însăși spre garda națională, să-i dea curaj din propriul ei curaj și s-o determine să-și facă datoria. Parcă s-a trezit în ora aceea amintirea mamei sale, a Mariei Tereza care, într-o situație primejdioasă, a pășit spre nobilii unguri, i-a însuflețit și i-a câștigat de partea ei. Ea știa însă că o femeie nu poate înlocui în astfel de ore pe soțul ei; o regină nu poate reprezenta pe rege. Stărui însă pe lângă Ludovic XVI să treacă în revistă trupele și să le țină o cuvântare, pentru a frânga ezitarea apărătorilor ei.

Idee justă. Instinctiv, Maria Antoaneta a judecat bine. Câteva cuvinte înflăcărate, un gest energic, și soldații vor face zid în jurul regelui. Dar acesta nu era un Napoleon! Miop, stângaci, lănced, cu pălăria sub braț, nevolnicul bărbat

coborî scările și bolborosi câteva cuvinte confuze: „Se spune că ei vin... Cauza mea e a tuturor bunilor cetățeni... nu-i așa, că vă veți bate cu vitejie pentru noi?” Tonul șovăitor, atitudinea stingherită au sporit nesiguranța. Garda națională privea disprețuitor la slăbănogul care trecea cu pași grei pe lângă rândurile ei. În loc de „Trăiască regele”, răsună, după un răstimp de tăcere, strigătul „Trăiască națiunea”, și când regele cuteză să se apropie de grilajurile unde trupele erau gata să fraternizeze cu poporul el auzi strigăte de revoltă: „Jos veto-ul! Jos porcul cel gras!” Câțiva partizani și miniștri au înconjurat pe rege și l-au condus înapoi la palat. Regina care privise de la fereastră, cu ochii înroșiți de lacrimi și nesomn, se întoarse cu amărăciune: „Totul e pierdut, spuse ea cameristei. Regele n-a arătat nicio energie și parada aceasta a făcut mai mult rău decât bine”. Înainte ca lupta să fi început, ea era pe sfârșite...

În mulțimea din fața Tuileriilor se afla și un tânăr locotenent fără treabă, originar din Corsica, numit Napoleon Bonaparte. I-ar fi răs în nas aceleia care i-ar fi spus că dânsul va locui în acest palat, ca succesor al lui Ludovic XVI. Cu privirea lui de soldat îndrăzneț, el și-a dat seama de situație: câteva lovituri de tun, un atac puternic și „canalia” (cum avea să numească el la Sf. Elena trupele de mahala) ar fi fost risipită. Dacă l-ar fi avut pe tânărul locotenent, regele s-ar fi putut apăra împotriva întregului Paris. Dar la palat nu mai era niciun om energic. „Nici un atac, poziție bună, apărare dârză” – acesta era ordinul dat soldaților – deci, iarăși o jumătate de măsură. La ora șapte dimineața, în vacarmul unei mulțimi dezordonate, nepregătită pentru război însă hotărâtă, se vădi primejdia. Unii s-au și adunat lângă punțile de trecere. Roederer, procurorul general, își dădu seama de răspunderea lui. El sfătuisese deja pe rege să meargă la Adunarea Națională și să se pună sub protecția ei. Regina s-a opus însă: „Avem aici destule forțe și a venit timpul să se decidă cine e stăpân: regele sau răsculații, Constituția sau revoluționarii!” Regele, respirând greoi, cu priviri stinse, zăcea în fotoliul său și aștepta, aștepta. Roe-

derer reveni cu câțiva consilieri comunali și spuse regelui că nu mai are nici cinci minute de pierdut și că nu e alt refugiu decât la Adunarea Națională. „Dar nu văd încă mulți oameni în Place du Carrousel”, răspuse Ludovic XVI, care vroia să mai câștige timp. „Sire, o mulțime uriașă cu 12 tunuri vine aici de la periferie”. Și regina încercă să-l contrazică pe procurorul general: „Avem încă forțe armate”. Dar Roederer replică: „Doamnă, tot Parisul e în marș, orice împotrivire e imposibilă!”

Maria Antoaneta nu-și mai putu stăpâni emoția; sângele i se urcă în obraji. Nu era niciun bărbat care să cugete bărbătește. O femeie însă nu putea da ordinul de luptă în fața regelui. Trebui să aștepte decizia celui veșnic nehotărât. În cele din urmă, regele privi câteva clipe la Roederer, suspină și, bucuros că s-a hotărât, spuse: „Să mergem!” Și, trecând prin grupul nobililor, pe lângă soldații elvețieni cărora a uitat să le spună un cuvânt: să lupte sau nu, prin mulțimea îndesată care l-a amenințat și batjocorit mai înainte, regele, urmat de soție și de câțiva credincioși, părăsi fără nicio împotrivire palatul strămoșilor săi. În frunte, regele cu Roederer, apoi regina la brațul ministrului de marină, cu Dauphinul. Străbătură grădina, îndreptându-se repede spre școala de călărie, unde curtea se amuza înainte cu cavalcadele ei și unde își ținea atunci ședințele Adunarea Națională. Numai două sute de pași – dar atât era de-ajuns ca Ludovic XVI și Maria Antoaneta să coboare definitiv de pe înălțimea puterii lor. Regalitatea lor s-a sfârșit.

Adunarea privi cu sentimente diferite pe foștii stăpâni, de care mai era legată prin onoare și jurământ. Suveranii i-au cerut drept de azil. În mărinimia primei surprize, Vergniaud, președintele, declară regelui că poate conta pe hotărârea Adunării Naționale, care a jurat doar pentru păstrarea drepturilor poporului și a autorității legale. Cuvinte mari – dezmințite însă de confuzia ce domnea în sânul Adunării. Aceasta se referi la paragraful din Constituție, care nu îngăduie prezența regelui în sală, în timpul dezbaterilor. S-a ajuns în sfârșit la decizia ca familia regală să fie adăpostită

pentru moment în loja reporterilor. O lojă atât de strâmtă și joasă, încât nu se putea sta în picioare. Se aflau acolo vreo două scaune și o bancă. Un grilaj de fier o despărțea de sala Adunării. Înșiși deputații, cu pile și ciocane, au înlăturat repede grilajul – căci s-a ținut seama de eventualitatea că mulțimea din stradă ar încerca să scoată cu de-a sila familia regală. În acest caz, deputații vor lua familia regală în mijlocul lor. În această colivie, încinsă în zilele de august până la sufocare, Ludovic XVI, Maria Antoaneta și copiii lor au trebuit să stea timp de 18 ore, sub privirile curioase, compătimitoare sau răutăcioase ale Adunării, în cele din urmă familia regală a fost atât de puțin luată în considerație, ca și cum ar fi fost la tribună niște privitori sau niște ușieri. Niciun deputat nu s-a ridicat s-o salute sau să-i facă puțin mai comodă șederea în țarcul acela înăbușitor. Trebuia numai să asculte ce se vorbea despre dânsa: scenă lugubră, ca și cum cineva ar privi de la o fereastră propria lui înmormântare.

Deodată, Adunarea deveni agitată. Se auzeau, de la Tuileries, împușcături; apoi, ferestrele tremurară: bubuiau tunurile. Răsculații, voind să pătrundă în palat, s-au ciocnit cu garda elvețiană. În jalnica sa fugă, regele a uitat sau n-a mai avut puterea să dea un nou ordin clar: un da sau nu. Credincioși ordinului precedent, de a rămâne în defensivă, garda a tras abia câteva salve. Curtea a fost golită, tunurile capturate; s-a dovedit astfel că un stăpân hotărât s-ar fi putut apăra cu cinste în mijlocul credincioșilor săi. Regele, stăpân fără cap și-a amintit prea târziu de datoria lui: nu putea cere altora curaj și sânge rece, când el singur s-a arătat fără curaj. A dat ordin elvețienilor să înceteze orice apărare a palatului. Prea târziu! Nehotărârea sau uitarea lui a costat deja viața a o mie de oameni. Mulțimea întărită năvăli în palatul dezarmat. Lanterna sângeroasă a Revoluției ardea iarăși: capetele regaliștilor uciși erau purtate în sulite. Abia pe la ora 11 dimineața măcelul încetă. În ziua aceea nu mai căzu niciun cap – ci numai o coroană...

Înghesuită în lojă, familia regală trebuia să vadă și să

asculte tot ce se întâmpla în Adunarea Națională, fără să scoată un cuvânt. Văzu cum sunt aduși credincioșii lor elvețieni, însângerați și înnegriți de pulbere și, în urma lor, victorioșii răsculați, gata s-o smulgă și pe dânsa de sub apărarea Adunării. Pe masa prezidențială fură depuse obiecte aduse din palatul prădat: argintării, podoabe, scrisori, casete și asiguate. Maria Antoaneta auzi cum erau lăudați conducătorii rebelilor, cum cereau cu vehemență unii deputați abdicarea regelui, cum erau falsificate în rapoarte unele fapte publice; de pildă, că clopotele de alarmă au fost trase din ordinul palatului, că palatul a asediat națiunea și nu națiunea palatul. Dezarmată, regina a putut vedea lașitatea politicianilor, care se întorceau încotro bătea vântul. Același Vergniaud, care cu câteva ore înainte declară în numele Adunării că preferă să moară decât să lase încălcate drepturile autorității legale, capitulă repede și făcu propunerea de a se retrage imediat exercitarea puterii de către rege și transferarea familiei regale la palatul Luxemburg, „sub paza cetățenilor și a legii”, ceea ce nu însemna altceva decât închisoare. Ca să se îndulcească puțin situația deputaților încă regaliști, s-a cerut numirea unui educator pentru prințul moștenitor. În realitate nimeni nu se mai gândea la coroană sau la rege, căruia i s-a luat și ultimul său drept de veto. Adunarea nu-i aruncă nicio privire, nu-i ceru consimțământul la legile pe cari ea le vota din propria-i putere. Obosit, asudat, el ședea în loja reporterilor, poate mulțumit în sinea lui că nu mai era întrebat. El nu mai avea nimic de hotărât. Adunarea trebuia să hotărască asupra lui însuși

Ședința dura de 15 ore. Cei cinci oameni din lojă așteptau mereu, după o noapte de groază și o zi lungă ca veșnicia. Copiii, cari nu înțelegeau nimic, au adormit istoviți; regelui îi curgea sudoarea pe față, regina își muia batista în apă și bău de câteva ori dintr-un pahar întins de o mână binevoitoare. Cu ochii arși, obosită și totuși trează și dârză, ea privea în cazanul supraîncălzit, în mașina de vorbe unde avea să se decidă soarta ei. Nu se atinse de nicio gustare. Soțul ei,

dimpotrivă lăsă să i se aducă de câteva ori de mâncare – și mesteca, cu fălcile lui grele și lente, tot așa de comod ca și la masa cu tacâmuri de argint de la Versailles. Foamea nu-l părăsi nici în primejdia supremă; în lupta în care pierdu coroana, el se lăsă covârșit de somn și dormi o oră. Maria Antoaneta se retrase în fundul lojii, rușinată de cumplita slăbiciune a bărbatului ei nedemn, care se îngrijea mai mult de pânțece decât de onoare. Privea într-un colț ca să nu-și trădeze amărăciunea; nu vroia să mai vadă nici Adunarea și prefera să-și astupe urechile cu pumnii. Numai dânsa simțea grozăvia acestei zile și a celor ce vor urma. Nu și-a pierdut o clipă ținuta, fiind demnă în orele când se știa provocată. N-a lăsat să i se vadă o lacrimă, să i se audă un suspin – retrăgându-se mereu în întunericul lojii.

În sfârșit, după alte trei ore chinuitoare, regele și regina fură siliți să meargă la fosta mănăstire a Feuillantilor, unde li s-a aranjat la repezeală un culcuș în celule părăsite. Femei străine au procurat reginei Franței o cămașă și ceva lenjerie; de la propria ei cameristă, s-a împrumutat cu câteva piese de aur, căci banii i-a uitat sau i-a pierdut în toiul tumultului. Abia când rămase singură, Maria Antoaneta a gustat puțină mâncare. Afară, dincolo de ferestrele zăbrelete, nu era liniște. Orașul fierbea mereu. Dinspre Tuileries se auzea huruitul înăbușit al căruțelor, care transportau în taină cadavrele celor o mie de sacrifice. Numai cadavrul regalității va fi înlăturat la lumina zilei...

În ziua următoare, familia regală fu obligată să asiste, în aceeași chinuitoare colivie, la ședințele Adunării Naționale. Vedea cum se topește puterea ei, oră cu oră, în acel cuptor încins. Ieri se mai vorbea de rege; azi, Danton vorbește de „asupritorii poporului” și Cloots despre „individul numit rege”. Ieri, a fost ales palatul Luxemburg ca „reședință” a curții și se cerea un educator pentru Dauphin; azi, formula e mai aspră: regele trebuie pus „sub paza națiunii”, expresie frumoasă pentru „închisoare”. Comuna, noua administrație revoluționară a orașului, alcătuită în noaptea de 10 august, refuză consimțământul ei ca palatul Luxemburg sau ministerul de justiție să fie reședință regală: e prea ușor de

pătruns acolo. Numai în Temple, ar putea fi în siguranță „deținuții”. Adunarea Națională, bucuroasă să scape de răspundere, lăsă pe rege în grija Comunei, care făgădui să conducă la Temple familia regală „cu tot respectul convenit celor care se află în nefericire”. Până la ora două noaptea, moara de vorbe hurui, fără ca cineva să vorbească în favoarea umiliților, care stăteau în întunericul lojii ca în umbra destinului.

La 13 august, Templul fu pregătit. Un drum uriaș a fost parcurs în aceste trei zile. De la regalitatea absolută până la Adunarea Națională au durat secole; de la Adunare la Constituție, doi ani; de la Constituție la căderea Tuileriilor, câteva luni – și de la aceasta până la arestare, numai trei zile. Încă vreo câteva săptămâni mai sunt până la eșafod și de-acolo, cu o singură împingere – în sicriu.

La ora șase, sub conducerea primarului Pétion, familia regală fu dusă la Temple – pe înserate, pentru ca poporul victorios să mai poată vedea o dată pe fostul său stăpân și pe orgolioasa regină. Timp de două ore, trăsura a ocolit într-adins jumătate din oraș: a trecut și prin piața Vendôme pentru ca Ludovic XVI să vadă statuia străbunicului său, Ludovic XIV, fărâmată și smulsă de pe soclu din ordinul Adunării Naționale. Să se convingă că s-a sfârșit nu numai stăpânirea lui, ci și a întregului său neam. În aceeași seară, când fostul stăpân a trecut din palatul strămoșesc în închisoare, s-a schimbat și locul noului stăpân al Parisului: ghilotina a fost ridicată din curtea Conciergeriei și strămutată în Place du Carrousel. Franța trebuia să știe că, de la 13 august, nu mai dictează Ludovic XVI, ci Teroarea.

LE TEMPLE

Maria Antoaneta cunoștea acest mic palat, locuit, în anii fericiți ai Rococo-ului, de fratele regelui, contele d'Artois. În urmă cu 14 ani, într-o zi de iarnă, ea a venit cu sania, învelită în blănuri bogate, să supeze cu cumnatul ei. Acum locuiesc acolo membri ai Comunei, prea puțin amabili; în loc de lachei, sunt postați la uși gărzi naționale și jandarmi. Sala mare în care se servea prizonierilor regali dejunul, e cunoscută după tabloul „Un ceai la prințul de Conti”: băiatul și fata cari concertează în mijlocul unei ilustre societăți, sunt Mozart (în vârstă de opt ani) și sora lui.

Însă Mariei Antoaneta și lui Ludovic XVI nu li s-a rezervat ca reședință elegantul palat cu tapiserii de lemn aurit, ci cele două turnuri străvechi de fortăreață, rotunde și cu acoperiș ascuțit. Zidite în Evul mediu de către Templieri, din blocuri grele, ele arătau ca și Bastilia, fioroase și întunecate, cu ferestre joase, cu uși ferecate, cu curți cuprinse de ziduri înalte. Aminteau de vremurile Inchiziției, de pivnițele vrăjitorilor și camerele de tortură. Parizienii priveau cu înfricoșare aceste rămășițe ale feudalismului, nefolosite multă vreme în mijlocul unui însuflețit cartier de mici burghezi, și devenite acum închisoare pentru regalitatea scoasă și ea, în cele din urmă, din uz.

Pregătirile au durat mai multe săptămâni. Un șir de case mici din jurul turnurilor a fost dărâmat; copacii din curte au fost doborâți pentru a nu stânjeni supravegherea; s-a înălțat un nou zid de piatră în jurul curții goale a turnurilor: trebuiau deci străbătute trei ziduri de fortăreață, pentru a ajunge la citadelă. S-au făcut căsuțe de gardă la toate ieșirile și în coridoarele fiecărui etaj s-au orânduit gherete, astfel că oricine intra sau ieșea trebuia să treacă pe lângă șapte sau

opt santinele. Consiliul comunal numea în fiecare zi alți patru comisari care erau obligați să cerceteze zi și noapte toate încăperile și seara să ia în păstrare toate cheile. Afară de dâșzii și de consilierii comunali, nimeni nu putea intra în Temple fără permis special al magistratului; niciun Fersen, niciun alt amic și nicio scrisoare nu mai puteau parveni familiei regale. Până și persoanele care nu aparțineau familiei regale au fost îndepărtate. Deosebit de dureroasă a fost pentru Maria Antoaneta despărțirea de prințesa de Lamballe care s-a întors de la Londra, unde se afla în siguranță, pentru a-și dovedi prietenia ei în ora primejdiei. Amândouă presimțeau că nu se vor mai revedea. Se pare că la această despărțire regina a dat prietenei sale, ca ultim semn de dragoste, un inel în care erau fixate câteva fire de păr, cu inscripția tragică: „Au albit din cauza nefericirii”... Și doamna de Tourzel guvernanta, cu fiica ei și însoțitorii regelui fură transferați în altă închisoare. Numai un camerist a fost lăsat pentru serviciul personal al regelui, care a rămas astfel singur, cu Maria Antoaneta, cei doi copii și prințesa Elisabeta.

În umilitoarea lor stare de arest, regele și regina se aflau totuși în mai multă siguranță. Era exclusă fuga, dar ei erau la adăpostul unei lovituri neașteptate. Familia regală nu mai era alarmată, ca la Tuileries, de clopotele și tobele ce răsunau în jurul ei. Era riguros despărțită de toate evenimentele de-afară. La început administrația orașului s-a îngrijit de bunăstarea corporală a prizonierilor regali. După victorie, Revoluția nu s-a arătat neomenoasă; dar tocmai aceste pauze de indulgență, vădeau și mai mult trista situație a învinșilor. Turnul cel mare a fost tapetat din nou și s-au adus mobile. Un etaj întreg, cu patru camere pentru rege și patru pentru regină, cumnata ei și copii. Familia putea părăsi oricând turnul întunecat și mucegăit, pentru a se plimba în curte. Comuna avea mai cu seamă grijă de ceea ce-i plăcea mai mult regelui: mâncare bună și îmbelșugată. Vreo 13 servitori erau ocupați cu masa lui; la fiecare prânz erau cel puțin trei feluri de supă, patru gustări, trei fripturi, alte patru mâncăruri ușoare, compot, fructe, vin și șampanie. În

trei luni și jumătate s-au cheltuit numai pentru bucătărie 35.000 livre. N-au lipsit nici lenjeria și hainele. La cererea lui Ludovic XVI, i s-a pus la dispoziție o bibliotecă cu 257 cărți, în majoritate clasici latini, ca să-și treacă timpul. În acest scurt interval, detențiunea familiei regale nu avu caracterul unei pedepse: exceptând opresiunea morală, regele și regina puteau duce o viață comodă și liniștită. Maria Antoaneta își instruia copiii dimineța, jucându-se uneori cu ei. După prânz, făcea o partidă de șah sau de trick-track. În timp ce regele se plimba cu Dauphinul în grădină sau înălța zmeii cu dânsul, regina – prea mândră ca să se plimbe sub pază – rămânea în cameră, cu lucrul de mână. Seara își culca copiii, juca cărți sau încerca să câne puțin la clavecin, ca în zilele cele bune. Nu prea vorbea și prefera să fie singură sau cu copiii. Nu avea consolarea credinței religioase a lui Ludovic XVI și a surorii lui, care se rugau mult și țineau riguros postul. Voința ei de viață nu se lăsa ușor înfrântă și, chiar între aceste ziduri, nu putea să-și înăbușe sufletul deprins cu atâtea victorii și bogății. S-a închis în sine, adunându-și ultimele puteri. Numai ea n-a cedat nici în închisoare. Dacă n-ar fi fost paza severă și teama de ziua de mâine, micul burghez Ludovic XVI și călugărița Elisabeta s-ar fi deprins cu felul de viață spre care râvneau de mult, fără să-și dea seama: cu pasivitatea lipsită de gânduri și de răspundere.

Însă păzitorii aminteau mereu deținuților că o altă putere dispune de soarta lor. Comuna a atârnat în sufragerie o placardă cu textul „Declarației drepturilor omului”, cu data: „Primul an al Republicii”. Pe placa de alamă a sobei sale, regele citea, fără să vrea, inscripția: „Libertate, Egalitate”. La prânz, un comisar sau comandantul garnizoanei apărea ca oaspete nepoftit. Pâinea era tăiată și cercetată de mâini străine, ca nu cumva să cuprindă vreo comunicare secretă; niciun ziar nu putea pătrunde în Temple și oricine intra sau ieșea era percheziționat de santinele. Ușile erau încuiate din afară. Regele și regina nu puteau face un pas, fără să fie urmați ca o umbră de garda înarmată, nu puteau vorbi fără martori nici să citească ceva necenzurat. Numai în camerele

lor de culcare le era îngăduit să fie singuri.

Erau oare gardienii și inspectorii deținuților regali niște sadici chinători, cum îi descriau scriitorii regaliști? Au fost ei înjosiți și persecutați de sanculoți grosolani aleși în acest scop? Rapoartele Comunei sunt, evident, în contradicție cu ale regaliștilor. Pentru a lămuri această chestiune, se cere deosebită prudență. Noțiunea de „revoluție” e amplă: ea cuprinde culmile cele mai înalte ale idealismului și brutalității abjecte. Ea își schimbă culorile, după oameni și împrejurări, coborând de la spirit până la violență. Ca în orice revoluție, și în cea franceză se disting două tipuri: revoluționarii din idealism și acei din resentiment. Primii vreau să ridice masele spre dâșii, spre cultura și libertatea lor. Ceilalți, cărora le-a mers multă vreme rău, sunt plini de răzbunare față de foștii lor stăpâni. La începutul Revoluției franceze, idealistii aveau prioritatea. Adunarea Națională, alcătuită din nobili și burghezi, din oameni mai luminați, vru să ajute poporul, însă masele eliberate s-au întors curând cu toată violența împotriva liberatorilor. În această a doua fază, elementele radicale, revoluționarii din resentiment, au avut prioritatea și n-au putut rezista tentației de a abuza de noua lor putere. Aceștia au condus și au fasonat revoluția după spiritul lor strâmt, după măsura mijlocie a sufletului lor.

Printre cei mai tipici revoluționari din resentiment era tocmai Hébert, căruia i se încredinșase supravegherea familiei regale. Aleșii revoluției: Robespierre, Desmoulins, Saint-Just au recunoscut îndată ce se ascundea sub acest urlător și murdar mâzgălit: un ulcer care dezonora revoluția, și pe care Robespierre l-a ars – prea târziu însă – cu fierul roș. Lipsit de orice scrupul, el s-a aruncat ca o fiară în curentul revoluției, „schimbându-și culoarea ca o reptilă”, precum spunea Saint-Just, devenind tot mai sângeros și scriind cele mai ațâțătoare și mai abjecte articole în „Père Duchesne”, foaia bulevardieră, de scandal, a revoluției. „Ca și cum Sena ar fi fost un canal de scurgere al Parisului”, spunea Camille Desmoulins, Hébert stârnea prin foaia lui cele mai vulgare instincte în clasele de jos, ajungând grație popularității sale în sânul plebei consilier al Comunei și, în

cele din urmă, i se încredință soarta Mariei Antoaneta.

În aparență de o rece politeță în relațiile personale cu familia regală, vrând să pară un demn reprezentant al noii dreptăți, Hébert își revărsa mânia în „Père Duchesne”, contra reginei care a refuzat orice convorbire cu dânsul. El cerea „briciul național” pentru „bețivanul și târfa lui”, pentru acei pe care îi vizita săptămânal în modul cel mai politic. Teama de Hébert influență pe funcționarii și soldații de gardă, care se arătau mai bătărași decât vroiau, față de „deținuții” lor. Meseriașii și micii burghezi pe care Hébert i-a pus de pază, citeau în foaia acestuia articole despre „sângeroșii tirani”, despre desfrânata și risipitoarea Austriacă. Însă ei vedeau pe rege, un pântecos mic-burghez și dânsul, plimbându-se în curte cu fiul său, jucându-se cu el; îl vedeau mâncând, citind, dormind... Un tată de familie care nu poate face rău unei muște. Dacă Hébert n-ar fi fost atât de sever, probabil că acești soldați de gardă ar fi stat camaraderește de vorbă cu acest domn cumsecade sau ar fi jucat cărți cu dânsul.

Regina însă îi ținea la distanță. N-a adresat niciun cuvânt supraveghetorilor, și când venea o comisie ca s-o întrebe dacă dorește sau are să reclame ceva, ea răspundea invariabil că nu dorește și nu reclamă nimic. Dar tocmai această demnitate în nefericire, această izolare a unei femei care suferă și tace, trezea printre păzitori (care nu sunt în fond decât niște co-deținuți ai deținuților) un sentiment de compasiune, un fel de înclinare față de regină și familia ei. Dacă, precum sunt arătați în memoriile regaliste, soldații de gardă erau aspri și dârzi republicani, aruncând uneori o glumă grosolană sau cântând și fluierând mai tare decât se cuvenea, ei făceau aceasta ca să-și ascundă față de inspectorii lor compasiunea pentru deținuți. Poporul simplu a înțeles mai bine decât ideologii și Convențiunea Națională, că umiliților li se cuvine respect în nenorocirea lor. La Temple, Maria Antoaneta a avut de îndurat mai puțină ură și ostilitate de la soldații grosolani, decât de la înalta societate din saloanele de la Versailles.

Dincolo de zidurile de la Temple, timpul zbura însă cu

aripi uriașe. De la graniță soseau știri rele. Austriacii și prusacii s-au pus în cele din urmă în mișcare. Trupele revoluționare au fost risipite la prima ciocnire. Țărănimea din Vendea s-a răsculat, războiul civil începu, ambasadorul englez fu rechemat, La Fayette părăsi armata, amărât de radicalismul revoluției pe care a pregătit-o și el. Alimentele se scumpeau, poporul devenea neliniștit și cuvântul „trădare” era pe toate buzele: fiecare se temea. Atunci Danton, revoluționarul cel mai energic și mai lipsit de scrupule, ridică steagul Teroarei: toți cei bănuți de trădare să fie măcelăriți în închisori, în trei zile și trei nopți. Printre acești două mii de uciși se afla și prietena reginei, prințesa de Lamballe.

Familia regală nu știa nimic de aceste groaznice întâmplări. Auzea numai clopotele de alarmă. Maria Antoaneta cunoștea prea bine aceste păsări de bronz ale nenorocului: ele nu-i puteau vesti decât o nouă furtună, o nouă calamitate. Totuși, deținuții din turn se întrebau uneori dacă trupele ducelui de Braunschweig sunt la porțile Parisului. A izbucnit o altă revoluție împotriva Revoluției? Jos însă, la intrarea zăvorâtă a Templului, gardienii și funcționarii erau în mare agitație. Ei știau că o mulțime uriașă venea de la periferie, purtând în sulită capul prințesei de Lamballe, cu părul în vânt și târând trupul ei gol, mutilat, sfâșiat. Nu era nicio îndoială că banda de ucigași, în beția triumfului ei canibalic, vroia să arate Mariei Antoaneta trupul pângărit al prietenei sale. Garda ceru îndată întăriri. Pétion, primarul, nu era de găsit – ca în toate orele primejdioase. Pentru a nu întârâta mulțimea și a evita o năvală care ar fi fost fatală familiei regale, comandantul lăsă ca hoarda urlătoare să se reverse în prima curte exterioară a Templului.

Doi canibali târau de picioare trupul gol, altul ridica în mână măruntaiele sângerânde și capul verde-pal al prințesei. Vroiau să intre în turn cu aceste trofee și s-o silească pe regină să sărute capul „târfei” sale. Nu se putea recurge la violență împotriva furioșilor. Un comisar al Comunei, încins cu eșarfa oficială, le ținu o cuvântare și, ca să deruteze mulțimea, el o laudă pentru fapta ei măreață și o îndemnă să

poarte trofeele prin tot Parisul, pentru ca poporul să admire acest „etern monument al victoriei sale”. Viclenia a prins. Cu zbierete sălbătice, plebea îmbătată porni cu trofeele pângărite pe străzi până la Palais Royal.

Între timp, deținuții din turn erau neliniștiți. Auzeau strigătele furioase de jos, dar nu știau ce vroia mulțimea. Au observat că soldații de gardă fugeau la posturile lor, ca să preîntâmpine vreo primejdie. La întrebarea regelui, unul din garda națională îi spuse adevărul și îl sfătui să apară la fereastră dacă nu voia ca poporul să pătrundă înăuntru... Se auzi atunci un strigăt înăbușit: Maria Antoaneta căzu în nesimțire. „A fost singurul moment când o părăsi energia”, spunea fiica ei, când relată mai târziu aceste fapte.

La 21 septembrie 1792, străzile vuiau iarăși de strigăte – nu de mânie, ci de bucurie. Prizonierii din turn auzeau vocile într-adins tari ale vânzătorilor de ziare: Convenția Națională a hotărât desființarea regalității! După câteva zile, mai mulți deputați s-au prezentat regelui să-i comunice această hotărâre. Ludovic-cel-din-urmă, precum era numit înainte de a i se spune disprețuitor Ludovic Capet, primi vestea cu liniște, cu resemnare. Niciun cuvânt de împotrivire din partea acestui om trecut prin toate înjosirile. Nici din partea Mariei Antoaneta. Erau amândoi sătui de griji și de umilințe. Acum, când nu mai aveau nicio răspundere în stat, le rămânea doar bucățița lor de viață: sperau că le va fi lăsată. Se ocupau cu simple lucruri omenești. Maria Antoaneta își instruia fata la lucru de mână și clavecin. Învăța pe băiatul ei să scrie (trebuia să rupă repede foaia când acest neștiutor copil de șase ani se iscălea „Louis Charles Dauphin”). Dezlegau șarade din ultimul număr al lui „Mercure de France”, se plimbau prin grădină – și urmăreau, pe vechiul ornic de pe cămin, curgerea înceată a timpului sau, prin fereastră, răsfirarea fumului din coșuri, trecerea norilor de toamnă. Încercau să uite ce-a fost odată și să se gândească la ceea ce vine, la inevitabilul care trebuie să vină.

Se părea că, prin abdicarea fără împotrivire a regelui,

revoluția și-a atins țelul. Dar revoluția e ca o sferă care se rostogolește mereu și conducătorii sunt nevoiți să alerge cu dânsa, dacă vor să rămână în echilibru. Fiecare partid știa această și se temea să rămână în urma celorlalte. Dreapta se temea de moderați, aceștia de stânga; stânga se temea de aripa ei extremă: girondinii, aceștia de maratiști. Conducătorii se temeau de popor, generalii de soldați, Convenția de Comună... Această teamă reciprocă a stârnit puterile, le-a supraexcitat și a dus Revoluția franceză dincolo de ținta ei inițială, în torentul general al panicii și al exaltării. Un țel a fost atins, dar alte țeluri se iveau în iureșul revoluției. Regele a fost înlăturat. Dar și fără coroană, omul acesta pasiv rămânea un simbol. Cum putea îngădui revoluția măcar umbra unui rege viu, dacă ea a scos din morminte cenușa și oasele celorlalți regi și le-a ars din nou? Conducătorii credeau că moartea politică a lui Ludovic XVI trebuia urmată și de cea trupească. Clădirea republicii nu poate fi cimentată decât cu sânge regal. La strigătele radicalilor s-au raliat și ceilalți, de teamă să nu piardă favoarea populară. Procesul intentat lui Ludovic Capet a fost fixat pentru 11 decembrie...

Maria Antoaneta și copiii au fost despărțiți de soțul și tatăl lor. Nu mai puteau schimba o vorbă; nu trebuiau să afle nimic, nici măcar de desfășurarea procesului. Paza a fost și mai înăsprită; au fost luate toate obiectele tăioase, cuțite, foarfeci, furculițe... În etajul de jos, Maria Antoaneta auzea pașii greoi ai soțului. Atât. Tortură stupidă, inutilă. Abia la 20 ianuarie 1793, un funcționar municipal comunică reginei că, în mod excepțional, se îngăduie familiei să viziteze pe deținutul din etajul de dedesubt. Maria Antoaneta înțelese îndată cât de grozavă e această îngăduință: Ludovic XVI a fost condamnat la moarte; ea și copiii îl mai pot vedea pentru ultima oară – și fără păzitori! Aceștia vegheau totuși în dosul unei uși de sticlă... Tot ce s-a relatat asupra acestei ore de revedere și de despărțire, erau invenții pur romantice, exagerări de gravuri sentimentale, – destinate să înjosească prin lacrimi târzii, în vremuri de pace, tragicul acelei scene familiare. E neîndoios că despărțirea de tatăl copiilor ei, a

fost pentru Maria Antoaneta unul din cele mai cutremurătoare momente. Pentru un om simțitor e de la sine înțeles ce tortură a fost, pentru o femeie amenințată cu moartea, ultima ei întrevvedere cu soțul condamnat la moarte. Maria Antoaneta nu l-a iubit cu pasiune pe Ludovic XVI; de mult, inima ei a fost dată altuia, însă ea a trăit douăzeci de ani cu soțul ei, i-a născut patru copii și tot timpul el a fost bun și plin de devotament față de dânsa. Legați prin rațiuni politice, de stat, pentru toată viața, ei au pățimit împreună și au coborât unul lângă altul toată scara nefericirii lor. Regina știa că va trebui să-l urmeze curând până la treapta din urmă, după un scurt popas.

În acea oră de despărțire, calmul, lipsa totală de enervare a regelui, a fost pentru dânsul un avantaj. Avea atunci un fel de măreție morală. Nu s-a arătat agitat sau înfricoșat. Cei patru comisari cari ascultau în camera vecină, nu l-au auzit ridicând glasul; despărțindu-se de familia lui, acest bărbat slab, acest rege nedemn, a dat dovadă de mai multă tărie și demnitate decât în tot restul vieții sale. La ora zece, condamnatul s-a ridicat liniștit și a dat să înțeleagă că vrea să fie lăsat singur. Maria Antoaneta nu cuteza să-l contrazică, mai ales că dânsul îi spuse că se vor revedea a doua zi la ora șapte: o iluzie acordată din compasiune.

Regina rămase singură, în etajul de deasupra. Noapte nesfârșită, fără somn. În zori, se auziră în cele din urmă zgomotele pregătirilor. O trăsură cu roate grele hurui în curte; pași urcau și coborau scările: erau oare duhovnicul, consilierii orașului sau călăul? Departe, răsunau tobele regimentelor în marș – și ora fatală se apropia, se apropia... Închisă în camera ei, cu păzitori neîndurați la ușă, mult încercata femeie nu trebuia să vadă nici să audă nimic – și totuși ea trăia de o mie de ori mai cumplit tot ce se întâmpla în jurul ei. În cele din urmă, fu liniște deplină în camera de jos. Regele a părăsit turnul, greua trăsură porni spre locul de execuție. Și, o oră mai târziu, ghilotina a dăruit Mariei Antoaneta, fostă arhiducesă de Austria, apoi Dauphină și regină a Franței, un nume nou: văduva Capet.

MARIA ANTOANETA, SINGURĂ

Cu decapitarea lui Ludovic XVI, Convenția Națională a tras o sângeroasă linie de despărțire între regalitate și republică. Mulți dintre deputați au aderat cu secretă părere de rău la execuția acestui om slab și blajin. Dar niciun deputat nu s-a gândit la început s-o acuze și pe Maria Antoaneta. Comuna a îngăduit văduvei să poarte rochii de doliu; supravegherea a fost simțitor destinsă. Convențiunea credea că sentimentul familiar habsburgic, pe care îl supraprețuia, îi va da prilej să rezolve și situația „Austriacei” și copiilor ei. Însă împăratul Franz, mărginit, lacom, nesimțitor, nu se gândea deloc să sacrifice o singură piatră prețioasă din tezaurul său plin de aur și bijuterii, pentru a răscumpăra pe una din rudele sale de sânge. Și partidul militar austriac puse toate piedicile, pentru ca tratativele să fie întrerupte. Cu toată declarația solemnă de la Viena, că războiul era purtat pentru o idee, nu pentru cuceriri, generalii nu puteau renunța la ceea ce e inerent meseriei lor. Chiar pentru Revoluția franceză, războiul a căpătat un caracter de anexiune și de compensație. Zadarnic interveni bătrânul Mercy (îndemnat mereu de Fersen) la curtea din Viena, pentru ca Maria Antoaneta să fie rechemată: nemaifiind regină a Franței, ea a redevenit arhiducesă a Austriei și membră a familiei imperiale. Însă această chinuită femeie a ajuns să fie o jucărie vie în mâinile sângeroase ale războiului și politicii. Fiecare monarh se arăta adânc mișcat de soarta ei, dar niciunul n-a întins mâna. Maria Antoaneta putea să repete cuvintele lui Ludovic XVI către Fersen: „Toată lumea m-a părăsit”.

Însă voința ei de viață a rămas neînfrântă. Din această

voință se ivi hotărârea ei de a se ajuta singură. I s-a putut lua coroana. Dar această femeie, al cărui chip nu mai era tineresc, și-a păstrat acea putere, acea magie de a câștiga pe oamenii din juru-i. Toate măsurile de prevedere ale lui Hébert și celorlalți consilieri comunali s-au dovedit neputincioase față de puterea magnetică pe care Maria Antoaneta o exercita asupra gardienilor și funcționarilor mic-burghezi cari o păzeau. Pentru dâșii ea mai păstra nimbul regalității. Astfel, aproape toți păzitorii ei au devenit complicii ei secreți. Mulțumită lor, ea a putut transmite și primi vești. Își scria biletele cu cerneală invizibilă sau cu suc de lămâie. Pentru a deruta pe comisarul vigilant, păzitorii au inventat un fel de limbaj cu mâna, cu gesturi prin care Maria Antoaneta afla întâmplările zilnice și evenimentele politice și războinice. Un vânzător de ziare era pus să strige într-adins tare, în fața Templelui, știrile cele mai importante. Cercul de complici se întinse tot mai mult. Și pentru că Ludovic XVI nu mai era lângă dânsa ca s-o stânjenească cu nehotărârea lui, Maria Antoaneta, părăsită de toți, cuteză să încerce propria ei eliberare.

În primejdie iese la iveală adevăratul curaj sau lașitatea, care sunt amestecate în viața mijlocie, comună, a oamenilor. Nobilii, egoiști sau fricoși, au emigrat în bună parte, îndată după aducerea regelui la Paris. Puțini credincioși au rămas; chiar pentru foștii slujitori regali, prezența la Paris era o primejdie de moarte. Printre aceștia era și fostul general Jarjays, a cărui soție era doamnă de onoare a Mariei Antoaneta. El s-a reîntors din Coblenz, gata să se jertfească pentru regină. Omul care a venit să-i propună eliberarea Mariei Antoaneta din Temple și care i-a adus ca dovadă câteva rânduri scrise de dânsa, era un anume Toulan, unul din gardienii statornici ai turnului. La 10 august, el era printre primii voluntari care au asediat Tuileriile, hotărâți să distrugă regalitatea. Pentru fapta aceasta el a fost decorat. Grație republicanismului său încercat, Toulan a primit de la consiliul comunal misiunea de mare încredere de a o păzi pe regină. Însă, mișcat de nefericirea ei, el deveni amicul cel mai devotat al aceleia contra căreia a ridicat arma la Tuileries.

Maria Antoaneta, în comunicările ei secrete, îl numea „credinciosul”. Dintre toți conjurații acestei încercări de evadare, Toulan era singurul care nu și-a riscat capul pentru bani, ci dintr-un fel de pasiune, poate și din plăcerea unei aventuri riscante; el a rămas cel mai curajos în primejdie, plătind cu viața cutezanța lui nebună, pe când ceilalți au fugit îndată ce s-a aflat complotul.

Jarjays, neavând deplină încredere în Toulan, îi ceru să-i înlănească intrarea în Temple, pentru a vorbi personal cu regina. Riscul era enorm. Totuși, câștigând între timp de partea ei și pe alți gardieni, regina îi scrisese să vină cât mai repede, dar să se ferească să nu fie recunoscut de o femeie cu numele Tison, închisă cu ea în Temple. Această Tison era o spioană foarte vigilentă. Jarjays putu totuși pătrunde în turn, deghizat ca aprinzător de felinare. Din ordinul consilierilor comunali, cartierul închisorii trebuia să fie bine luminat. Toulan convinse pe lampagiul închisorii să-i împrumute pentru o seară hainele și uneltele lui. În timp ce lampagiul își cheltuia în cârciumă banii primiți, Jarjays a ajuns la regină și a stabilit cu ea un îndrăzneț plan de evadare. Regina și doamna Elisabeta, costumate în uniforme de consilieri comunali, aveau să părăsească turnul, cu legitimații furate, ca și cum ar fi niște magistrați întorși dintr-o inspecție. Pentru a scoate și copiii, un nobil hotărât va fi deghizat în lampagiu. Se întâmpla adesea ca lampagiul închisorii să fie urmat de copiii săi în timpul serviciului. Falsul lampagiu va putea lua cu sine pe cei doi copii ai Mariei Antoaneta, în îmbrăcăminte sărăcăcioasă. În apropierea închisorii vor aștepta trei trăsură, care vor duce la adăpost pe evadați și complicii lor: Jarjays, Toulan și Lepître.

Însă din cauza lui Lepître, acest plan temerar nu putu fi aplicat în întregime. Lepître, un învățător, avea să joace un rol însemnat în această evadare. Nu însă din omenie sau de dorul aventurii, ci pentru o mare sumă de bani promisă de Jarjays. Acesta lucra separat de baronul de Batz, financiarul contra-revoluției din Paris, care complota în același timp, fără să știe însă unul de altul. Astfel s-a pierdut

un timp prețios, până ce s-a căpătat și încrederea fostului bancher al reginei. În cele din urmă, banii necesari au fost adunați. Între timp, Lepître și-a pierdut curajul. Se zvonea că barierele Parisului sunt închise, că toate trăsurile sunt cercetate de-aproape. Poate că a observat că spioana Tison a dat de urmele complotului. A refuzat să-și dea concursul. Nu se mai putea ca cele patru persoane să fie scoase în același timp din Temple. Numai regina putea fi salvată. Jarjayes și Toulan au încercat zadarnic s-o convingă. Marie Antoineta respinse propunerea: prefera să renunțe decât să-și părăsească copiii. Fără dâșii, n-ar avea nicio plăcere, niciun rost.

Jarjayes și-a făcut datoria; la Paris, el nu mai putea fi reginei de niciun ajutor. Dar, prin el, se mai putea transmite, amicilor și rudelor din străinătate, un ultim semn de iubire și de viață. Cu puțin înainte de execuție, Ludovic XVI a vrut să transmită familiei, prin cameristul său, un inel cu sigiliu și un mic smoc de păr, ca amintire.

Consilierii comunali, cari se temeau ca aceste relicve să nu fie semnul secret al unei conjurații, le-au sechestrat. Însă temerarul Toulan le-a sustras și le-a adus Mariei Antoineta. Ea simțea că nu le va putea păstra multă vreme și, pentru că avea un mesager de încredere, a predat inelul și părul lui Jarjayes, pentru a le da contelui de Provence, fratele regelui. Jarjayes mai întârzia în Paris, sperând că va putea fi de folos Mariei Antoineta. În cele din urmă, a trebuit să plece. Toulan i-a transmis o ultimă scrisoare a reginei: „Rămâi cu bine. Pentru că te-ai decis să pleci, socot că e mai bine să pleci numaidecât. Doamne! cât o plâng pe sârmana ta soție! Și ce fericită aș fi, dacă am putea fi în curând iarăși împreună. Niciodată nu voi putea fi îndeajuns recunoscătoare, pentru tot ce-ai făcut pentru noi. Adio! Ce crud e acest cuvânt!”

Maria Antoineta știa că avea atunci ultimul prilej să trimeată un semn de departe. Dar, numai conților de Provence și d'Artois avea să încredințeze relicvele fratelui lor. Ea nu mai avea niciun cuvânt de spus aceluia care îi era cel mai scump, afară de copiii ei? Lui Fersen, căruia i-a scris din

Tuileries că nu poate trăi fără vești de la dânsul și căruia i-a trimis un inel care să-i amintească mereu de dânsa... În memoriile lui Goguelats, unde e relatată plecarea lui Jarjays, nu se află niciun cuvânt despre Fersen, niciun salut pentru dânsul. Se putea ca Maria Antoaneta să-l uite atunci, când avea ultimul prilej? De fapt, ea nu-l putea uita în suprema ei singurătată. Misiunea către frații regelui a fost mai degrabă un pretext, ca să acopere o altă misiune pe care Jarjays a împlinit-o cu credință.

Abia după un secol, când memoriile lui Fersen au putut fi cunoscute și în părțile lor tănuite, acoperite de ștersături, s-a vădit că sentimentele reginei pentru dânsul n-au fost niciodată mai pasionate decât în ultimele momente ale prăbușirii sale. Pentru a perpetua amintirea consolatoare a iubitului ei, regina și-a comandat un inel cu armele lui Fersen, nu cu crinii regali. După cum el purta la deget un inel cu deviza reginei, Maria Antoaneta purta în acele zile singuratică inelul cu armele gentilomului suedez. Pentru a-i da un ultim semn de iubire, pentru a-i arăta că inelul ei e o mărturie a sentimentelor ei, ea imprimă în ceară încălzită armele și inscripția inelului și trimise lui Fersen tiparul: nu era nevoie de niciun cuvânt, semnul acela de ceară spunea totul. Ea scrisese lui Jarjays: „Te rog să predai tiparul pe care îl anexez, acelei persoane care a venit la mine, iarna trecută, de la Bruxelles. Spune-i că această deviză n-a fost niciodată mai justificată ca acum”.

Ce inscripție „mai justificată ca niciodată” se afla pe acel inel cu sigiliu, care purta armele unui mic nobil suedez? Unicul inel pe care o regină a Franței l-a purtat pe degetul ei, dintre toate podoabele ei de milioane... Cinci cuvinte italiene alcătuiau acea deviză: „*Tutto a te mi guida*” – *Totul mă duce spre tine* – cuvinte mai adevărate ca oricând, în acele zile când Maria Antoaneta se afla la un pas de moarte. Fersen știa că inima ei a bătut pentru dânsul până în ultima clipă. Cu cele cinci cuvinte – ultim salut de despărțire în pragul veșniciei, dar și jurământ al dragostei statornice în curgerea vremelniceii pământene – s-a încheiat această incomparabilă tragedie în umbra ghilotinei.

ULTIMA SINGURĂTATE

Maria Antoaneta și-a spus ultimul cuvânt; și-a luat rămas bun de la lume. Nu mai încerca și nu mai spera nimic. La curtea din Viena nu se mai conta pe victoria trupelor aliate. În Paris, după plecarea lui Jarjayes și înlăturarea lui Toulan, nu mai era niciun salvator. Grație spioanei Tison, Comuna a înăsprit paza, supraveghind și pe păzitori.

Există firi atrase de primejdie, care nu-și simt plinătatea puterii lor decât atunci când își riscă viața, când înfruntă imposibilul, când se aruncă în aventuri nebunești. Acești oameni nu pot respira în vremuri liniștite; cutezanța lor cere țeluri uriașe, care stârnesc toată pasiunea lor. Baronul de Batz din Paris, era pe-atunci unul din acești oameni. Câtă vreme regalitatea era în plină strălucire, acest nobil bogat s-a ținut mândru, de o parte: el nu-și pleca grumajii pentru un post, pentru o subvenție. Abia când toți l-au părăsit pe regele pus sub acuzare, acest Don Quijote al credinței regale s-a aruncat eroic-nebunește în luptă. În timpul revoluției el se afla în locurile cele mai primejdioase, ascuns sub zeci de nume străine. A sacrificat toată averea lui pentru nenumărate încercări, dintre care cea mai temerară este aceea de a salva pe Ludovic XVI când era dus la locul de execuție. În mijlocul a 80.000 de oameni înarmați, el scoase sabia și strigă tare: „Cu mine, cine vrea să salveze pe rege!” Nimeni nu s-a raliat acestui om, care a cutezat, singur în toată Franța, să înfrunte o armată la lumina zilei, înainte ca garda să-și fi revenit din surpriza ei, baronul de Batz a dispărut în mulțime. Insuccesul acesta nu l-a dezarmat; după execuția regelui, el a pus la cale un plan fantastic pentru a salva pe regină.

Baronul de Batz a recunoscut punctul slab al revoluției,

germenul otrăvitor pe care Robespierre a încercat să-l ardă cu fierul roșu: corupția. Ajunși în funcțiuni de stat, revoluționarii au început să fie roși de cel mai primejdios corosiv: banul. Simpli proletari, meseriași, mici angajați, agitatori, s-au pomenit deodată cu lefuri mari; alții mânuiau sume uriașe, cu prilejul furniturilor de război, a rechizițiilor, a vânzării bunurilor emigraților. Nu toți aveau tăria morală de a rezista la tentația îmbogățirii repezi. Dintre cei care au servit revoluția, erau destui care voiau să se servească de noua lor putere pentru scopuri personale. În balta acestei corupții proaspete, baronul de Batz a aruncat undița lui: un cuvânt magic – un milion! Un milion pentru oricine va ajuta ca regina să fie scoasă din Temple. Cu această sumă, baronul putea cumpăra, nu funcționari mărunți (gardieni, soldați și lampagii, precum a încercat Jarjayes) ci organul principal al sistemului de supraveghere – pe însuși inspectorul tuturor închisorilor, Michonis, fost negustor de limonadă, și pe Cortey, conducătorul militar al secțiunii. Astfel, regalitul căutat zi și noapte de toate autoritățile, avea în mână pe șefii civili și militari cărora le era încredințată paza Templelui! „Infamul Batz”, bine ascuns, s-a pus la lucru cu sânge rece dar și cu înflăcărat curaj, deși sute de spioni și agenți îl vânau prin toată țara.

Pentru a fi la fața locului, baronul s-a înrolat ca simplu soldat în compania de gardă a Templelui, sub numele de Forguet. Cu arma în mână, în uniformă murdară a unui soldat de gardă, aristocratul milionar făcea serviciul de pază la ușile reginei. Nu se știe dacă a izbutit să ajungă până la Maria Antoaneta. Nu era necesar, căci Michonis, care avea să aibă partea leului din milionul promis, s-a înțeles desigur cu regina. Grație înțelegerii cu Cortey, comandantul militar, au fost introduși în compania de gardă tot mai mulți complici ai baronului. S-a ajuns astfel la cea mai burlescă și mai neverosimilă situație din istoria universală: în mijlocul Parisului revoluționar, cartierul Templelui, unde se afla prizonieră regina Franței, era păzit de un batalion de regaliști deghizați, comandat de fapt de baronul de Batz – acesta din urmă urmărit de Convenție și de Comitetul salvării publice,

pe baza sutelor de decrete și mandate de arestare.

În cele din urmă, i se păru lui de Batz că a sosit noaptea când trebuia să dea lovitura Dacă ar fi izbutit, ea ar fi avut urmări nepieritoare în istoria lumii, căci noul rege al Franței. Ludovic XVII ar fi scăpat de sub puterea revoluției. Totul a fost pregătit în cele mai mici amănunte. În curtea întunecată, mergea Cortey cu detașamentul său, în care se afla șeful complotului, baronul de Batz. Oamenii au fost, astfel repartizați, pentru ca la ieșirile principale să se afle numai regaliști deghizați. În același timp, celălalt mituit, Michonis, care a preluat serviciul în camere, a pregătit mantale militare pentru Maria Antoaneta, fiica ei și doamna Elisabeta. La miezul nopții, ele aveau să iasă din Temple, cu pușca pe umăr, împreună cu alți câțiva falși soldați de gardă, ca o simplă patrulă, având în mijloc pe micul Dauphin. Cortey avea dreptul să deschidă oricând poarta cea mare și patrula condusă de dânsul ar fi ajuns în stradă. De Batz a pregătit o casă la țară, pe care o avea în apropierea Parisului; poliția n-a pătruns încă acolo. Familia regală ar fi stat ascunsă câteva săptămâni, până ce s-ar fi ivit prilejul sigur de a trece granița. Pe stradă, câțiva tineri regaliști, cu revolvare în buzunar, au fost postați pentru a opri pe urmăritori, în caz de alarmă.

Planul, stabilit în toate amănunțele, începu să fie executat pe la ora 11 seara. Michonis aștepta un semn de la baronul de Batz. Însă deodată, se auziră lovituri puternice în poarta închisorii. Pentru a evita o trădare, noul sosit fu lăsat să intre îndată. Era cizmarul Simon, un revoluționar incoruptibil, membru al Consiliului comunal, care venise în grabă mare să se convingă dacă regina mai e la Temple. Un jandarm i-a predat cu câteva ore înainte un bilei de denunț contra lui Michonis. Consiliul comunal n-a vrut să creadă în povestea romantică a lui Simon. Zilnic se adunau pe masă sute de denunțuri. Cum era posibil? Templul era doar păzit de 280 oameni, controlați de comisari de încredere. Totuși, s-a decis ca Simon să înlocuiască în noaptea aceea pe Michonis. Când Cortey îl văzu venind, el știa că totul e pierdut. Însă Simon nu-l bănuia pe comandantul militar:

„Dacă ești tu aici, sunt liniștit”, spuse dânsul și se duse în turn, la Michonis.

Baronul de Batz, care își văzu tot planul primejduit de un singur om, ezită o clipă: să sfarme craniul lui Simon cu o împușcătură de pistol? Aceasta nu avea niciun rost. Împușcătura ar fi atras pe ceilalți păzitori, printre care se afla desigur și un trădător. Regina nu mai putea fi salvată: orice violență i-ar fi primejduit viața. De-ar putea fi măcar salvați acei care s-au introdus în Temple ca s-o salveze... Cortey alcătui repede o patrulă din conjurați, în mijloc cu baronul, și o conduse liniștit prin curte până în stradă. Conjurații au scăpat, dar regina a plătit pentru dânsii.

Între timp, Simon a pornit mândros asupra lui Michonis, cerându-i să dea socoteală în fața consiliului. Michonis, care dosise veșmintele pregătite pentru familia regală, se prezentă netulburat în fața primejdiosului tribunal. Acolo, Simon fu lăudat pentru patriotismul și vigilența lui, dar i se dădu să înțeleagă că a văzut stafii. În aparență Consiliul comunal nu luă în serios complotul. În realitate, el a dat dovadă de simț politic. Încercarea de evadare l-a impresionat, dar s-a ferit să facă zgomot în jurul ei. El cunoștea în toate amănuntele planul lui de Batz (aceasta s-a vădit la procesul intentat Mariei Antoaneta), dar s-a temut să-l dea în vileag, căci toată lumea ar fi aflat cât de adânc a pătruns corupția printre oamenii de încredere ai Revoluției. Astfel, cel mai neverosimil și mai dramatic episod al istoriei a rămas tănuțit ani îndelungați.

Consiliul comunal nu cuteză să facă proces public funcționarilor care au complotat evadarea. Însă a înăsprit paza, pentru a face imposibilă orice încercare de eliberare a femeii cu inima înfrântă. Toulan, Lepître și comisarii trădători au fost înlăturați. Maria Antoaneta era păzită ca o criminală. Hébert, cel mai lipsit de scrupule, intră la ora 11 noaptea în camera Mariei Antoaneta și a doamnei Elisabeta și, din ordinul Comunei, cercetă fiecare colț, fiecare haină, toate cuierele și mobilele. Rezultat: câteva portrete-miniaturi, o pălărie veche a lui Ludovic XIV, câteva adrese fără

importanță, o bucată de ceară roșie. Cercetările fură repetate; zadarnic – căci Maria Antoaneta ardea îndată orice bilet, orice scrisoare. Neavând nicio dovadă scrisă a urzelilor ei, dar convins că ea nu încetează să lucreze subteran, Consiliul comunal se hotărî s-o lovească pe Maria Antoaneta drept în inimă: în sentimentul ei de mamă.

La 1 iulie 1792, cu câteva zile înainte de descoperirea conjurației, s-a decis ca micul Dauphin Ludovic Capet să fie despărțit de mama lui și izolat într-o încăpere a Templelui unde nimeni nu putea să pătrundă. Afară de noul său educator: cizmarul Simon, căruia Consiliul comunal i-a dat această misiune din recunoștință pentru credința lui incoruptibilă. Simon era însă un simplu și vulgar om din popor, un adevărat și drept proletar, nu un bețivan și un sadic ucigaș precum îl arătau regaliștii. Dar misiunea de educator nu i se potrivea deloc. E mult mai probabil că n-a citit o carte, în viața lui; singura scrisoare rămasă de la dânsul e departe de cele mai elementare reguli ale ortografiei. Era însă un cinstit sanculot și aceasta părea destul, în 1793, pentru slujba ce i s-a încredințat. Cu șase luni înainte, a fost propus în Adunarea Națională, ca educator al moștenitorului tronului, Condorcet, un mare scriitor, autor al *Progresului spiritului omenesc*. De atunci, curba revoluției a coborât mult: îi era de-ajuns cizmarul Simon. Cele trei cuvinte: „Libertate, Egalitate, Fraternitate”, și-au pierdut repede valoarea, ca și asignatele. Numai ideea egalității, adică a nivelării violente, a predominat în ultima fază radicală a revoluției. Intenționat s-a decis ca Dauphinul să nu fie educat pentru a deveni un om cultivat, ci să rămână printre cei mai incuți oameni din popor. El trebuia dezvățat, să uite de unde se trage, pentru ca și ceilalți să-l uite ușor.

Maria Antoaneta nu știa nimic de această hotărâre. În seara când trimișii Comunei bătură la poarta Templelui. Această metodă a surprinderii, a loviturii neașteptate, făcea parte din sistemul de tortură a lui Hébert care venea în inspecție noaptea târziu. În seara aceea, copilul dormea de mult. Maria Antoaneta și doamna Elisabeta mai vegheau, când au intrat delegații: ce-i puteau aduce, decât o nouă

înjosire? De astă dată, și funcționarii Comunei erau puțin stânjeniți. Misiunea lor era penibilă: erau și ei părinți – dar aveau poruncă să comunice fără nicio justificare, că unicul fiu al Mariei Antoaneta trebuie îndepărtat și pus sub protecție străină.

Relatările asupra acestei scene sunt, evident, contradictorii. Acele ale fiicei Mariei Antoaneta, viitoarea ducesă de Angoulême, singura martoră oculară, sunt susceptibile de exagerări dramatice. Strigăte, lacrimi, stăruinți, opuneri până ce, după o luptă de câteva ore, copilul care tremura și țipa a fost smuls de mâini nemiloase. Raportul oficial, în câteva fraze stilizate, arată că despărțirea s-a făcut cu toate menajamentele impuse de situația acelor momente și că reprezentanții poporului au ținut seama de gravitatea datoriei lor. Aceste relatări, dintr-o parte și din alta, de la un partid contra altui partid, nu puteau cuprinde tot adevărul. Ceea ce e neîndoios, e că această violentă și inutil de groaznică despărțire a fost cel mai dureros moment din viața Mariei Antoaneta. Ea și-a pus toate nădejdiile în copilul blond, precoce – și educarea acestui viitor rege a fost pentru dânsa singura bucurie în turnul solitar. Era mai atașată de fiul ei, decât de fată – care avea un caracter posomorât, neprietenesc. Toată duioșia ei și-o revărsa asupra frumosului, duiosului și minunat de istețului băiat – care i-a fost smuls pentru totdeauna. Copilul locuia tot în Temple, la câțiva metri de turnul mamei sale care, dintr-un formalism de neiertat al Consiliului comunal, nu-i putea adresa niciun cuvânt. Chiar când a aflat că e bolnav, i s-a interzis orice vizită. Era izolată, ca o ciumată. Nu putea vorbi nici cu cizmarul Simon, educatorul. Nicio vorbă, nicio veste de la copilul ei; niciun salut, niciun semn de dragoste nu-i era îngăduit acestei mame.

În cele din urmă – slabă și scurtă consolare – Maria Antoaneta descoperi că, printr-o mică fereastră din scara etajului al treilea, se poate vedea în acea parte a curții, unde se juca uneori Dauphinul. Și ore întregi, deseori zadarnic, mult-încercata femeie care a fost odată regină, aștepta (căci păzitorii erau îngăduitori) să zărească în curtea închisorii

conturul fugar al umbrei preaiubite. Copilul, care nu bănuia că privirile, adesea tulburi de lacrimi, ale mamei sale, urmăreau fiecare mișcare a lui, se juca vesel și fără griji. Ce știa un copil de nouă ani de soarta lui? Băiatul s-a deprins prea repede cu noul mediu, a uitat al cui e, a uitat sângele și numele lui. Cânta tare, vitejește „Carmagnola” și „Ça ira” pe care le-a învățat de la Simon și tovarășii lui. Purta boneta roșie a sanculoților. Vorbea cu soldații care o păzeau pe mama lui, despărțit de dânsa nu numai prin ziduri de piatră, ci și sufletește de o întreagă lume. Totuși inima mamei bătea tare când își vedea copilul jucându-se nepăsător, putând să-l îmbrățișeze măcar cu privirile, dacă nu cu brațele. Ce va deveni sărăcuțul? Hébert, în foaia lui de scandal, a scris aceste cuvinte amenințătoare: „Sărmană națiune, acest mic golan îți va fi fatal mai curând sau mai târziu; cu cât e mai poznaș acum, cu atât e mai primejdios. Acest mic șarpe și sora lui trebuiesc lepădați pe o insulă pustie... Ce contează un copil, când e vorba de binele Republicii?”

Pentru Hébert nu conta mult, dar mama era înfricoșată în ziua când nu-și zărea odorul în curte. Tremura de mânie neputincioasă când intra la dânsa dușmanul care a dat Comunei sfatul de a i se smulge copilul, pricinuind cea mai oribilă crimă morală: cruzimea inutilă față de o învinsă. Faptul că Revoluția a dat-o pe Maria Antoaneta în mâinile lui Hébert, rămâne ca o pată neștersă a istoriei sale. Cea mai curată idee devine mică și josnică, îndată ce dă putere oamenilor mici care săvârșesc neomenii în numele ei.

Lungi sunt orele și întunecate sunt odăile zăbrelite ale turnului, de când nu mai răsună râsul limpede al copilului. Nicio veste nu mai vine de-afară, ultimii ajutori au dispărut, prietenii sunt inaccesibili. Trei femei stau împreună, solitare: Maria Antoaneta, fata ei și doamna Elisabeta. Nu mai au nimic să-și spună, au uitat să mai spere și să se mai înspăimânte. Abia dacă mai coboară uneori în grădiniță; o mare oboseală le amortește trupul. Ceva s-a stins, în aceste supreme suferințe, pe chipul reginei. Abia poate fi recunoscută, în portretul făcut în vara aceea de

un pictor necunoscut, regina comediilor pastorale, zeița Rococo-ului, femeia mândră, care își mai păstra ținuta majestoasă ca la Tuileries. Portretul acela, cu păr alb și vâl de doliu, e al unei femei bătrâne, deși are numai 38 de ani. Ochii vioi, strălucitori, sunt stinși, mâinile sunt lăsate în jos de mare oboseală. Farmecul de altădată al figurii e acoperit de tristețe, neliniștea e covârșită de indiferență. Văzut de la distanță, acest portret al Mariei Antoaneta pare al unei cucernice, al unei starețe care nu mai are niciun ghid pământesc, nicio dorință – și trăiește deja o altă viață. Nu frumusețe, curaj și putere – ci o mare și tăcută resemnare. Nu o regină și nici măcar o femeie – ci o matroană istovită, cu privirea albastră care nu mai poate fi uimită sau înfricoșată.

Maria Antoaneta nu se sperie nici atunci când, puține zile mai târziu, la ora două dimineața, cineva bătut tare la ușa ei. Ce i se mai putea lua, după ce i s-au luat soțul, copilul, iubitul, coroana, onoarea și libertatea? Se ridică liniștită, se îmbracă și lăsă să intre comisarii. Aceștia îi citiră decretul Convenției: pentru că s-au ridicat acuzații împotriva văduvei Capet, ea trebuie strămutată la Conciergerie. Maria Antoaneta nu răspunse nimic. Știa că o acuzație a tribunalului revoluționar echivalează cu o condamnare și că Conciergerie e casa morții. Nu spuse o vorbă acelor oameni care au pătruns în plină noapte, ca niște ucigași. Indiferentă, lăsă să i se cerceteze rochiile și să i se ia tot ce purta cu dânsa. Putea să-și păstreze o batistă și un mic flacon cu esență – ca să-și întărească inima. Și iar își luă rămas bun – ca de atâtea ori, dar numai de la fiica și cumnata ei. Ultima despărțire...

Fără să mai privească înapoi, dreaptă și tare Maria Antoaneta ieși din camera ei și coborî repede treptele. Nu-i trebuia niciun ajutor, nici măcar flaconul cu esență în caz când i-ar slăbi puterile: ea a devenit puternică sufletește. A îndurat tot ce-a fost mai greu. Acum urmează ceea ce-i este mai ușor: să moară. Aproape că fugea spre moarte, părăsind turnul cu atâtea cumplite amintiri și (poate că ochii ei erau înlăcrimați) uită să se aplece la poarta de ieșire, care era

foarte joasă. Se izbi tare de grindă, la frunte. Însoțitorii, îngrijorați, o întrebară dacă și-a făcut rău. „Nu, răspunse ea liniștită, nimic nu-mi mai poate face rău acum.”

LA CONCIERGERIE

În aceeași noapte, o altă femeie a fost trezită: madame Richard, soția portarului de la Conciergerie, căreia i s-a dat ordinul să pregătească o celulă pentru Maria Antoaneta. După duci, prinți, conți, episcopi, cetățeni din toate clasele sociale, e adusă și o regină în casa morții. Pentru madame Richard, femeie din popor, cuvântul „regină” impunea respect. În grabă, ea pregăti celula ocupată de generalul Custine, cuceritorul Maienței, asupra căruia atârna de asemenea amenințarea ghilotinei. Căută în dulapul ei cele mai albe și mai fine rufe de pat. Un pat de fier, două saltele, două scaune de paie, o pernă, o pătură, un vas de spălat și un tapet vechi pe zidul umed: mai mult nu putea să dea reginei. Și toți o așteptau, în străvechea casă de piatră, pe jumătate subterană.

La ora trei sosiră câteva trăsură. Întâi intrară jandarmii cu faclă, urmați de Michonis (care știa să se salveze după afacerea Batz și să rămână inspector general al închisorilor); după dânsul venea regina – urmată de cățelușul ei, singura ființă care o putea însoți în carceră. S-a renunțat la formalitățile birocratice: ora era târzie și doar toți știau cine e Maria Antoaneta, regina Franței, care fu îndată lăsată să se odihnească. Servitoarea portăresei, o tânără fată de la țară, Rosalie Lamorlière, care nu știa să scrie (și căreia i se datorează cele mai veridice relatări asupra ultimelor 77 de zile ale reginei), adânc mișcată de palida doamnă în doliu, se prezentă, voind s-o ajute la dezbrăcat. „Îți mulțumesc, copila mea, răspunse regina; de când nu mai am pe nimeni, mă servesc singură.” Își atârnă ceasul de un cui, pentru a măsura scurtul și totuși nesfârșitul timp ce i-a mai rămas. Se dezbracă, se așeză pe pat. Un jandarm cu arma încărcată

intră și încuie ușa. Primul act al mării tragedii începu.

Faimoasa Conciergerie era închisoarea specială pentru cei mai primejdioși criminali politici. Cei intrați în celelalte închisori se mai întorceau în lume – dar din Conciergerie, niciodată sau în cazuri extrem de rare și neobișnuite. Maria Antoaneta și oficialitatea trebuiau deci să creadă că aducerea la casa morții e primul acord de vioară din cântecul funebru. În realitate, Convenția nici nu se gândea să înceapă procesul reginei. Aducerea ei la Conciergerie era o lovitură de bici în târăgănatele tratative cu Austria, un gest amenințător: „Grăbiți-vă!”, un mijloc de presiune politică. Ziarele străine au răspuns la aducerea reginei în „anticamera morții” cu un strigăt de groază (ceea ce și dorea Comitetul binelui public), însă lui Fouquier-Tinville, acuzatorul oficial al tribunalului revoluționar, nu i s-a înmănat niciun act; nici la Comună, nici la Convenție nu mai era vorba, în dezbaterile publice, de Maria Antoaneta. Numai Hébert, murdăria Revoluției, cerea prin foaia lui ca „târfa” să probeze în cele din urmă „cravata lui Samson” și călăul „să joace popice cu capul lupoacei”. Dar Comitetul binelui public, care avea planul său secret și privea numai la harta de război, lăsa să răsunе strigătele însetaților de sânge care cereau ca regina să fie căsăpită pentru tot sângele pe care îl avea pe conștiință. Această fiică a Habsburgilor mai putea servi la ceva. În orice clipă, armatele aliate ar putea porni spre Paris. De ce să risipească sângele ei, când el ar putea sluji la anumite compensații? Deci, Maria Antoaneta nu era acuzată, dar nici eliberată. Sabia era atârnată peste capul ei, cu speranța că Habsburgii se vor speria în cele din urmă și vor fi mai dispuși la tratative.

Însă pentru un Kaunitz, Maria Antoaneta conta în politica habsburgică numai cât timp era stăpâna Franței; o regină detronată, o nefericită femeie particulară era cu totul indiferentă miniștrilor, generalilor, regilor. Diplomația nu e sentimentală. Numai unul singur a fost zguduit de vestea încarcerării: Fersen. În scrisorile pe care le-a trimis surorii

sale, se vădesc suferința și disperarea lui: „Dacă aș putea cel puțin face ceva pentru eliberarea ei, cred că aș suferi mai puțin... Totul e pierdut pentru mine... numai moartea m-ar face să uit... Mi-aș da viața ca s-o salvez și totuși, nu se poate; fericirea mea ar fi să mor pentru dânsa!” Dar ce însemna acest mic gentilom pentru atotputernicii generali, pentru politicienii cei mari? Ce putea face decât să-și reverse mânia, amărăciunea, disperarea care îi ardeau sufletul, în inutile rugăminți. alergând prin anticamere, conjurând pe militari, pe prinți, emigrați și oameni de stat să nu privească cu atâta crudă nepăsare cum o regină a Franței, o prințesă din casa de Habsburg e înjosită și dusă la moarte. Pretutindeni găsea numai refuzuri politicoase – și chiar pe ambasadorul Mercy, credinciosul sol al Mariei Tereza, îl găsi „de gheață”. Mercy refuză și el să intervină, lăsând să se întrevadă cu acest prilej indispoziția lui față de Fersen, care se afla cu regina în relații pe care nu le îngăduia morala. Nu vroia să primească îndemnuri tocmai de la amantul reginei – singurul care o iubea și care ținea la viața ei.

Însă Fersen nu se dădu bătut. Răceala tuturor, în contrast cu înflăcărarea lui, îl exaspera. Refuzat de Mercy, el se adresă unui alt credincios al familiei regale, contele La Marck. care dusese tratativele cu Mirabeau. La dânsul găsi înțelegere omenească. El s-a dus l-a bătrânul Mercy, amintindu-i că, în urmă cu 25 de ani, a promis Mariei Tereza că va apăra până în ultima clipă pe fiica ei. Au conceput împreună o energică scrisoare către prințul de Cobourg, comandantul suprem al trupelor austriace, cerându-i să-și facă datoria, după ce regina a fost predată tribunalului revoluționar. Însuflețit de La Marck, Mercy ceru marșul imediat asupra Parisului, pentru a răspândi spaima printre inamici. „Posteritatea, scria Mercy, nu va putea crede că o crimă atât de mare a putut fi săvârșită, fără ca armatele victorioase, care se aflau la o depărtare de câteva ore, să nu fi încercat s-o împiedice!”

Această chemare pentru a salva la timp pe Maria Antoaneta a fost adresată unui om mărginit la suflet și la

mente. Răspunsul prințului de Cobourg era stupid, odios. Ca și cum în 1793, el ar mai fi trăit în vremea Inchiziției și a vrăjitorilor, acest prinț cunoscut pentru „nulitatea” lui, amenință că „la cea mai mică violență săvârșită asupra persoanei Maiestății sale Regina, cei patru membri ai Convenției, făcuți de curând prizonieri, vor fi îndată sfârtecați de vii pe roată”. Mercy și La Marck, nobili distinși, culți, s-au speriat cu drept cuvânt de o asemenea nerozie. Și-au dat seama că n-avea niciun rost să trateze cu un cap sec ca al prințului de Cobourg. La Marck stăruie pe lângă Mercy să scrie fără întârziere la curtea vieneză. Bătrânul ambasador, greu de pus în mișcare, fu în cele din urmă adânc impresionat și trimise un curier la Viena: „Mă întreb dacă demnitatea împăratului și interesele sale nu sunt atinse de faptul că rămâne numai spectator al soartei care amenință pe augusta lui mătușă, fără să încerce s-o ferească și chiar s-o smulgă acestei soarte... În asemenea împrejurări, oare împăratul nu are de împlinit datorii deosebite? Nu trebuie uitat că atitudinea guvernului nostru va fi condamnată într-o zi de posteritate: și oare nu e de temut acest verdict, dacă Maiestatea sa împăratul nu va fi făcut nicio încercare, niciun sacrificiu, pentru a o salva?”

Această scrisoare, destul de îndrăzneată pentru un ambasador, a fost rânduie într-un dosar al cancelariei imperiale și lăsată să se prăfuiască, fără răspuns. Împăratul Franz nu se gândea să miște un deget. Se plimba liniștit prin Schönbrunn – iar prințul de Cobourg aștepta în cartierul său de iarnă, lăsând pe soldații săi să se extenueze în lungi exerciții. Toți monarhii rămăneau liniștiți, nepăsători. Ce conta în străvechea casă de Habsburg mai multă sau mai puțină onoare? Mercy, în brusca izbucnire a mâniei sale, spunea: „Ei n-ar fi salvat-o, nici chiar dacă ar fi văzut-o cu proprii lor ochi, urcând spre ghilotină!”

Nu mai era nicio speranță din partea Austriei, a emigraților și a rudelor. Mercy și Fersen încercară atunci ultimul mijloc: corupția. Banii au fost trimiși la Paris prin maestrul de dans Noverre, printr-un obscur financiar – dar nimeni nu știe în ce mâini s-au scurs. La început s-a încercat să se ajungă la

Danton, care trecea drept ușor accesibil: Robespierre nu-l bănuia degeaba. Drumul ispitei a trecut și pe la Hébert; deși dovada lipsește, ca în cele mai multe mituiri, e de mirare că acest instigator, care urla ca un epileptic, cerând ca „târfa” să fie în cele din urmă executată, pretinse deodată ca ea să fie dusă înapoi la Temple. Cine poate spune ce urmări au avut sau ar fi putut avea aceste tenebroase negocieri? În orice caz, piesele de aur au zornăit prea târziu. Căci, în timp ce prieteni iscusiți încercau s-o salveze pe Maria Antoaneta, un alt prieten, cu totul nedibaci, a împins-o la fund. Prietenii i-au fost, ca întotdeauna, mai fatali decât dușmanii ei.

ULTIMA ÎNCERCARE

Cine a intrat în Conciergerie putea să repete cuvintele lui Dante: „Lăsați orice speranță”... Regulamentul străvechii închisori de piatră era cel mai sever dintre toate. Ușile ferecate, groase cât pumnul, ferestrele zăbrelete, coridoarele înzestrate cu baricade – și întregi companii de gardieni. Orice legătură cu lumea de-afară era imposibilă; personalul nu era recrutat din păzitori diletanți, ca la Temple, ci din specialiști încercați. Printre arestați, se aflau și așa-numiții „moutons”. angajați să denunțe imediat autorităților orice încercare de evadare. Sistemul de pază era atât de desăvârșit, încât niciun deținut nu putea transmite măcar un semn de viață.

Totuși, împotriva violenței colective, individul neînduplecat și hotărât poate fi în cele din urmă mai tare decât orice sistem. Poruncile scrise pe hârtie sunt anulate de voința dârză, adânc omenească. Așa s-a întâmplat cu Maria Antoaneta. Câteva zile după ce-a intrat în Conciergerie, ea și-a făcut amici, servitori și complici din oamenii care trebuiau s-o păzească, căci magia numelui, prestața și demnitatea ei se impuneau. Nevasta intendentului era obligată să măture camera și să îngrijească de hrana ordinară. Însă ea îi gătea cu mișcătoare grijă mâncărurile cele mai alese; o ruga să se lase frizată; îi aducea din alt cartier o sticlă cu apă de băut mai bună. Slujnica intendentului se furișa în orice clipă la Maria Antoaneta, s-o întrebe cu ce-o poate servi. Și ce făceau severii jandarmi cu arme încărcate și săbii zornăitoare? Aduceau zilnic reginei flori proaspete cumpărate în piață din banii lor! Tocmai în poporul de jos, mai aproape decât burghezii de cei nefericiți, se vădea mai multă compasiune pentru regina care era atât de urâtă în zilele ei fericite. Când madame Richard spunea vânzătoarelor din piață că legumele

sau pasărea sunt destinate reginei, ele alegeau cu grijă tot ce aveau mai bun. Cu mirare a trebuit să constate Fouquier-Tinville la proces, că regina a avut mai multe înlesniri la Conciergerie decât la Temple. Omenia este mai accentuată acolo unde moartea-i mai fioroasă.

Dacă supravegherea Mariei Antoaneta, cu toate precedentele ei încercări de fugă, era ceva mai blajină, aceasta se poate explica și prin faptul că inspectorul suprem al Conciergeriei era același Michonis, care fusese amestecat în complotul de la Temple. Parcă mirajul milionului baronului de Batz îl atrăgea încă pe căi piezișe. El făcea zilnic cercetări minuțioase, încerca ușile, gratiile și raporta cu emfază Comunei, care era mândră de un păzitor republican atât de vigilent. În realitate, după ce jandarmul ieșea din cameră, Michonis vorbea amical cu regina, îi aducea vești de la copiii ei din Temple. Fie din lăcomie bănească sau din amabilitate, el furișa uneori cu dânsul câte un curios, un englez sau o englezoaică, un preot care a refuzat jurământul către republică și căruia regina i-a făcut ultima spovedanie, sau pe pictorul căruia i se datorește tabloul din muzeul Carnavalet. Dar toate favorurile de care regina se mai bucura în închisoare s-au risipit, când Michonis a introdus în taină pe un îndrăzneț regalist.

Aceasta e așa-numita „afacere a garoafei”, pe tema căreia Alexandru Dumas a brodat un mare roman. O afacere tenebroasă, despre care actele oficiale vorbesc prea puțin iar ceea ce spune eroul ei miroase prea tare a minciună. Michonis a povestit odată amicilor săi, la o masă de seară, că într-una din inspecțiile sale a introdus la regină pe un domn străin, al cărui nume nu-l știa, și care s-a arătat foarte curios să viziteze închisoarea. Evident, străinul n-avea voie să schimbe niciun cuvânt cu regina... Era oare complicele baronului de Batz atât de naiv, încât să nu se intereseze de numele unui om pe care avea să-l furișeze în camera reginei? Ar fi aflat atunci că el era un bun cunoscut al Mariei Antoaneta, cavalerul de Rougeville un tânăr care a apărât-o la 20 iunie cu riscul vieții sale. Michonis avea oricum bune motive... sunătoare, să nu-l cerceteze prea de aproape pe

străin. Probabil că complotul era mult mai avansat decât se știe azi, când au dispărut urmele.

Fapt e că la 28 august, ușa celei fu descuiată. Jandarmul și regina se ridicară. Deși deprinsă cu vizitele neanunțate ale autorităților, Maria Antoaneta se speria în clipa când auzea lacătul zăngănind. De astă dată era Michonis, amicul tainic, însoțit de un domn străin, căruia ea nu-i dădu la început nicio atenție. Vorbi cu Michonis: prima ei întrebare era despre copii. Aproape că era voioasă, în acele câteva minute când scăpa de apăsătoarea tăcere; căci față de nimeni altul nu putea pomeni numele copiilor ei. Resimțea atunci un fel de fericire.

Deodată, Maria Antoaneta păli de moarte. O clipă, numai, căci sângele i se urcă apoi în obraji. Începu să tremure; abia putu să se țină dreaptă. Surpriza era prea mare. L-a recunoscut pe Rougeville, omul care a fost de sute de ori alături de dânsa, la palat, și pe care-l știa capabil de orice îndrăzneală. Pentru ce-a venit în celula ei? S-o salveze, să-i spună sau să-i predea ceva? Ea nu cuteza să-i vorbească în fața jandarmului și a femeii de serviciu, nici să-l privească întâmplător; observă totuși că el îi făcea semne, pe care nu le înțelegea: un chin amestecat cu bucuria de a avea atât de aproape, după luni de izolare, un mesager credincios. Se temea să nu se trădeze. Poate că Michonis a observat zăpăceala ei. Își aminti că trebuie să inspecteze și celelalte celule: ieși repede cu străinul, precizând însă că se va întoarce.

Rămasă singură, tremurând încă, Maria Antoaneta încercă să-și revină în fire. Se decise să fie mai calmă și mai atentă la orice semn, când vor reveni cei doi bărbați. Iar au zăngănit cheile în ușă – și când Michonis intră, tot cu Rougeville, ea era trează, încordată. În timp ce vorbea cu Michonis, observă deodată că, la un semn din ochi, Rougeville a aruncat ceva în colț, în dosul sobei. Inima-i bătea; abia mai putu aștepta plecarea celor doi. Trimise și pe jandarm afară, sub un pretext oarecare și, în minutul când fu singură, se repezi la lucrul dosit. Cum? Nimic altceva decât o garoafă? Dar în floare era împăturit un bilet: „Protectoarea mea, nu vă voi

uita vreodată, voi căuta neîncetat toate mijloacele pentru a vă dovedi voința mea de jertfă. Dacă vă trebuiesc trei sau patru sute de ludovici de aur pentru cei din preajma voastră, îi voi aduce vinerea următoare”.

Ceea ce a resimțit atunci nefericita femeie era o speranță miraculoasă. Bolta întunecată a fost parcă despicată de sabia unui înger. În casa morții, cu toată paza strașnică, un credincios al ei, un cavaler al ordinului lui Ludovic, a putut pătrunde! Mântuirea trebuie să fie aproape. Desigur că mâinile iubite ale lui Fersen au tras și aici sforile; necunoscuți dar puternici complici lucrează desigur să-i scape viața în ultimul moment. Și resemnată, încărunțita regină recapătă curaj și dorință de viață.

Avea prea mult curaj, prea multă încredere atunci, înțelese îndată că banii sunt destinați pentru coruperea jandarmului din celula ei. Atât avea ea de făcut, restul îl vor împlini prietenii. Rupse biletul în bucățele mici de tot și își pregăti răspunsul. I s-a luat cerneala, pana, creionul; mai avea însă o bucățică de hârtie și – nevoia e inventivă – împunse cu acul de cusut literele răspunsului ei, în mica scrisoare păstrată și azi ca o relictă. Ea dădu biletul jandarmului Gilbert, făgăduindu-i o mare recompensă dacă îl va preda străinului, când va reveni.

Jandarmul ezită. Sutele de piese de aur îl tentau amarnic; dar și cuțitul ghilotinei scânteia fioros. Îi era milă de sărmana femeie, dar se temea să-și piardă slujba. Să trădeze Republica? Să abuzeze de încrederea acestei nefericite prizoniere? Alese calea de mijloc: mărturisi totul atotputernicei madame Richard, nevasta intendentului. Dar și dânsa ezita! Nu cuteza nici să tacă, dar nici să vorbească – nici să se încurce într-un complot. Probabil că i-a sunat în urechi milionul cel secret.

În cele din urmă, madame Richard făcu ca și jandarmul. Trecu răspunderea mai departe: povesti în mare taină afacerea cu biletul, superiorului ei, lui Michonis – care îngălbeni... Oare n-a știut înainte că el l-a introdus la regină pe Rougeville sau a aflat abia prin intendentă? Era băgat în

complot sau l-a mistificat acest îndrăzneț regalist! Oricum, îi era neplăcut să mai aibă doi inițiați în chestia biletului. Cu mare severitate luă biletul, îl puse în buzunar și porunci bun madame Richard să nu sufle o vorbă. Credea că imprudența reginei va trece neobservată. Evident, el nu îngădui să se raporteze mai departe; ca și în primul complot cu de Batz, el se retrase îndată ce chestia deveni primejdioasă.

Totul ar fi reintrat în ordine, dar jandarmul Gilbert nu mai avea liniște. Un pumn de piese de aur l-ar fi potolit, dar regina nu avea bani. Și, după cinci zile de tăcere absolută, el raportă superiorilor săi. După două ore, comisarii consiliului comunal apărură alarmați la Conciergerie și luară pe toți în cercetare.

La început, regina negă: n-a recunoscut pe nimeni în acel străin și nici n-avea cu ce să scrie. Michonis conta și el pe tăcerea intendentului, probabil mituită și ea. Madame Richard spuse însă că i-a dat lui biletul reginei (al cărui text, prudentul Michonis l-a făcut ilizibil prin noi împunsături de ac). În ziua următoare, regina recunoscă că a primit biletul într-o garoafă și că străinul îi este cunoscut de la Tuileries. Luă asupra ei toată vina – și nu spuse numele aceluia care vroia să se jertfească pentru dânsa; nu-și amintea numele celui ofițer de gardă. Astfel, ea acoperi cu generozitate și pe Michonis, salvându-i viața. Însă autoritățile aflară numele lui Rougeville – și poliția căută zadarnic prin tot Parisul pe omul care, voind s-o salveze pe regină, a pecetluit de fapt pieirea ei.

Acest, complot nedibaci, a fost decisiv pentru soarta reginei. Tratatamentul ei fu înăsprit. I se luă toată averea, ultimele inele, micul ceas de aur pe care l-a adus din Austria ca ultimă amintire a mamei sale și chiar medalionul în care păstra câteva bucle din părul copiilor ei. Și acele de cusut i s-au luat. Seara, îi era interzisă lumina. Îngăduitorul Michonis a fost scos din servicii și madame Bault a înlocuit-o pe madame Richard. Prin decretul de la 11 septembrie, magistratul ordonă ca recidivista să fie mutată într-o celulă mai sigură, în camera farmaciei, prevăzută cu uși duble și

ferestra zidită pe jumătatea zăbrelelor. Două santinele sub ferestre și, în camera vecină, jandarmi schimbați zi și noapte, răspundeau cu viața lor pentru prizonieră. Nimeni nu mai putea pătrunde până la dânsa: numai călăul.

Maria Antoaneta se afla pe ultima treaptă a singurătății. Noii păzitori, deși nu-i erau ostili, nu cutezau să-i spună o vorbă. Nu i s-a lăsat decât cățelușul. Și, abia după 25 de ani, în deplină părăsire, ea își căuta consolarea în ceea ce i-a recomandat de atâtea ori mama ei: lectura. Pentru întâia oară ceru cărți, pe care le citea cu ochii arși, una după alta. Nu vroia romane, piese de teatru: nimic vesel ori sentimental care i-ar aminti de iubire, de frumoasele vremuri de altădată. Ci cărți de aventuri, călătoriile căpitanului Cook, povești cu naufragii și expediții temerare, cărți care s-o facă să uite timpul și lumea. Tovarășii singurătății sale erau figurile imaginare, din întâmplări sălbătice, extraordinare... Nimeni nu mai venea la dânsa și ea nu auzea decât clopotul de la Sainte-Chapelle din apropiere și scrâșnetul cheilor în ușa. Liniște, liniște eternă în încăperea strâmtă, umedă, întunecată ca un sicriu. Lipsa de mișcare și de aer o slăbea; grele sângerări o istoveau. Și când fu chemată în sfârșit în fața judecății, ea era o femeie bătrână cu părul alb, ieșită din lunga ei noapte în lumina cerului cu care s-a dezobișnuit.

MAREA INFAMIE

Nici nu se putea închipui un contrast mai absolut în destinul unui om. Acea care a fost născută într-un palat imperial și dispunea de sute de camere în palatul ei regal, locuiește acum într-o strâmtă încăpere semisubterană, zăbrelită, umedă, întunecată. Acea care era înconjurată de miile de străluciri ale luxului, ale vieții excesiv de bogate, nu avea decât strictul necesar: o masă, un scaun, un pat de fier. Acea care avea pentru serviciul ei personal nenumărați servitori pentru fiecare act al vieții sale publice și particulare, își împletea singură părul încărunțit. Acea căreia îi trebuiau trei sute de rochii pe an, își cârpea singură haina ei de închisoare, uzată. Acea care a fost puternică, frumoasă și râvnită, e istovită, palidă, trecută. Acea care era mereu anturată, e singură și așteaptă în nopți nedormite, până ce se ivește dimineața prin fereastra zăbrelită. Nu putea aprinde nicio lumină: abia dacă, prin ferestruica dinspre coridor, se strecoară răsfrângerea unui opaiț sărac. E toamnă; frigul urcă din lespezile goale, ceața răzbește prin ziduri din Sena apropiată, până și lemnul e umed, totul miroase a mucegai și putregai. Miroase tot mai mult a moarte. Rufele se destramă, hainele se mototolesc; răceala umedă pătrunde în oase: dureri reumatice, mușcătoare. Și acea care a fost regină, femeia cea mai fericită de a trăi din Franța, e tot mai istovită, înghețată pe dinăuntru, în tăcerea goală, în timpul vid. Nu va fi îngrozită când va fi dusă la moarte, căci în această celulă s-a deprins de vie cu sicriul.

În această toamnă, o furtună cumplită s-a dezlănțuit asupra lumii. Niciodată Revoluția franceză n-a fost mai primejduită ca atunci. Maiența și Valenciennes, două din fortărețele ei, au căzut; Englezii au pus stăpânire pe cel mai

important port de război; Lyonul s-a răsculat, coloniile sunt pierdute... Convenția se ceartă, Parisul este descurajat și flămând. Republica se află la doi pași de prăbușire. Ca să fie mântuită, trebuia îndrăzneala disperării, exaltarea până la sinucidere. Ca să domine propria ei frică, trebuia să stărnească frica. „Să punem teroarea la ordinea zilei” și Convenția realizează această amenințare. Girondinii au fost scoși în afara legii, ducele de Orléans și mulți alții au fost aduși în fața tribunalului revoluționar. Billaud-Varennes cerea Convenției să-și facă toată datoria: „O femeie care e rușinea omenirii și a sexului ei, trebuie să-și ispășească crimele pe eșafod!” Și, pentru a curma zvonurile că ea a fost readusă la Temple și chiar achitată după ce tribunalul ar fi judecat-o în taină, deputatul ceru ca tribunalul revoluționar să ia îndată o hotărâre. Aceasta însemna nu numai judecată ci și execuție!

Însă Fouquier-Tinville, acuzatorul public, care lucra rece, implacabil ca o mașină, ezită și de astă dată, cu săptămânile. Nu se știa ce reține mâna acestui om cu inimă de piatră, care schimba cu atâta repeziciune hârtia în sânge și sângele în hârtie. Nu avea încă un document doveditor contra reginei? Ceru de la Comisia de siguranță material de acuzație – dar și Comisia tăragăna! În cele din urmă, adună câteva hârtii neînsemnate: interogatoriul „afacerii garoafei”, o listă de martori, dosarul procesului regelui. Dar tot mai lipsea ceva pentru a începe procesul: un document senzațional, o constatare de fapte care să dea acuzării sale strălucire, înflăcărare de adevărat republican. Se părea că patetica acuzare va fi zadarnic așteptată. Și, în ultima oră, Hébert, cel mai necruțător dușman al reginei, aduse lui Fouquier-Tinville un document – cel mai groaznic și mai infam din toată Revoluția franceză. Dintr-odată, procesul fu pornit...

Ce se întâmplase? La 30 septembrie, Hébert primi o scrisoare din Temple, de la cizmarul Simon, educatorul Dauphinului. Prima parte, scrisă de o mână străină, grăia cam astfel: „Salut! Vino repede, amicul meu am să-ți spun multe lucruri și așa avea multă bucurie să te văd; vezi să poți

veni chiar astăzi, vei găsi în mine un republican sincer și cinstit"... Restul, scris de mâna lui Simon, vădește prin ortografia sa grozav de caraghioasă, gradul de cultură al „educatorului”. Hébert, iute la datorie, se duse imediat la Simon. Ceea ce auzi de la dânsul i se păru atât de extraordinar, încât fu convocată la Temple o comisie a Consiliului comunal sub președenția primarului, și acolo fură scrise protocoalele celor trei interogatorii care au alcătuit materialul de acuzare a reginei.

Acest episod din viața Mariei Antoaneta, multă vreme de necrezut și chiar imposibil de conceput, a fost totuși posibil prin sistematica otrăvire a opiniei publice. Micul Dauphin, pe când era încă sub protecția mamei sale, jucându-se cu un băț s-a rănit la testicule; un chirurg a făcut pentru copil un bandaj special. Acest simplu accident, întâmplat în vremea când Maria Antoaneta se afla la Temple, ar fi fost uitat, dacă Simon sau nevasta lui n-ar fi observat că precocele și răzgâiatul copil se deda unei anumite perversiuni băiețești: „plăcerilor solitare”. Surprins, copilul nu putu să mai nege. Întrebat cine l-a dus la această deprindere, el spuse sau i se sugeră să spună că mama și mătușa lui l-au împins pe această cale. Simon, care credea orice despre „tigroaică”, îl întreabă și îl descusu într-atâta pe băiat, încât el spuse că, la Temple, cele două femei îl luau deseori în patul lor și că a avut cu mama lui relații incestuoase.

Un om normal, într-o vreme normală, ar fi primit cu neîncredere o asemenea afirmație a unui copil care nu avea încă nouă ani. Însă credința despre erotismul nesătul al Mariei Antoaneta a fost atât de înrădăcinată prin nenumărate broșuri calomnioase, încât Hébert și un Simon nu s-au îndoit deloc de oribila afirmație a băiatului. Dimpotrivă, această chestiune a părut logică și clară fanaticilor sanculoți. Maria Antoaneta, această târfă babilonică, această blestemată tribadă, s-a deprins să întrebuițeze zilnic la Trianon câțiva bărbați și câteva femei. Era deci firesc, socoteau dânsii, ca o atare lupoaică, care nu mai găsea la Temple parteneri pentru infernala ei pasiune, să se fi năpustit asupra propriului ei

copil nevinovat. Nicio clipă nu s-au îndoit acești doi revoluționari orbiți de ură, de veracitatea acestei acuzații a copilului contra mamei sale. Această rușine trebuia înscrisă într-un protocol, pentru ca întreaga Franță să afle mârșăvia Austriacei, pentru a cărei perversitate și poftă de sânge ghilotina era o pedeapsă prea mică. Au fost interogați băiatul de opt ani și jumătate, sora lui de cincisprezece ani și doamna Elisabeta. Scena acestor confruntări ar fi de necrezut, dacă declarațiile n-ar fi fost transcrise în acte care se află și azi în Arhiva Națională din Paris.

La interogatorii au asistat primarul Pache, sindicul Chaumette, Hébert, renumitul pictor David și câțiva consilieri comunali. Întâi a fost ascultat martorul principal: Dauphinul. Fără să-și dea seama de importanța declarațiilor sale, trăncănitorul copil, iscodit de Comisie, trădă și pe complicii mamei sale, în primul rând pe Toulan. În ce privește chestiunea cea delicată, protocolul precizează că băiatul, surprins de soții Simon cu practici perverse, vătămătoare sănătății, a spus că a fost învățat cu ele de mama și mătușa lui, care se amuzau adesea văzându-l când se deda acestor practici în fața lor sau când îl lăsau să doarmă între ele. „Din felul cum s-a exprimat, copilul ne-a lăsat să înțelegem că odată mama lui a permis o apropiere care a dus la o copulație, de unde a rezultat și umflătura la unul din testiculele lui și din care cauză el mai poartă un bandaj. Mama lui i-a interzis să vorbească despre aceasta și de atunci actul a fost repetat de mai multe ori. Afară de aceasta, el acuză pe Michonis și alți câțiva că au vorbit în mare taină cu mama lui.”

Acest protocol e incontestabil. Acuzația de incest nu e scrisă în text ci adăugată la margine, ceea ce arată că până și inchizitorii au ezitat la început să invoce această infamie. E însă adevărat că băiatul a declarat aceste enormități și că le-a semnat cu litere mari, dibuitoare, stângace: „Louis Charles Capet”.

Dar aceasta nu era de-ajuns. Comisiunea a interogat și pe sora de 15 ani a băiatului. La întrebarea lui Chaumette dacă,

jucându-se cu fratele ei, acesta „a atins-o acolo unde nu trebuia s-o atingă și dacă mama și mătușa lui l-au lăsat să doarmă între ele”, fata răspunse: „Nu”. Atunci cei doi copii fură confrunțați. Băiatul își menținu afirmațiile, iar fata, impresionată de prezența severilor bărbați și zăpăcită de întrebările lor indiscrete, repeta totuși că nu știa nimic, că n-a văzut nimic. Fu chemat apoi al treilea martor, doamna Elisabeta, sora regelui. Cu această fată energică, de 29 de ani, Comisiei nu i-a fost tot așa de ușor precum cu cei doi copii înfricoșați. Abia i s-a prezentat protocolul cu declarațiile Dauphinului, că sângele i se urcă în obraji și ea zvârli cu dispreț hârtia, spunând că o asemenea rușine e prea josnică ca să aibă ceva de răspuns. Atunci fu adus iarăși băiatul: o nouă scenă oribilă. Băiatul repetă dârz și obraznic că dânsa și mama lui l-au dus la acele perversități. Doamna Elisabeta nu se mai putu stăpâni: „Ah, monstrul!” strigă ea, în mânia ei îndreptățită de nerușinarea copilului. Însă comisarii au auzit tot ce vroiau să audă. Protocelele au fost scrise pe curat și Hébert aduse, în triumf, cele trei acte judecătorului de instrucție, cu speranța că Maria Antoaneta va fi țintuită în vecii vecilor la stâlpul infamiei. Și, cu pieptul umflat de patriotism, se oferî el însuși ca martor în procesul contra mișeliilor infernale ale Mariei Antoaneta.

Afirmațiile Dauphinului, fără pereche în analele istoriei, au fost pentru biografia reginei o mare problemă. Apărătorii reginei o ocoleau sau o răstălmăceau. După dânsii, Hébert și Simon, demoni încarnați, au chinuit pe sârmanul și neștiutorul copil, pentru a face rușinoasa acuzație contra mamei sale. L-au momit cu zaharicale, l-au mai dresat și cu biciul; după o altă versiune regalistă, copilul și-a făcut declarațiile în stare de beție: ele nu sunt deci valabile. Aceste versiuni sunt contrazise de descrierea scenelor de la interogatoriu, făcute de un martor ocular, secretarul Danjou, care a scris și protocelele: „Tânărul prinț, ale cărui picioare nu ajungeau până la pământ, ședea într-un fotoliu și își arunca micile lui picioare încolo și încoace. Întrebat asupra lucrurilor știute, el răspunse că sunt adevărate...” Atitudinea Dauphinului vădi o obrăznicie provocatoare. Din textul

celorlalte două protocoale, reiese de asemenea că băiatul n-a făcut în silă, sub teroare, declarațiile lui odioase – ci cu o mândrie copilărească din care răzbătea și o anumită răutate, plăcerea de răzbunare.

Generația de azi e mai bine informată asupra ușurinței cu care mint copiii, mai ales în chestiuni sexuale; deformările psihologice, sufletești, ale celor mici sunt înțelese, în urma cercetărilor științifice, mai bine decât în vechime. Trebuie înlăturată credința sentimentală că Dauphinul s-a simțit cumplit de înjosit prin faptul că a fost predat cizmarului Simon și că i-ar fi fost tare dor de mama lui. Copiii se obișnuiesc uimitor de repede într-un mediu străin și, oricât ar fi de penibil, trebuie să presupunem că Dauphinul s-a simțit mai bine la grosolanul și jovialul Simon decât în turnul Templeului cu cele două femei mereu plânse și triste, care îl țineau toată ziua la învățătură și încercau să-i imprime ținuta și demnitatea unui viitor rege al Franței. La Simon, băiatul era liber și nu prea îndopat cu învățătură; se putea juca cum vroia, fără grijă, fără restricții. Probabil că-i era mai plăcut să cânte „Carmagnola” cu soldații, decât să se roage cu pioasa și plictisitoarea doamnă Elisabeta. Orice copil are o pornire instinctivă împotriva acelor care îi impun disciplina moralei și culturii; se simte în largul său printre oameni incuți și nemanierați; natura lui anarhică se poate desfășura mai bine acolo unde întâlnește mai puțină silnicie și mai puține fasoane. Dorința spre ascensiune socială se ivește o dată cu trezirea inteligenței; până la 10 și chiar 15 ani, orice copil de familie bună invidiază pe camarazii săi, pe școlarii proletari, care își pot permite ceea ce-i interzice educația lui severă. Este deci explicabilă rapida schimbare sufletească a Dauphinului care, scăpat din sfera strâmtă și tristă a supravegherii materne, s-a adaptat în mediul inferior dar mai liber și mai variat al cizmarului Simon. Chiar sora lui a declarat că l-a auzit cântând tare, cântece revoluționare. Alți martori demni de crezare au relatat cât de vulgar s-a exprimat Dauphinul despre mama și mătușa lui. În ce privește deosebita predispoziție a copilului pentru afirmațiile fanteziste, există o mărturie prețioasă – chiar a mamei sale

care, în instrucțiunile scrise date guvernantei copilului ei, când acesta avea patru ani și jumătate, preciza între altele: „El e guraliv, repetă cu plăcere ceea ce a auzit vorbindu-se și fără să vrea să mintă, adaugă adesea ceea ce l-a făcut să creadă puterea lui de închipuire. Acesta e cel mai mare defect al său și punctul care trebuie neapărat corectat”.

Prin această caracterizare, Maria Antoaneta a contribuit ea însăși la rezolvarea problemei. Ea e completată de o comunicare a doamnei Elisabeta. Se știe că, aproape totdeauna, copiii surprinși asupra unei fapte nepermise, încearcă să dea vina pe altcineva. Instinctiv, ca măsură de apărare, ei spun aproape totdeauna că au fost „îndemnați” (copiii nu prea sunt făcuți răspunzători cu plăcere). În cazul de față protocolul privitor la doamna Elisabeta e edificator. Ea a spus că nepotul ei s-a dedat demult acelei perversități băiețești, dar că atât mama lui cât și dânsa l-au muștrat deseori cu violență. Aci se străvede lumina cea justă: copilul, surprins asupra faptului, a fost probabil aspru pedepsit. Când Simon l-a întrebat de unde a luat răul obicei, el și-a amintit în mod firesc de ziua când a fost surprins întâia oară și s-a gândit tot așa de firesc la cei care l-au pedepsit atunci. Inconștient, își răzbună pedeapsa și, fără să-și dea seama de urmările afirmației sale, el numi ca pervertitori pe acei cari l-au pedepsit! Sau, la întrebarea sugestivă a lui Simon, pusă intenționat în sensul dorit copilul a răspuns imediat, cu aparența cele mai depline veracități. Odată pornit pe calea minciunii, nu mai putea da înapoi. Iar când a simțit că membrii Comisiei cred în minciuna lui, că o doresc să fie adevărată, băiatul a prins curaj și a repetat și întărit afirmația, de câte ori a fost întrebat. Din instinct de conservare s-a menținut la prima minciună, care îl scăpa de pedeapsă. Iar membrii Comisiei erau prea fanatici și inculți, prea puțini psihologi, ca să pună la îndoială afirmația băiatului. Afară de aceasta, mai era și influența unei sugestii colective. Cititorilor zilnici ai foii lui Hébert, oribila acuzare a copilului le părea în concordanță cu infernalul caracter al mamei căreia, în broșuri răspândite prin toată Franța, i se atribuiă toate perversitățile. Membrii Comisiei, sugestați

ca și mulțimea, nu s-au mirat de absurditatea acuzației, n-au cercetat-o serios și, cu aceeași lipsă de grijă, ca și băiatul de opt ani și jumătate, au semnat una din cele mai mari infamii urzite vreodată împotriva unei mame.

Maria Antoaneta, strict izolată la Conciergerie, a aflat abia în penultima zi a vieții sale de oribilul act de acuzare al copilului ei. Ani îndelungați, ea n-a deschis gura ca să răspundă la atâtea atacuri la adresa onoarei sale, la atâtea calomnii nerușinate. Dar să se vadă atât de groaznic calomniată de propriul ei fiu, aceasta trebuie s-o fi zguduit-o până în adâncul sufletului. Acest chin a însoțit-o până în pragul morții; cu trei ore înainte de ghilotinare, ea a scris coacuzatei sale, doamnei Elisabeta: „Știu cât chin trebuie să-ți fi pricinuit acest copil. Însă scuză-l, dragă soră, gândește-te cât e de tânăr și ce ușor e să se pună în gura unui copil ceea ce vor unii să repete și chiar ceea ce nici el nu înțelege. Nădăjduiesc că va veni o zi, când iubirea și afecțiunea ta vor fi prețuite cu atât mai mult”.

Nu i-a izbutit lui Hébert să dezonoreze pe regină în fața lumii, cu o acuzație formidabilă. Dimpotrivă, în timpul procesului, securea i-a scăpat din mână și a fost izbită în proprii săi grumaji. A izbutit însă să rănească de moarte sufletul unei femei sortită morții și să-i otrăvească ultimele ore.

PROCESUL ÎNCEPE

La 12 octombrie, Maria Antoaneta a fost chemată la primul interogatoriu în marea sală de deliberare. În fața ei ședea Fouquier-Tinville, asesorul Herman și câțiva copii. De partea ei, nimeni, afară de jandarm. Însă, în săptămânile de singurătate, Maria Antoaneta și-a adunat puterile. Primejdia a învățat-o să-și concentreze gândurile, să vorbească bine, să tacă și mai bine. Răspunsurile ei s-au dovedit prevăzătoare și surprinzător de puternice. Și-a păstrat mereu calmul și n-au derutat-o nici cele mai viclene sau mai neroade întrebări. Abia în ultimele momente, ea și-a dat seama de răspunderea numelui ei: în această semiîntunecată cameră de interogatoriu ea trebuia să fie regină, după ce n-a fost îndeajuns în sălile fastuoase de la Versailles. Ea nu răspundea unui mic avocat de provincie ajuns acuzatorul ei, ci unicului judecător veritabil: istoriei. „Când vei fi în cele din urmă tu însuși?” îi scrisese, în urmă cu 20 de ani, disperata sa mamă, Maria Tereza. Acum, la un deget de moarte, Maria Antoaneta a căpătat și puterea lăuntrică a maiestății sale. La prima întrebare formală, a răspuns tare și clar cum o cheamă: „Maria Antoaneta de Austria-Lorena, de 38 ani, văduvă a regelui Franței”. Obligat să se țină strict de toate formele judiciare, Fouquier-Tinville îi puse toate întrebările. La întrebarea unde a locuit în momentul arestării, Maria Antoaneta replică: n-a fost niciodată arestată, ci a fost luată din Adunarea Națională și condusă la Temple. Urmară chestiunile importante: înainte de revoluție, ea a avut relații politice cu „regele Boemiei și Ungariei”, a risipit „în mod îngrozitor” finanțele Franței, „rodul sudorii poporului, pentru plăcerile și intrigile ei în înțelegere cu miniștri nelegiuți” și a lăsat să se trimeată împăratului Austriei milioane care aveau

„să servească împotriva poporului care o hrănea”. În timpul revoluției a conspirat împotriva Franței cu agenți străini, a îndemnat pe rege să uzeze de veto. Maria Antoaneta respinse toate aceste acuzații, energic, fără replică. Abia la observațiile stângaci formulate de asesorul Herman, se ivi dialogul. Acuzată că ea a înșelat atâta vreme pe bunii cetățeni francezi, pe „bunul popor care nu bănuia cât de adânc pot unelti mârșăvia și perfidia”, Maria Antoaneta răspunse liniștită:

— Da, poporul a fost înșelat, și chiar în modul cel mai crud, dar nu de soțul meu și de mine.

— Atunci de cine a fost înșelat poporul?

— De acei care aveau interes. Noi însă nu aveam cel mai mic interes ca să-l înșelăm.

— Cine sunt acei care, după părerea voastră, aveau interes să înșele poporul? întrebă Herman, care spera să prindă un cuvânt ce-ar arăta-o pe regină ca dușmană a Republicii.

Însă Maria Antoaneta era dibace: nu știa cine sunt aceia. Propriul ei interes era ca poporul să fie luminat, nu înșelat. Și la stăruința lui Herman, ea preciză ironic: „Aș răspunde fără ocol, dacă aș cunoaște numele acelor persoane”. La întrebarea asupra fugii la Varennes, ea avu grijă să acopere pe amicii care au ajutat-o atunci: ar fi fost atrași și ei în proces. Când Herman o învinovăți că încercările ei aveau să distrugă Franța și că vroia să domnească cu orice preț și să urce din nou pe tron peste cadavrele patrioților, regina răspunse, mândră și dârză, că soțul ei și dânsa nu aveau nevoie să urce pe tron, pentru că ei îl aveau deja – și nu puteau dori altceva decât fericirea Franței.

Herman deveni mai agresiv; simțea că regina nu va ceda în atitudinea ei sigură și prevăzătoare și că nu-i va furniza „material” pentru procesul public. El îi arunca noi acuzații, cu inverșunare. Ea a îmbătat regimentele din Flandra, a corespondat cu curțile străine, a pricinuit războiul și a influențat tratatul de a Pillnitz. Dar Maria Antoaneta a obiectat că nu regele, ci Adunarea Națională a hotărât războiul, iar în ce privește banchetul dat regimentelor, ea a străbătut sala numai de două ori. Herman a lăsat la sfârșit

întrebările cele mai primejdioase: vroia s-o prindă pe regină cu vreo declarație ostilă Republicii.

— Ce interes aveți în ce privește soarta armelor Republicii?

— Ceea ce doresc mai presus de toate e fericirea Franței.

— Credeți că regii sunt necesari pentru fericirea poporului?

— O singură persoană nu poate decide asupra unei asemenea chestiuni.

— Regrețați, fără îndoială, că fiul dumneavoastră a pierdut un tron, pe care s-ar fi putut urca dacă poporul, conștient în cele din urmă de drepturile sale, nu l-ar fi dărâmat?

— Nu voi regreta niciodată ceva pentru fiul meu, dacă aceasta ar fi în avantajul țării sale.

Judecătorul de instrucție nu avea noroc. Maria Antoaneta nu se putea exprima mai iscusit, mai iezuitic, decât atunci când spunea că nu regreta pentru fiul ei nimic din ce „ar putea fi în avantajul țării sale”. Prin cuvântul „țării sale”, fără să se declare fățiș contra Republicii, ea a spus în fața judecătorului de instrucție al Republicii că Franța este a „sa”, e țara și proprietatea legitimă a fiului ei: nici în cea mai gravă primejdie ea n-a renunțat la dreptul de coroană al fiului ei... După aceste hărțuieli, interogatoriul era pe sfârșite. Maria Antoaneta fu întrebată dacă vrea să-și aleagă singură un apărător la dezbaterea procesului. Ea declară că nu cunoaște niciun avocat și ceru doar să i se dea din oficiu unul sau doi avocați pe care nu-i cunoștea personal. Prieten sau străin, aceasta îi era indiferent – căci nu se afla în toată Franța niciun bărbat care să îndrăznească s-o apere serios pe fosta regină. Cine ar rosti un singur cuvânt în favoarea ei, ar trece îndată din locul apărării pe banca acuzării.

Acum, încercatul formalist Fouquier-Tinville se poate pune la lucru... Pana lui alerga repede pe hârtie, căci el fabrica zilnic acte de acuzație. Totuși, în acest caz excepțional, provincialul jurist se crezu obligat să întrebuițeze un ton mai solemn, mai patetic și chiar oarecare elan poetic. Era doar vorba de o regină, nu de o modistă oarecare înhățată pentru că a strigat „Trăiască regele”! El începu deci cu emfază: „După examinarea pieselor doveditoare transmise de

acuzatorul public, s-a stabilit că, asemenea Messalinei, Brunhildei, Fredegunde și Caterinei de Medicis, numite altădată regine ale Franței și al căror nume în veci disprețuit nu poate fi șters din istorie. Maria Antoaneta, văduva lui Ludovic Capet, a fost, cât timp a stat în Franța, flagelul și vampirul francezilor”... După acea mică boroboață istorică (în vremea Brunhildei și Fredegunde nu exista încă regatul Franței, urmară cunoscutele acuzații: relațiile politice cu „regele Boemiei și Ungariei”, milioanele trimise împăratului, „orgia” corpului de gardă, dezlănțuirea războiului civil, provocarea măcelăririi patrioților, planurile de război furnizate străinătății. Într-o formă mai atenuată fu redată și acuzația lui Hébert că ea a avut raporturi sexuale nefirești, că „bătându-și joc de situația ei de mamă și de legile naturii, ea nu s-a dat înapoi să aibă cu Louis Charles Capet, fiul ei, relații imorale care nu pot fi gândite sau numite fără a nu fi cutremurat de oroare”. Nouă și surprinzătoare era acuzația că Maria Antoaneta a lăsat să fie tipărite și răspândite broșuri în care ea era prezentată în situații defavorabile – aceasta numai pentru a convinge puterile străine cât de defăimată este ea de francezi! Pe baza tuturor acestor vinovății, Maria Antoaneta a fost pusă din stare de detenție în starea de acuzație.

Acest document a fost comunicat la 13 octombrie lui Chauveau-Lagarde, apărătorul din oficiu, care s-a dus imediat la Maria Antoaneta, în închisoare. Împreună, au citit actul de acuzare: avocatul a fost uimit și cutremurat de tonul plin de ură: regina era însă liniștită. După interogatoriu, nu se putea aștepta la ceva mai bun. Conștiinciosul jurist și-a dat seama că nu va putea cerceta într-o singură noapte atâtea acuzații și documente. N-o va putea apăra cu adevărat dacă va arunca numai o privire în haosul de hârtie. El stăruia ca regina să ceară o amânare de trei zile, pentru ca dânsul să examineze dovezile și să-și pregătească apărarea. La început, ea nu vrea să audă de așa ceva: niciodată nu se va adresa Convenției. Dar Chauveau-Lagarde îi arată cât de inutilă era mândria ei în acele momente: „Aveți datoria să vă păstrați viața, nu pentru ea însăși, ci pentru copiii voștri!” Acest apel

pentru copiii ei fu decisiv. Ea scrisese „cetățeanului președinte” al Adunării., pentru ca avocatul să poată studia actele procesului: „Sunt datoare față de copiii mei să nu neglijez niciun mijloc pentru deplina dezvinovățire a mamei lor. Avocatul meu solicită o amânare de trei zile. Nădăjduiesc că Convenția i-o va acorda”.

Din aceste știri se vedește că Maria Antoaneta, care a fost o slabă scriitoare și o slabă diplomată, a izbutit să scrie în sfârșit regește și să cugete bine. Chiar în cea mai mare primejdie a vieții sale, ea nu s-a adresat Convenției, instanței supreme, cu o rugămintă. Nu! ea nu solicită pentru dânsa – mai bine să piară! – ci a transmis cererea altuia: Apărătorul meu solicită o amânare”... „sper că îi va fi acordată”. Niciun „vă rog”... Convenția n-a răspuns: moartea reginei era demult hotărâtă; de ce să mai prelungească formalitățile? Orice întârziere ar fi odioasă. Procesul începe mâine dimineață la opt – și fiecare știe dinainte cum se va sfârși...

DEZBATERILE

Cele șaptezeci de zile de la Conciergerie au îmbătrânit-o și îmbolnăvit-o pe Maria Antoaneta. Ochii sunt roșii, arși de lacrimi, dezobișnuiți cu lumina zilei; buzele foarte palide din cauza neconținutelor pierderi de sânge din ultimele săptămâni. Ea are de luptat deseori cu slăbiciuni; medicul a trebuit să-i prescrie întăritoare pentru inimă. Ea știe însă că azi începe ziua istorică: nu poate să fie obosită, nimeni nu trebuie să vadă azi slăbiciunea unei regine și a unei fiice imperiale. Să-și adune încă odată ultimele puteri ale trupului istovit: se va putea odihni apoi, pentru totdeauna. Acum mai are două lucruri de făcut: să se apere drept și să moară drept.

În fața judecății, Maria Antoaneta vrea să se prezinte hotărâtă dar și cu distincție exterioară. Să vadă poporul că acea care stă azi pe banca acuzaților, a rămas totuși regină. Își piaptănă cu grijă părul albit. Își pune o albă bonetă de lână, plisată și scrobită, cu vâlul de doliu ce cade în ambele părți: vrea să apară în fața Tribunalului revoluționar ca văduvă a ultimului rege al Franței.

La ora opt se adună în marea sală judecătorească și jurații, Herman ca președinte, Fouquier-Tinville ca acuzator public. Jurații sunt aleși din toate clasele sociale: un fost marchiz, un chirurg, un negustor de limonadă, un muzician, un tipograf, un peruchier, un fost preot și un tâmplar. Lângă acuzator au luat loc câțiva membri ai Comisiei de siguranță, pentru a supraveghea dezbaterile. Sala e plină: o dată într-un secol afli prilejul de a vedea o regină pe scaunul condamnaților... Maria Antoaneta intră calmă și se așază, nu într-un fotoliu special, cum i s-a dat soțului ei, ci pe un jilț gol, de lemn. Nici judecătorii nu mai sunt aleși din sânul

Adunării Naționale, ci e juriul obișnuit, care își face zilnic penibila datorie. Spectatorii caută zadarnic pe chipul reginei o urmă de emoție, de teamă. Ea așteaptă începerea dezbaterilor, în atitudine dreaptă, hotărâtă, privind liniștită la judecători, la public – și își adună puterile.

Fouquier-Tinville se ridică cel dintâi și citește actul de acuzare. Regina abia îl ascultă: l-a citit doar ieri cu avocatul ei. Chiar la cele mai grave acuzații, ea nu înalță capul; se joacă indiferentă cu degetele pe brațul scaunului „ca pe un clavir”... Începe apoi perindarea celor 41 martori, care jură să spună adevărul, „numai adevărul, întreg adevărul”. Mărturiile, din cauza că procesul a fost pregătit la repezeală, sunt luate fără ordine cronologică, fără legătură logică. Cele mai multe declarații sunt fără importanță, unele chiar ridicole, ca acelea ale servitoarei Milot care spune că a auzit, în 1788, pe ducele de Coigny spunând cuiva că regina a dispus să se trimită fratelui ei 200 milioane sau că Maria Antoaneta a purtat cu dânsa două pistoale ca să-l ucidă pe ducele de Orléans. Nimeni n-a putut indica originalele documentelor decisive. Nu s-a adus nicio foaie scrisă de regină. Nici pachetul sigilat, cu lucrurile ei confiscate la Temple, n-a fost împovărat: bucele sunt ale copiilor și soțului ei, miniaturile ale prințesei de Lamballe și prietenei sale din tinerețe landgrafa de Hessen-Darmstadt, adresele din carnet sunt ale spălătoresei și medicului ei. Acuzatorul, neputându-se folosi de aceste piese, revine la acuzațiile generale. Regina e însă pregătită și răspunde prompt, mai sigură decât la interogatoriu. Când a fost întrebată, de pildă, de unde a luat bani pentru clădirea și mobilarea Trianonului unde a dat serbări atât de costisitoare, ea spuse că s-a fixat un fond pentru aceste cheltuieli.

— Fondul acesta trebuia să fie considerabil, căci micul Trianon a costat sume enorme.

— E posibil ca micul Trianon să fi costat sume enorme, probabil chiar mai mult decât am dorit eu însumi... Mai mult ca oricine, doresc ca totul să fie lămurit.

— Oare nu ați văzut la Trianon pentru prima oară pe doamna La Motte?

- N-am văzut-o niciodată.
- Oare n-a fost ea victima voastră în faimoasa afacere a colierului?
- Nu putea să fie, pentru că n-o cunoșteam.
- Stăruieți deci să tăgăduiți că ați cunoscut-o?
- Sistemul meu nu e tăgăduirea. Am spus adevărul și voi continua să-l spun.

Niciunul din martorii de care s-ar fi putut teme, n-a împovărat-o cu declarațiile lui. Împotrivirea Mariei Antoaneta e tot mai puternică. Când acuzatorul public obiectează că, prin influența ei, a determinat pe rege să facă tot ce-i cerea dânsa, regina răspunde: „E cu totul altceva când sfătuiești pe cineva sau să înfăptuiești ceva”, Când președintele observă că declarațiile ei sunt în contradicție cu acele ale fiului ei, ea spune cu dispreț: „E ușor să faci pe un copil de opt ani să spună ceea ce dorești de la dânsul”. La întrebări cu-adevărat primejdioase, ea e prevăzătoare: „Nu știu, nu-mi amintesc”. Astfel, Herman nu poate triumfa o singură dată, prinzând-o cu o contrazicere sau cu un neadevăr și nu izbutește să stârnească printre spectatori un strigăt, o mișcare de indignare sau aplauze patriotice. E timp să se ajungă la marea acuzație, la lovitura senzațională pe care și-a rezervat-o Hébert: incestul odios.

El apare. Hotărât, convins, repetă cu glas tare oribila acuzație. Niciun strigăt de mânie, niciun semn de indignare și de oroare în sala plină! Toți sunt palizi, muți, consternați. Efectul e contrar celui așteptat: acuzația de necrezut nu e crezută. Atunci Hébert încearcă să mai dea o lovitură: o rafinată explicație psihologico-politică. Această patimă criminală, spune nerodul pamfletar, n-a fost determinată de nevoia de plăcere, ci din intenția politică de a moleși trupește pe copil. Văduva Capet nădăjduia că fiul ei își va relua o dată tronul și atunci, mulțumită acestor uneltiri, ea își va asigura dreptul asupra felului său de purtare.

Dar nici această fenomenală prostie nu are vreun efect în public: tăcere plină de uimire. Maria Antoaneta nu răspunde: privește disprețuitor spre Hébert, șade, dreaptă, impasibilă,

ca și cum înverșunatul calomniator ar fi vorbit chinezește. Și președintele Herman stă astfel, ca și cum n-ar fi auzit acuzația... A uitat intenționat s-o întrebe pe acuzată dacă are ceva de obiectat. Învinuirea de incest a produs printre spectatori, mai ales printre femei, cea mai penibilă impresie. Însă unul dintre jurați a amintit președintelui că acuzata n-a spus nimic privitor la cele afirmate de cetățeanul Hébert. Președintele nu se mai putea eschiva: fără să vrea, puse acuzatei întrebarea legală. Atunci Maria Antoaneta se ridică mândră – „acuzata păru atunci adânc emoționată” – și replică tare, cu nemăsurat dezgust: „Dacă nu am răspuns, aceasta e din cauza că însăși natura refuză să răspundă ceva la o asemenea acuzație contra unei mame. Mă adresez tuturor mamelor care s-ar afla aci!”

O adevărată fierbere subterană, o puternică mișcare străbate sala. Femeile din popor, muncitoare, vânzătoare, tricoteuze își țin răsufllarea și se simt solidare, în taină: prin această femeie a fost jignit tot sexul feminin. Președintele tace, imprudentul martor privește în jos: accentul de dureroasă mânie a calomniei femeii i-a atins pe toți. Hébert se retrage, nu prea mândru de isprava lui. Toți simt că regina a obținut un mare succes moral chiar în ora cea mai grea a ei. A fost înălțată prin ceea ce trebuia s-o înjosească.

Robespierre nu și-a putut stăpâni mânia împotriva lui Hébert. Unicul spirit politic printre atâția gălăgioși agitatori ai poporului și-a dat îndată seama ce cumplită prostie e această proclamare oficială a nebuneștii acuzații de incest. „Bădăranul acesta de Hébert a trebuit să-i mai prilejuiască un nou triumf”, spunea Robespierre, care era sătul de ordinară demagogie a acestui tovarăș cu apucături anarhice care vătămau cauza sfântă a Revoluției. De atunci el s-a decis să înlăture această murdărie. Piatra pe care Hébert a aruncat-o asupra Mariei Antoaneta, s-a întors asupra lui, ucigătoare. După câteva luni el a fost dus cu aceeași căruță pe același drum: nu mai era deloc curajos. Camaradul Ronsin a trebuia să-l stăpânească: „Când era vorba de treabă, ai flecărit amarnic. Acum, învață cel puțin să mori!”

Maria Antoaneta și-a simțit triumful. Însă auzi un glas din public: „Uite-o cât e de mândră!” Întrebă pe apărătorul ei: „Oare n-am pus prea multă demnitate în răspunsul meu?” Dar el o liniștește: „Doamnă, rămâneți ceea ce sunteți și veți fi minunată”. Încă o zi mai avea dânsa de luptat. Procesul înainta greoi, obositor. Deși istovită de pierderile ei de sânge, deși n-a luat în pauze decât o ceașcă cu supă, atitudinea și spiritul ei au rămas drepte, energice, în prima zi a luptat 15 ore – și au trecut de-acum încă 12 ore din a doua zi, când președintele anunță că audierea martorilor s-a terminat și puse acuzatei întrebarea dacă mai are ceva de adăugat pentru apărarea ei. „Ieri nu-i cunoșteam pe martori – răspunse Maria Antoaneta – și nu știam ce declarații vor face împotriva mea. Acum, niciunul din ei n-a adus un singur fapt pozitiv contra mea. Nu am nimic altceva de adăugat, decât că eram numai soția lui Ludovic XVI și ca atare am trebuit să-i fiu alături la tot ce-a hotărât el.”

Veni rândul lui Fouquier-Tinville să-și susțină acuzațiile. Cei doi apărători din oficiu îl combăteau slab: probabil că-și aminteau că apărătorul lui Ludovic XVI a fost dus și el la eșafod, pentru că a luat prea energic partea lui. De-aceea, în loc să dovedească nevinovăția reginei, au apelat la indulgența poporului. Maria Antoaneta a fost apoi scoasă din sală: a rămas numai tribunalul și jurații, căci președintele Herman avea să pună clar și precis întrebările decisive. A lăsat la o parte acuzațiile mărunte, izolate, precum și gravele acuzații de risipă, desfrânare și incest, și a contopit întrebările într-o formulă limitată, dar categorică. Poporul francez avea să decidă prin jurați asupra învinuirilor aduse Mariei Antoaneta: 1) Este dovedit că există uneltiri între puterile străine și dușmanii Republicii, pentru a le procura ajutoare bănești, pentru a le permite să calce pe pământul francez și să sprijine victoria armatelor lor? 2) Este Maria Antoaneta dovedită ca vinovată că a luat parte la asemenea uneltiri și că a susținut asemenea înțelegeri? 3) Este dovedit că au avut loc un complot și o conjurație pentru a stârni în țară războiul civil? 4) Este Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capot, dovedită ca vinovată că a luat parte la această

conjurație?

Tăcuți, jurații s-au ridicat și au intrat în camera alăturată. E trecut de miezul nopții. Lumânările pâlpâie în sale supraîncălzită de oameni și inimile zvâcnesc de nerăbdare și curiozitate.

S-a pus chestiunea dacă Maria Antoaneta era vinovată de a fi stat în legătură cu străinătatea și de a fi dorit și cerut victoria armatelor dușmane și o răscoală internă. În sens juridic, ea era dovedită ca vinovată de aceste crime? Față de Republică era cu adevărat vinovată: în aceasta rezidă tăria procesului. Știm că a fost în permanentă legătură cu dușmanii din străinătate. A săvârșit realmente o înaltă trădare, când a furnizat ambasadorului austriac planurile de ofensivă militară ale Franței. S-a folosit de toate mijloacele legale și ilegale pentru a reda libertatea și tronul soțului ei.

Acuzațiile se bazuie deci pe drept. Însă – și aci e slăbiciunea procesului – acuzațiile n-au fost atunci deloc dovedite. Astăzi, documentele sunt cunoscute: ele se află în arhiva de stat din Viena și în însemnările lui Fersen. La 14 octombrie 1793, când s-a desfășurat procesul, niciunul din aceste documente nu se afla în mâna acuzatorului. Juraților nu li se putea arăta atunci nicio dovadă că regina a trădat Republica. Dacă ar fi fost cinstiți, neinfluențați de politică, jurații s-ar fi aflat în mare îndoială. Ca republicani, ei trebuiau neapărat s-o condamne pe Maria Antoaneta: această femeie era doar dușmana de moarte a Republicii și a făcut tot ce-a putut pentru a reda puterea regală fiului ei. Însă în spiritul literei, dreptul era de partea reginei: lipseau dovezile reale. Ca jurați, ei trebuiau să păstreze legea care cere dovada acuzațiilor; ca republicani, ei trebuiau s-o declare vinovată pe regină. Însă jurații-cetățeni n-au fost chinuiți de acest conflict de conștiință. Ei știau doar că nu li se cerea o sentință dreaptă. Convenția i-a chemat ca să condamne pe o femeie primejdioasă Republicii. Ei aveau să-și păzească propriul lor cap și să predea capul Mariei Antoaneta. Deci, jurații s-au consfătuit numai în aparență și au prelungit consfătuirea pentru a amăgi: hotărârea lor fusese luată demult.

La ora 4 dimineța, jurații s-au întors în sală; în tăcere de moarte era așteptat verdictul lor. Într-un singur glas, au declarat că Maria Antoaneta e vinovată de crimele imputate. Președintele interzise puținilor auditori care au mai rămas în sală, orice semn de aprobare. Fu introdusă apoi regina... După două zile de luptă neîntreruptă, ea n-are dreptul să fie obosită. I se citește decizia juraților. Fouquier-Tinville cere pedeapsa cu moartea: se răspunde „da”, în unanimitate. Președintele întreabă pe condamnată dacă are de formulat vreă reclamație... Maria Antoaneta a primit sentința în liniște deplină. N-a dat niciun semn de frică, de mânie sau de slăbiciune. La întrebarea președintelui, abia dacă a dat din cap: n-are nimic de reclamat... Fără să se întoarcă, fără să privească pe cineva, ea străbate sala, coboară scările. E obosită de viața aceasta, de oamenii aceștia; e adânc mulțumită că toate aceste chinuri sunt pe sfârșite. Îi mai rămâne să fie tare până în ultima clipă.

Trecând prin coridorul întunecat, ochii ei slăbiți n-o mai ajutau; piciorul ei nu nimeri treapta; ezită, se clătină. Înainte de a se prăbuși, ofițerul de jandarmi, Busne, singurul care a cutezat să-i dea un pahar cu apă în timpul dezbaterilor, se repezi și o apucă de braț. Pentru aceasta, și pentru că a ținut pălăria în mână când a însoțit-o pe condamnată, el a fost pârât de alt jandarm și a trebuit să se apere: a vrut doar să evite o cădere. Orice om cu judecată n-ar fi văzut alt motiv; dacă ea s-ar fi prăvălit pe scări, s-ar fi strigat îndată că a fost o conjurație, o trădare... Și cei doi apărători ai reginei au fost arestați la sfârșitul ședinței: au fost cercetați dacă regina nu le-a transmis cumva un mesaj scris. Judecătorii se mai temeau de neînfrânta energie a acestei femei, chiar la un pas de groapă. Însă istovita femeie, care mai pricinuia atâta frică și grijă, nu știa nimic de toate aceste jalnice meschinării. S-a întors liniștită în închisoare. Acum, viața ei se numără cu orele...

În odăiță ard pe masă două lumânări. I s-a făcut această favoare condamnatei; să nu rămână în întuneric, în ultima

noapte, înainte de veșnica noapte. Nu i s-a refuzat nici cealaltă cerere: hârtie și cerneală, pentru o scrisoare. Din ultima ei singurătate, ea vrea să mai adreseze un cuvânt aceluia care se interesează de dânsa. Și, în timp ce zorile se iveau prin fereastra zăbreliată, Maria Antoaneta începu, cu ultimele ei puteri, ultima ei scrisoare. Ca și cum toată furtuna lăuntrică, toți norii neliniștii s-ar fi destrămat înainte de moarte, această tragică femeie a putut privi în adâncimile ființei sale și să se exprime cu siguranță, în deplină și zguduitoare siguranță. Scrisoarea era adresată cumnatei sale, doamnei Elisabeta:

„Ție, iubită soră, îți scriu pentru ultima oară. Am fost condamnată adineaori, nu la o moarte rușinoasă, care contează numai pentru criminali, ci ca să-l regăsesc pe fratele tău. Nevinovată ca și dânsul, nădăduiesc să fiu la fel ca el în ultimele sale clipe. Sunt liniștită, așa cum e omul căruia conștiința nu-i reproșează nimic. Regret adânc că părăsesc pe sârmanii mei copii. Știi că am trăit numai pentru dânsii și pentru tine, buna și afectuoasa mea soră. Tu, care ai jertfit totul din prietenie, pentru a rămâne cu noi – în ce stare te las în urmă! Am aflat din pledoaria procesului că fiica mea a fost despărțită de tine. Ah, sârmana copilă! Nu îndrăznesc să-i scriu; ea nu va primi scrisoarea mea, – și nici nu știu dacă și aceasta îți va parveni. Primește prin aceasta binecuvântarea mea pentru amândoi. Sper că mai târziu, când vor fi mai mari, se vor uni cu tine și se vor putea bucura de toată îngrijirea ta duioasă. Să se gândească amândoi la ceea ce i-am învățat neîncetat: că principiile și stricta urmare a propriilor datorii sunt temeiul esențial al vieții, că amicii și încrederea ce și-o vor da unul altuia îi vor face fericiți. Să simtă fiica mea, care e mai în vârstă, că trebuie să fie totdeauna alături de fratele ei, cu sfaturile pe care i le vor da experiența ta mai mare și prietenia ta... În schimb, fiul meu să se devoteze din prietenie surorii sale, făcându-i toate serviciile și îngrijind-o. Să simtă amândoi că, în orice situație a vieții lor, ei vor fi fericiți numai prin armonia lor. Să ne ia pe noi ca exemplu! Câtă consolare ne-a dat prietenia noastră în suferințele noastre! Și fericirea e

îndoit resimțită, când poate fi împărțită cu o prietenă. Unde poate fi găsită o prietenie mai afectuoasă, mai intimă decât în propria sa familie? Să nu uite niciodată fiul meu aceste ultime cuvinte ale tatălui său, pe care i le repet într-adins: să nu caute niciodată să răzbune moartea noastră!

Trebuie să-ți vorbesc despre un lucru care mă doare foarte mult. Știu cât chin ți-a pricinuit acest copil; iartă-l, dragă soră, gândește-te cât e de tânăr și cât e de ușor să faci pe un copil să spună ceea ce vrei și chiar ceea ce nici el nu înțelege. Nădăjduiesc că va veni o zi când el va înțelege cu atât mai mult cât prețuiesc afecțiunea și iubirea pe care le-ai avut pentru amândoi.

Trebuie să-ți mai încredințez ultimele mele gânduri. Aș fi trebuit să le scriu la începutul procesului, însă, făcând abstracție de faptul că nu mi s-a îngăduit să scriu, el s-a desfășurat atât de repede, încât n-am avut deloc timp pentru aceasta.

Mor în credința apostolică, romano-catolică, religia strămoșilor mei, în care am fost crescută și pe care am recunoscut-o totdeauna. Deoarece nu mă pot aștepta la niciun fel de consolare religioasă, deoarece nu știu dacă se mai află aci vreun preot al acestei religii – și pentru că și locul unde mă aflu l-ar expune la prea mare primejdie dacă ar veni la mine – mă rog din inimă lui Dumnezeu pentru iertarea tuturor păcatelor pe care le-am săvârșit de când trăiesc. Sper că, în bunătatea lui, el va asculta ultimele mele rugi, precum și toate acele pe care i le fac demult, pentru ca sufletul meu să aibă parte de îndurarea și bunătatea lui.

Cer iertare tuturor cunoscuților și mai ales ție, scumpă soră, pentru orice suferință pricinuită fără să-mi dau seama. Iert dușmanilor mei tot răul pe care l-am îndurat din cauza lor. Spun aci rămas bun mătușilor și tuturor fraților și surorilor mele. Am avut prieteni. Gândul că sunt despărțită de ei pentru totdeauna și conștiința durerii lor, fac parte din cele mai mari suferințe pe care le iau cu mine în mormânt. Să știe cel puțin că m-am gândit la dânsii până în ultima clipă.

Adio scumpă, afectuoasă soră! Fie ca această scrisoare să-

ți parvină. Nu mă uita! Te îmbrățișez din toată inima, de asemenea și pe sărmanii copii! Doamne, ce sfâșietor este să-i părăsești pentru totdeauna! Rămâi cu bine! Adio! De-acum mă voi ocupa numai cu datoriile mele de credință. Deoarece nu sunt liberă în deciziile mele, e probabil că mi se va aduce un preot. Declar însă aci că nu-i voi spune un singur cuvânt și că îl voi trata ca pe cineva cu totul străin”...

Scrisoarea e brusc întreruptă aci, fără încheiere, fără semnătură. Oboseala a înfrânt-o pe Maria Antoaneta. Cele două lumânări mai pâlpâie pe masă: se poate ca flacăra lor să-i supraviețuiască...

Cu puțin înainte de-a intra călăul, Maria Antoaneta a predat scrisoarea șefului gardian Bault, care a avut destulă omenie pentru a-i procura hârtie și cerneală, însă nu destul curaj pentru a da doamnei Elisabeta scrisoarea, fără a cere învoire. A înmănat-o deci judecătorului de instrucție, lui Fouquier-Tinville, care a parafat-o, dar n-a transmis-o mai departe. Doi ani mai târziu, când Fouquier a trebuit să se urce și el în căruța pe care a rezervat-o atâtoră de la Conciergerie, scrisoarea a dispărut. Nimeni nu bănuia existența ei, afară de un om cu totul neînsemnat, cu numele de Courtois. Acest mediocru deputat a primit de la Convenție însărcinarea de a clasa și da la iveală hârtiile lăsate de Robespierre, după arestarea lui. Cu acest prilej, fostul fabricant de saboți și-a dat seama câtă putere are acel care își însușește acte secrete de stat. Toți deputații compromiși dădeau târcoale și îl linguseau pe micul Courtois, pe care înainte abia dacă îl salutau; îi făceau cele mai nebunești făgăduieli dacă le-ar înapoia scrisorile lor către Robespierre. Practicul negustor observă că e bine să-și însușească cât mai multe scrisori străine, precum și acte ale tribunalului revoluționar, pentru a le trafica. Numai scrisoarea Mariei Antoaneta, pe care a găsit-o atunci, o păstră pentru dânsul: cine putea ști la ce va servi odată acest prețios document... Timp de 20 de ani și-a ascuns prada – și într-adevăr, vremurile s-au schimbat. Iar a venit un Bourbon pe tronul Franței. Ludovic XVIII – și „regicizii”, acei care au votat

pentru execuția fratelui său, simțeau o mîncărime la ceafă! Ca să câștige favoarea regelui, Courtois îi oferi în dar scrisoarea Mariei Antoaneta, scrisoare pe care a „salvat-o” el. Trucul nu izbuti; Courtois fu exilat ca și ceilalți. Dar minunata scrisoare de adio a ieșit la iveală, după 21 de ani.

Prea târziu însă! Aproape toți acei pe care Maria Antoaneta vroia să-i salute în ora morții sale, nu mai erau în viață. Doamna Elisabeta a fost și ea ghilotinată, Dauphinul a murit în Temple sau rătăcea prin lume sub un nume străin, ignorându-și propria lui soartă (nici azi nu se cunoaște tot adevărul). Nici pe Fersen nu l-a mai ajuns scumpul salut. El n-a fost numit în scrisoare – dar cui altcuiva erau adresate aceste gânduri: „Am avut prieteni. Gândul că sunt despărțită de ei pentru totdeauna și conștiința durerii lor, fac parte din cele mai mari suferinți pe care le iau cu mine în mormânt”? Datoria îi interzicea Mariei Antoaneta să numească în fața lumii pe acel care îi era cel mai drag. A nădăruit însă că iubitul ei va afla prin acele cuvinte voalate că ea s-a gândit la dânsul pînă la ultima suflare. Și, ca și cum Fersen ar fi simțit această năzuință a ei, – ca la o chemare magică, răspunde carnetul său intim, în care el a scris, când a primit vestea morții, „că durerea cea mai cumplită dintre durerile lui a fost aceea că dânsa a trebuit să fie singură în acele ultime clipe, fără consolarea de a fi avut pe cineva cu care să poată vorbi”. Ca și dânsa în suprema ei singurătate, el s-a gândit la ea în aceleași momente. Inaccesibile unul altuia, ambele suflete aspirau în aceleași secunde spre aceeași dorință: în nemărginire, deasupra timpului, amintirea lui și a ei se unesc ca buzele într-un sărut.

ULTIMUL DRUM

La ora cinci dimineța, pe când Maria Antoaneta mai scrie ultima ei scrisoare, tobele răsună în cele 48 secțiuni ale Parisului. La ora șapte, toate puterea armată e în picioare: tunuri încărcate păzesc podurile și marile bulevarde, patrulă străbat orașul cu baioneta la armă, călăreții sunt înșirați – o întreagă armată e în gardă contra unei singure femei care nu mai vrea decât sfârșitul.

La ora șapte, bucătăreasa intendentului închisorii se furișă în celulă. Pe masă mai ard lumânările; într-un colț, o umbră de veghe: ofițerul de jandarmi. La început. Rozalie n-o vede pe regină: ea zace pe pat, îmbrăcată în neagra ei rochie de văduvă. Nu doarme: e numai obosită, istovită de pierderile de sânge. Mica slujnică, tremurând de milă, se apropie de regină. „Doamnă, n-ați luat nimic aseară și mai nimic în timpul zilei. Ce doriți acum dimineța?” – „Nu-mi mai trebuie nimic, copila mea, pentru mine totul s-a sfârșit”, răspunse regina fără să se ridice, însă fata stăruie să-i aducă supa pe care a pregătit-o anume pentru dânsa. „Atunci, Rozalie, adu-mi bulionul”, spuse istovita condamnată. Luă câteva linguri, apoi începu să se schimbe, ajutată de fată. I s-a pus în vedere Mariei Antoaneta să nu meargă la eșafod în haine de doliu: aceasta ar putea întărâta poporul. Ea nu se împotrivi – ce importanță are o haină! – și se hotărî să-și pună o rochie ușoară de dimineță.

Însă și acum i s-a rezervat o ultimă umilință. Regina a pierdut neîncetat sânge în ultimele zile; toate cămășile ei erau pătate. În pretenția ei firească de a porni curată pe ultimul ei drum, ea rugă pe ofițerul de jandarmi să se retragă puțin. Acesta avea însă ordinul strict să n-o piardă o clipă din ochi: nu putea părăsi postul. Regina se ghemui atunci în

spațiul strâmt dintre pat și perete și, în timp ce-și schimba cămașa, slujnica se puse înaintea ei, ca să-i ascundă goliciunea. Fiindu-i rușine să lase rufele pătate în fața bărbatului străin și a privirilor curioase ale aceluia care vor veni peste câteva ore, regina le mototoli pe toate într-un mic pachet pe care îl băgă într-o adâncitură din dosul sobei.

Apoi, se îmbracă cu grijă deosebită. E mai mult de un an de când n-a mai străbătut străzile sub cerul liber: tocmai în acest ultim drum trebuie să fie îmbrăcată curat și cuviincios – nu din vanitate feminină, ci din sentimentul de demnitate în ora istorică. Își aranjă cu grijă cutele rochiei de dimineață, își învălui umerii într-o basma de muselină. Își alese ghețele cele mai bune – și își ascunse părul albit sub o bonetă cu două aripi.

La ora opt, o bătaie în ușă. Încă nu e călăul, ci numai vestitorul său, unul din preoții care au depus jurământul republican. Regina refuză, cu politețe, să se spovedească: numai pe un preot care n-a jurat Republicii îl poate recunoaște ca slujitor al Domnului. La întrebarea lui dacă o poate însoți pe ultimul drum, ea răspunde indiferentă: „cum voiți”. Indiferentă aparentă, în dosul căreia Maria Antoaneta își pregătește fermitatea sufletească... La ora zece, când călăul Samson, un tânăr bărbat de statură uriașă, intră să-i taie părul, ea nu se împotrivi deloc: liniștită lăsă să i se lege mâinile la spate. Știa că nu mai avea de salvat viața, ci numai onoarea. Să nu trădeze vreo slăbiciune. Să rămână fermă și să arate tuturor cum moare o fiică a Mariei Tereza.

La ora unsprezece, porțile Conciergeriei sunt deschise. Afară aștepta lada hingherului, un fel de car cu loitre, la care e înhămat un cal mare, puternic. Ludovic XVI a fost dus la moarte sărbătorește, respectuos, într-o trăsură închisă de la curte, ferit de curiozitatea vulgară, de ura dureroasă. De atunci, Republica a progresat enorm: ea cere egalitate și, în drumul spre ghilotină, o regină n-are nevoie să stea mai comod decât orice alt cetățean condamnat la moarte. E de ajuns lada hingherului pentru văduva lui Capet. O simplă scândura fixată între loitre, fără pernă, fără pătură, servește drept scaun: așa au plecat pe ultimul lor drum și doamna

Roland, Danton, Robespierre, Fouquier, Hébert – toți acei care au trimis-o la moarte pe Maria Antoaneta.

Din întunecatul coridor al Conciergeriei ieșiră întâi ofițerii, urmași de o companie de gardă cu arma în mână, apoi – cu pasul liniștit și sigur – Maria Antoaneta. Călăul Samson ține o frânghie lungă, cu care a legat mâinile ei la spate, ca și cum ar mai exista primejdia ca victima lui să fugă! Privitorii sunt, fără voie, uimiți de această neașteptată și inutilă umilire. Nu se aude niciun strigăt de batjocură. Ajunsă la car, Samson o ajută să urce. Lângă dânsa stă preotul Girard în costum civil, iar călăul rămâne drept, nemișcat, cu frânghia în mână; ca și Caron care ducea sufletele morților spre celălalt țărm al vieții, așa își duce și el, necruțator, prada zilnică. De astă dată, el și ajutoarele lui își țin sub braț pălăria, ca și cum ar vrea să se scuze, față de femeia dezarmată, de trista lor meserie.

Jalnicul car înaintează încet pe caldarâm. E timp destul, pentru ca fiecare să poată contempla priveliștea unică. Pe scândura tare, regina simte fiecare zdruncinătură a carului pe caldarâmul inegal – însă ea nu dă curioșilor îngrămădiți niciun semn de frică sau durere: rămâne nemișcată, cu figura palidă, privind cu ochii înroșiți drept înainte. Își adună toate puterile sufletului, ca să se țină dreaptă până la sfârșit – și zadarnic încearcă înverșunatăii ei dușmani să surprindă o clipă de descurajare, de ezitare. La biserica Saint-Roch, femeile adunate o primesc cu obișnuitele strigăte de batjocură; pentru a însufleți mohorâtul cortegiu, actorul Grammont înaintă călare până la carul morții, în uniformă de soldat de gardă, agitând sabia: „Aceasta e infama Antoaneta! Acum se cară, prietenilor!” Însă chipul ei e mereu închis: pare că nu vede și nu aude nimic. Cu umerii drepecți, trași înapoi din cauza mâinilor legate la spate, ea privește înainte, deasupra împetriștatelor și sălbaticelor scene din stradă; ochii ei erau întorși înăuntru, spre moarte. Niciun tremur al buzelor, niciun fior de groază în trupul ei; stăpână pe puterea ei, ea șade mândră, disprețuitoare – și chiar Hébert a scris în foaia lui că „târfa a rămas de altfel

îndrăzneată și nerușinată până la sfârșit”.

Pictorul Louis David, unul din cei mai mari artiști din vremea aceea (dar și unul din cele mai slugarnice și mai lașe suflete, care a servit pe stăpânii momentului, părăsindu-i însă când apunea norocul lor) a schițat-o pe Maria Antoaneta în drumul ei spre eșafod. Omul acesta avea ochiul ager și mâna sigură. În câteva trăsături, el a fixat pe hârtie chipul reginei, când ea trecu aproape de dânsul prin strada Saint-Honoré, unde se află azi Café de la Régence. O schiță de mare artă, plină de o înspăimântătoare putere, caldă de viață: o femeie îmbătrânită, care nu mai e frumoasă, ci numai mândră. Gura strânsă cu trufie, ca într-un strigăt lăuntric: ochii indiferenți și străini; pe scândura tare a carului, ea stă atât de dreaptă, cu mâinile legate la spate, încât pare că e pe un tron. Un dispreț de nespus răzbate din fiecare linie a feței împietrite, o nezdruncinată hotărâre se vedește prin pieptul curbat, înălțat. Îndurarea ei e schimbată în îndârjire, suferința a devenit putere nouă: chipul ei chinuit a căpătat o înfricoșătoare maiestate. Chiar din această foaie a artistului, se vedește marea atitudine a Mariei Antoaneta, care a dominat ura mulțimii și rușinea de a fi dusă în lada hingherului.

Uriașa piață a Revoluției, astăzi Place de la Concorde, e neagră de oameni. Zeci de mii așteaptă de dis-de-dimineată, pentru a nu pierde unicul spectacol: de a vedea cum o regină „e rasă cu briciul național”, precum spunea Hébert. Ca să-și înșele nerăbdarea, mulțimea trâncănește, râde, citește ziarele ori răsfoiește caricaturile și cele mai noi broșuri: *Les Adieux de la Reine à ses mignons et mignonnes. Grandes fureurs de la ci-devant Reine...* Unii se întrebă al cui cap va cădea în coș mâine și poimâine. Vândătorii de limonadă, de cornuri și nuci fac vânzare bună.

Deasupra învâlmășitei și frământatei mulțimi se înalță două siluete neînsuflețite. Linia zveltă a ghilotinei, această punte de lemn spre lumea de dincolo: în vârful ei lucește sub soarele palid de octombrie, cuțitul proaspăt ascuțit. El se distinge, ușor și liber pe cerul cenușiu, jucărie a unui zeu

înfricoșător – și păsările se rotesc în zbor neștiutor deasupra lui.

Alături, depășind mândră și gravă poarta morții, se înalță statuia Libertății, pe soclul care a susținut înaintea monumentul lui Ludovic XV. Ea stă acolo, tăcută, inaccesibila zeiță cu fruntea încununată de bereta frigiană, cu spada în mână, privind visătoare – deasupra mulțimii care freamătă nepotolit la picioarele ei, deasupra mașinii ucigătoare – departe, într-o lume nevăzută. Ea nu vede ceea ce-i omenesc, nici viața nici moartea – zeița cu ochi de piatră, mereu iubită, mereu neatinsă. Nu aude strigătele acelor care o aclamă, nu simte coroanele depuse la genunchi și nici sângele care îngrașă pământul pe care stă. Ca un gând etern, străină printre oameni, ea e mută și privește departe spre ținta ei invizibilă. Ea nu întreabă, ea nu știe ce se întâmplă în numele ei.

Deodată, mulțimea încremenește. În tăcerea ei, se aud strigăte sălbaticе dinspre strada Saint-Honoré; se vede cum înaintează cavaleria și cum apare după colț carul tragic cu femeia care a fost odată stăpâna Franței, legată cu frânghia pe care călăul Samson o ține mândru într-o mână. În uriașa piață e atâta liniște, încât se aude tropotul greu al calului și hurelul roților. Mulțimea care râdea și trâncănea atât de voios, privește acum cu un simțământ de groază la palida femeie care nu privește pe nimeni. Ea știe că e ultima încercare. Încă cinci minute – și apoi nemurirea.

Carul se oprește lângă eșafod. Liniștită, refuzând orice ajutor, „cu o figură și mai împietrită decât la părăsirea închisorii”, regina urcă treptele de lemn, tot așa de ușor și de avântat, în ghetele ei de atlas negru cu tocuri înalte, precum urca altădată treptele de marmură de la Versailles. Încă o privire, deasupra gloatei ostile, departe, spre cer! Recunoaște ea, în negura de toamnă, Tuileriile unde a locuit și a pătimit atâta? Își amintește ea, în acest ultim minut, ziua când aceeași masă de oameni a salutat-o cu entuziasm, ca moștenitoare a tronului, în aceleași grădini? Nu se știe. Nimeni nu cunoaște gândurile din urmă ale unui muribund... Călăii au apucat-o, pe la spate. O bruscă

aruncare pe scândură, capul sub tăiș, o smulgere de funie, fulgerarea cuțitului ce cade, o lovitură înăbușită – și Samson apucă de păr un cap însângerat, pe care-l ridică deasupra pietii, să fie văzut de toți. Și groaza miilor de oameni care și-au ținut răsuflarea, se eliberează într-un strigăt sălbatic, ce răsună furtunos: „Trăiască Republica!” Apoi mulțimea se risipește repede. E doar un sfert de oră peste douăsprezece: e vremea prânzului. Acasă! la ce să mai zăbovească! Mâine și în toate săptămânile și lunile următoare, va putea privi zilnic, în aceeași piață, același spectacol.

Într-o căruță mică, pornește călăul cu cadavrul. Capul însângerat este între picioarele sale. Câțiva jandarmi mai păzesc eșafodul. Dar nimeni nu se mai sinchisește de sângele care se scurge încet în pământ. Piața e iarăși goală. Numai zeița Libertății a rămas pe locul ei, împietrită, și privește mereu spre țelul ei invizibil. Ea n-a văzut nimic, n-a auzit nimic. Privește gravă, deasupra sălbaticii și nebuneștii fapte a oamenilor, dincolo, în veșnica depărtare. Și nu știe, nu vrea să știe ce se săvârșește în numele ei.

JELUIRE

Prea multe s-au întâmplat în acele luni la Paris, pentru ca oamenii să se poată gândi la un singur mort. Cu cât aleargă timpul mai repede, cu atât se scurtează amintirea lor. După câteva săptămâni, s-a uitat cu totul la Paris că o regină, Maria Antoaneta, a fost decapitată și îngropată. A doua zi după execuție, Hébert urla în foaia lui: „Am văzut cum a căzut într-un sac capul doamnei Veto și aș vrea să pot descrie mulțumirea sanculoților când au văzut-o pe tigroaică străbătând Parisul în căruța cu treizeci și șase de stinghii... Blestematul ei cap a fost despărțit în cele din urmă de grumajii ei de târfă, și aerul bubuie de strigăte: Trăiască Republica!” Însă strigătul abia se mai aude, în anul teroarei, fiecare se teme de propriul său cap...

Sicriul aștepta la cimitir, neîngropat. Era prea costisitor să se sape o groapă pentru un singur om. Abia când harnica ghilotină a furnizat vreo șaiszeci de leșuri, sicriul Mariei Antoaneta a fost stropit cu var nestins și aruncat în groapa comună odată cu celelalte. Cu aceasta, totul s-a terminat. În închisoare, cățelușul reginei alergă câteva zile; lătra și mirosea prin toate odăile, sărind pe saltele, căutându-și stăpâna; se potoli și el în cele din urmă: intendentul închisorii îl luă la dânsul, din milă! La administrația comunală veni un cioclu și prezentă socoteala: „Șase livre pentru sicriul văduvei Capet, cincisprezece livre și treizeci cinci sous pentru groapă și gropari”. Apoi, un slujbaș al tribunalului împachetă cele câteva rochii ale reginei, depuse un act și trimise pachetul la un spital; sârmane femei bătrâne au purtat aceste rochii fără să știe cui au aparținut... Și când, după câțiva ani, un german veni la Paris și întrebă de mormântul Mariei Antoaneta, nu s-a găsit în tot orașul un

om care să-i poată arăta unde e îngropată fosta regină a Franței.

Însă nici dincolo de granițe, execuția reginei n-a stârnit prea mare emoție. Ducele de Cobourg, prea laș ca s-o salveze la timp, anunță într-un patetic ordin de zi că o va răzbuna pe regină. Contele de Provence, care a făcut un mare pas spre tron prin această execuție, puse să se facă parastase pentru dânsa; numai micul Dauphin îi mai stătea în cale: va ști să-l înlăture. La curtea vieneză, împăratul Franz, care a fost prea neglijent ca să scrie o singură scrisoare în favoarea Mariei Antoaneta, ordonă curții un doliu sever. Doamnele se îmbrăcară în negru. Maiestatea sa nu se duse la teatru timp de câteva săptămâni, iar ziarele, ca la poruncă, au scris cu mare indignare despre cruzii iacobini din Paris. Curtea a fost destul de binevoitoare: a preluat diamantele pe care Maria Antoaneta le-a încredințat ambasadorului Mercy! Mai târziu a predat pe comisarii prizonieri în schimbul fiicei reginei. Dar când a fost vorba să restituie sumele cheltuite cu încercările de salvare și să stingă creanțele reginei, curtea vieneză s-a făcut că nu aude! Nu-i plăcea deloc să-și amintească de execuția Mariei Antoaneta: ceva apăsa chiar conștiința împărătească, care a lăsat în voia soartei pe o rudă de sânge. După câțiva ani, Napoleon observă că la Casa de Austria era un consemn strict: de a păstra o tăcere absolută față de regina Franței. „La numele Mariei Antoaneta, privirile se lăsau în jos; convorbirea căpăta o altă direcție, ca și cum toți vroiau să scape de o chestiune nepotrivită, penibilă. Aceasta e o regulă urmată de întreaga familie și care a fost pusă în vedere și reprezentanților ei din străinătate.”

Pe un singur om, vestea l-a izbit în plină inimă: pe Fersen, cel mai credincios dintre credincioși. „Demult încerc să fiu pregătit – și cred că voi primi vestea fără mare zguduire”. Însă când au sosit ziarele la Bruxelles, el se simți zdrobit. „Acea care însemna toată viața mea – scrise el surorii sale – și pe care n-am încetat vreodată s-o iubesc, nicio singură clipă, acea căreia i-aș fi jertfit totul, cea pe care o simt abia acum cu adevărat ce era pentru mine și pentru care aș fi dat

mii de vieți, nu mai este. O, Doamne, de ce mă pedepsești așa, prin ce am meritat mânia ta? Ea nu mai trăiește, suferința mea a ajuns la culmea ei și nu mai pricep de ce mai trăiesc și eu. Nu știu cum îmi mai pot îndura suferința, căci ea e nemăsurată și nu se va putea stinge vreodată. O voi avea pe dânsa mereu prezentă în amintirea mea, pentru ca s-o plâng. De ce, scumpa mea prietenă, n-am murit în locul ei, pentru dânsa, în acel 20 iunie: aș fi fost mai fericit, decât să-mi urăsc acum viața în veșnică durere, cu muștrări ce se vor sfârși abia cu viața mea. căci niciodată nu va dispărea din amintirea mea chipul ei adorat”... „Chipul ei nu încetează să mă preocupe, mă urmărește și mă va urmări fără încetare pretutindeni, nu pot vorbi decât despre dânsa și să evoc cele mai frumoase momente ale vieții mele. Am dat dispoziții la Paris să se cumpere orice semn de amintire ce se mai poate găsi: tot ce e de la dânsa îmi este sfânt, toate sunt relicve care vor fi veșnic obiectele credincioasei mele adorări.” Nimic nu-i poate înlocui pierderea ei. Câteva luni mai târziu, el scrie în carnetul său: „Ah, simt în fiecare zi cât de mult am pierdut și cât de desăvârșită era dânsa în toate privințele. Niciodată n-a existat sau nu va mai exista o femeie ca dânsa!” Anii n-au micșorat suferința sa și toate îi sunt prilej nou de a se gândi la dispărută. La 1796, când a plecat la Viena și a văzut pentru întâia oară la curtea imperială pe fiica Mariei Antoaneta, impresia a fost atât de puternică, încât i-au venit lacrimi în ochi. „Genunchii îmi tremurau în timp ce coboram scările. Am simțit foarte multă suferință și foarte multă bucurie și eram adânc mișcat.”

De câte ori o vedea pe fiică, ochii i se umezeau, căci se gândea la mama ei și era atras de acest sânge din sângele ei. Fetei nu i s-a îngăduit însă să adreseze un cuvânt lui Fersen. Era la mijloc acel ordin secret ca sacrificata să fie uitată, sau severitatea duhovnicului care știa probabil de relațiile lui „condamnabile” cu mama fetei? Curtea austriacă vedea cu neplăcere prezența lui Fersen și fu bucuroasă când plecă: niciodată, cel mai credincios amic al Mariei Antoaneta n-a auzit un cuvânt de mulțumire din partea Casei de Austria.

După moartea reginei, Fersen deveni un bărbat aspru, posac... Lumea îi pare nedreaptă și rece, viața fără rost; ambițiile lui politice, diplomatice sunt pe sfârșite. În anii de război el străbate Europa, ca ambasador la Viena, la Karlsruhe, la Rastatt, în Italia, în Suedia; înnoadă relații cu alte femei – însă toate acestea nu-l preocupă și nu-l potolesc adânc, sufletește. În carnetul său apare mereu câte o dovadă că iubitul trăiește numai pentru umbra iubită. La 16 octombrie, ziua morții, el scrie după ani de zile: „Ziua aceasta e pentru mine o zi de venerație. N-am putut uita niciodată ce-am pierdut; regretul meu va stăruii cât voi trăii!” Însă Fersen a însemnat și o a doua dată, ca zi fatală a vieții sale: 20 iunie. Nu-și putea ierta deloc că în acea zi a fugit la Varennes, a ascultat ordinul lui Ludovic XVI și a lăsat-o pe Maria Antoaneta singură în primejdie: simțea mereu că ziua aceea e o vină personală, neizbăvită. Ar fi fost mai bine, mai eroic (se plângea dânsul neîncetat) să se fi lăsat atunci sfâșiat în bucăți de popor, decât să-i supraviețuiască ei, cu inima fără bucurie, cu sufletul îngreunat de muștrări: „De ce n-am murit atunci pentru dânsa, la 20 iunie?”

Destinului îi plac însă analogiile hazardului și jocul tainic al cifrelor. După ani de zile, i s-a împlinit lui Fersen mistica, romantica lui dorința; în aceeași zi, la 20 iunie, el își găsi moartea, întocmai precum a visat-o și precum a vrut-o. Fără să râvnească la demnități, Fersen a ajuns grație numelui său un puternic demnitar în patria lui: mareșal al nobilimii, consilier influent al regelui. Era însă un bărbat sever, aspru, un stăpânitor în sensul feudal al secolului trecut. Din ziua fugii la Varennes, el ura poporul, pentru că i-a răpit regina; ura plebea cea rea, canalială josnică – și poporul îi înapoia ura din toată inima. Dușmanii săi au răspândit în taină zvonul că acest îndrăzneț feudal vrea să devină el însuși rege al Suediei, pentru a târi națiunea într-un război de răzbunare împotriva Franței. Când moștenitorul tronului Suediei muri subit în iunie 1810, se răspândi zvonul primejdios că însuși mareșalul nobilimii, Fersen, l-a înlăturat prin otrăvire,

pentru a-i lua locul. Din acest moment, viața lui Fersen era tot așa de amenințată de mânia populară, ca și aceea a Mariei Antoaneta în timpul Revoluției. În ziua înmormântării, prieteni binevoitori, care au auzit de anumite uneltiri, sfătuiră pe încăpățânatul bărbat să nu ia parte la solemnitatea funebră, ci să rămână prevăzător acasă. Era însă 20 iunie, ziua mistică a destinului lui Fersen: o voință obscură îl împinse spre împlinirea fatalității visate de dânsul. Și, în ziua aceea se întâmplă la Stockholm, exact ceea ce s-ar fi întâmplat la Paris dacă mulțimea l-ar fi recunoscut pe Fersen când o conducea în trăsură pe Maria Antoaneta. Abia a ieșit trăsura din castel, că plebea infuriată rupe cordonul trupelor, îl smulse afară pe încărunțitul bărbat și îl doborî cu bastoane și pietre. Imaginea visată în 20 iunie, s-a împlinit. Strivit de același sălbatic, neînfrânat element care a purtat-o pe Maria Antoaneta la eșafod, cadavrul „frumosului Fersen” – ultimul paladin al ultimei regine – zăcea însângerat în fața primăriei din Stockholm. Viața nu-l mai putea reuni cu dânsa: cel puțin, el pieri pentru dânsa, în comuna lor zi fatală, într-o moarte simbolică.

Cu Fersen a dispărut ultimul om care mai era legat prin iubire de amintirea Mariei Antoaneta. Niciun om, nicio umbră nu e cu adevărat vie, decât atâta timp cât mai e cu adevărat iubită de o ființă oarecare pe pământ. Jalea lui Fersen a fost ultimul cuvânt al credinței. Apoi, totul amuți. Curând au murit și ceilalți credincioși. Trianon decăzu, grădinile lui fură lăsate în părăginire; tablourile, mobilele în a căror armonioasă orânduire se oglindea grația reginei, au fost risipite, vândute la licitație. Ultimele semne vizibile ale existenței sale au dispărut de-a binelea. Și timpul alerga mereu, sânge cădea peste sânge. Revoluția se stinse în Consulat; sosi Bonaparte, care deveni curând Napoleon. Împăratul Napoleon: acesta își luă, pentru o nouă nuntă fatală, o altă arhiducesă din casa de Habsburg. Însă și această Maria Luiza, deși legată prin același sânge, n-a întrebat niciodată, în înăbușită inerție a inimii sale, unde își doarme somnul de veci femeia care a locuit și a pătimit în

aceleași încăperi ale acelorași Tuileries. Niciodată n-a fost mai cumplit uitată o regină de urmași și rudele ei cele mai apropiate.

În cele din urmă veni și schimbarea: ea fu determinată de o conștiință rea. Contele de Provence, acel care urzise în umbră, și-a ajuns scopul: s-a urcat pe tronul francez, cu numele de Ludovic XVIII, peste cadavrele a trei milioane de sacrificiați. De vreme ce acei care au stat atât de îndelungat în calea ambiției sale: Ludovic XVI, Maria Antoaneta și nenorocitul copil Ludovic XVII au fost definitiv înlăturați și nu vor mai putea ridica vreodată o plângere contra lui – de ce să nu le înalțe un tardiv dar somptuos mausoleu? S-a dat în cele din urmă ordine pentru descoperirea mormintelor (Ludovic XVIII n-a întrebat vreodată de mormântul fratelui său). Însă, după 22 de ani de cumplită indiferență, nu mai era așa de ușor – căci în faimoasa grădină a mănăstirii Madeleine, pe care Teroarea a îngrășat-o cu mii de cadavre, groparii n-au mai avut timp în zorul muncii lor să însemneze fiecare groapă: au cărat și au zvârlit repede unul peste altul leșurile pe care i le furniza zilnic securea nesătulă. *Nulla crux, nulla coroana* – *nicio cruce, nicio coroană* nu indica locul celor dispăruți pe veci. Se știa însă că, din ordinul Convenției, cadavrele regale au fost acoperite cu var nestins. Și groparii săpau mereu... În cele din urmă sapa răsună, dând de un strat tare. Și, după o jaretieră pe jumătate putrezită, s-a recunoscut că pumnul de pulbere gălbuie ridicată cu înfiorare din pământul jilav, e ultima urmă a acelei figuri dispărute – care a fost în vremea ei zeița grației și eleganței, apoi aleasa și mult încercata regină a tuturor suferințelor.

(Traducere revizuită ortografic în redacție)

SFÂRȘIT